

บรรณาธิการแถลง

“วารสารพัฒนาสังคม” ฉบับที่ 2 ปีที่ 20 พ.ศ. 2561 ประกอบด้วยบทความที่น่าสนใจหลากหลายประเด็นจำนวน 9 บทความ เริ่มต้นด้วยบทความของ ชยุต อินทร์พรหม ที่ได้ศึกษาและนำเสนอกระบวนการและแนวทางการนำเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ ทำนา 1 ไร่ ได้ 1 แสน ไปปฏิบัติให้สำเร็จตามแนวทางหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการที่ดินขนาดเล็กอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นแนวทางในการศึกษา ตลอดจนผู้เขียนได้ให้ข้อเสนอแนะที่เป็นเงื่อนไขความสำเร็จต่อเกษตรกรที่มีที่ดินทำกินขนาดเล็ก

บทความต่อมาเป็นการสำรวจการจัดทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งผู้เขียนคือ ปาริชาติ มณีมัย และคณะ ได้ศึกษาประเด็นการใช้ประโยชน์จากข้อมูลทางบัญชีในการวางแผนทางการเงิน รวมถึงศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีของเกษตรกรในพื้นที่โครงการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ นอกจากนี้ผู้เขียนได้สรุปประเด็นปัญหาที่สำคัญในการจัดทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และได้ให้ข้อเสนอแนะเพื่อช่วยเหลือให้เกษตรกรสามารถจัดทำและใช้ประโยชน์จากข้อมูลทางบัญชีได้อย่างมีประสิทธิภาพ

บทความที่สาม เกี่ยวข้องกับประเด็นการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น โดย อุทิศ ทาหอม และคณะ ได้ศึกษารูปแบบการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม รวมถึงการสรุปรูปแบบและกระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่นให้มีมูลค่าเพิ่มและกลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

บทความที่สี่ เป็นการศึกษาความเป็นไปได้ในการขนส่งเชื่อมโยงแม่น้ำแม่กลอง เพื่อใช้เป็นทางเลือกในการขนส่งในภาคตะวันตก ผู้เขียน สุมาลี สุขตานนท์ และคณะ ได้ศึกษาความเป็นไปได้ในการขนส่งเชื่อมโยงแม่น้ำแม่กลอง เพื่อลดต้นทุนค่าขนส่งน้ำตาล โดยวิเคราะห์ต้นทุนเทียบกับการขนส่งปัจจุบัน ซึ่งผู้เขียนได้สรุปไว้ว่า การขนส่งเชื่อมโยงแม่น้ำแม่กลองนั้นมีต้นทุนต่ำกว่าในทุกปลายทางขนส่ง และยังให้ข้อเสนอแนะที่น่าสนใจต่อหน่วยงานภาครัฐและผู้ประกอบการอีกด้วย

บทความที่ห้า หลี เหมินเหลียง และคณะ ได้ศึกษาผลกระทบทางสังคมจากการสร้างรถไฟทางคู่สายอีสาน โดยศึกษาเฉพาะกรณีช่วงมาบกระเบ-ชุมทางถนนจิระ และชุมทางถนนจิระ-ขอนแก่น ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ ซึ่งผู้เขียนได้สรุปผลและให้ข้อเสนอแนะที่น่าสนใจ

บทความที่หก เป็นบทความที่ศึกษาถึงการให้ความหมายของคำว่า “สันติวิธีเชิงรุก” ผู้เขียน นัสเซอร์ ยีมะ ได้ศึกษาการให้ความหมายของคำว่าสันติวิธีเชิงรุกในสังคมไทยและรูปแบบการเคลื่อนไหวของเครือข่ายนักศึกษาประชาชนปฏิรูปประเทศไทย (คปท.) โดยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์

จากการศึกษาพบว่า สันติวิธีเชิงรุกเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่และมียุทธวิธีที่น่าสนใจ และผู้เขียนยังให้ข้อเสนอการปฏิรูปประเทศไทยอันเนื่องมาจากบทเรียนการเคลื่อนไหวของ คปท.

บทความที่เจ็ด เป็นประเด็นเกี่ยวกับการสถาปนาอำนาจของกลุ่มอ่อนไหว โดย สุรางค์ อาจนรงค์ ได้ทำการศึกษารูปแบบและเงื่อนไขของการสถาปนาอำนาจของหญิงขายบริการทางเพศในอำเภอเบตง ด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ ผลการศึกษาพบว่า หญิงขายบริการประสบความสำเร็จในการเสริมสร้างอำนาจ และยังคงพบเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการสถาปนาอำนาจและการขยายตัวของวาทกรรมสตรีนิยมและวาทกรรมความเป็นปกติของอาชีพขายบริการทางเพศ

บทความที่แปด มุ่งศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวและพลวัตของการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานทุนทางสังคม โดย อีระพงษ์ วงษ์นา และอาแว มะแส ได้ศึกษาการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านชุมชนคลองทะเล จังหวัดพังงา เพื่อวิเคราะห์ผลของการนำทุนทางสังคมมาใช้ขับเคลื่อนกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมในชุมชนมีการพัฒนาไปสู่ปฏิบัติการภาคประชาสังคมในรูปของการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน นอกจากนี้ผู้เขียนได้ให้ข้อเสนอแนะที่น่าสนใจต่อชุมชนท้องถิ่นและภาครัฐเพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่ไม่จำเป็น

บทความสุดท้าย เป็นการศึกษาในประเด็นการบูรณาการจัดการเรียนรู้ ซึ่งผู้เขียน เกตุขพรรณ คำพูน ได้ศึกษาแนวทางการจัดการเรียนรู้อาชีวศึกษาด้วยชุดองค์ความรู้ท้องถิ่นภายใต้บริบทของชุมชนชายแดนสำหรับโรงเรียนชายแดน ด้วยวิธีการวิจัยแบบผสมผสาน โดยได้ค้นพบประเด็นสำคัญสำหรับการบูรณาการจัดการเรียนรู้อาชีวศึกษาภายใต้อาณาบริเวณชายแดน ภายใต้กรอบแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่ ผ่านมิติความรู้ทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และชุมชนท้องถิ่น

สุดท้ายนี้ขอให้ผู้อ่านและสมาชิกวารสารทุกท่านได้โปรดมีส่วนร่วมด้วยการให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์และส่งบทความมาร่วมตีพิมพ์ เพื่อจะได้ช่วยกันขับเคลื่อน “วารสารพัฒนาสังคม” ให้มีการพัฒนาในเชิงคุณภาพต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงษ์เทพ จันทสุวรรณ
บรรณาธิการ

เศรษฐกิจพอเพียงกับเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ทำนา 1 ไร่ ได้ 1 แสน	1
ชยุต อินทร์พรหม	
การจัดทำบัญชีตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีเกษตรกรในพื้นที่โครงการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง	17
ปาริชาติ มณีมัย ชลันธร ศรีธรรมโชติ ภัทรพล วรรณราช ระวีวรรณ สุขพิลาภ	
รูปแบบการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ของเศรษฐกิจชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์	35
อุทิศ ทาหอม สำราญ ฐระดา ชูลีพร บึงทอง คเนศ วงษา	
ความเป็นไปได้ในการขนส่งเชื่อมโยงแม่น้ำแม่กลองเพื่อลดต้นทุน ค่าขนส่งน้ำตาล	63
สุมาลี สุขตานนท์ จิตติชัย รุจนกนกนาฏ วังระ เพชรดิน	
การประเมินผลกระทบทางสังคมจากการสร้างรถไฟทางคู่สายอีสาน: ศึกษากรณีช่วงมาบะเขา - ชุมทางถนนจิระ และชุมทางถนนจิระ - ขอนแก่น	87
หลี่ เหมินเหลียง พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต สมศักดิ์ สามัคคีธรรม	
สันติวิธีเชิงรุก : กรณีศึกษาเครือข่ายนักศึกษาประชาชนปฏิรูปประเทศไทย (คปท.)	101
นัสเซอร์ ยีหมะ	
การสถาปนาอำนาจของหญิงขายบริการทางเพศในเมืองเบตง จังหวัดยะลา	118
สุรางค์ อาจนรงค์	

พลวัตการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติบนฐานทุนทางสังคมในชุมชนคลองทะเล จังหวัดพังงา	133
---	-----

ธีระพงษ์ วงษ์นา อาแว มะแส

การบูรณาการการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาและชายแดนศึกษา: บทสังเคราะห์จากโรงเรียนชายแดนอาเซียนของประเทศไทย	151
---	-----

เกตุชพรรณ คำพุด

บทวิจารณ์หนังสือ

เรื่อง เรื่อง “Sufficiency Thinking: Thailand’s Gift to an Unsustainable World”	173
--	-----

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม

คำแนะนำวารสารพัฒนาสังคม

เศรษฐกิจพอเพียงกับเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ ทำนา 1 ไร่ ได้ 1 แสน

* ชยุต อินทร์พรหม

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการและแนวทางการนำเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ ทำนา 1 ไร่ ได้ 1 แสนไปปฏิบัติให้สำเร็จ และเพื่อศึกษาความสอดคล้องระหว่างการทำเกษตรกรรมตามแนวทางนี้กับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย การถอดบทเรียนจากกรณีศึกษา ผลการศึกษาพบว่า เกษตรกรรมตามแนวทางนี้ มีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ เน้นกลไกกรรม ประมงและปศุสัตว์ในพื้นที่ขนาดเล็ก ให้จัดการที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ ช่วยปรับปรุงและฟื้นฟูระบบนิเวศเกษตร สร้างความมั่นคงทางอาหารในครัวเรือน เงื่อนไขความสำเร็จ ประกอบด้วย บุคคล การตลาด การสืบทอด ถ่ายทอดความรู้ เครือข่าย และการพึ่งตนเองของเกษตรกร ข้อเสนอแนะ ควรส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารในที่ดินทำกินขนาดเล็ก มีกระบวนการพัฒนาเกษตรกร เผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ และมีการจัดตั้งสถาบันหรือองค์กรรับผิดชอบดูแลเรื่องนี้โดยเฉพาะ

คำสำคัญ: เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรทฤษฎีใหม่

* นักศึกษาปริญญาเอก สาขาการบริหารการพัฒนา คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
E-mail: Inpromrich78@gmail.com

Sufficiency and the New Theory applied to a One-Rai Plot of Land Generating an Income of 100,000 Baht.

*Chayoot Inprom

Abstract

The objectives of this research are to examine the process and successful application of the new theory to a one-rai plot of land generating an income of 100,000 baht and to explore the consistency of agricultural practices related to the application of the new theory with sufficiency economy. It employs qualitative research with participant observation, in-depth interview, focus group meeting, and case study analysis. The result indicates that the application of the new theory is consistent with sufficiency economy and the new theory. It improves and recovers agroecology, creating food security in household, knowledge transfer, network, and self-reliance. Recommendations are the promotion of building food security in small scale land, creation of farmer development, knowledge distribution, and establishment of an institute or organization to be responsible for the application of the new theory.

Keywords: Application of the New Theory, Sufficiency Economy, and the New Theory

* Ph.D. Social Administration, School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration, E-mail: Inpromrich78@gmail.com

ที่มาและความสำคัญของปัญหาวิจัย

เมื่อภาคเกษตรกรรมของประเทศไทยปรับตัวเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตเกษตรกรรมในชนบทแบบดั้งเดิมมาเป็นเกษตรเชิงเดี่ยว ส่งผลให้เกิดกลุ่มนายทุนที่ครอบครองทุนและธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ นายทุนเหล่านี้สามารถเชื่อมโยงกลไกทางการตลาด การกำหนดราคา ระบบขนส่ง และมีโรงงานขนาดใหญ่รองรับการผลิตปริมาณมาก ซึ่งส่งผลกระทบต่อปัญหาของเกษตรกรรมรายย่อยส่วนใหญ่ในประเทศ เช่น มีความเสี่ยง ต้นทุนการผลิตสูง ราคาสินค้าเกษตรกรรมตกต่ำ (Siamrath, 2016.) เกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ การขาดคุณภาพชีวิตที่ดี ความยากจน ปัญหาหนี้สิน ไม่มีที่ดินทำกิน ทำให้เกษตรกรไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในระดับครัวเรือน จำเป็นต้องพึ่งพิงฐานไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ จนทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรกรรม เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ทรงพระราชทานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหของเกษตรกรและมุ่งส่งเสริมแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ให้พึ่งพาตนเองและครอบครัว ต่อมาจึงได้นำไปประยุกต์ใช้กับภาคเกษตรกรรมในชนบท ส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตอาหาร พืชผัก เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา ไร่ ไร่โคกในครัวเรือนตามแนวทางเกษตรทฤษฎีใหม่ ผลผลิตที่ได้ นำไปจำหน่ายในตลาดหรือสหกรณ์ ซึ่งได้มีการพัฒนาความรู้ เทคนิค รูปแบบการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ จนนำไปสู่การพัฒนาเป็น “เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์” “ทำนา 1 ไร่ ได้ 1 แสน หรือ “เกษตรสรพสี่” ต่อไปจะเรียกว่า “เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์” มีการจัดการพื้นที่ทำกินแบ่งเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย พื้นที่ทำนา พื้นที่กักเก็บน้ำ พื้นที่เพาะปลูกพืช พื้นที่สำหรับอยู่อาศัย ในพื้นที่ทำกินขนาดเล็กเพียง 1 ไร่ ใช้กระบวนการผลิตแบบเกษตรอินทรีย์โดยใช้จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง เพราะฉะนั้น เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์จึงส่งเสริมให้เกษตรกรรายย่อยพึ่งตนเอง ดำรงชีวิตสอดคล้องตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้

ผู้ศึกษาได้นำองค์ประกอบของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาวิเคราะห์ การตีความร่วมกับกระบวนการเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ เพื่ออธิบายถึงระบบความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกับวิถีคิด การประพฤติปฏิบัติ กระบวนการ วิธีการ ผลลัพธ์ ผลสำเร็จที่เกิดขึ้น

กำหนดคำถามในการวิจัย คือ 1) กระบวนการเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ มีรูปแบบ วิธีการ ขั้นตอน และองค์ความรู้อะไรบ้าง 2) ความสำเร็จของเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ มีลักษณะอย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง 3) ปัจจัยที่ทำให้เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์เกิดผลสำเร็จ ประกอบด้วยปัจจัยอะไรบ้าง 4) เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ มีสภาพของปัญหาและแนวทางแก้ไขปัญหาคืออะไรบ้าง 5) เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ มีรูปแบบของเครือข่ายเป็นอย่างไร มีลักษณะความสัมพันธ์อย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษากระบวนการ แนวทางการนำเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ไปปฏิบัติให้สำเร็จ และ 2) เพื่อศึกษาความสอดคล้องระหว่างเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีการวิจัย

การศึกษารครั้งนี้ ศึกษาตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยได้เข้าร่วมเป็นนักเรียนชาวนาในหลักสูตรอบรมเชิงปฏิบัติการ “เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์” ซึ่งจัดการอบรมโดยชมรมเกษตรธรรมชาติ ที่สวนธรรมชาติ อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุบลราชธานี รวมระยะเวลา 5 เดือนติดต่อกัน นอกจากนี้ ได้ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกจากวิทยากร อาจารย์ เพื่อนนักเรียนชาวนา และเกษตรกรทั่วไปที่ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ จำนวน 30 คน นอกจากนี้ยังได้ศึกษาเกษตรกรที่ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ประสบความสำเร็จ จำนวน 8 คน โดยใช้วิธีการถอดบทเรียน (Lesson – learned) การสังเกตการณ์เกี่ยวกับการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ ในพื้นที่ 7 จังหวัด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและภาคใต้ โดยผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลไปพร้อม ๆ กับการวิเคราะห์ และเขียนรายงาน ซึ่งใช้วิธีการตีความข้อมูลตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

ผลการวิจัย

วิเคราะห์องค์ความรู้ของเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ จากการเก็บรวบรวมข้อมูล พบว่า เกษตรกรที่นำแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์มาใช้ มีองค์ความรู้ เทคนิค วิธีการ ที่สอดคล้องกับ “กระบวนการเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์” ซึ่งเป็นการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ วางรากฐานจัดการที่ดินทำกินในพื้นที่ 1 ไร่ ประกอบด้วย 3 วิชา คือ วิชาเกษตรกรรม วิชาประมง และวิชาปศุสัตว์ แบ่งพื้นที่เป็น 4 ส่วน ดังนี้

1) **พื้นที่นาข้าวตรงกลาง** มีคันคูน้ำล้อมรอบ เกษตรกรปลูกพันธุ์ข้าวพื้นบ้าน ทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว เช่น ข้าวหอมนิล ข้าวหอมกัญญา ข้าวลิ้มผิว ข้าวสังข์หยด และอื่น ๆ มีอายุช่วงเพาะปลูกข้าว จำนวน 90 - 120 วัน

2) **พื้นที่กักเก็บน้ำ** ทำเป็นคันคูร่องน้ำขนาดกว้าง 2 เมตร ลึก 2 เมตร รอบพื้นที่ปลูกข้าว เพื่อใช้น้ำเลี้ยงต้นข้าว เลี้ยงปลา เลี้ยงเป็ด กบ หอย พืชน้ำ อื่น ๆ

3) **พื้นที่คันนาปลูกพืชผัก** ยกคันดินให้สูงจากร่องน้ำ 1.5 - 2 เมตร กว้าง 2 เมตร ปลูกพืชผสมผสานหลากหลายชนิด อาทิเช่น พืชคลุมดิน ไม้ใบ ไม้ผล ไม้ยืนต้น สมุนไพร พืชไร่

4) **ที่อยู่อาศัยและเลี้ยงสัตว์** สร้างกระท่อมที่พักขนาดเล็กสำหรับพักผ่อน เก็บอุปกรณ์เครื่องใช้ต่าง ๆ เลี้ยงสัตว์ขนาดเล็ก เช่น เล้าไก่ เป็ด คอกหมู

นอกจากนี้ เกษตรกรสามารถผลิตปุ๋ยจุลินทรีย์น้ำ ปุ๋ยจุลินทรีย์แห้ง ปุ๋ยจุลินทรีย์ก้อน น้ำหมักฮอร์โมน เทคนิคการทำปุ๋ยพืชสดต่าง ๆ การทำอาหารสำหรับสัตว์ไว้ใช้เอง ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ สอดคล้องกับแนวทางเกษตรอินทรีย์และเกษตรกรรมยั่งยืนที่ไม่ใช้สารเคมีในทุกขั้นตอน (Support and Research Coordination Division. Sustainable Agriculture Foundation (Thailand). 2004.)

เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์คาดหวังให้เกษตรกรพึ่งตนเองและจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ตั้งแต่ขั้นตอนการฟื้นฟูสภาพของดินและน้ำให้มีความสมดุล การดูแล ป้องกัน รักษาโรคข้าว พืช สัตว์ และแมลงศัตรูพืช การเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของอุณหภูมิและฤดูกาล การเก็บเกี่ยวพืช การจำหน่ายผลผลิตในตลาดหรือช่องทางอื่น ๆ จึงต้องจัดการและใช้ทุนต่าง ๆ ทั้งความรู้ ภูมิปัญญา แรงงาน เทคโนโลยีเท่าที่จำเป็นและเหมาะสม

การวิเคราะห์เชิงระบบที่สอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาครั้งนี้พบว่าเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์มีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ถึงความสอดคล้องขั้นต้น โดยจะได้นำเสนอผลการวิเคราะห์ในเชิงระบบ ซึ่งจำแนกออกเป็น 4 ส่วน ดังจะได้เสนอตามลำดับ ดังนี้ (Suwanee Khamman. 2012.)

1) ส่วนป้อนเข้า (Input) ประกอบด้วย

1.1) เงื่อนไขความรู้ (Knowledge Condition) เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ใช้เงื่อนไขความรู้ในทุกขั้นตอน มีกระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge management process) ด้วยการนำความรู้ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) เช่น ภูมิปัญญา ความรู้ที่ได้จากการลงมือปฏิบัติ การเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมและธรรมชาติ นำมาปรับใช้กับความรู้แจ้งชัด (Explicit Knowledge) เพื่อพัฒนาต่อยอดความรู้ มีความรู้ใน 4 ระดับ (Wichan, Badin. 2004) คือ 1) ความรู้เชิงทฤษฎี (Know-What) ซึ่งเป็นความรู้แจ้งชัด เช่น ความรู้เกี่ยวกับจวนดิน¹ หลักเกษตรทฤษฎีใหม่และหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ เกษตรกรรมแบบอินทรีย์และเกษตรกรรมยั่งยืน 2) ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงบริบท (Know-How) เป็นการนำความรู้แจ้งชัดมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับบริบทแต่ละแห่ง ซึ่งประกอบด้วยความรู้ด้านกลไกกรรม าศุสัตว์ ประมง จุลินทรีย์ การจัดการ การตลาด เครือข่าย เป็นต้น 3) ความรู้ในระดับอธิบายเหตุผล (Know-Why) เป็นการอบรมและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อถ่ายทอดและปลูกฝังความรู้ลงในตัวบุคคล โดยเครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ได้ดำเนินการในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ต่างๆ การจัดฝึกอบรมหลักสูตรระยะสั้นให้ผู้สนใจมีการดำเนินการเป็นประจำทุกเดือน 4) ความรู้ในระดับคุณค่า ความเชื่อ (Can-Why) เป็นการพัฒนาและต่อยอดความรู้ของบุคคล จากการนำความรู้แจ้งชัดและความรู้ฝังลึกในตนเองมาประยุกต์ใช้และปรับปรุงเพื่อแก้ไขปัญหาให้ดีขึ้นกว่าเดิม เป็นการพัฒนาเชิงเทคนิค วิธีการ และเครื่องมือต่างๆ ซึ่งในกระบวนการนี้มักจะเกิดนวัตกรรมไปพร้อม ๆ กันด้วย ซึ่งพบว่าเกษตรกรในเครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์มีความเชื่อมั่น มั่นใจต่อการใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์สรรพสิ่งและกระบวนการผลิตตามแนวทางนี้

¹ Inprom, Chayoot. (2016, pp. 93-94) วิวัฒนาการของโลกและสิ่งมีชีวิตที่อุบัติขึ้น โดยมี “จวนดิน” เป็นอาหาร จนกลายมาเป็นกระบดิน เครื่องดิน ข้าวสาลีและข้าวมีเปลือกในที่สุด มีการกล่าวถึงการเกิดขึ้นของวรรณคดีต่างๆ ตั้งแต่กษัตริย์ ราชารพราหมณ์ แพทย์และสูตร เป็นรูปแบบการปกครองและแบ่งบทบาทหน้าที่ตามโครงสร้างทางสังคม เพราะฉะนั้นเกษตรสรรพสิ่ง เมื่อกล่าวถึง “จวนดิน” แล้ว จะหมายถึง หัวเชื้อจุลินทรีย์ หรือนางพญาจุลินทรีย์ขั้นดีที่นำมาเป็นหัวเชื้อจุลินทรีย์¹ พระสุตตันตปิฎก ฉบับหลวง ที่ชนิกาย ปาฎิกวรรค พิมพ์เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535 เล่มที่ 11 หน้า 89 - 96 ข้อที่ 120 - 130.

กระบวนการสร้างความรู้ของเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ใช้วิธีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้วยการพูดคุยสนทนาร่วมกันในลักษณะที่ไม่เป็นทางการและเป็นทางการ ช่วยให้สมาชิกเกิดการใช้ความรู้ผสมผสานความรู้ การถ่ายทอดความรู้ การพัฒนาความรู้ การขัดเกลาทางสังคมให้แก่สมาชิกใหม่และสมาชิกเก่าได้เกิดการเรียนรู้ไปพร้อมกัน

1.2) เงื่อนไขคุณธรรม (Integrity Condition) เกษตรกรเครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์เป็นบุคคลผู้มีคุณธรรม ละเว้นจากอบายมุข 6 ประการ คือ 1) การไม่ดื่มสุรา 2) การไม่เที่ยวกลางคืน 3) การไม่เที่ยวดูการละเล่นต่าง ๆ 4) ไม่เล่นการพนัน 5) ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร และ 6) ไม่เกียจคร้านการทำงาน เป็นหลักจริยธรรมให้บุคคลดำรงชีวิตเรียบง่าย สมถะ มีศีลธรรมพื้นฐานที่ไม่เบียดเบียนตนเองและบุคคลอื่น อยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมอย่างเกื้อกูล ส่งผลให้เกษตรกรเป็นผู้ลด ละ เลิก อบายมุขต่างๆ รู้จักประหยัดอดออม ใช้จ่ายประหยัด พัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น และส่งผลให้สมาชิกในเครือข่ายมีความซื่อสัตย์สุจริต มีความสามัคคี การรู้จักช่วยเหลือแบ่งปัน มีความกตัญญูรู้คุณ การเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม

2) วิธีการหรือกระบวนการ (Means) ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย

2.1) ความมีเหตุผล (Reasonableness) เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับพฤติกรรมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับเงื่อนไขความรู้และคุณธรรม มีความพอประมาณ การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี ซึ่งต้องอาศัยการมีสติ มีความรอบรู้ คิดกว้าง คิดไกล คิดลึก มีการวางแผนในระยะสั้นและระยะยาวที่คำนึงถึงเป้าหมายความสำเร็จในอนาคต รวมถึงความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นด้วย (Samukethum. S. 2016: pp.42.) โดยได้น้อมนำหลักเกษตรทฤษฎีใหม่มาเป็นแนวทางเผยแพร่องค์ความรู้ให้แก่เกษตรกรและบุคคลทั่วไป คาดหวังว่าจะช่วยลดปัญหาโครงสร้างทางสังคม เช่น ปัญหาความยากจน หนี้สิน ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ การขาดความรู้ของเกษตรกร การฟื้นฟูระบบนิเวศเกษตร

เหตุผลที่เกษตรกรและบุคคลทั่วไปตัดสินใจเข้าอบรมหลักสูตร เนื่องจากต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงให้แก่ตนเอง ต้องการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตมาสู่เกษตรอินทรีย์และมีการวางแผนชีวิตเพื่อสร้างความมั่นคงในระยะยาว เช่น การจัดการที่ดินทำกิน การมีความรู้และประสบการณ์ในการทำเกษตรกรรม การสร้างรายได้ การพึ่งตนเอง การผลิตอาหารปลอดภัยต่อการบริโภคในครัวเรือน การแก้ไขปัญหาวิตชีวิตให้มีความสุข และเกิดความพอเพียงตามศักยภาพที่มี

เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์จึงตั้งอยู่บนพื้นฐานของความรู้ที่มีเหตุผลในทุกขั้นตอน มีการวางแผนป้องกันความผิดพลาดที่อาจจะเกิดขึ้น มีการบริหารจัดการฟาร์มเชิงบวก ลดต้นทุนการผลิต ไม่ใช้สารเคมี มีความสมดุลของระบบนิเวศเกษตร ดิน น้ำ อากาศ พืชและสัตว์ มีอาหารบริโภคอย่างเพียงพอและปลอดภัย มีสุขภาพกายและใจที่แข็งแรง มีช่องทางจำหน่ายผลผลิตในตลาดหลายรูปแบบ (Phengphinit, Thawatchai et al. 2011.)

2.2) ความพอประมาณ (Moderate) เป็นหลักการพิจารณาถึงความพอเพียงและทางสายกลาง โดยพบว่าสัมพันธ์กับเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ ใน 2 ระดับด้วยกัน คือ (1) ระดับบุคคล เห็นได้จากลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของเกษตรกร เช่น นิสัยประหยัดอดออม การรู้จักและเข้าใจตนเอง

มีความขยัน อดทน มีความใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่ศึกษา การฝึกฝนให้เป็นปราชญ์ รู้จักคิด พึ่ง ถาม และเขียน (2) ระดับกลุ่ม องค์กร เครือข่าย อุดมการณ์ของเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์นำหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ 3 ขั้น เป็นแนวทางการพัฒนาเครือข่าย เริ่มตั้งแต่การพึ่งตนเอง การรวมกลุ่มและการเชื่อมโยงเครือข่าย ตลาด มีการรวมกลุ่มเกษตรกรในระดับพื้นที่ และมีการสื่อสารที่ดี กระจายข้อมูลให้แก่สมาชิกในเครือข่าย

2.3) การมีภูมิคุ้มกันในตัวเองที่ดี (Self-Immunity) เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์สร้าง

ภูมิคุ้มกันด้วยการเสริมสร้างความรู้ให้เกษตรกรรู้จักวางแผนในทุกขั้นตอน เช่น วางแผนการจัดการที่ดิน ทำกิน จัดการทุน เตรียมความพร้อมก่อนการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ การวางแผนชีวิตและปรับบทบาทเป็นผู้ประกอบการจำหน่ายผลผลิตในตลาดได้เอง หรือเป็นผู้จัดการนา ผู้ประกอบการไร่/สวน ผู้ประกอบการในตลาดท้องถิ่น ผู้ประกอบการในตลาดรูปแบบใหม่ หรือผู้ประกอบการตลาดใหญ่ ขนาดกลางและขนาดเล็ก (Sattayanurak.U, 2016.)

สมาชิกในเครือข่ายมีความสัมพันธ์เกาะเกี่ยว ช่วยเหลือพึ่งพากัน ก่อตั้งเป็นกลุ่ม องค์กร ดูแลช่วยเหลือสมาชิก และมีเครือข่ายความร่วมมือกับหน่วยงาน/องค์กรภายนอกที่ให้การสนับสนุน เช่น การวิจัยและพัฒนาความรู้ การผลิตสื่อเผยแพร่ การบริการวิชาการ งบประมาณ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอกเครือข่าย เป็นต้น

3) ผลลัพธ์ (Outcome) ระบบความสัมพันธ์ในสังคมมีลักษณะเป็นองค์กรรวม มีพลวัตร มีความซับซ้อน มีการปรับเปลี่ยนและเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ซึ่งสัมพันธ์กับ 4 มิติ ดังนี้คือ

3.1) มิติทางด้านวัตถุ (Material) เน้นการลดรายจ่ายการลงทุนผลิต ใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นมาประยุกต์กับการใช้แรงงานในครอบครัว รู้จักใช้ทุนด้านการเงินและเทคโนโลยีเท่าที่จำเป็น ซึ่งจะช่วยสร้างรายได้จากผลผลิตให้แก่เกษตรกรได้ตลอดทั้งปี ผลผลิตที่ได้ส่วนหนึ่งเก็บไว้เป็นอาหารสำหรับบริโภคในครัวเรือนและอีกส่วนหนึ่งนำไปจำหน่ายในตลาดต่าง ๆ ส่งผลให้ผู้บริโภคได้บริโภคอาหารที่มีคุณภาพและปลอดภัยจากสารเคมีตกค้างอีกด้วย

3.2) มิติสังคม (Social) ปัจจุบันมีกระบวนการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ มีสมาชิกเกษตรกรในเครือข่ายประมาณ 400 คน เป็นกลไกช่วยขยายองค์ความรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์เผยแพร่สู่สังคม รวมถึงหน่วยงาน/องค์กรภายนอก ใช้กิจกรรมเป็นกลไกขับเคลื่อนให้สมาชิกเกิดปฏิสัมพันธ์ในเครือข่าย เช่น กลุ่มออนไลน์ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสมาชิก นอกจากนี้ได้ช่วยให้เกิดกระบวนการขัดเกลาทางสังคมให้แก่สมาชิกในเครือข่ายเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้วยการละเว้นจากอบายมุข 6 ประการ การช่วยเผยแพร่ความรู้และขยายผลให้แก่สังคม ด้วยการจัดหลักสูตรฝึกอบรมให้แก่บุคคลที่สนใจ การแนะนำเผยแพร่ พัฒนาศูนย์เรียนรู้ให้เป็นแหล่งศึกษาดูงาน เป็นต้น

3.3) มิติวัฒนธรรม (Cultural) เป็นวิถีคิดและกิจกรรมที่มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของเกษตรกร เช่น การใช้ภูมิปัญญาในการทำนาสวนดั้งเดิม มีความเคารพต่อธรรมชาติ รักษาความเชื่อ ประเพณีที่ดงาม เช่น พิธีกรรมทำขวัญข้าว การเคารพต่อเทวดาที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม เช่น แม่พระโพสพ แม่พระคงคา แม่พระเพลิง แม่พระพาย แม่พระธรณี ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนถึงธาตุทั้ง 4 คือ ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม และธาตุดิน

ขณะเดียวกันมีกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ในการเป็นชาวนายุคใหม่ที่แตกต่างจากชาวนาแบบดั้งเดิม เรียกว่า “ชาวนาอัจฉริยะ” หมายถึง ชาวนาที่มีความรู้ มีความสามารถในการเข้าถึงเทคโนโลยีการตลาด และการเชื่อมโยงทางเครือข่าย มีนวัตกรรมใหม่ที่แตกต่างกันจากการทำเกษตรกรรมรูปแบบอื่น ๆ คือ การคิดค้นเทคโนโลยีอะตอมมิคนาโนหรือจุลินทรีย์สรรพสิ่ง

3.4) มิติสิ่งแวดล้อม (Environmental) ให้ความสำคัญในการรักษา อนุรักษ์ ปันฟูสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศการเกษตร มีการจัดปรับสมดุลธรรมชาติเป็นกลไกสำคัญ นำจุลินทรีย์มาใช้ทำหน้าที่ย่อยซากพืชซากสัตว์ให้กลายเป็นอินทรีย์วัตถุ ปรับโครงสร้างดิน น้ำ อากาศในระบบนิเวศนี้ให้เกิดความสมดุล อนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นบ้านและแจกจ่ายให้แก่เกษตรกรไปเพาะปลูก เช่น ข้าวหอมอุบล ข้าวหอมนิล ข้าวเจ้าแตก ข้าวลิ้มผิว เป็นต้น

4) เป้าหมาย (Goal)

หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีเป้าหมายสอดคล้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ประกอบด้วยความสมดุล (Balance) ความมั่นคง (Stable) และความยั่งยืน (Sustainable) โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างมิติ ทั้ง 4 ด้าน ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น

เมื่อประเทศไทยปรับทิศทางการพัฒนาไปตามแนวทางของธนาคารโลก (World Bank) เป็นการพัฒนาระยะหลักที่กำหนดให้มีแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ ตามแนวทางอุตสาหกรรมใหม่ ส่งผลให้ชาวนาชาวไร่และเกษตรกรในชนบทต่างอพยพมาเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง เกิดปัญหาและผลกระทบที่ตามมามากมาย เช่น การอพยพย้ายถิ่น การจ้างงาน การว่างงาน การขาดแคลนแรงงานในภาคเกษตรกรรม และปัญหานี้สิน ซึ่งนับวันจะทำให้ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น

ข้อมูลองค์การออกแฟม (Oxfam) ได้รวบรวมข้อมูลสถิติต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2559 พบว่ารายได้ 1 ปีของคนรวยที่สุดในประเทศไทย นำมาใช้ลดความยากจนของคนทั้งประเทศได้ โดยคนรวยที่สุด 10% แรก มีรายได้มากกว่าคนที่จนที่สุด 10% สุดท้ายถึง 35 เท่า โดยในช่วง 7 ปีที่ผ่านมา เศรษฐีระดับพันล้านของไทยเพิ่มขึ้นเป็น 28 คน จาก 5 คน และทั้งหมดมีทรัพย์สินรวมกันถึง 9142000 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ขณะที่ประชากรของไทย 7 ล้านคนยังอยู่ใต้เส้นความยากจน นอกจากนี้ยังพบว่าคนรวยที่สุด 10% เป็นเจ้าของทรัพย์สิน 79% ของประเทศ และในช่วง 5 ปีที่ผ่านมาคนรวยที่สุด 1% เป็นเจ้าของความมั่งคั่งมากกว่าคนที่เหลือทั้งประเทศรวมกัน ขณะเดียวกัน พบว่าเกษตรกร 2.2 ล้านคนมีปัญหาร่องที่ดินทำกิน โดย 40% ไม่มีที่ดินทำกินของตัวเอง และ 37% ไม่มีโฉนดที่ดิน ที่เหลือที่ดินไม่พอทำกิน (Prachatai Newspaper. n.d. Retrieved March 2, 2017)

ปัจจุบัน ได้มีการสร้างกระบวนการทัศน์เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคติของเกษตรกร ด้วยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่มาประยุกต์ใช้ ด้วยการสร้างความมั่นคง มีภูมิคุ้มกัน ส่งเสริมให้พัฒนาศักยภาพของเกษตรกรสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา วันจันทร์ที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2538 ความว่า

“... ฉะนั้นจึงทำทฤษฎีใหม่เพื่อที่จะให้ประชาชนมีโอกาสทำเกษตรกรรมให้พอกิน ถ้ามีพืชน้ำในบึง ก็สามารถใช้ประกอบอาหาร หรือปลูกข้าว ที่เรียกว่านาปีได้ ถ้าต่อไปในหน้าแล้ง น้ำมีน้อย ก็สามารถใช้ใช้น้ำ ที่กักไว้ในสระเก็บน้ำของแต่ละแปลงมาทำการเพาะปลูก แม้แต่ข้าวก็ยังปลูกได้ ไม่ต้องไปเบียดเบียนชลประทานระบบใหญ่ เพราะมีของตัวเอง แต่ก็อาจจะปลูกผัก หรือเลี้ยงปลา หรือทำอะไรอื่นๆ ก็ได้ ทฤษฎีใหม่นี้มีไว้สำหรับป้องกันความขาดแคลน ในยามปกติก็จะทำให้ร่ำรวยมากขึ้น ในยามที่มีอุทกภัย ก็สามารถที่จะฟื้นตัวได้เร็ว โดยไม่ต้องให้ทางราชการไปช่วยมากเกินไป ทำให้ประชาชนมีโอกาสพึ่งตนเองได้อย่างดี...”
(Royal Development Project Coordination. Rice Department. 2017)

เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์จึงเป็นการนำภูมิปัญญาของการทำนาสวนและเกษตรผสมผสานมาสร้างรูปธรรมตัวอย่างให้แก่เกษตรกรรายย่อย เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาคความยากจน มีที่ดินทำกินน้อย อาจารย์อดิศร พวงชมพู ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ว่า

“เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์เหมือนกับเกษตรทฤษฎีใหม่ ช่วยแก้ไขปัญหาคให้แก่เกษตรกรในเรื่องการขาดแคลนที่ดินทำกินและมีที่ดินทำกินน้อย มีการจัดแบ่งพื้นที่เป็น 4 ส่วนเหมือนกัน ต่างกันเพียงขนาดพื้นที่ ซึ่งเกษตรทฤษฎีใหม่ช่วยให้เกิดการเกื้อกูลของดินและน้ำ พืชและสัตว์ และมีอาหารไว้บริโภคในครัวเรือนได้ตลอดทั้งปี” (Charoensawat.N, 2514. น.19-20) เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ได้มีการปรับระบบนิเวศเกษตรให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ มีลักษณะการพัฒนาผสมผสานหลายรูปแบบ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางเกษตรกรรมยั่งยืนด้วย (Support and Research Coordination Division. Sustainable Agriculture Foundation (Thailand). 2004.) อาทิ เช่น เกษตรผสมผสาน มีการปลูกพืช ประมงและการเลี้ยงสัตว์หลายชนิดในพื้นที่ เกษตรอินทรีย์ ไม่มีการใช้สารเคมีทุกประเภท เกษตรธรรมชาติ ซึ่งเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ใช้หลักการนำปัจจัยทางธรรมชาติทั้ง 7 ประการ ทั้งแสงแดด น้ำ ลม ดิน อากาศ ประจุไฟฟ้า จุลินทรีย์ มาใช้เป็นธาตุอาหารบำรุงพืชและสัตว์ เข้าใจถึงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งที่ดำรงอยู่แล้วตามธรรมชาติ **วนเกษตร** ซึ่งเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์นำระบบวนเกษตรมาใช้ในการปลูกไม้ผสมผสาน เช่น ไม้ยืนต้น ไม้สัก ไม้ตะเคียน ไม้ไผ่ ไม้พะยูง หรือปล่อยให้พื้นที่ทำสวนเป็นพื้นที่ป่าฟื้นตัวตามธรรมชาติ มีการปลูกพืชอื่น ๆ ร่วมด้วย เช่น พืชสมุนไพร ไม้ผล เน้นการนำมาใช้ประโยชน์ในอนาคต

เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์จึงเป็นส่วนหนึ่งและมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตั้งแต่ในส่วนป้อนเข้า ประกอบด้วย เงื่อนไขความรู้และเงื่อนไขคุณธรรม กระบวนการประกอบด้วย ความมีเหตุผล ความพอประมาณ และการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี รวมถึงผลลัพธ์ ทั้ง 4 มิติ คือ ด้านวัตถุ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม นำไปสู่ผลลัพธ์ของความสมดุล มั่นคง และยั่งยืน ผู้ศึกษาจึงได้สรุปแผนภูมิภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์จากการอภิปรายผลไว้ ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ 1. สรุปหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์

ส่วนข้อเข้า

วิธีการ/กระบวนการ

ผลลัพธ์

เป้าหมาย

เงื่อนไขความรู้

- องค์ความรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์
- วงแลกเปลี่ยนเรียนรู้

เงื่อนไขคุณธรรม

- ระดับบุคคล
- ระดับกลุ่ม/องค์กร
- ระดับเครือข่าย

ความมีเหตุผล

- การเผยแพร่หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและเกษตรทฤษฎีใหม่ในสังคม
- ช่วยแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจให้แก่เกษตรกร
- วางแผนความมั่นคงทางการเกษตรในระยะยาว
- บริหารจัดการฟาร์มเชิงบวก
- เกษตรกรมีการวางแผนชีวิต การผลิต การตลาด

การมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี

- การวางแผนเพื่อจัดการ
- วางแผนชีวิต จากผู้ผลิตสู่ผู้ประกอบการ
- เครือข่ายทางสังคม แลกเปลี่ยนความรู้/ประสบการณ์

ความพอประมาณ

- ระดับบุคคล ประหยัด อุดม ขยัน รู้จักตนเอง อดทน ขยัน ใฝ่รู้ใฝ่เรียน
- ระดับกลุ่ม/องค์กร/เครือข่าย อุดมการณ์ การรวมกลุ่ม การสื่อสาร

1) มิติทางวัตถุ

- ใช้วัตถุดิบ/ทรัพยากรในท้องถิ่น
- ใช้เทคโนโลยีที่จำเป็น
- มีงาน มีอาหารและมีรายได้ตลอดปี
- เกษตรอินทรีย์ที่มีประสิทธิภาพสูง
- ตลาดสีเขียว

2) มิติทางสังคม

- เสริมสร้างเครือข่ายภายใน/นอก
- เปลี่ยนพฤติกรรม เลิกอบายมุข ลดปัญหาสังคม
- เผยแพร่ความรู้/ขยายผลสังคม

3) มิติทางวัฒนธรรม

- ใช้ภูมิปัญญา อนุรักษ์พันธุ์ข้าวพื้นบ้าน
- รักษาประเพณีวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ชาวนา

4) มิติทางสิ่งแวดล้อม

- รักษาความสมดุลของระบบนิเวศเกษตร
- ใช้ทรัพยากรคุ้มค่า

- ลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ
- พัฒนาคุณภาพชีวิตเกษตรกร
- ความสำนึกของเกษตรกรทฤษฎีใหม่ประยุกต์
- ตอบสนองนโยบายเกษตรกรรมยั่งยืน
- เกษตรกรรมยั่งยืนและเกษตรกรรมอินทรีย์

สรุปผลการศึกษา

เงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้เกษตรกรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ประสบผลสำเร็จ

ผู้ศึกษาใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับเกษตรกรที่ทำเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ไปดำเนินการจนเกิดความสำเร็จในระดับหนึ่ง จำนวน 8 ราย จำเป็นต้องมีเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1) **เงื่อนไขตัวบุคคล/เกษตรกร** เกษตรกรต้องมีความมุ่งมั่น ทุ่มเท ขยัน อดทน เรียนรู้เกิดการระเบิดจากภายใน ซึ่งเป็นหลักสำคัญของการเสริมสร้างให้บุคคลมีพฤติกรรมความพอเพียง (Bhanthumnavin, D. [Duchduen]. 2016.) เพื่อที่จะจัดการที่ดินทำกินของตนให้เกิดประโยชน์สูงสุด มีการวางแผนจัดการพื้นที่ทำกิน ตามสัดส่วนของหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ 4 ส่วนหลัก คือ พื้นที่เพาะปลูกข้าว พื้นที่กักเก็บน้ำ พื้นที่ปลูกพืชผัก พื้นที่อยู่อาศัยและโรงเรือน

เกษตรกรต้องเข้าใจเหตุปัจจัยที่มีส่วนเกื้อหนุนและเป็นอุปสรรคต่อการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ เนื่องจากการทำเกษตรไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว มีเหตุปัจจัยขึ้นอยู่กับสภาพดิน น้ำ อากาศ อุณหภูมิ แสงแดด ฤดูกาล สถานที่ จุลินทรีย์ ประจุไฟฟ้าบวกและลบ สัตว์เลี้ยงและพืชผักที่เพาะปลูก หากเกษตรกรมีความเข้าใจสามารถจัดปรับสภาพให้ปัจจัยเกื้อกูลกันอย่างสมดุลได้ กระบวนการเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ย่อมจะเกิดผลสำเร็จ

นอกจากนี้ เกษตรกรต้องมีภาวะผู้นำสาธารณะ (Public Leadership) มีความเสียสละ ทำงานเพื่อส่วนรวม (Samukkethum, S. 2017.) รู้ปัญหา อุปสรรค แนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การลงทุน การเพาะปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การตลาด โดยเรียนรู้จากการลงมือทำ แสวงหาความรู้มาพัฒนาปรับปรุงการทำเกษตรให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยปฏิเสธการใช้สารเคมีอย่างเด็ดขาด ช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศธรรมชาติ ดิน น้ำ อากาศ ธาตุอาหาร และผลผลิตที่มีคุณภาพต่อการบริโภคของมนุษย์ ช่วยฟื้นฟูและป้องกันการขาดสารอาหารที่จำเป็น การลดปริมาณสารพิษที่ตกค้างสะสมในร่างกายหรือเป็นอริยโอสถ เช่น ข้าว พืชผักและสัตว์เลี้ยง การฟื้นฟูและรักษาโรคในร่างกาย เช่น โรคภูมิแพ้ โรคตับ โรคไต โรคความดันโลหิตสูง โรคมะเร็ง เป็นต้น เงื่อนไขความสำเร็จจึงต้องเริ่มต้นที่ตัวบุคคลหรือเกษตรกรเป็นสำคัญ

2) **เงื่อนไขทางการตลาด** เกษตรกรมีบทบาทเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้จำหน่าย สร้างช่องทางการตลาดด้วยตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องผ่านพ่อค้าคนกลาง หรือถูกครอบงำตามกลไกระบบตลาด เช่น ตลาดในท้องถิ่น ตลาดนัดเครือข่าย หรือตลาดออนไลน์ที่มีกลุ่ม Face Book หลากหลาย และเกษตรกรสามารถสร้างกลุ่มออนไลน์ได้เอง

3) **เงื่อนไขทางการสืบทอด** ถ่ายทอดความรู้ สร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยให้เครือข่ายมีการขยายตัวและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง หลักสูตรเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ 5 เดือน จึงช่วยให้เกษตรกรได้สะสมประสบการณ์จากการเรียนรู้ที่เพียงพอ เกิดความเข้าใจและมั่นใจถึงแม้ว่าการสร้างและพัฒนาศักยภาพสมาชิกตามหลักสูตรเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ต้องอาศัยระยะเวลา จึงต้องใช้หลักสูตรฝึกอบรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาศักยภาพของสมาชิก

นอกจากนี้ เกษตรกรบางรายสามารถพัฒนาและยกระดับแปลงนาหรือฟาร์มให้เป็นแปลงนาสาธิต มีบุคคลที่สนใจเข้ามาเรียนรู้ ศึกษาดูงาน หรือเข้ารับการอบรมเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์อย่างต่อเนื่อง การที่เกษตรกรได้มีโอกาสถ่ายทอดความรู้ให้แก่สาธารณะนับได้ว่าเป็นการพัฒนาตนเองอีกทางหนึ่ง เนื่องจากการยกระดับให้เป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานที่ดีได้นั้น เกษตรกรต้องมีความพร้อมในหลาย ๆ ด้าน อาทิเช่น การสะสมความรู้และการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้ศึกษาดูงานเกิดความเข้าใจได้ง่าย มีการจัดทำข้อมูลสำหรับใช้ประกอบการบรรยาย มีอุปกรณ์สำหรับการสาธิต มีการเตรียมแปลงนาข้าว และพืชผัก การเตรียมผลผลิตหรือสินค้าไว้จำหน่ายให้ผู้มาเยี่ยมชม การดูแลป้องกันรักษาโรคพืชและโรคสัตว์ การจัดการศูนย์การเรียนรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ครบวงจร เช่น อาคาร สถานที่ อาหาร เครื่องมือ อุปกรณ์ประกอบการสาธิตและลงมือปฏิบัติจริง เป็นต้น

4) เจือใจเครือข่าย เกษตรกรแสดงให้เห็นถึงการเป็นบุคคลที่มีคุณธรรม มีจิตสำนึกของการเป็นผู้ให้ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อแบ่งปัน ช่วยเหลือผู้อื่น ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ผู้อื่น ไม่มีการหวงความรู้ มีการรักษาและรู้ฟั่นการปลูกข้าวแบบดั้งเดิมโดยไม่ใช้สารเคมี ตระหนักและเห็นคุณค่าความสำคัญของข้าวที่เป็นอาหารหล่อเลี้ยงทุกชีวิต ซึ่งการที่เกษตรกรจะประสบความสำเร็จได้นั้น จำเป็นต้องมีพื้นฐานของการเป็นผู้มีคุณธรรมที่จะเอื้อเฟื้อแบ่งปันให้แก่ผู้อื่น ช่วยให้เกิดการยอมรับและการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มและเครือข่าย โดยพบว่า เกษตรกรเป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มหมอดินอาสา และกลุ่มอื่น ๆ ที่มีอยู่แล้วในชุมชน พร้อมทั้งได้นำความรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ไปปรับใช้และเผยแพร่ให้แก่เพื่อนเกษตรกรภายในกลุ่ม ทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนการผลิตมาเป็นเกษตรกรรมแบบอินทรีย์ การรวมกลุ่มยังช่วยสร้างอำนาจต่อรองเชิงธุรกิจ และการได้รับสนับสนุนจากหน่วยงานราชการได้ง่ายกว่าที่จะดำเนินการในลักษณะปัจเจกบุคคล นอกจากนี้ มีการประสานความร่วมมือกับบุคคลและหน่วยงานอื่น ๆ อยู่ตลอดเวลา เพื่อช่วยสร้างความสัมพันธ์ในลักษณะของผู้ผลิตและผู้บริโภค หรือผู้มีความรู้และผู้รับความรู้ ซึ่งเป็นเครือข่ายตามธรรมชาติในพื้นที่ที่เกษตรกรสามารถสร้างระบบสัมพันธ์ได้เอง

5) เจือใจการพึ่งตนเองของเกษตรกร แสดงให้เห็นว่าการพึ่งพาตนเอง มีลักษณะ 7 ประการ คือ 1) เกษตรกรให้ความสำคัญกับการผลิตอาหารไว้บริโภคในครัวเรือนได้ 2) เกษตรกรมีการผลิตและใช้ปุ๋ยจุลินทรีย์สรรพสิ่งช่วยปรับโครงสร้างของดิน น้ำ อากาศ พืชผักให้มีคุณค่าทางอาหารสูง 3) เกษตรกรมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง 4) เกษตรกรปลดหนี้สินและลดรายจ่ายในครัวเรือนได้ 5) เกษตรกรเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้จำหน่าย มีรายได้จากการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ 6) เกษตรกรมีการใช้ความรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ การแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากแหล่งอื่น ๆ และสามารถหาโอกาสทางการตลาดได้ 7) เกษตรกรเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือเครือข่ายเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์หรือเกษตรกรรมแบบอินทรีย์ในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อขอรับการสนับสนุนความรู้ อุปกรณ์ เครื่องมือ หรือเทคนิคต่าง ๆ ที่กลุ่มสามารถให้ประโยชน์ได้

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

1) **ระดับครัวเรือนเกษตรกร** ควรมีการส่งเสริมให้เกษตรกรเข้าใจหลักความพอเพียง มีความรู้ในการจัดการที่ดินทำกิน การปรับระบบนิเวศเกษตรให้สมดุลทั้งดิน น้ำ ป่า การอนุรักษ์พันธุ์กรรมพืชและพันธุ์ข้าวประจำถิ่น การจัดการฟาร์มอย่างมีประสิทธิภาพ มีการวางแผนการผลิตที่ดี ลดต้นทุนการผลิต วิเคราะห์การตลาดได้ สามารถผลิตอาหารปลอดภัยไว้บริโภคในครัวเรือน มีหลักประกันความมั่นคงทางอาหาร รวมถึงการเป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและความร่วมมือกันพัฒนาภายในกลุ่ม

2) **ระดับเครือข่าย** ควรมีการพัฒนาเกษตรกรในเครือข่ายให้มีความสามารถเป็นวิทยากร ถ่ายทอดความรู้ และมีศูนย์สาธิตและฝึกอบรมเกษตรกรทฤษฎีใหม่ประยุกต์กระจายในทุกภูมิภาค โดยมีหน่วยงานภาครัฐ/เอกชนให้การสนับสนุน ส่งเสริมให้เกษตรกรแต่ละภูมิภาคได้มีโอกาสเข้ามาเรียนรู้ปรับเปลี่ยนทัศนคติ จนนำไปสู่การเปลี่ยนรูปแบบการทำเกษตรกรรมของตนเองได้ รวมถึงควรมีการส่งเสริมให้มีการตั้งสหกรณ์เครือข่ายเกษตรกรทฤษฎีใหม่ประยุกต์และควรมีการรวบรวมผลผลิต เชื่อมโยงตลาดสีเขียวหรือเปิดตลาดใหม่ให้สมาชิกได้ส่งผลผลิตมาจำหน่าย

3) **ระดับหน่วยงาน/องค์กรภาครัฐและเอกชน** ควรมีการขยายองค์ความรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์เป็นหลักสูตรสำหรับสอนนักเรียน นักศึกษาในสถาบันการศึกษา รวมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และบริษัทเอกชนที่สนใจ เพื่อให้เกิดการศึกษาวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ และเผยแพร่ไปยังประชาชนทั่ว และควรส่งเสริมให้มีตลาดนัดสีเขียวขยายตัวให้ครอบคลุมมากขึ้น

4) **ระดับการขยายผลเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์** ในระดับสถาบัน/องค์กร ควรมีการจัดตั้งสถาบันหรือองค์กรรับผิดชอบทางด้านเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ โดยมีตัวแทนเกษตรกรในเครือข่าย รับหน้าที่บริหารจัดการองค์กร ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานราชการและองค์กรธุรกิจในการสร้างกลไกการตลาด และควรมีการจัดสิทธิบัตรหรือลิขสิทธิ์ทางภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับเกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ ในระดับเครือข่ายควรมีการรวบรวม เชื่อมโยงเกษตรกรต้นแบบในแต่ละภูมิภาค เพื่อเป็นต้นแบบที่ดี พร้อมทั้งขยายศูนย์การเรียนรู้เกษตรทฤษฎีใหม่ประยุกต์ให้ครอบคลุมทุกภูมิภาคด้วย โดยให้หน่วยงานภาครัฐเป็นกลไกขับเคลื่อนขยายผลองค์ความรู้ไปสู่เกษตรกรไทยในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

Bhanthumnavin, D. [Duchduen]. (2016). Four Decades of Mobilizing the Philosophy of Sufficiency Economy in Psycho-Behavioral Science. Journal of Social Development. School of Social and Environmental Development. National Institute of Development Administration (NIDA). Vol.19 No.1/2017: pp. 2-21.

- Bureau of Agricultural Development Policy and Planning. (2013). The Study on a Shortage of Agricultural Workers: a Case of Thailand's Northeastern Region. Retrieved October 22, 2016 from <http://www.oae.go.th/download/journal/2557/Shortageofagriculturalworkers.pdf>.
- Centre for Agricultural Information. Office of Agricultural Economics. n.d. Income Distribution and Poverty Among Agricultural Households. Retrieved October 22, 2016 from <http://infoservice.oae.go.th/index.php/households-m/122-income-socio-economic-art>.
- Charoensawat, Natthon. (2014). "A One-Rai Plot of Land Generating an Income of 100,000 Baht" "Things" Common Heritage of Mankind. Simpleway Publishing: Kokaensan Company.
- Inprom, Chayoot. (2016). Successful Applications of the New Theory to a One-Rai Plot of Land Generating an Income of 100000 Baht. Thesis. Ph.D. (Social Development Administration). School of Social and Environmental Development. National Institute of Development Administration (NIDA).
- Kittichungchit, Manit. (2012). The Philosophy of Sufficiency Economy: a Balanced Way of Life. Bangkok: Kitangsoarn Publishing.
- Phengphinit, Thawatchai et al. (2011). Key Success Indicators of Sufficiency Economy from Village Scholars and Northeastern Multilateral Network. Suan Dusit Rajabhat University, SDRU Res.J. 7 (2), pp. 91-103.
- Prachatai Newspaper. n.d. Retrieved March 2, 2017 from <https://prachatai.com/journal>.
- Royal Development Project Coordination. Rice Department. n.d. Retrieved May 8, 2017 from <https://m.facebook.com/945096145547368/photos/a.951795921544057.1073741829.945096145547368/1376292595761052/?type=3>.
- Samuketham. S. (2016). The Sufficiency Economy Philosophy and Urban Community Development: A Case Study of Rungmaniphathana Community in Bangkok Metropolis. Journal of Social Development. School of Social and Environmental Development. National Institute of Development Administration (NIDA). Vol.19 No.1/2017: pp. 40-58.
- Sattayanurak, Utthachak. (2016). Better Life from "Farmers" to "Entrepreneurs". Bangkok: Matichon Publishing.

- Siamrath. (2016). The blindness of agricultural capitalism. Retrieved May 5, 2017 from: <https://siamrath.co.th/n/4998>.
- Support and Research Coordination Division. Sustainable Agriculture Foundation (Thailand). 2004. Lessons and Experiences of the Sustainable Agriculture Development from Farmers and Community Organizations: A Pilot Project of the Sustainable Agriculture Development for Smallholder Farmers. Sponsored by the Ministry of Agriculture and Cooperatives.
- Suwanee Khamman. (2012). Towards a Sufficiency Economy: A New Ethical Paradigm for Sustainability. Research and Development Institute of Sufficiency Economy Philosophy Foundation (RSEPF).
- Thammapiya, Priyanut. (2012). The 1997 Economic Crisis and the Philosophy of Sufficiency Economy. Bangkok: Project to Support the Sufficiency Economy Driven in Educational Institutions and to Young People. The Crown Property Bureau.
- The Paika Division of the Digha Nikaya in the Sutta Pitaka (Royal Thai Edition) published in the Celebrations of the Auspicious Occasion of Her Majesty the Queen's 60th Birthday Anniversary. 199. Vol.11: pp. 89-96. Suttas 120-130.
- Thongphakdi, Natthaphong. (2007). The Philosophy of Sufficiency Economy: Its Background and Definition. NIDA Development Journal. Vol. 47 No. 1/2006: pp. 1-5.
- Wichan, Badin. (2004). From Knowledge Management to Practical Wisdom. Bangkok: Expernet.

วารสาร
พัฒนา
สังคม
JSD

การจัดทำบัญชีตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง: กรณี เกษตรกรในพื้นที่โครงการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง

*ปาริชาติ มณีมัย

**ชลันธร ศรีธรรมโชติ **ภัทรพล วรรณราช **ระวีวรรณ สุขพิลาภ

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจการจัดทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง วัตถุประสงค์และการใช้ประโยชน์จากข้อมูลทางบัญชี รวมถึงศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีของเกษตรกร โดยกลุ่มตัวอย่าง คือ เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง จำนวน 77 ราย เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ผลการศึกษา พบว่ามีเกษตรกรเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่จัดทำบัญชีและนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนทางการเงินตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ปัญหาสำคัญคือเกษตรกรยังมีความรู้และความสามารถไม่เพียงพอในการจัดทำบัญชี อีกทั้งยังไม่ตระหนักถึงประโยชน์ของการจัดทำบัญชีอย่างแท้จริง ข้อเสนอแนะจากการศึกษา คือ ควรขยายการให้ความรู้ในการจัดทำบัญชีไปสู่กลุ่มบุตรหลานของครอบครัวเพื่อเป็นผู้จัดทำบัญชีของครัวเรือน และควรจัดการระบบการให้คำปรึกษาและติดตามที่มีประสิทธิภาพ เพื่อช่วยเหลือให้เกษตรกรสามารถจัดทำและใช้ประโยชน์จากข้อมูลทางการเงินบัญชีอันจะนำไปสู่การบริหารให้เกิดสมดุลทางการเงินได้อย่างแท้จริง

คำสำคัญ บัญชีครัวเรือน บัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เกษตรกร

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ สาขาวิชาการบัญชี คณะพาณิชยศาสตร์และการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ Email: parichart.m@psu.ac.th

** นักศึกษาสาขาวิชาการบัญชี คณะพาณิชยศาสตร์และการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Accounting Practices under the Sufficiency Economy Philosophy: the Case Study of Farmers Participating in the Large Agricultural Land Plot Project, Thumbol Na-Kaosia, Nayong District, Trang Province

*Parichart Maneemai

**Chalanthorn Sritammachot **Patarapol Wannarat **Rawiwan Sukphilab

Abstract

The aim of this study is to investigate the accounting practices of farmers under the Sufficiency Economy Philosophy, including their objectives and use of accounting information as well as the problems they encounter. Data for this study was collected by questionnaires from 77 farmers who participated in the Large Agricultural Land Plot Project at Thumbol Na-kaosia, Nayong District, Trang province. The results reveal that only a small number of farmers regularly execute accounting tasks due to a lack of practical knowledge and skills and a limited awareness of the real benefits that accounting may bring for them. In order to achieve an increased self-reliance, the promotion of household accounting should be expanded to the young family members as they have ability to learn and manage their family's accounting tasks. Moreover, the follow-up and consulting systems from the government should be strengthened to support the farmers with their accounting activities so they can benefit from accounting information in order to manage their financial wealth properly.

Keywords: Household Accounting, Cost Accounting, Sufficiency Economy Philosophy, Farmers

* Assistant Professor in Accounting, Faculty of Commerce and Management, Prince of Songkla University,
Email: parichart.m@psu.ac.th

** Student of Accounting, Department Faculty of Commerce and Management, Prince of Songkla University

บทนำ

ปัญหาความยากจนถือเป็นปัญหาสำคัญระดับชาติที่ฝังรากลึกและเรื้อรังมายาวนาน โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศที่มีรายได้น้อยและไม่แน่นอน และมีรายได้น้อยเพียงพอกับรายจ่าย ส่งผลให้เกิดความทุกข์ยากในการใช้ชีวิต ขาดโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในหลายด้าน ทำให้คุณภาพชีวิตของคนกลุ่มนี้ต่ำกว่ามาตรฐานของสังคม อันเป็นผลกระทบในเชิงลบต่อการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก โดยปัญหาของความยากจนมาจากสาเหตุสำคัญสองประการ คือ สาเหตุจากปัจจัยภายในตัวบุคคล และสาเหตุจากปัจจัยภายนอกตัวบุคคล โดยปัญหาภายในตัวบุคคลที่สำคัญ ได้แก่ ปัญหาด้านต้นทุนการผลิต การขาดความรู้ความสามารถในการดำเนินงานและการวางแผนจัดการที่ดี และปัญหาที่เกิดจากวิถีชีวิตที่ไม่เหมาะสม เช่น การใช้จ่ายฟุ่มเฟือย บริโภคนิยม และอื่น ๆ (Saranchit, 2015)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้มีพระราชดำริและพระราชกรณียกิจต่าง ๆ อย่างมากมาย และทรงงานอย่างหนักและต่อเนื่องตลอดระยะเวลา 70 ปี เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนในประเทศ โดยพระราชดำริที่สำคัญ คือ “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ที่ได้ทรงพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยซึ่งเน้นการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลางและความไม่ประมาท คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ภายใต้พื้นฐานที่สำคัญ คือ การใช้ความรู้ ความรอบคอบ และความมีคุณธรรมประกอบการวางแผนและตัดสินใจกระทำ หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนี้สามารถน้อมนำไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตและบริหารจัดการเงินได้เป็นอย่างดีโดยใช้หลักการจัดทำบัญชีมาเป็นสิ่งสนับสนุน (Henchokchaichana, 2016)

การจัดทำบัญชี ถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการช่วยวางแผนและจัดการทางการเงิน โดยการจัดทำบัญชีตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนหรือบุคคล รวมไปถึงการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพเพื่อให้ทราบผลกำไรหรือขาดทุนที่แท้จริง ซึ่งหากประชาชนสามารถจัดทำบัญชีในสองส่วนนี้ได้ก็จะช่วยให้สามารถเห็นรายการรายรับและรายจ่ายของครัวเรือน และทราบข้อมูลรายได้ ต้นทุน และกำไรในการประกอบอาชีพ อันจะนำไปสู่การวางแผน ควบคุม และบริหารจัดการการเงินของบุคคลหรือครอบครัวได้อย่างสมดุลและมีประสิทธิภาพ รวมถึงสามารถวางแผนกำไรในการประกอบอาชีพได้ ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่กล่าวถึงประโยชน์ของการจัดทำบัญชีตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการดำเนินงานศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2541 ความตอนหนึ่งว่า

“ทำบัญชีให้เห็นว่าสมดุลไม่ขาดทุน ถ้าทุกคนสามารถที่จะทำให้พอดีไม่ขาดทุน ประเทศชาติไม่ขาดทุนแน่... ข้อสำคัญเป็นอย่างนี้ ที่ว่าเศรษฐกิจพอเพียงไม่ใช่พอเพียงในการบริโภค แต่ให้พอเพียงใจ การมีชีวิตอยู่ บางคนก็อาจจะรวยได้ทีเดียว” (ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย, 2553)

อย่างไรก็ตาม แม้หลายฝ่ายจะเห็นถึงประโยชน์และความสำคัญของการทำบัญชี และหน่วยงานต่าง ๆ ได้มีการส่งเสริมประชาชนให้มีการจัดทำบัญชีครัวเรือนและบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพอย่าง

กว้างขวาง แต่ก็พบว่าจำนวนผู้ทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างจริงจังยังมีไม่มากนัก อีกทั้งมีปัญหาหลาย ๆ ด้านในการจัดทำบัญชีให้เกิดประสิทธิผล (Dussdeedamkerng, 2014; Maitreechit, 2016) คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจสำรวจการจัดทำบัญชีตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในด้านของประเภท รูปแบบและวิธีการจัดทำบัญชี วัตถุประสงค์และการใช้ประโยชน์จากข้อมูลทางบัญชี รวมถึงศึกษาถึงปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชี เพื่อเป็นข้อมูลให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องได้หาแนวทางในการส่งเสริมการจัดทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดประสิทธิผลสูงสุดอันจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่เกษตรกรและประชาชนผู้จัดทำบัญชีอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์การวิจัย

วัตถุประสงค์ของการศึกษาการจัดทำบัญชีตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีเกษตรกรในพื้นที่โครงการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง มีดังนี้

1. เพื่อศึกษารูปแบบและวิธีการในการจัดทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร คือ (1) การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน และ (2) การจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ
2. เพื่อศึกษาวัตถุประสงค์ในการจัดทำบัญชี และการใช้ประโยชน์จากข้อมูลทางบัญชีของเกษตรกรที่จัดทำบัญชีตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
3. เพื่อศึกษาสภาพปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพของเกษตรกร

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้ทรงพระราชทานหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแก่ประชาชนชาวไทยเพื่อแนวทางในการเตรียมความพร้อมในการรองรับการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยภายนอกที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยให้ยึดมั่นในวิถีพหุมิพอกินและพึ่งพาตนเองได้ นั่นคือ การมีอยู่มีกิน ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีความโลภน้อย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น พอประมาณตามอัตภาพ และมีเหตุผล

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนและสังคม ไปจนถึงระดับประเทศชาติ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อยุคการเปลี่ยนแปลงของโลก

สำนักงานคณะกรรมการการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550) ได้ประมวลและกลั่นกรองพระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง โดยสามารถสรุปได้ว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีคุณลักษณะและเงื่อนไขที่สำคัญ ดังนี้

- (1) ความพอประมาณ (Moderation) หมายถึง ความพอดีตามความจำเป็นและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อม รวมทั้งวัฒนธรรมในแต่ละท้องถิ่น โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

(2) ความมีเหตุผล (Reasonableness) หมายถึง การตัดสินใจดำเนินการเรื่องต่างๆ อย่างมีเหตุผลตามหลักวิชาการ หลักกฎหมาย หลักศีลธรรม จริยธรรม และวัฒนธรรมที่ดีงาม โดยคำนึงถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างถ้วนถี่ มีการคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

(3) ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี (Self-immunity) หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถปรับตัวและรับมือได้อย่างทันทางที่

เงื่อนไขสำคัญเพื่อให้เกิดความพอเพียง ได้แก่ เงื่อนไขคุณธรรม หลักวิชา และเงื่อนไขชีวิตเป็นพื้นฐาน

(1) เงื่อนไขคุณธรรม เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติให้มีความซื่อสัตย์สุจริต รู้รักสามัคคี ไม่โลภ ไม่ตระหนี่และรู้จักแบ่งปันให้ผู้อื่น

(2) เงื่อนไขหลักวิชา อาศัยความรอบรู้รอบคอบ และระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้วางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน

(3) เงื่อนไขชีวิต ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติ และปัญญา บริหารจัดการ การใช้ชีวิต โดยใช้หลักวิชาและคุณธรรมเป็นแนวทางพื้นฐาน

หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ในทุกระดับ โดยต้อง “ระเบิดจากข้างใน” คือการเกิดจิตสำนึก มีความศรัทธาเชื่อมั่น เห็นคุณค่า และนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง แล้วจึงขยายไปสู่ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป

2. การบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเริ่มจากระดับบุคคลและครอบครัว มุ่งเน้นให้บุคคลและครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข สามารถพึ่งพาตนเอง ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งใฝ่รู้และมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อความมั่นคงในอนาคต และเป็นที่พึ่งให้ผู้อื่นได้ในที่สุด เช่น หาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและครอบครัวจากการประกอบสัมมาชีพ รู้ข้อมูลรายรับ-รายจ่าย ประหยัด ลด-ละ-เลิกอบายมุข รู้จักคุณค่า รู้จักใช้และรู้จักออมเงินและสิ่งของเครื่องใช้ ดูแลรักษาสุขภาพ มีการแบ่งปันภายใน ครอบครัว ชุมชน และสังคมรอบข้าง รวมถึงการรักษาวัฒนธรรม ประเพณีและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น การจัดทำบัญชีครัวเรือน (Household Accounting) หรือการบัญชีส่วนบุคคล (Personal Accounting) จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

บัญชีครัวเรือน หรือ บัญชีส่วนบุคคล เป็นการบันทึกรายรับและรายจ่ายที่เกิดขึ้นทั้งหมดในแต่ละวันของครัวเรือน และนำข้อมูลไปวิเคราะห์และสรุปผล โดยข้อมูลบัญชีครัวเรือนจะช่วยให้ทราบรายรับ รายจ่าย และหนี้สินของครัวเรือน ทราบว่าครัวเรือนมีเงินคงเหลือเท่าใด และสามารถนำข้อมูลไปบริหารจัดการการเงิน จัดลำดับความสำคัญของรายจ่าย และวางแผนการใช้จ่ายเงิน นำไปสู่การตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกไปได้ อีกทั้งบริหารความสมดุลระหว่างรายรับและรายจ่าย (Likitwongkajorn, 2007)

จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของการทำบัญชี “ชาวบ้านไม่มีใครสนใจการทำบัญชี จึงทรงเน้นให้มีการออกฝึกสอนให้ชาวบ้านทำบัญชี การลงทุน

การใช้จ่ายต่าง ๆ เพื่อให้ทราบถึงต้นทุน กำไร สามารถปรับราคาให้สอดคล้องกับการตลาดได้ด้วย” ในหนังสือวารสารเศรษฐกิจและสังคม ปีที่ 24 ฉบับที่ 6 เดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม พ.ศ. 2530 (Institute of Certified Accountants and Auditors of Thailand, 1996) ดังนั้น การจัดทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงหมายถึงการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ (Cost Accounting) อีกด้วยการบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ เป็นการจดบันทึกการรายรับและต้นทุนทั้งหมดที่เกิดจากการประกอบอาชีพ และนำมาสรุปผลเพื่อให้ทราบถึงกำไรหรือขาดทุนจากการประกอบอาชีพ โดยทุกสาขาอาชีพสามารถจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพได้ ไม่ว่าจะเป็นอาชีพเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการผลิตสินค้าต่าง ๆ

จากข้อมูลข้างต้นจึงสามารถสรุปได้ว่า การจัดทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หมายความว่า การจัดทำบัญชีในสองส่วนสำคัญ คือ (1) การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน หรือ การบัญชีส่วนบุคคล และ (2) การจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ

กระบวนการจัดทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 4 กิจกรรมหลักที่สำคัญ คือ

(1) การจดบันทึกข้อมูล (Recording) คือ การจดบันทึกการรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน/บุคคล หรือรายรับและต้นทุนต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพ

(2) การจำแนกประเภท (Classifying) คือ การจัดกลุ่มประเภทของรายการต่าง ๆ ที่ได้จดบันทึกไว้เพื่อความสะดวกในการสรุปผล เช่น การจัดกลุ่มรายรับที่เป็นรายได้ประเภทต่าง ๆ ของครัวเรือน/บุคคล การจัดประเภทรายจ่าย โดยแยกเป็นรายจ่ายจำเป็น ได้แก่ รายจ่ายเพื่อการบริโภค อุปโภค ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่ม รายจ่ายด้านการศึกษา รายจ่ายที่เป็นการลงทุน และรายจ่ายที่ไม่จำเป็น เป็นต้น

(3) การสรุปผล (Summarizing) คือ การสรุปผลรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน/บุคคลซึ่งอาจทำเป็นรายวัน รายสัปดาห์ หรือรายเดือน นอกจากนี้ ยังรวมถึงการสรุปผลรายได้และต้นทุนจากการประกอบอาชีพเพื่อให้เห็นตัวเลขกำไรหรือขาดทุนจากการประกอบอาชีพในแต่ละรอบเวลาการดำเนินงานด้วย

(4) การแปลผลข้อมูล (Translating) และนำไปใช้ประโยชน์ (Using) ในการดำเนินชีวิตและวางแผนประกอบอาชีพ เป็นการวิเคราะห์เพื่อพิจารณาว่าในช่วงที่ผ่านมาครอบครัว/บุคคลมีรายรับและรายจ่ายอย่างไร มีเงินออมหรือสามารถลดภาระหนี้สินได้เท่าใด อันจะนำไปสู่การวางแผนและควบคุมการใช้จ่ายเงินของครัวเรือน/บุคคลในอนาคต สำหรับกรณีข้อมูลบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ ก็จะนำไปสู่การวางแผนเพิ่มรายได้และลดต้นทุนเพื่อการมีผลกำไรเพิ่มขึ้นในอนาคต

แม้ว่าการจัดทำบัญชีจะเป็นเครื่องมือสำคัญในการส่งเสริมการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง แต่งานวิจัยในอดีตก็พบว่า ประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรยังมีการทำบัญชีน้อยและขาดความต่อเนื่อง อันเนื่องมาจากปัญหาความไม่รู้หนังสือ ขาดความรู้และประสบการณ์ในการจัดทำบัญชี จึงต้องพึ่งพิงเจ้าหน้าที่จากภาครัฐในการติดตามและให้คำแนะนำ (Nilmanee et al., 2015; Dussadeedamkerng, 2014; Mitreechit, 2016)

3. โครงการส่งเสริมเกษตรแปลงใหญ่

โครงการระบบการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ เป็นนโยบายของรัฐบาลที่ดำเนินการโดยกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่เกษตรกร โดยมุ่งเน้นให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มในการผลิต จัดหาปัจจัยการผลิตที่มีคุณภาพดี ราคาถูก และการใช้เทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสม เพื่อลดต้นทุน เพิ่มประสิทธิภาพการผลิตสินค้าเกษตร ตลอดจนการจัดการด้านการตลาด

โครงการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ตำบลนาโยง อำเภอนาข้าวเสียด จังหวัดตรัง เป็นโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบ “นาแปลงใหญ่” ที่มีกรมการข้าว กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการภายใต้นโยบายรัฐบาลที่ต้องการแก้ปัญหาเรื่องข้าวให้ชาวนาในระยะยาว โครงการนี้มุ่งเน้นให้เกษตรกรชาวนาข้าวมีรายได้เพิ่มมากขึ้นและมีความมั่นคงในอาชีพ โดยการปรับปรุงพันธุ์ข้าว การมุ่งลดต้นทุน การเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ การมุ่งเน้นมาตรฐานคุณภาพข้าว และการบริหารจัดการแบบพึ่งพาตนเอง โดยให้เกษตรกรในพื้นที่บริหารจัดการ โดยมีเจ้าหน้าที่รัฐคอยให้การสนับสนุนและให้คำแนะนำ รวมถึงถ่ายทอดองค์ความรู้และการลงทุนให้แก่ชาวนา ซึ่งรัฐบาลได้จัดสรรเงินทุนสนับสนุนสำหรับการบริหารจัดการกลุ่มนาแปลงใหญ่ กลุ่มละ 5 ล้านบาท โดยเกษตรกรต้องมีการรวมกลุ่มกันเพื่อให้ได้พื้นที่นาแปลงใหญ่ 100 ไร่ขึ้นไป เพื่อนำไปสู่กระบวนการลงทุนจัดซื้อจัดหา การเพิ่มผลผลิตในระยะยาว และการเพิ่มศักยภาพในการแข่งขัน

สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นหน่วยงานมีบทบาทสำคัญในการบูรณาการโครงการเพื่อสนับสนุนการดำเนินโครงการแปลงใหญ่ โดยมีหน้าที่หลักในการส่งเสริมเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการในด้านการจัดทำบัญชีรับ-จ่ายในครัวเรือนและบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพให้กับเกษตรกร โดยการให้ความรู้ กำกับแนะนำและติดตาม เพื่อสร้างวินัยในการทำบัญชีแก่เกษตรกร รวมถึงการพัฒนาให้เกษตรกรสามารถนำข้อมูลทางบัญชีไปใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพได้อย่างเหมาะสมทั้งในด้านการลดต้นทุน การเพิ่มรายได้ การวางแผนการผลิตและการตลาด และการเข้าถึงแหล่งเงินทุน อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้เกษตรกรมีความเข้มแข็งสามารถพัฒนาให้เป็น Smart Farmer ต่อไป

วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อการศึกษาการจัดทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ทั่วไป-ข้าว ต.นาข้าวเสียด อ.นาโยง จ.ตรัง

ประชากรในการศึกษาครั้งนี้ คือ เกษตรกรชาวนาข้าวที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ทั่วไป-ข้าว หมู่ที่ 1 – 10 ตำบลนาข้าวเสียด อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง จำนวน 137 ราย โดยมีเกษตรกรร่วมตอบแบบสอบถามทั้งสิ้น 77 ราย คิดเป็นร้อยละ 56.20

งานวิจัยนี้เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบเก็บข้อมูลที่ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นจากการทบทวนวรรณกรรมและหาความเที่ยงตรงของแบบสอบถามโดยผู้เชี่ยวชาญจากสำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ตรัง จำนวน

10 ท่าน แล้วนำแบบสอบถามไปทดลองใช้กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 7 ชุด โดยเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกร ข้อมูลพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และการจัดทำบัญชี ซึ่งแบบเก็บข้อมูลแบ่งออกเป็น 4 ส่วน คือ (1) ข้อมูลส่วนบุคคลและสภาพเศรษฐกิจของเกษตรกร (2) ข้อมูลการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ (3) ข้อมูลด้านปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีครัวเรือน และบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ และ (4) ข้อเสนอแนะจากเกษตรกร

คณะผู้วิจัยวัดค่าข้อมูลที่เป็นความคิดเห็นและการประเมินความรู้ ความสามารถ และความพึงพอใจของเกษตรกร โดยใช้มาตรวัดแบบลิเคิร์ต (Likert Scale) ระดับ 1 - 5 โดยกำหนดให้คะแนน 5 - ระดับมากที่สุด 4 - ระดับมาก 3 - ระดับปานกลาง 2 - ระดับน้อย และ 1 - ระดับน้อยที่สุด

การแปลผลใช้เกณฑ์การแปลความหมายเพื่อการจัดระดับค่าเฉลี่ย โดยแบ่งออกเป็นช่วงได้ดังนี้

ค่าเฉลี่ย 4.50 - 5.00 อยู่ในเกณฑ์ระดับมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย 3.50 - 4.49 อยู่ในเกณฑ์ระดับมาก

ค่าเฉลี่ย 2.50 - 3.49 อยู่ในเกณฑ์ระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย 1.50 - 2.49 อยู่ในเกณฑ์ระดับความน้อย

ค่าเฉลี่ย 1.00 - 1.49 อยู่ในเกณฑ์ระดับน้อยที่สุด

ข้อมูลที่รวบรวมจากแบบเก็บข้อมูลจะนำมาวิเคราะห์โดยใช้สถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) ประกอบด้วย ความถี่ (Frequency) ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation)

ผลการวิจัย

1. ข้อมูลทั่วไปและสภาพเศรษฐกิจของเกษตรกร

เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ทั่วไป-ข้าว ต.นาข้าวเสีย อ.นาโยง จ.ตรัง โดยส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ โดยอายุเฉลี่ยของผู้ร่วมตอบแบบสอบถาม จำนวน 77 ราย เท่ากับ 60 ปี เป็นเกษตรกรเพศหญิง จำนวน 56 ราย คิดเป็นร้อยละ 72.70 และเพศชาย 21 ราย คิดเป็นร้อยละ 27.30 เกษตรกรส่วนใหญ่มีการศึกษาในระดับประถมศึกษา จำนวน 61 ราย คิดเป็นร้อยละ 79.20 ไม่เรียนหนังสือ 2 รายคิดเป็นร้อยละ 2.60 และส่วนน้อยมากที่มีระดับการศึกษามัธยมและอนุปริญญา เกษตรกรจำนวน 61 ราย มีสถานภาพสมรส ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 79.20 สถานภาพหม้ายหรือหย่าร้าง 11 ราย คิดเป็นร้อยละ 14.30 และจำนวนที่เหลือมีสถานภาพโสด และมีจำนวนสมาชิกในครัวเรือนเฉลี่ยเท่ากับ 4 คนต่อครัวเรือน

ผลการศึกษาข้อมูลสภาพเศรษฐกิจของครัวเรือน ได้แก่ รายได้ รายจ่าย และหนี้สินของครัวเรือน พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อย่าง จึงมีรายได้มาจากหลายช่องทาง โดยรายได้ส่วนใหญ่ของเกษตรกรมาจากการทำนาและทำสวน รวมถึงการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ เช่น วัว ไก่ สุกร ปลา และเนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุจึงมีรายได้จากเบี้ยยังชีพคนชรา อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้น้อย นั่นคือ มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท ซึ่งคิด

เป็นร้อยละ 51.94 และรองลงมา คือ 5,001 – 10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 33.77 ข้อมูลรายได้ของครัวเรือนแสดงดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจของเกษตรกร: ข้อมูลรายได้ของครัวเรือน

รายได้ของครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ	รายได้ต่อเดือนของครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ
ทำนา	68	88.31	ต่ำกว่า/เท่ากับ 5,000 บาท	40	51.94
ทำสวน	61	79.22	5,001-10,000 บาท	26	33.77
เลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ	35	45.45	10,001-15,000 บาท	8	10.39
ค้าขาย	10	12.99	15,001-20,000 บาท	2	2.60
เบี้ยยังชีพคนชรา	43	55.84	20,001-15,000 บาท	0	0.00
อื่น ๆ	2	0.25	มากกว่า 25,000 บาท	1	1.30
หมายเหตุ รายได้ของครัวเรือนมีหลายช่องทาง		-	รวม	77	100.00

ผลการศึกษาข้อมูลด้านรายจ่ายของครัวเรือน พบว่า เกษตรกรมีรายจ่ายประจำที่สำคัญ คือ ค่าสาธารณูปโภคในครัวเรือนและค่าใช้จ่ายทางสังคม เช่น เงินทำบุญช่วยงานศพ งานบวช และงานแต่งงานของสมาชิกในชุมชน เป็นต้น รองลงมาคือรายจ่ายเพื่อการบริโภคและอุปโภคในครัวเรือนและรายจ่ายทางการเกษตร อย่างไรก็ตาม เกษตรกรส่วนใหญ่มีรายจ่ายเฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 10,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 89.70 มีเพียงบางครัวเรือนเท่านั้นที่มีรายจ่าย 10,000 – 20,000 บาทต่อเดือน ข้อมูลรายจ่ายของครัวเรือนแสดงดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจของเกษตรกร: ข้อมูลรายจ่ายของครัวเรือน

รายจ่ายของครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ	รายจ่ายต่อเดือนของครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ
รายจ่ายเพื่อการบริโภค	57	74.23	ต่ำกว่า/เท่ากับ 5,000 บาท	37	48.10
อุปโภค	51	70.13	5,001-10,000 บาท	32	41.60
รายจ่ายเพื่อการเกษตร	18	23.37	10,001-15,000 บาท	7	9.09
รายจ่ายเพื่อการศึกษาบุตร	77	100	15,001-20,000 บาท	1	1.30
ค่าสาธารณูปโภค	76	23.03	20,001-15,000 บาท	0	0.00
ค่าใช้จ่ายทางสังคม	49	98.70	มากกว่า 25,000 บาท	0	0.00
ชำระหนี้สิน	2	0.25			
อื่น ๆ					
หมายเหตุ รายจ่ายของครัวเรือนมีหลายรายการ		-	รวม	77	100.00

ผลการศึกษาหนี้สินครัวเรือน พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีหนี้สินเฉลี่ยต่ำกว่า 50,000 บาทต่อครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 59.75 ซึ่งเป็นหนี้สินจากการประกอบอาชีพอันถือเป็นหนี้ที่ก่อให้เกิดรายได้ใน

อนาคต นอกจากนี้ บางรายยังก่อหนี้เพื่อการศึกษาบุตร และเพื่อการซื้อสินค้าอุปโภคและบริโภคในครัวเรือนตามลำดับ อย่างไรก็ตาม พบว่า มีเกษตรกรจำนวน 21 ราย คิดเป็นร้อยละ 27.27 มีหนี้สินของครัวเรือนมากกว่า 150,000 บาท ซึ่งมักจะเกิดจากการก่อหนี้เพื่อการซื้อหรือก่อสร้างประเภทบ้านและที่ดินที่มีมูลค่าสูง รวมถึงการซื้อยานพาหนะด้วย

ตารางที่ 3 ข้อมูลสภาพเศรษฐกิจของเกษตรกร: ข้อมูลหนี้สินของครัวเรือน

รายการหนี้สินของครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ	จำนวนหนี้สินของครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ
สินค้าอุปโภค บริโภคในครัวเรือน	11	14.29	ไม่มีหนี้สิน	22	28.58
ซื้อบ้านและที่ดิน	8	10.39	ต่ำกว่า 50,000 บาท	24	31.17
ซื้อยานพาหนะ	38	49.35	50,001- 100,000 บาท	6	7.79
หนี้สินเพื่อการเกษตร	14	18.18	100,001-150,000 บาท	4	5.19
หนี้สินเพื่อการศึกษาบุตร	2	0.25	มากกว่า 150,000 บาท	21	27.27
อื่น ๆ					
หมายเหตุ หนี้สินของครัวเรือนมีหลายรายการ		-	รวม	77	100.00

จากข้อมูลสภาพเศรษฐกิจในด้านรายได้ รายจ่าย และหนี้สิน แสดงให้เห็นว่าแม้เกษตรกรส่วนใหญ่จะมีรายได้ไม่น้อยแต่ก็มีรายจ่ายที่สมดุลกัน คือ มีรายได้-รายจ่ายต่อครอบครัวในจำนวนไม่เกิน 10,000 บาท และการก่อหนี้ส่วนใหญ่ก็เกิดจากการประกอบอาชีพทางการเกษตรที่จะทำให้มีรายได้ในอนาคต ซึ่งมีความสามารถนำเงินมาชำระหนี้ได้

2. ผลการศึกษาการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ

2.1 การเข้ารับการอบรมการจัดทำบัญชี

เกษตรกรส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมโครงการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ทั่วไป-ข้าว ต.นาข้าวเสีย อ.นาโยง จ.ตรัง ได้รับการอบรมความรู้ด้านการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพจากหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง คือ สำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ตรัง โดยในจำนวนนี้มีเกษตรกรจำนวน 68 ราย ได้รับการอบรมความรู้ด้านการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพอย่างน้อย 1 ครั้งไปจนถึงมากกว่า 5 ครั้ง ในขณะที่มีเกษตรกรเพียง 9 ราย ที่ไม่เคยเข้ารับการอบรมความรู้ในการจัดทำบัญชี

ตารางที่ 4 ข้อมูลการเข้าอบรมการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพของเกษตรกร

การเข้ารับการอบรมการจัดทำบัญชี	บัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน		บัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ไม่เคย	9	11.70	9	11.70
1-2 ครั้ง	21	27.30	23	29.90
3-4 ครั้ง	27	35.10	25	32.50
5 ครั้งหรือมากกว่า	20	26.00	20	26.00
รวม	77	100.00	77	100.00

อย่างไรก็ตาม เกษตรกรส่วนใหญ่ที่ผ่านการอบรมความรู้ด้านการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพได้ประเมินความรู้และความเข้าใจในการจัดทำบัญชีของตนเองเพียงระดับน้อยถึงปานกลางเท่านั้น และมีเกษตรกรเพียงจำนวน 19 ราย ที่ประเมินตนเองว่ามีความรู้และความเข้าใจในการจัดทำบัญชีในระดับมาก

จากการศึกษาปัจจัยการสนับสนุนส่งเสริมจากภาครัฐในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพของเกษตรกรในพื้นที่โครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ทั่วไป-ข้าว ตำบลนาข้าวเสีย อำเภอนาโยง จังหวัดตรัง เกี่ยวกับแหล่งให้ความรู้เพิ่มเติมที่ช่วยในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ พบว่าเกษตรกรจำนวน 41 ราย คิดเป็นร้อยละ 53.20 แสดงความคิดเห็นว่าตนเองไม่มีแหล่งความรู้เพิ่มเติมหรือที่ปรึกษาในด้านการจัดทำบัญชี ในขณะที่เกษตรกรจำนวน 36 ราย คิดเป็นร้อยละ 46.80 ได้รับความรู้และคำปรึกษาในด้านการจัดทำบัญชีเพิ่มเติมจากอาสาสมัครจากชุมชน เรียกว่า “ครูบัญชี” ซึ่งเป็นรูปแบบการติดตามผลและให้ความช่วยเหลือแก่เกษตรกรในด้านการจัดทำบัญชีที่ใช้อาสาสมัครจากชุมชนด้วยกันเอง โดยผลการศึกษา พบว่า มีเกษตรกรจำนวน 54 ราย คิดเป็นร้อยละ 70.10 เคยได้รับการติดตามผลจากครูบัญชีและเจ้าหน้าที่ของสำนักงานตรวจบัญชีสหกรณ์ตรัง อย่างไรก็ตาม มีเกษตรกรจำนวน 23 ราย ที่ไม่เคยได้รับการติดตามผลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใด

2.2 การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ

ผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่จัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ โดยมีเกษตรกรเพียง 27 ราย คิดเป็นร้อยละ 35.15 จากจำนวน 77 ราย ที่จัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน และจำนวน 20 ราย คิดเป็นร้อยละ 26.00 จากจำนวน 77 ราย ที่จัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ โดยหัวหน้าครอบครัวจะเป็นผู้จัดทำบัญชีเอง รองลงมาเป็นการมอบหมายให้บุตรหลานช่วยจัดทำบัญชี และการจัดทำบัญชีโดยคู่สมรสของเกษตรกรตามลำดับ ข้อมูลการจัดทำบัญชีครัวเรือนแสดงดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 ข้อมูลการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพของ
เกษตรกร

การจัดทำบัญชี	บัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน		บัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การจัดทำบัญชี				
ทำ	27	35.15	20	26.00
ไม่ทำ	50	64.90	57	74.00
รวม	77	100.00	77	100.00
ผู้จัดทำบัญชี				
หัวหน้าครอบครัว	12	44.40	11	55.00
คู่สมรส	5	18.50	5	25.00
บุตร/หลาน	10	37.00	4	20.00
รวม	27	100.00	27	100.00

2.3 การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน

ผลการศึกษาวัตถุประสงค์ในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนของเกษตรกรจำนวน 27 ราย พบว่า เกษตรกรมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อต้องการการควบคุมรายจ่ายของครัวเรือน รองลงมาคือ เพื่อสร้างความมั่นคงในอนาคต และเพื่อจัดการภาระหนี้สิน ตามลำดับ ดังแสดงในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 วัตถุประสงค์ในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน

วัตถุประสงค์ในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ
1. เพื่อควบคุมรายจ่ายในครัวเรือน	22	81.15
2. เพื่อสร้างความมั่นคงในอนาคต	14	51.85
3. เพื่อจัดการภาระหนี้สิน	12	44.44
4. เพื่อวางแผนทางการเงิน	8	29.63
5. เพื่อปฏิบัติตามนโยบายของภาครัฐ	3	11.11
6. อื่น ๆ	1	3.70

หมายเหตุ : วัตถุประสงค์ในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนของเกษตรกรมีมากกว่า 1 วัตถุประสงค์

ผลการศึกษาวิธีการในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนของเกษตรกรจำนวน 27 ราย พบว่า เกษตรกร จำนวน 14 ราย คิดเป็นร้อยละ 51.85 บันทึกรายการรายรับ-รายจ่ายทุกรายการ และเกษตรกรอีกจำนวน 13 ราย คิดเป็นร้อยละ 48.10 ทำการจดบันทึกเฉพาะรายการใหญ่ ๆ เท่านั้น โดยมีเกษตรกร จำนวน 16 ราย คิดเป็นร้อยละ 59.30 จะทำการบันทึกรายการทุกครั้งหลังจากที่เกิดรายการรายรับหรือรายจ่าย สำหรับเกษตรกรรายอื่น ๆ จะทำการบันทึกรายการ 2-3 วัน/ครั้ง สัปดาห์ละครั้ง หรือ

บันทึกนาน ๆ ครั้ง นอกจากนี้เกษตรกร จำนวน 13 ราย คิดเป็นร้อยละ 48.15 มีการสรุปยอดรวมรายรับ-รายจ่ายทุกเดือน ข้อมูลรูปแบบและการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนของเกษตรกรแสดงดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 รูปแบบและวิธีการในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนของเกษตรกร

รูปแบบและวิธีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน	จำนวน	ร้อยละ
วิธีการจดบันทึกรายรับ-รายจ่ายในครัวเรือน		
จดบันทึกทุกรายการ	14	51.90
จดบันทึกเฉพาะรายการใหญ่ ๆ เท่านั้น	13	48.10
รวม	27	100.00
ความถี่ในการจดบันทึกรายรับ-รายจ่ายในครัวเรือน		
จดบันทึกทุกวัน/ทุกครั้งหลังจากที่เกิดรายการ	16	59.30
จดบันทึก 2-3 วันต่อครั้ง	4	14.80
จดบันทึกสัปดาห์ละครั้ง	5	18.50
จดบันทึกนาน ๆ ครั้ง	2	7.40
รวม	27	100.00
การสรุปยอดรายรับ-จ่ายรวมของครัวเรือน		
ไม่มีการสรุปยอดรวม	9	33.33
สรุปยอดรวมทุกวัน	4	14.82
สรุปยอดรวมทุกสัปดาห์	1	3.7
สรุปยอดรวมทุกเดือน	13	48.15
รวม	27	100.00

ผลการศึกษาด้านการนำข้อมูลบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนไปใช้ประโยชน์ พบว่า เกษตรกรใช้ประโยชน์จากข้อมูลบัญชีเพื่อช่วยลดรายจ่ายฟุ่มเฟือยและควบคุมรายจ่ายของครอบครัวในระดับมาก และเกษตรกรมีการใช้ข้อมูลบัญชีในการช่วยจัดการการชำระหนี้สินได้อย่างเป็นระบบ การวางแผนทางการเงินของครอบครัว และการวางแผนเพิ่มรายได้และเงินออมในระดับปานกลาง ข้อมูลการรับรู้ประโยชน์ในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนของเกษตรกรแสดงดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 การรับรู้ประโยชน์ในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนของเกษตรกร

การรับรู้ประโยชน์ในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	การแปลค่า
1. นำข้อมูลไปใช้เพื่อช่วยลดรายจ่ายฟุ่มเฟือยและควบคุมรายจ่ายของครอบครัว	3.59	1.18	มาก
2. ช่วยให้สามารถจัดการการชำระหนี้สินได้อย่างเป็นระบบมากขึ้น	3.30	1.22	ปานกลาง

การรับรู้ประโยชน์ในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือน	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน	การแปล ค่า
3. ทำให้สามารถสร้างรายได้เพิ่มขึ้นและมีเงินเก็บเงินออมได้มากขึ้น	2.81	1.04	ปานกลาง
4. ช่วยให้ท่านวางแผนทางการเงินของครอบครัวได้ดียิ่งขึ้น และมีความเป็นอยู่ดีขึ้น	3.26	1.13	ปานกลาง

2.4 การจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ

ผลการศึกษาวัตถุประสงค์ในการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพของเกษตรกร จำนวน 20 ราย พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสร้างความมั่นคงของอาชีพ และเพื่อต้องการทราบผลกำไรขาดทุนที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม เกษตรกรบางส่วนจัดทำบัญชีต้นทุนเพื่อเปรียบเทียบผลการดำเนินงานที่ผ่านมา และเพื่อปฏิบัติตามนโยบายของรัฐ ดังแสดงในตารางที่ 9

ตารางที่ 9 วัตถุประสงค์ในการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ

วัตถุประสงค์ในการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
1. เพื่อความมั่นคงของอาชีพ	13	65.00
2. เพื่อทราบผลกำไรขาดทุนที่ถูกต้อง	12	60.00
3. เพื่อเปรียบเทียบผลการดำเนินงานที่ผ่านมา	3	15.00
4. เพื่อปฏิบัติตามนโยบายของหน่วยงานภาครัฐ	7	35.00

ผลการศึกษาวิธีการบันทึกบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ พบว่า เกษตรกรจำนวน 13 ราย คิดเป็นร้อยละ 65 ทำการบันทึกบัญชีทุกครั้งที่เกิดรายการ และเกษตรกรจำนวน 4 ราย คิดเป็นร้อยละ 20.00 บันทึกรายการโดยสรุปยอดเป็นรายสัปดาห์ ในขณะที่เกษตรกรจำนวน 3 ราย คิดเป็นร้อยละ 15 บันทึกรายการโดยสรุปยอดเป็นรายเดือน ข้อมูลรูปแบบการบันทึกบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพแสดงดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10 รูปแบบการบันทึกบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพของเกษตรกร

รูปแบบการบันทึกบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพของเกษตรกร	จำนวน	ร้อยละ
จดบันทึกทุกวัน/ทุกครั้งหลังจากที่เกิดรายการ	13	65.00
จดบันทึกสัปดาห์ละครั้ง	4	20.00
จดบันทึกรายเดือน	3	15.00
รวม	20	100.00

ผลการศึกษาด้านการใช้ประโยชน์จากข้อมูลบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ พบว่า เกษตรกรมีการนำข้อมูลบัญชีไปวางแผนในการลดรายจ่ายและควบคุมต้นทุนในการทำนา รวมถึงนำข้อมูลไปใช้วางแผนการทำนาในปีต่อให้มีกำไรมากขึ้นในระดับมาก ในขณะที่เกษตรกรมีการใช้ข้อมูลบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพไปใช้ในการวางแผนเพิ่มผลผลิตในการทำนา และเพิ่มรายได้จากการทำนาในระดับปานกลาง

ตารางที่ 11 การรับรู้ประโยชน์ในการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพของเกษตรกร

การรับรู้ประโยชน์ในการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	การแปลค่า
1. นำข้อมูลบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพไปวางแผนในการลดรายจ่ายหรือควบคุมต้นทุนในการทำนา	3.50	1.28	มาก
2. นำข้อมูลบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพไปวางแผนเพิ่มรายได้จากการทำนา	3.20	0.89	ปานกลาง
3. นำข้อมูลบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพไปวางแผนเพิ่มผลผลิตจากการทำนา	3.10	1.07	ปานกลาง
4. นำข้อมูลบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพไปวางแผนการทำนาในปีต่อไปให้มีกำไรมากขึ้น	3.50	1.00	มาก

2.5 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ผลการศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ พบว่า เกษตรกรมีความคิดเห็นว่าการทำบัญชีครัวเรือน/บัญชีต้นทุนประกอบอาชีพมีความยุ่งยากและเสียเวลา เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายในระดับมาก รองลงมา คือ เกษตรกรยังขาดประสบการณ์ในการทำบัญชีครัวเรือน และเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุจึงมีปัญหาในการอ่านและเขียน นอกจากนี้ เกษตรกรยังไม่เห็นประโยชน์และความสำคัญของการทำบัญชี ข้อมูลปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีแสดงดังตารางที่ 12

ตารางที่ 12 ปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ปัญหาและอุปสรรคในการจัดทำบัญชีตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง	ค่าเฉลี่ย	ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน	การแปลค่า
1. ยุ่งยากซ้ำซาก ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย และรู้สึกเสียเวลา	3.52	1.28	มาก
2. มีปัญหาในการอ่านและเขียนจึงไม่อยากทำบัญชี	3.21	1.32	ปานกลาง
3. ขาดประสบการณ์ในการทำบัญชี	3.23	1.17	ปานกลาง
4. ไม่เห็นประโยชน์และความสำคัญของการทำบัญชี	3.09	1.13	ปานกลาง
5. มีภาระงานอื่น ๆ มาก จึงไม่มีเวลาทำบัญชี	2.95	1.28	ปานกลาง

2.6 ข้อเสนอแนะจากเกษตรกร

ผลการศึกษา พบว่า เกษตรกรมีความต้องการให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการจัดทำบัญชีเข้ามาติดตามอย่างใกล้ชิด และรับฟังปัญหาต่าง ๆ ในการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนและการจัดทำบัญชีต้นทุนประกอบอาชีพ และควรจัดอบรมการจัดทำบัญชีให้แก่บุคลากรของเกษตรกร เพื่อจะได้เป็นผู้ทำบัญชีของครัวเรือน เนื่องจากเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่มีอายุมากและมีปัญหาในการอ่านและเขียน นอกจากนี้เกษตรกรยังต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยแก้ไขปัญหาด้าน

อื่น ๆ ในการประกอบอาชีพด้วย เช่น ด้านการเกษตร การทำนา การกำจัดศัตรูพืช เพื่อช่วยให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น ส่งผลต่อการเพิ่มรายได้ของครัวเรือน

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

การจัดทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางหนึ่งเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาความยากจนของเกษตรกร โดยมุ่งหวังให้เกษตรกรจดบันทึกข้อมูลรายรับและรายจ่ายของครัวเรือน รวมถึงการจัดทำบัญชีเกี่ยวกับต้นทุนในการประกอบอาชีพ เพื่อใช้ข้อมูลนี้ในการวางแผนการสร้างรายได้และควบคุมการใช้จ่ายเงินของครอบครัวให้เกิดความสมดุล แม้ผลการศึกษาจะแสดงให้เห็นว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีการส่งเสริมการจัดทำบัญชีแก่เกษตรกรอย่างเต็มที่และเกษตรกรก็ให้ความร่วมมือในการเข้ารับการอบรมอย่างสม่ำเสมอจำนวนหลายครั้ง แต่ก็ยังพบว่ามีเกษตรกรเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่มีการทำบัญชีอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยเกษตรกรผู้ทำบัญชีทุกรายตระหนักถึงประโยชน์ของการจัดทำบัญชีและมีการใช้ข้อมูลบัญชีในการวางแผนและจัดการการเงินของครอบครัวและการพัฒนาการประกอบอาชีพตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในส่วนของผู้ที่ไม่จัดทำบัญชีนั้นสาเหตุสำคัญมาจากการขาดความรู้ความเข้าใจ และขาดประสบการณ์ในการทำบัญชี เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านการอ่านและการเขียน เกษตรกรกลุ่มนี้จึงต้องการให้มีเจ้าหน้าที่หรือพี่เลี้ยงคอยให้คำแนะนำและติดตามการจัดทำบัญชีอย่างใกล้ชิดและสม่ำเสมอ ดังนั้น เมื่อกระบวนการติดตามและระบบให้คำปรึกษาไม่ทั่วถึงและไม่ต่อเนื่องก็ส่งผลให้ไม่สามารถจัดทำบัญชีจนสำเร็จได้ สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งคือเกษตรกรส่วนใหญ่มีรายได้น้อย ซึ่งเมื่อจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครัวเรือนแล้วก็ไม่เห็นว่ามีเงินเก็บออมในแต่ละเดือนจึงไม่ตระหนักถึงประโยชน์และความสำคัญของการจัดทำบัญชี ทำให้เกษตรกรเหล่านี้มัวใช้เวลากับการประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้แก่ครัวเรือนมากกว่า ซึ่งผลการศึกษาที่สอดคล้องกับข้อค้นพบของการวิจัยในอดีต (Nilmanee et al., 2015; Dussadeedamkerng, 2014; Mitreechit, 2016)

ผลสรุปจากการศึกษานำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่สำคัญ 2 ประการ คือ

(1) การสร้างระบบการติดตามและการให้คำปรึกษาด้านการจัดทำบัญชีที่มีประสิทธิภาพ โดยการเพิ่มจำนวนอาสาสมัครที่มีความรู้ด้านบัญชีผ่านการสร้างร่วมมือกับหน่วยงานและสถาบันการศึกษาในพื้นที่ โดยการให้ความรู้แก่นักศึกษา นักเรียน และผู้สนใจเพื่อให้มีกำลังบุคลากรอย่างเพียงพอในการทำหน้าที่พี่เลี้ยงให้คำปรึกษาและติดตามการจัดทำบัญชีของเกษตรกรอย่างใกล้ชิดและสม่ำเสมอ ซึ่งแนวทางนี้ถือเป็นการสร้างความมีส่วนร่วมในการสนับสนุนและเผยแพร่หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

(2) ควรมุ่งเน้นการสร้างความรู้ความเข้าใจและให้ความรู้ด้านการจัดทำบัญชีตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปยังบุตรหลานของเกษตรกร รวมถึงกลุ่มเยาวชนและกลุ่มคนหนุ่มสาวเพื่อให้ทำหน้าที่เป็นผู้จัดทำบัญชีของครัวเรือน ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านการอ่านและการเขียนและให้ความสำคัญกับการประกอบอาชีพมากกว่าการทำบัญชี ดังนั้น การให้ความรู้แก่บุตรหลานของเกษตรกร รวมถึงกลุ่มเยาวชนและคนหนุ่มสาว นอกจากจะช่วยในการจัดทำบัญชีของครอบครัวแล้วก็

จะเป็นการเพาะเมล็ดพันธุ์ความรู้ด้านการทำบัญชีและหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแก่คนรุ่นใหม่ที่จะสามารถนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองอีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

- Dussadeedamkerng, O. (2014). Household Accounting of Bank for Agriculture and Agricultural Co-operatives' (BAAC) Customer in Sansai District, Chiang Mai, Thailand [in Thai]. Faculty of Business Administration, Maejo University.
- Henchokchaichana, N. (2016). Sufficiency Accounting: Poverty Solution [in Thai]. Journal of Professional Accounting, 12(36), 76-84.
- Institute of Certified Accountants and Auditors of Thailand. (1996). Project of Accounting Lecturer Development on the occasion of the fiftieth Anniversary Celebrations of His Majesty's Accession to the Throne. Bangkok.
- Likitwongkajorn, N. (2007). Household Accounting: Tool to the Sufficiency Economy [in Thai]. Journal of Academic Service Center of Khon Kean University, 15(3), 25-29.
- Maitreechit, A. (2016). Acceptance of Househole Accounting for the People in Ngewral Sub district, Nakhon Chaisi District in Nakhon Pathom [in Thai]. Journal of Chandrakasemsam, 22(42), 13-20.
- Nilmanee, T., Pongput, S., Saewong, J., and Imchongchairak, O. (2015). The Study of Behavior and Factor Problems on Household Accounting of Agriculturist in Prachinburi Province [in Thai]. Rajamankala University of Technology Rattanakosin.
- Office of the Economic and Social Development Board. (2007). Sufficiency Economy Philosophy [in Thai]. 21 Century Printing House, Bangkok.
- Saranchit, T. (2015). Problem of Poverty in Thailand [in Thai]. EAU Heritage Journal: Social Science and Humanity, 5(2), 12-21.
- Stock Exchange of Thailand. (2010). Personal Financial Management [in Thai]. Bangkok: Boonsiri Printing Limited.

วารสาร
พัฒนา
สังคม
JSD

รูปแบบการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจ ชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์

*อุทิศ ทาหอม **สำราญ ชูระตา ***ชูลีพร บุ่งทอง ****คนเนศ วงษา

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1. เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนในการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ 2. เพื่อค้นหารูปแบบการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เก็บข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึก สันทนากลุ่ม จัดเวทีระดมสมองและพัฒนาศักยภาพ เป็นต้น ผลการศึกษา พบว่า อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง (หน่อไม้ทรงเครื่อง)” มีการผลิตสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลานาน จนนำไปสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ผ่านการวิเคราะห์องค์ความรู้จากภายในชุมชนและภายนอกชุมชน จนนำไปสู่การสร้างรูปแบบผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” โดยการแปรรูปผลิตภัณฑ์ การกำหนดราคา ช่องทางการจัดจำหน่าย และส่งเสริมการขาย ตลอดจนการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานระดับพื้นที่ในการยกระดับและพัฒนาผลิตภัณฑ์ เพื่อให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมของจังหวัดบุรีรัมย์ต่อไป

คำสำคัญ การเพิ่มมูลค่า การพัฒนาผลิตภัณฑ์ อาหารพื้นถิ่น เศรษฐกิจชุมชน สานพลังประชารัฐ

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ E-mail: arm.utit.tahom@gmail.com

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

*** อาจารย์ประจำสาขาวิชาวิทยาศาสตร์การอาหาร คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

**** นิติกรปฏิบัติการ สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดบุรีรัมย์

The Model for Maximizing the Local Food Product Value of “Tampiangsongkruang” (Bamboo Shoot Mixed with Extra-ingredients) to Strengthen Ban Samet Community Economy of Nongteng Sub-District, Krasang District, Buriram Province

* Utis Tahom ** Samran Dhurata *** Chuleeporn Bungtong **** Khanet Wongs

Abstract

This research aims to study the potential of community to increase the value of local food product called “Tam Piang Song Krueng” (processed bamboo shoot) of Ban Samet village, Nongteng sub-district, Krasang district, Buriram province; and to seek for management to increase the value of the local food product “Tam Piang Song Krueng” to strengthen community economic of Ban Samet village, Nongteng sub-district, Krasang district, Buriram province. This research is participatory action research (PAR) collecting data from related documents, in-depth interview, group discussion, community forum for brain storming and developing potential. The results reveal that the production of the local food “Tam Piang Song Krueng” has been carried on for a long time; and the value added of the product was taken into account through the analysis of knowledge both inside and outside the community, which finally leads to the local food product design called “Tam Piang Song Krueng”. The value added of the product is based on product processing, pricing, selling channel, and sale promotion, as well as the cooperation with local organizations in order to upgrade and develop the product to become the cultural products of Buriram province in the future.

Keywords: Value Added, Product Development, Local Food, Community Economic, Public Private Steering

* Assistant professor, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University, E-mail: am.utig.tahom@gmail.com

** Lecturer, Faculty of Humanities and Social Sciences, Buriram Rajabhat University

*** Lecturer, Faculty of Science, Buriram Rajabhat University

**** Legal Officer (Practitioner Level), Buriram Provincial Public Health Office

บทนำ

ชุมชนบ้านเสม็ดตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มติดกับลำน้ำชี ในฤดูฝน ปีที่มีฝนตกเป็นปริมาณมากทำให้น้ำท่วมได้ง่าย ลักษณะรูปทรงหมู่บ้านยาวจากทิศตะวันตกไปด้านทิศตะวันออก มีพื้นที่ป่าชุมชนริมลำน้ำชีประมาณ 551.74 ไร่ จากเดิม 3610.63 ไร่ มีจำนวนประชากรทั้งหมด 196 ครอบครัว เป็นเพศชาย 289 คน เป็นหญิง 265 คน รวมมีประชากรทั้งสิ้น 554 คน อาชีพหลักคือ การทำเกษตรกรรม และรับจ้างทั่วไป ในอดีตชุมชนยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ในการครอบครองที่ดินทำกิน จึงทำให้มีพื้นที่ป่าชุมชนเป็นจำนวนมาก ประชาชนเข้าไปใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติภายในป่าชุมชนริมลำน้ำชีด้านต่าง ๆ เช่น หาผักผลไม้ป่า หาเห็ด ขุดมัน เลี้ยงสัตว์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหน่อไม้ป่าที่ในอดีตชุมชนได้นำมาแปรรูปในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ หน่อไม้ส้ม หน่อไม้ดอง หน่อไม้บับ หน่อไม้ถุ้ง พร้อมทั้งนำมาประกอบอาหาร ได้แก่ แกง ต้มจืดน้ำพริก ผัด หมก เป็นต้น ในปี พ.ศ. 2553 ชาวบ้านทดลองนำหน่อไม้มาทำให้เกิดมูลค่าทางอาหาร คือ การทำ “ตำเปียงทรงเครื่อง” ซึ่งคำว่า ตำเปียง คือ หน่อไม้ ส่วนคำว่า ทรงเครื่อง คือ มีส่วนผสมของ หมู ปลาข้าวสับ แปะข้าวเจ้า พริกไทย แล้วนำมาปรุงรส ผสมคลุกเคล้าให้เข้ากัน ซึ่งเป็นอาหารเฉพาะของชุมชนบ้านเสม็ดเพียงเท่านั้นที่ได้รับดัดแปลง ปรับปรุงสูตรมาจากบรรพบุรุษคุณลักษณะพิเศษของ “ตำเปียงทรงเครื่อง” ของชุมชนบ้านเสม็ด คือ การใช้วัฒนธรรมอาหารพื้นถิ่นนำมาผสมผสานความคิด และรังสรรค์ออกมาให้เกิดมูลค่าให้กับอาหาร โดยการนำปลาร้ามาสับ ผสมกับหมูสามชั้น แปะข้าวเจ้า ปรุงรส คลุกเคล้าให้เข้ากัน นำไปบรรจุใส่ถุงพลาสติกมัดให้แน่น ยึ่งเก็บไว้นานยังมีรสชาติอร่อย ที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่น มีรสชาติเหมือนกับแฮมหมูผสมกับกลิ่นหน่อไม้เครื่องปรุง จึงกลายเป็นความโดดเด่นของวัฒนธรรมอาหารพื้นถิ่น ที่สำคัญคือ ตำเปียงทรงเครื่อง นอกจากจะมีรสชาติที่อร่อยแล้ว ยังประกอบด้วยคุณค่าทางโภชนาการ เช่น โปรตีน คาร์โบไฮเดรต วิตามิน ไชมัน เป็นต้น ส่วนภาชนะในการบรรจุภัณฑ์ ชุมชนใช้ถุงพลาสติก รัดด้วยหนังยาง และนำไปจำหน่าย ปัจจุบันมีคนในชุมชนทำ “ตำเปียงทรงเครื่อง” จำนวน 20 ครอบครัว จำหน่ายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมอาหารพื้นถิ่นในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนเพิ่มขึ้นทุกปี จากการพัฒนาโจทย์วิจัยร่วมกับชุมชนบ้านเสม็ด จำนวน 50 คน ณ ศาลาประชาคมบ้านเสม็ด พบว่า ปัญหาการพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” แบ่งออก 4 ประเด็น ดังนี้

1. ปัญหาการรวมกลุ่ม พบว่า ปัจจุบันการทำตำเปียงทรงเครื่องต่างคนต่างทำ มีการทำขายในชุมชนและนอกชุมชน แต่ยังไม่มีการรวมกลุ่มกันผลิต เนื่องจากไม่มีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมากระตุ้น สนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาศักยภาพกลุ่มที่สามารถผลิตตำเปียงอย่างมีประสิทธิภาพ การรวมกลุ่มจึงเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนมองเห็นความสำคัญเข้ามาช่วยผลักดันส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการพึ่งพาตนเองในอนาคตได้

2. ปัญหาการแปรรูปและการพัฒนาผลิตภัณฑ์ พบว่า ปัจจุบันผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ยังไม่ได้มาตรฐาน สะอาด ปลอดภัย ขณะเดียวกันยังขาดการนำภาชนะในการบรรจุภัณฑ์ที่น่าสนใจ สะท้อนถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากมาตรฐานการผลิต เป็นตัวกำหนดคุณภาพและความน่าเชื่อถือของสินค้า และสร้างความมั่นใจให้กับผู้บริโภคในการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์

จึงเป็นข้อจำกัดที่จะต้องใช้องค์ความรู้ด้านการวิจัยเข้ามาสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมให้ชุมชนได้ค้นหา
แนวทางการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

3. การเพิ่มช่องทางการจัดจำหน่าย พบว่า ปัจจุบันมีการส่งขายภายในชุมชนและชุมชน
ใกล้เคียง นอกจากนี้มีคนในชุมชนไปทำงานต่างถิ่นก็จะสั่งซื้อเป็นของฝาก เพื่อนำไปฝากญาติพี่น้องบ้าง
แต่ไม่มากนัก จึงเป็นข้อจำกัดอีกอย่างหนึ่งที่จะต้องค้นหาช่องทางการจำหน่ายที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อ
ขยายให้คนภายนอกได้รู้จักผลิตภัณฑ์ชุมชนที่สะท้อนถึงความเป็นเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของท้องถิ่น
มากขึ้น

4. ปัญหาวัตถุดิบมีจำกัด จากการสนทนาพูดคุยกับกลุ่มผู้ทำตำเปียงทรงเครื่อง พบว่า หน่อไม้
ป่าจะออกผลผลิตในช่วงเดือน พฤษภาคม – ธันวาคม ชุมชนก็จะเข้าไปเก็บ เพื่อนำมาทำแปรรูปให้เป็น
หน่อไม้ดอง แล้วนำมาทำทรงเครื่องผสมผสานหลายส่วนเข้าด้วยกันจนกลายเป็น “ตำเปียงทรงเครื่อง”
ได้เกือบตลอดทั้งปี สำหรับการนำหน่อไม้ชนิดอื่นมาทดแทนได้หรือไม่ นั้น กลุ่มผู้ผลิตได้ให้ข้อมูลว่า
สามารถทำได้ แต่รสชาติความหวานจะมีความแตกต่างกันบ้าง แต่ไม่มากนัก หากจะมีการผลิตตำเปียง
อย่างจริงจัง ชุมชนจะต้องสร้างฐานอาหารหน่อไม้ป่าให้สามารถนำมาผลิตได้อย่างเพียงพอ

จากเหตุผลที่ได้กล่าวมาข้างต้นคณะผู้วิจัยพิจารณาเห็นความสำคัญในการผลักดันให้เกิดการ
พัฒนาเศรษฐกิจในระดับชุมชน และค้นหาคำถามความรู้ด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจเข้ามา
ประยุกต์ใช้กับสินค้าวัฒนธรรมอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น
และนำไปส่งเสริมให้กับชาวบ้านผลิตสินค้าให้ได้มาตรฐาน สะอาด ปลอดภัย พร้อมทั้งการสร้าง
ผลิตภัณฑ์ที่น่าสนใจ และสวยงาม ตรงตามความต้องการของกลุ่มผู้บริโภค การสร้างเอกลักษณ์ การเพิ่ม
มูลค่า การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชุมชน การสร้างการแข่งขันทางการตลาด เป็นต้น โดยใช้
กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) เป็นเครื่องมือ
ในการค้นหาคำถามรู้เอกลักษณ์อัตลักษณ์ที่โดดเด่นมาสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับวัฒนธรรมอาหาร
“ตำเปียงทรงเครื่อง” มาผสมผสานเข้ากับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งจะนำไปสู่ระบบเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้
เป็นอย่างดี พัฒนาให้กลายเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด เพื่อเป็นการรองรับการท่องเที่ยวเชิงกีฬา นำไปสู่
การสร้างงาน สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนเกิดการกระจายรายได้สู่ชุมชน โดยอาศัยกระบวนการวิจัยที่
เป็นเครื่องมือในการค้นหาคำถามรู้ มาพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ วางแผนปฏิบัติการแก้ไข
ปัญหา ยกระดับองค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมดั้งเดิมผสมผสานกับองค์ความรู้สมัยใหม่ เพื่อให้เกิดกลไกใน
การส่งเสริมให้คนในชุมชนรวมกลุ่ม พัฒนาให้กลายเป็นชุดของกิน ของฝากของจังหวัดบุรีรัมย์ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพของชุมชนในการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง”
ของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์
2. เพื่อค้นหารูปแบบการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” เพื่อสร้างความ
เข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดหลักในการนำมาวิเคราะห์คณะผู้ศึกษาได้เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมและแนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจสร้างสรรค์ เพื่อเป็นองค์ความรู้ในการกำหนดทิศทางการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจอาหารพื้นถิ่น "ตำเพ็ญทรงเครื่อง" ทุนวัฒนธรรมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้นักวิชาการได้นิยามความหมาย เช่น ดิเรก ปัทมศิริวัฒน์ (Pattamasiriwat, 2006) ได้กล่าวว่า “ทุนวัฒนธรรม” ว่าเป็นประเด็นที่มีความสำคัญต่อพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม ทุนวัฒนธรรมมีความเป็นพลวัตสูงเนื่องจากโลกปัจจุบันมีการติดต่อถึงกันได้ อย่างสะดวกรวดเร็ว ภูมิปัญญาดั้งเดิมจึงได้ถูกนำมาเป็นจุดขายทางเศรษฐกิจ มีการค้นหาศิลปินแห่งชาติ ศิลปินพื้นบ้าน และสนับสนุนการทำวิจัยทางด้านวัฒนธรรม ขณะเดียวกัน อุทิศ ทาหอม และคณะ (Tahom, 2015, p. 60) ได้ให้ความหมายทุนทางวัฒนธรรมว่าทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตของผู้คนทุกระดับชนชั้น ตั้งแต่ระดับชุมชนจนถึงระดับประเทศชาติ และที่สำคัญที่สุด การนำทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ต้องผ่านกระบวนการแบบมีส่วนร่วม ตั้งแต่ การคิด การพูด การคุย การตัดสินใจ และการใช้ประโยชน์ร่วมกันของประชาชน คำว่า “ทุน” คือ การสร้างรายได้ ผสมผสานกับคำว่า “วัฒนธรรม” คือ ความดี ความงามของท้องถิ่น เมื่อนำมาใช้ร่วมกันเกิดครอบคลุมไปถึง ด้านสังคม ด้านทรัพยากร และด้านเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาชุมชนท้องถิ่นต้องอยู่บนพื้นฐานของคำว่า “ทุนทางวัฒนธรรม” ซึ่งเป็นแนวคิดของการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานศักยภาพของชุมชน โดยมีการเสริมสร้างชุมชนให้เกิดการเชื่อมโยงด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการสร้างความสัมพันธ์และความกลมกลืนให้เกิดความสมดุลระหว่างคนกับสังคม คนกับธรรมชาติ คนกับวัฒนธรรม เพราะการพัฒนาจากฐานวัฒนธรรม เป็นการบูรณาการทางสังคม ทำให้ชุมชนเกิดการพึ่งพาตนเองได้ ให้ชุมชนได้มองเห็นคุณค่า ค่านิยมของสังคมที่แสดงออกทางจารีตประเพณี วิถีชุมชนที่มีรากฐานจากความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงความรู้และภูมิหลังของบุคคล ซึ่งเป็นที่มาจาก ตระกูล เผ่าพันธุ์ สถานภาพทางสังคม (ชนชั้น) และสามารถจำแนกความสำคัญของการนำทุนวัฒนธรรมมาพัฒนาโดยแยกออกเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น การประยุกต์ใช้ทุนทางวัฒนธรรมจึงเป็นพื้นฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยให้คนในชุมชนได้ใช้ฐานความรู้ที่เหมาะสมกับวิถีชีวิตและเป็นกลไกสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้ชุมชนได้ปรับตัวอย่างสมดุลกับการเปลี่ยนแปลงของยุคสังคมในปัจจุบัน ซึ่งทุนวัฒนธรรมเป็นรากฐานที่สำคัญในการผลักดันให้นำภูมิปัญญา และวัฒนธรรมมาสู่การสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ Howkins (2002) ได้ให้นิยามของ Creative Economy ไว้ว่า “How people make money from idea” หมายถึง การสร้างมูลค่าที่เกิดจากความคิดของมนุษย์ โดยความคิดสร้างสรรค์ (creativity) หมายถึง ความสามารถในการสร้างสรรค์สิ่งใหม่และเศรษฐกิจ สร้างระบบของการผลิต การแลกเปลี่ยนและการบริโภคหรืออุปโภคของสินค้าและบริการ ซึ่งความคิดสร้างสรรค์โดยปกติไม่ใช่กิจกรรมทางเศรษฐกิจ แต่จะกลายเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจต่อเมื่อได้มีการนำความคิดสร้างสรรค์นั้นนำไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ ที่มีการซื้อขายกัน อันเป็นผลจากการนำการสร้างสรรค์ไปสู่ การมีมูลค่าทางเศรษฐกิจทุนทางวัฒนธรรมในสังคมไทย ได้แก่ กลุ่มมรดกทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา (heritage) ซึ่งถือเป็นกลุ่มอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์

โบราณคดี วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ โดยจำแนกเป็นกลุ่มการแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (traditional cultural expression) และกลุ่มที่ตั้งทางวัฒนธรรม (culture sites) ในขณะที่ “กลุ่มศิลปะ (arts)” เป็นกลุ่มอุตสาหกรรมสร้างสรรค์บนพื้นฐานของศิลปะทั้งในด้านวัตถุ และงานแสดงต่าง ๆ ของสินค้าเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ ปาณทิพย์ เปลียนโมฬี (Plianmolee, 2016, p. 25) พริยะผลพิรุฬห์ (Phonpiroon, 2013) กล่าวว่า เศรษฐกิจสร้างสรรค์เกิดจากทุนทางปัญญาที่สามารถอยู่ในรูปแบบของ “ฐานความรู้” เดิม หรือ “ความรู้ใหม่” ที่จะสามารถนำไปใช้ต่อยอดความคิดโดยทุนในลักษณะนี้สามารถเกิดได้จากทุนมนุษย์ (Human Capital) เช่น ศึกษาและการฝึกอบรมที่นำมาสู่ความคิดใหม่ๆ ทุนทางวัฒนธรรม (Culture Capital) เช่น วัฒนธรรมดั้งเดิมของไทยและทุนทางสังคม (Social Capital) เช่น ขนบธรรมเนียมและองค์ความรู้ในท้องถิ่น เป็นต้น แล้วนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดผลผลิต/บริการที่สามารถสร้างคุณค่า/มูลค่าได้อย่างเป็นรูปธรรม ผ่านความคิดที่สร้างสรรค์ ต่อยอดไปสู่ทั้งการสร้าง “ความแตกต่าง” ซึ่งจะส่งผลต่อการ “สร้างมูลค่า และคุณค่า” สอดคล้องกับคำว่า นวัตกรรม (Innovation) คือ ดัดแปลง ปรับปรุง สร้างใหม่ ให้เกิดประโยชน์ต่อการนำไปใช้นั่นเอง

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการใช้กระบวนการงานวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) ทั้งนี้คณะผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อประกอบการสรุปภาพรวม (Generalization) ด้วย เพื่อให้ผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ครอบคลุมทั้งมิติเชิงลึกและกว้างโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจะเริ่มจากส่วนที่เกี่ยวกับบริบทของชุมชน ประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน แหล่งอาหารของชุมชน การทำกิจกรรมร่วมกัน การร่วมกลุ่มอาชีพ วัฒนธรรมการกิน อาหารพื้นถิ่นของชุมชน เป็นต้น โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ดังนี้

1. แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิของการวิจัยนี้ใช้วิธีการศึกษาเอกสาร (Documents) เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างปัญหาการวิจัยและแนวคิดรวมทั้งทฤษฎีตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่นำมากำหนดกรอบแนวคิดและกรอบในการวิเคราะห์เกี่ยวกับองค์ความรู้ และศักยภาพของชุมชนการสร้างมูลค่าจากอาหารพื้นถิ่น การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จากเอกสารสิ่งพิมพ์ สถิติ รายงาน บันทึกการประชุมของภาคราชการและชุมชน

2. แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ประกอบด้วยข้อมูลด้านบริบทของชุมชน ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งอาหารพื้นถิ่นตำเปียงทรงเครื่อง ประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมด้านอาหารตำเปียงทรงเครื่องกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร ศักยภาพ ปัญหา และการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน รวมทั้งการใช้วัฒนธรรมการกิน องค์ความรู้ในการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ตำเปียงทรงเครื่อง พร้อมทั้งวิธีการถ่ายทอดวัฒนธรรมอาหารพื้นถิ่นตำเปียงทรงเครื่อง โดยมีวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview technique) โดยใช้แนวสัมภาษณ์ (Interview guide) เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับศึกษาศักยภาพ ปัญหา และการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น "ตำเปียงทรงเครื่อง" เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนที่ผ่านมา รวมทั้งศึกษาองค์ความรู้ในการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ตำเปียงทรงเครื่องที่ผ่านมา เช่น ผลิตภัณฑ์ตำเปียงทรงเครื่อง แหล่งจำหน่าย กลุ่มผู้บริโภค คุณค่าของตำเปียงทรงเครื่อง เป็นต้น ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชนที่ทำตำเปียงทรงเครื่อง เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลหนองเต็ง ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโสและประชาชนในชุมชนบ้านเสม็ด

2.2 การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview Schedule) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับ ผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่นตำเปียงทรงเครื่อง เช่น ผลิตภัณฑ์ตำเปียงทรงเครื่อง แหล่งจำหน่าย กลุ่มผู้บริโภค คุณค่าของตำเปียงทรงเครื่อง เป็นต้น พร้อมทั้งค้นหาองค์ความรู้ด้านการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น "ตำเปียงทรงเครื่อง" เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน โดยการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ เช่น เทศบาลตำบลหนองเต็ง สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกระสัง และชุมชนบ้านเสม็ดในการผลักดันให้เป็นสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ พร้อมทั้งกระตุ้น สนับสนุน ส่งเสริมให้คนในชุมชน เกิดการรวมกลุ่มในการผลิตวัฒนธรรมอาหารพื้นถิ่นตำเปียงทรงเครื่อง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน โดยเก็บข้อมูลจาก ปราชญ์ชาวบ้าน ประชาชนที่ทำตำเปียงทรงเครื่อง เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลหนองเต็ง เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภอกระสัง ผู้นำชุมชน ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโสและประชาชนในชุมชนบ้านเสม็ด

2.3 การสนทนากลุ่ม (Focused Group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (Interview Schedule) ในการระดมความคิดเห็นของกลุ่มของคน (Group Think) ได้แก่ พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ผลิตอาหารพื้นถิ่น ตำเปียงทรงเครื่อง ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน รวมจำนวน 8 คน โดยใช้เทคนิค Appreciation-Influence-Control (AIC) เพื่อรับฟังความคิดเห็น (Brainstorming) แผนที่ความรู้ (Mind Mapping) เกี่ยวกับองค์ความรู้การเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น "ตำเปียงทรงเครื่อง" เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชน เช่น ผลิตภัณฑ์ตำเปียงทรงเครื่อง แหล่งจำหน่าย กลุ่มผู้บริโภค คุณค่าของตำเปียงทรงเครื่อง พร้อมทั้งส่งเสริมให้คนในชุมชน เกิดการรวมกลุ่มในการผลิตวัฒนธรรมอาหารพื้นถิ่นตำเปียงทรงเครื่องและผลักดันในระดับนโยบายเพื่อเข้าสู่แผนเทศบาลหนองเต็งในการเข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชน และอาหารประจำจังหวัด

2.4 จัดเวทีพัฒนาศักยภาพการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น "ตำเปียงทรงเครื่อง" เพื่อค้นหาแนวทางที่เหมาะสมในการสร้างผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น โดยเน้นการมีส่วนร่วมระหว่าง นักวิจัยชุมชน เทศบาลตำบลหนองเต็ง สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกระสัง สำนักบริการวิชาการมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ โรงเรียนบ้านเสม็ดสามัคคีราษฎร์วิทยาคาร และชุมชนบ้านเสม็ดเข้าร่วมในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล เพื่อค้นหาผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่นตำเปียงทรงเครื่อง เพื่อสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ นอกจากนี้ยังจัดเวทีสนับสนุนและกระตุ้นให้คนชุมชนบ้านเสม็ดเกิดการรวมกลุ่มในการผลิตวัฒนธรรม

อาหารพื้นถิ่นตำเปียงทรงเครื่อง กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์ พร้อมทั้งจัดเวทีถอดบทเรียนภาพรวมการดำเนินงานของโครงการวิจัย (Retrospect) ร่วมกับ ประชาชนบ้านเสม็ด นักวิจัยชุมชน เจ้าหน้าที่เทศบาลหนองเต็ง สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกะสัง เพื่อกำหนดทิศทางการทำงานอย่างต่อเนื่องในอนาคต

กลุ่มเป้าหมายที่เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัย

เนื่องจากการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยมีประชาชนที่ให้ข้อมูลและมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอน และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนบ้านเสม็ด ประกอบด้วย อาสาสมัครนักวิจัยเชิงพื้นที่ จำนวน 10 คน ประชาชนในชุมชนบ้านเสม็ดจำนวน 50 คน ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ จำนวน 20 คน ผู้อาวุโสที่มีความรู้ความรอบรู้ทางวัฒนธรรม จำนวน 20 คน ปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 5 คน พระ (พระนักพัฒนา) จำนวน 5 รูป กลุ่มผู้ทำตำเปียงทรงเครื่อง จำนวน 20 คน หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องภายในพื้นที่ ได้แก่ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกะสัง โรงเรียนบ้านเสม็ดสามัคคีราษฎร์วิทยาคาร เทศบาลตำบลหนองเต็ง จำนวน 10 คน รวม 130 คน ที่เข้าร่วมกิจกรรมทั้งให้ข้อมูล และการระดมสมองในการพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง”

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ กลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชน และสามารถให้ข้อมูลสำคัญได้ ทุกคนต้องทราบลักษณะผู้ที่มีความรู้ในการทำตำเปียงทรงเครื่อง แหล่งอาหารพื้นถิ่นเสม็ด วัฒนธรรมการกินของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร และทราบประวัติความเป็นมาวัฒนธรรมด้านอาหารตำเปียงทรงเครื่อง สภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาตำเปียงทรงเครื่อง ของชุมชนบ้านเสม็ดเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 50 คน ที่เลือกจาก 6 กลุ่มเป้าหมาย เพื่อระดมสมองให้การพัฒนาอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ได้แก่ พระสงฆ์ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส กลุ่มผู้ผลิตอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” และประชาชนทั่วไปที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาการอาหารพื้นถิ่นได้เป็นอย่างดี โดยใช้วิธีเลือกแบบรวมเจาะจง (Purposive Sampling) พร้อมทั้งมีองค์ความรู้ในการพัฒนาเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ที่ผ่านมา เช่น ผลิตภัณฑ์ตำเปียงทรงเครื่อง แหล่งจำหน่าย กลุ่มผู้บริโภค คุณค่าของตำเปียงทรงเครื่อง ซึ่งคณะผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มคนที่สามารถให้ข้อมูลได้อย่างชัดเจน โดยมีการสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล สนทนากลุ่ม จัดเวทีวิเคราะห์ สังเคราะห์ปัญหา พร้อมทั้งทดลองปฏิบัติการร่วมกัน

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยในครั้งนี้คณะผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation) ซึ่งเป็นกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้อย่างถูกต้องและแม่นยำมากขึ้น เนื่องจากเทคนิคสามเส้ามีจุดกำเนิดจากการวิจัยเชิงคุณภาพและใช้เพื่อเสริมความเที่ยงตรงและความน่าเชื่อถือของการวิจัย การใช้เทคนิคสามเส้ามีองค์ประกอบดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้กลุ่มตัวอย่างที่มีความหลากหลายทางความคิดในการให้ข้อมูล ประกอบด้วย อสม. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักพัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลหนองเต็ง โรงเรียนบ้านเสม็ดสามัคคีราษฎร์วิทยาการ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน ที่ทราบพัฒนาการอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” วัฒนธรรมการกินของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมร และทราบประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมด้านอาหารตำเปียงทรงเครื่อง สภาพปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาตำเปียงทรงเครื่องของชุมชนบ้านเสม็ด

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย (Diversity of Sources of Information) เพื่อเป็นการตรวจสอบข้อมูลให้เกิดความถูกต้องและแม่นยำ ประกอบด้วย อสม. กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน นักพัฒนาชุมชน เจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลหนองเต็ง ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส ประชาชนทั่วไป ที่มีองค์ความรู้ในการพัฒนาเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ที่ผ่านมา เช่น ผลิตภัณฑ์ตำเปียงทรงเครื่อง แหล่งจำหน่าย กลุ่มผู้บริโภค คุณค่าของตำเปียงทรงเครื่อง

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูลที่หลากหลาย โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกรายบุคคล การสนทนากลุ่ม เดินสำรวจ เข้าร่วมกิจกรรมชุมชน การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ การเขียนปฏิทินกิจกรรม การสังเกต การสรุปบทเรียน การจัดเวทีวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน เป็นต้น

4. การติดตามประเมินผล โดยเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ วิเคราะห์ข้อมูล และคืนข้อมูล แก่ชุมชนบ้านเสม็ด สนทนากลุ่ม (Focus Group) ถอดบทเรียนสังเคราะห์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน และภาคีที่เกี่ยวข้อง เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทัศนคติของผู้เข้าร่วมโครงการ การติดตามผ่านการสรุปบทเรียน AAR (After Action Review) ก่อนดำเนินโครงการ ระหว่างดำเนินโครงการ หลังดำเนินโครงการ การสังเกตพฤติกรรม การสัมภาษณ์ และ ถอดบทเรียน Retrospect เพื่อนำไปสู่สังเคราะห์องค์ความรู้ขยายผลต่อการทำงานต่อไป

ผลการวิจัย

1. ศักยภาพของชุมชนในการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ของชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

จากการวิเคราะห์ค้นหาศักยภาพในการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ในวันที่ 24 มิถุนายน 2560 ณ ศาลาประชาชนบ้านเสม็ด และวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2560 คณะผู้วิจัยและชาวบ้านเสม็ดได้ร่วมกันระดมสมองเพื่อค้นหาศักยภาพของการพัฒนา “ตำเปียงทรงเครื่อง” มีรายละเอียดดังนี้

1.1 ศักยภาพภายในชุมชนบ้านเสม็ด

1.1.1 ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ได้แก่ กลิ่น สี และความเป็นมาของตำเปียงทรงเครื่องที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ ระหว่างคนกับคน จนได้รับการดัดแปลง

ปรับปรุงสูตร กลายเป็นอาหารพื้นถิ่นที่มีคุณค่าทางด้านจิตใจของชุมชนบ้านเสม็ดมีป่าที่เป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ จึงทำให้เกิดการแปรรูปหน่อไม้ในหลายรูปแบบ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำเปียงทรงเครื่องที่เป็นคุณค่าและความแตกต่างของอาหารพื้นถิ่นที่สามารถนำไปยกระดับให้กลายเป็นสินค้าและบริการเพื่อรองรับการท่องเที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์ จากการจัดเวทีศึกษาศักยภาพ ปัญหา และแนวทางการพัฒนา “ตำเปียงทรงเครื่อง” วันที่ 24 มิถุนายน 2560 ณ ศาลาประชาคมบ้านเสม็ด

นางสมพาน หอมนวน ได้กล่าวว่า “ตำเปียงทรงเครื่อง เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน และยังมีการทำขายทั่วไปส่วนใหญ่จะเป็นตลาดภายในชุมชนเท่านั้น หากมีการพัฒนาและยกระดับผลิตภัณฑ์ คิดว่าจะทำขายได้ดี เพราะมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ ตามที่ดิฉันสังเกตผลิตภัณฑ์ชุมชน ส่วนใหญ่มักจะมีการทำแบบคล้าย ๆ กัน เช่น น้ำพริก สบู่ แชมพู ก็จะมีหลายชุมชน หลายกลุ่ม บางทีดิฉันไปซื้อก็ไม่คิดว่าจะแตกต่างกันอย่างอันนี้มองแบบลูกค้าจะซื้อสินค้าอะไร จึงทำให้บางกลุ่มขายได้บ้าง ขายไม่ได้บ้าง ส่วนตัวดิฉันคิดว่า ความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของผลิตภัณฑ์ ว่ามันมีความแตกต่างกัน ไม่ใช่เลียนแบบกันหรือเหมือนกัน ถ้าเหมือนกันซื้อที่ไหนก็ได้ แต่สำหรับตำเปียงทรงเครื่องของชุมชนเรา ยังไม่มีการทำขายและผลิตให้ได้คุณภาพทั่วไป นี่คิดว่าป็นจุดสำคัญของการพัฒนา”

จากข้อมูลดังกล่าวเป็นการชี้ให้เห็นการวิเคราะห์องค์ความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ตำเปียงทรงเครื่อง ชุมชนสามารถเปรียบเทียบและมองเห็นความแตกต่างผลิตภัณฑ์ที่ทำขายตามท้องตลาด ฉะนั้นจุดสำคัญในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ คือ ต้องมีความแตกต่างและสะท้อนความเป็นลักษณะเฉพาะพื้นที่ แล้วนำมาสร้างสินค้าให้มีความน่าสนใจตรงตามความต้องการของผู้บริโภค

1.1.2 ชุมชนมีศักยภาพที่สามารถเชื่อมต่อหน่วยงานในระดับท้องถิ่น เช่น พัฒนาชุมชน อำเภอกะสัง ธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ตลอดจนสามารถสร้างเครือข่ายทางการตลาดได้ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นจนถึงระดับจังหวัด เนื่องจากปัจจุบันได้มีหน่วยงานเข้ามาช่วยเหลือชุมชน ส่งเสริมสนับสนุนชุมชนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกะสัง เป็นต้น ซึ่งในตำบลหนองเต็ง ชุมชนบ้านเสม็ดได้รับการคัดเลือกให้ดำเนินโครงการสัมมาชีพ เพื่อมุ่งเน้นการยกระดับเศรษฐกิจฐานราก สร้างรายได้แก่ชุมชน ผ่านการฝึกปฏิบัติให้เกิดผลจริง นับได้ว่าเป็นโอกาสดีที่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมองเห็นความสำคัญของชุมชนบ้านเสม็ดที่จะยกระดับองค์ความรู้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมให้นำไปสู่การสร้างงานสร้างอาชีพได้ ดังนั้นการสานพลังประชารัฐ จึงเป็นแนวคิดที่รัฐบาลของพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา ใช้เป็นแนวทางการพัฒนาประเทศ โดยให้เกิดการเชื่อมโยงทุกภาคส่วนเข้าด้วยกัน ทุกคน ทุกองค์กร ทุกหน่วยงานให้เกิดการสานพลังร่วมกันพัฒนาประเทศ ไม่ใช่ต่างคนต่างทำขาดการเชื่อมโยงถักทอร่วมกัน นโยบายพลังประชารัฐในการขับเคลื่อนประเทศไทย 4.0 จึงเป็นการเสริมสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ โดยให้มีการสานพลังประชารัฐในการขับเคลื่อน ซึ่งประกอบด้วยผู้มีส่วนร่วมหลัก ได้แก่ ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคการศึกษา ทั้งมหาวิทยาลัย และสถาบันวิจัยต่าง ๆ โดยเน้นตามความถนัดและจุดเด่นของแต่ละองค์กรและมีภาครัฐทำหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน บทบาทแต่ละภาคส่วนในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศ

1.1.3 มีความสามัคคีภายในชุมชน การที่จะพัฒนาอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” จะทำไม่ได้หากชุมชนไม่ให้ความร่วมมือในการพัฒนาอาหารพื้นถิ่น เพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ คนในชุมชนมองเห็นความสำคัญที่จะร่วมกลุ่มพัฒนาผลิตภัณฑ์ “ตำเปียงทรงเครื่อง” เพื่อให้สามารถสร้างเอกลักษณ์และความแตกต่างทางการตลาดให้ได้ ฉะนั้นความสามัคคีของชุมชนจึงเป็นตัวสร้างการเปลี่ยนแปลงในการแก้ไขปัญหาผ่านการวิเคราะห์ตนเอง ความเอื้ออาทร การอดทน วิริยะ อุตสาหะ ไม่ย่อท้อต่อปัญหาอุปสรรคและยึดหลักการดำเนินการเป็นกลุ่ม จึงได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐอย่างต่อเนื่อง เพราะการที่ชุมชนมีความสามัคคี จุดเป็นเริ่มต้นของการแก้ไขปัญหาไปสู่ความยั่งยืน การที่ชุมชนใช้ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอาหารพื้นเป็นตัวขับเคลื่อนให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมร่วมกัน ให้คนในชุมชนได้มองเห็นถึงคุณค่าองค์ความรู้ของบรรพบุรุษที่ได้ถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น มิติของภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่เป็นปัจจัยในการดำเนินการมีส่วนร่วมของประชาชนจะเป็นจริง และมีประสิทธิภาพต้องอาศัยการรวมกลุ่มของประชาชนเพราะกลุ่มมีความสำคัญต่อการพัฒนาอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นพลังจนสามารถเข้ามาดำเนินการพัฒนาชุมชนของตนเองอย่างยั่งยืน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (Eoseewong, 1996, pp. 235-240) ดังนั้นการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นจำเป็นต้องใช้ทุนทางวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นองค์ความรู้ที่เป็นรากเหง้าของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากร และเศรษฐกิจ ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ให้เกิดการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน ทุนทางวัฒนธรรม จึงเปรียบเสมือนกลไกทางธรรมชาติที่ยกระดับขึ้นมาเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน ผสมผสานมิติของสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจชุมชน เพราะวัฒนธรรม ความเชื่อ เป็นศูนย์รวมของจิตใจ ที่สามารถทำให้ผู้คนในสังคมเกิดการเชื่อมโยงร้อยจิตใจให้ยึดถือและปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัด วัฒนธรรม ความเชื่อ จึงเป็นกลวิธีที่ส่งผลถึงและอำนาจให้สังคมเกิดความเข้มแข็ง

2.1.4 ชุมชนมีแนวคิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ตำเปียงทรงเครื่องไปในทิศทางเดียวกันพบว่า ชุมชนบ้านเสม็ดส่วนใหญ่มีอาชีพทำไร่ ทำนา ทำสวน ยังไม่มีอาชีพเสริมที่ชัดเจน ที่ผ่านมามีหน่วยงานได้แก่ ธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ได้มาส่งเสริมให้ชาวบ้านเลี้ยงปลา เลี้ยงกบ แต่ชุมชนก็ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ เนื่องจากขาดความรู้ในด้านการดูแลรักษา ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหารปลา อาหารกบ มีราคาแพง จึงทำให้ชาวบ้านไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ ชาวบ้านบางคนก็ไปทำงานต่างถิ่น เช่น ทำงานก่อสร้าง ขับรถ รับจ้าง ทำงานโรงงาน เป็นต้น เนื่องจากต้องหารายได้มาเลี้ยงครอบครัว จากเก็บรวบรวมข้อมูลทำให้ พบว่า ชุมชนมีเอกลักษณ์อาหารพื้นถิ่น คือ ตำเปียงทรงเครื่อง ที่สะท้อนถึงความแตกต่าง และเป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลานาน หากมีการพัฒนาให้กลายเป็นที่ยอมรับ และได้มาตรฐาน ก็จะสามารถเกิดการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับชุมชนได้ ลดปัญหาการย้ายถิ่นของคนในชุมชน ขณะเดียวกันนโยบายของรัฐบาลสนับสนุนให้ชุมชนนำสินค้าทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่มีความเป็นเอกลักษณ์ สานพลังประชารัฐในการทำงานร่วมกันทุกภาคส่วน เพื่อผลักดันสินค้าเข้าสู่ระดับสากล คณะผู้วิจัยจึงได้นำเสนอสินค้าทางวัฒนธรรมที่ได้ผ่านการแปรรูปจนกลายเป็นสินค้าส่งออกไปต่างประเทศ ได้แก่ ส้มตำอบแห้ง ขนมันอบแห้ง กว๋ายจ๊ับแห้ง ปลาาร้าก้อน และน้ำปลาผง เป็นต้น สินค้าเหล่านี้ล้วนเป็นสินค้าที่เป็นภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของ

ท้องถิ่น แต่ใช้องค์ความรู้ทางวิชาการเสริมพลัง เพิ่มมูลค่าให้กับอาหารจนกลายเป็นสินค้าที่ได้มาตรฐาน
ส่งออกได้ จึงทำให้ชุมชนเกิดแรงบันดาลใจที่จะนำอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” โดยการเพิ่มมูลค่า
แปรรูปผลิตภัณฑ์ สร้างการตลาดที่หลากหลายช่องทาง การสร้างสินค้าทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมต้อง
ค้นหาความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ เพื่อยกระดับให้กลายเป็นความโดดเด่นของสินค้า โดยเฉพาะผลิตภัณฑ์
เป็นเครื่องมือที่จำเป็นต่อการดึงดูดลูกค้า การยกระดับสินค้าท้องถิ่นให้ตอบโจทย์การตลาดต้องคำนึงถึง
“ผลิตได้ ขายเป็น เน้นคุณภาพ” เพราะเป็นการให้ชุมชนได้บริหารจัดการปัจจัยการผลิต การค้นหาตลาด
และการสร้างมาตรฐานสินค้าท้องถิ่นสู่ระดับสากล

1.2 ศักยภาพภายนอกชุมชน

นอกจากนี้สิ่งที่เปิดโอกาสให้อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง”ที่จะสามารถผลักดันให้เป็น
อาหารประจำจังหวัด หรือ อาหารที่รองรับนักท่องเที่ยวของจังหวัดบุรีรัมย์ มีรายละเอียดดังนี้

1.2.1 จังหวัดบุรีรัมย์กำลังได้รับการยอมรับทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เข้ามา
ท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก จังหวัดบุรีรัมย์ถูกจัดให้เป็น 1 ใน 12 เมืองต้องห้ามพลาด ร่วมกับจังหวัดต่างๆ
เหล่านี้ คือ ลำปาง น่าน เพชรบูรณ์ เลย ราชบุรี สมุทรสงคราม จันทบุรี ตรัง ชุมพร ตรัง และ
นครศรีธรรมราช สถิติผู้ที่เข้ามาจังหวัดบุรีรัมย์ ปี พ.ศ.2558 แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ ได้แก่ จำนวนผู้เยี่ยม
เยือน จำนวนนักท่องเที่ยว จำนวนนักทัศนาจร โดยเฉลี่ยเป็นร้อยละ ดังนี้ จำนวนผู้เยี่ยมเยือน ร้อยละ 50
โดยมีจำนวน 1,419,833 คน จำนวนนักท่องเที่ยว ร้อยละ 29 มีจำนวน 829,623 คน จำนวนนัก
ทัศนาจร ร้อยละ 21 มีจำนวน 590,210 คน รวมจำนวนผู้เข้าจังหวัดบุรีรัมย์ตลอดปีทั้งสิ้น จำนวน
2,839,666 คน จากสถิติการจัดเก็บข้อมูลในปี 2555 มีรายได้จากการท่องเที่ยวกว่า 1,400 ล้านบาท
และในปี 2556 สถิติเพิ่มขึ้นเป็น 1,600 ล้านบาท และมั่นใจว่าสิ้นปีงบประมาณ 2557 นี้จะมีเงินสะพัด
จากการท่องเที่ยวไม่ต่ำกว่า 2,000 ล้านบาท คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ (The
National Tourism Policy Committee, 2017, p. 62)

1.2.2 แผนยุทธศาสตร์จังหวัดบุรีรัมย์ 2561-2564 ได้มุ่งเน้นการพัฒนาอาหารพื้นถิ่น
ที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัด ปัจจุบันยังขาดสินค้าและบริการที่หลากหลาย จึงต้องมีการ
ผลักดัน ส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดการนำสินค้าทางวัฒนธรรมให้กลายเป็นของฝาก
สำหรับนักท่องเที่ยวที่มาจังหวัดบุรีรัมย์ ปัจจุบันมีเพียงสินค้า OTOP ที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดบุรีรัมย์
คือ ผ้าไหมที่สะท้อนลายเอกลักษณ์ของจังหวัด ผ้าขึ้นดินแดง ประเภทอาหาร เช่น ขาหมู กระจ่างสารท
กุนเชียง กุ้งจ่อม เป็นต้น ซึ่งยังไม่มีหลากหลายที่สามารถดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวที่มา
เที่ยวจังหวัดบุรีรัมย์ ทางจังหวัดจึงจำเป็นต้องค้นหาผลิตภัณฑ์ชุมชนใหม่ ๆ ที่สะท้อนความเป็น
เอกลักษณ์บุรีรัมย์

1.2.3 นโยบายรัฐบาลกำลัง ให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าเพิ่มขึ้นให้กับสินค้าภูมิ
ปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น โดยมุ่งเน้นการใช้ความคิดสร้างสรรค์ (Creativity) เป็นฐานของระบบ
เศรษฐกิจจนเกิดเป็นแนวคิดเศรษฐกิจบนพื้นฐานความคิดสร้างสรรค์ (Creative Economy) โดยหลาย
ประเทศได้กำหนดยุทธศาสตร์ ในการปรับเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจให้มุ่งเน้นการใช้ความคิดสร้างสรรค์มา

ผสมผสานกับภาคอุตสาหกรรมของประเทศ โดยอุตสาหกรรมที่ใช้ ความคิดสร้างสรรค์ นับเป็น อุตสาหกรรมที่มีการพัฒนาสูงสุดในระบบธุรกิจของโลกในขณะนี้ เช่นอุตสาหกรรมแฟชั่น หรือ อุตสาหกรรมด้านการออกแบบ เป็นต้น พัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ จำเป็นต้องอาศัยทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางภูมิปัญญา ทุนมนุษย์ผสมผสานองค์ความรู้สมัยใหม่กับองค์ความรู้ที่เป็นรากเหง้าของชุมชนท้องถิ่น ซึ่งประกอบด้วย สังคม วัฒนธรรม ทรัพยากร และเศรษฐกิจ ที่เชื่อมโยงความสัมพันธ์ให้เกิดการแก้ไขปัญหาาร่วมกันของคนในชุมชน ทุนทางวัฒนธรรม จึงเปรียบเสมือนกลไกทางธรรมชาติที่ยกระดับขึ้นมา เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน ผสมผสานมิติของสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ สิ่งแวดล้อม และเศรษฐกิจชุมชน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (The 12th National Economic and Social Development Plan, 2017, pp. 17) ฉะนั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ดำเนินการเครื่อง จึงเป็นการเรียนรู้อย่างมีส่วนร่วม ระหว่างนักพัฒนา เจ้าหน้าที่รัฐ และชาวบ้าน ได้เกิด การเรียนรู้ตั้งแต่กระบวนการค้นหาผลิตภัณฑ์ที่เป็นเอกลักษณ์ วิเคราะห์ วางแผน และการพัฒนา ผลิตภัณฑ์ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จะเป็นปัจจัยที่สำคัญให้ชาวบ้านได้เกิดความตระหนักในปัญหา ความเป็นเจ้าของในปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้น เพราะหัวใจของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ดำเนินเครื่อง คือ ค้นหาเอกลักษณ์ ไม่เลียนแบบ ผลักดันภูมิปัญญาสู่สากล การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เพื่อแก้ไขปัญหาของ ชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน

2. รูปแบบการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น "ตำเปียงทรงเครื่อง" เพื่อสร้างความ เข้มแข็งของเศรษฐกิจชุมชนบ้านเสม็ด ตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง จังหวัดบุรีรัมย์

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลชุดความรู้เกี่ยวกับการเพิ่มมูลค่าอาหารพื้นถิ่น "ตำเปียงทรงเครื่อง" คณะผู้วิจัย ประชาชนบ้านเสม็ด ต้องมีแนวทางปฏิบัติการยกระดับและพัฒนาอาหารพื้นถิ่น "ตำเปียง ทรงเครื่อง" ให้เป็นรูปธรรม โดยคำนึงถึงการค้นหาแนวทางการพัฒนาที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนเน้นการ เรียนรู้และพัฒนา (Learning and Development) ไม่ใช่ การคัดลอกแล้วพัฒนา (Copy and Development) เพราะการวิจัยต้องใช้ความรู้ นำการพัฒนา การสร้างมูลค่าเพิ่มอาหารพื้นถิ่น "ตำเปียง ทรงเครื่อง" ของชุมชนบ้านเสม็ด บนพื้นฐานภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพ หรือความสามารถของชาวบ้านและชุมชนในการปรับใช้วัฒนธรรมให้เป็นกระบวนการเชื่อมโยงระหว่าง อดีตกับปัจจุบัน ที่สะท้อนให้เห็นถึงความรู้ ความสามารถ วิถีชีวิต ระบบวิถีคิด วัฒนธรรม ประเพณีแบบ แผนการดำเนินชีวิตที่เกิดจากการสั่งสมจากประสบการณ์ การเรียนรู้รอบด้านก่อให้เกิดคุณค่าของ แต่ละท้องถิ่นเพื่อใช้ในการจัดการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกับลักษณะภูมิประเทศ วัฒนธรรมการกิน การอยู่ การดำรงชีวิต ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรือที่เรียกกันว่า "ภูมินิเวศ วัฒนธรรม" ฉะนั้นบทความวิจัยนี้จึงเป็นการนำเสนอการประยุกต์ใช้ความรู้ภายในชุมชนผสมผสานกับ ความรู้ภายนอก (ความรู้ทางวิชาการ) เพื่อนำมาสู่การค้นหารูปแบบการเพิ่มมูลค่าอาหารพื้นถิ่น "ตำเปียง ทรงเครื่อง" ของชุมชนบ้านเสม็ด จนได้นำสู่ปฏิบัติการแก้ไขปัญหาและการเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์ ดังนี้

2.1 การพัฒนาผลิตภัณฑ์

การแปรรูปและการพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นสิ่งสำคัญที่จะสร้างสินค้าเข้าสู่เชิงพาณิชย์ สามารถแข่งขันทางการตลาดได้ โดยเฉพาะปัจจุบันสังคมให้ความสำคัญกับรูปลักษณ์ ความสะดวก ปลอดภัย รับประทาน ตลอดจนการบรรจุภัณฑ์ที่ดึงดูดความสนใจของกลุ่มลูกค้า ฉะนั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะมีการปรับปรุงพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความทันสมัย เพื่อให้ลูกค้าตัดสินใจเลือกซื้อสินค้า การปรับปรุงผลิตภัณฑ์ให้มีความแปลกใหม่ ซึ่งได้มีแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” 3 แนวทาง ดังนี้

2.1.1 การเปลี่ยนแปลงรูปร่างผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ให้มีรูปร่างที่ง่ายต่อการรับประทาน พอดี คำ หรือสะดวกในการรับประทานบนรถยนต์ได้ง่าย ซึ่งอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” รูปแบบเดิมจะเป็นก้อนขนาดใหญ่ มีหน่อไม้ แป้ง หมู ผสมเครื่องปรุงรส เวลาจะไปรับประทาน ก็ต้องทำให้เป็นแผ่น หรือไม่ก็ปั้นให้เป็นก้อน เส้นหน่อไม้ที่เกิดจากการสับ มีขนาดทั้งความใหญ่และความยาวไม่เท่ากัน นอกจากนี้ยังมีส่วนผสม คือ หมูสามชั้นที่ได้หันเป็นชิ้น ๆ และ ประมาณ 2 นิ้ว แล้วนำมาผสมกับหน่อไม้เครื่องปรุงรส จนกลายเป็นอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง”

ภาพที่ 1 การเปรียบเทียบผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” แบบดั้งเดิมกับการแปรรูปแบบใหม่

จากการค้นพบของคณะผู้วิจัย พบว่า การแปรรูปตำเปียงทรงเครื่องในลักษณะแบบดั้งเดิมแม้จะเป็นการสะท้อนลักษณะความเป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมการกินของชุมชน แต่เวลานานไปทอดให้สุกในแต่

ละครึ่ง ต้องมีการปั่นให้เป็นก้อน พอดีคำ ซึ่งจากการทดลองทอด พบว่า อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” มีความสุกไม่สม่ำเสมอ หากใช้ไฟแรงจะทำให้หน่อไม้ที่มีขนาดยาวไหม้ได้ง่าย นอกจากนี้ยังทำให้ผู้ที่นำ “ตำเปียงทรงเครื่อง” ไปรับประทานต้องมีความยุ่งยากในการปั่นเป็นก้อน เพราะพฤติกรรมการกินของคนปัจจุบัน เน้นความสะดวกสบาย และง่ายต่อการรับประทาน จากเห็นปัญหาดังกล่าวจึงทำให้คณะผู้วิจัยได้แปรรูปอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ตอบสนองความต้องการของกลุ่มลูกค้า และให้เกิดความสะดวกสบายต่อการนำไปปรุงให้สุก โดยการหั่นหน่อไม้ให้มีขนาดเล็ก โดยไม่ให้ความละเอียดมากจนเกินไป เนื่องจากต้องการรักษาความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ แต่เพิ่มมูลค่าให้มารับประทาน และสะดวกสบายต่อลูกค้า นอกจากนี้ยังได้บดหมูสามชั้นให้ละเอียด แล้วนำมาผสมกับแป้งข้าวเจ้า พริกไทย เครื่องปรุงรส แล้วนำมาปั่นบนแม่พิมพ์ที่มีขนาดวงกลมความหนาประมาณ 1 นิ้ว เพื่อให้เกิดการคงรูป และไม่มีขนาดหนาจนเกินไป เพราะถ้ามีขนาดหนาเกินไปจะทำให้อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” สุกยากขึ้น ซึ่งการเพิ่มมูลค่าอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ได้มีการปรับปรุงสูตรและวิธีการผลิต โดยไม่ได้ใส่ปลาร้า และน้ำจำนวนหนึ่งลิตร ลงไปด้วย เนื่องจากคณะผู้วิจัยประเมินแล้วว่า การใส่น้ำลงไปในการผลิต ทำให้ไม่สามารถขึ้นรูปให้เป็นก้อนได้ และไม่ใส่ปลาร้าสับ ซึ่งได้ใส่เกลือทดแทนการใส่ปลาร้า ส่วนการบรรจุภัณฑ์คณะผู้วิจัยได้ค้นหาการบรรจุภัณฑ์ที่ใช้ถุงพลาสติกร้อน แล้ววัดด้วยหนัวยาง มาเป็นถุงขึ้นสุญญากาศที่มีรูปลักษณะที่สวยงาม และใช้เครื่องขึ้นปิดปากถุงให้สนิท เพิ่มความสวยงามให้กับผลิตภัณฑ์มากขึ้น ดังดูความต้องการของลูกค้า

2.1.2 การปรับปรุงวิธีการผลิตและปรับปรุงสูตรอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” โดยสูตรดั้งเดิม มีการใส่ปลาร้าสับ หน่อไม้ หมู แป้ง และเครื่องปรุงรส จากการสนทนาพูดคุยในเวทีระดมสมอง พบว่า “ไม่ควรใส่ปลาร้า เพราะทำให้กลิ่นแรง และส่งผลให้ลูกค้ารายใหม่ที่ไม่รับประทานปลาร้า ไม่ซื้อผลิตภัณฑ์ จึงต้องมีการปรับปรุงวิธีการผลิตให้สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันด้วย เพิ่มความหลากหลายของกลุ่มลูกค้า คงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของความเป็นดั้งเดิมด้วย อาจจะไม่ใช่ปลาร้าก็ได้ ถือว่าเป็นการดัดแปลง แต่คงไว้ซึ่งเอกลักษณ์อยู่ เพราะ “ตำเปียงทรงเครื่อง” มีคุณลักษณะที่เป็นเฉพาะก็คือ หน่อไม้ ฉะนั้นบางอย่างปรับปรุงได้ค่ะ” จากข้อมูลดังกล่าวทำให้คนในชุมชนได้มองเห็นแนวทางการปรับปรุงวิธีการผลิตให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เพื่อให้ลูกค้าที่ทั้งทานปลาร้า และไม่ทานปลาร้า ได้เกิดความสนใจในตัวผลิตภัณฑ์

ภาพที่ 2 ตำเปียงทรงเครื่องที่สุกแล้ว

2.1.3 การพัฒนาอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ให้มีความหลากหลายผลิตภัณฑ์ ซึ่งเดิมมีเพียงผลิตภัณฑ์เดียวเท่านั้น หากจะมีการพัฒนาให้ตอบสนองของกลุ่มลูกค้าในปัจจุบันที่มีวิธีการบริโภคที่หลากหลาย ซึ่งผู้เข้าร่วมเวทีได้เสนอแนวทางพัฒนาออกเป็น 4 แนวทาง คือ ผลิตภัณฑ์ที่ 1 ตำเปียงทรงเครื่องหมู คือ สูตรที่มีการทำในปัจจุบัน ผลิตภัณฑ์ที่ 2 ตำเปียงทรงเครื่องไก่ คือ การนำเนื้อไก่มาทดแทนเนื้อหมูสับ ผลิตภัณฑ์ที่ 3 ตำเปียงทรงเครื่องสมุนไพร คือ การนำ พริก ขิง ขา ตะไคร้ มาเป็นส่วนผสมเพิ่มเติม โดยเน้นให้มีรสชาติที่มีสมุนไพรประกอบด้วย เพื่อเพิ่มโภชนาการทางอาหารผลิตภัณฑ์ที่ 4 ตำเปียงทรงเครื่องเจ คือ เน้นการผลิตที่ตอบสนองกลุ่มผู้ไม่รับประทานเนื้อสัตว์ ตลอดจนกลุ่มผู้ดูแลสุขภาพ

ลักษณะนำอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ไปรับประทาน คือ จะทอด ปิ้ง ย่าง ใช้ไฟระดับปานกลาง หากทอดต้องให้น้ำมันมีระดับความร้อนระดับ 50 องศา หรือ เดือดแล้วนำ “ตำเปียงทรงเครื่อง” ลงไปทอด ทิ้งไว้ให้สุกที่ละด้าน แล้วค่อยทำการพลิกกลับด้าน เพื่อไม่ให้ก้น “ตำเปียงทรงเครื่อง” แดก ส่วนการเก็บรักษาควรเก็บไว้ในตู้เย็น เก็บไว้ได้นานประมาณ 1 เดือน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดเชื้อราจนเกินไป เพราะการเก็บไว้ในตู้เย็นจะเป็นการรักษาสภาพอาหารไม่ให้เกิดรสชาติที่เปลี่ยนไปจากเดิมมากนัก

ฉะนั้น การต่อยอดสินค้าและบริการที่ มาจากทุนวัฒนธรรม เป็นการศึกษาวิเคราะห์สินค้าเพื่อตั้งจุดเด่นด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่น่าสนใจมาปรับปรุง โดยอาศัยความคิดสร้างสรรค์ องค์ความรู้ และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับสินค้า แล้วสร้างค่านิยมเสริมเข้าไป ผ่านกลยุทธ์การตลาดที่เหมาะสมกับสถานการณ์ในปัจจุบัน การพัฒนาผลิตภัณฑ์จึงเป็นการพัฒนาอาหารพื้นถิ่น ให้ตอบโจทย์ความ

ต้องการของกลุ่มลูกค้าที่มีความหลากหลาย แต่ในระดับเบื้องต้น ให้พัฒนา “ตำเปียงทรงเครื่อง” ให้เป็น ที่ต้องการของตลาดก่อน แล้วค่อยพัฒนาผลิตภัณฑ์อีก 3 แนวทางเพิ่มขึ้นมาภายหลัง เนื่องจากการ พัฒนาผลิตภัณฑ์ต้องอยู่บนพื้นฐานความต้องการของลูกค้า เพราะการที่ผลิตภัณฑ์สามารถจำหน่ายตาม ห้องตลาดได้ไม่ได้เป็นเครื่องรับประกันว่าผลิตภัณฑ์นั้นจะได้รับการตอบรับจากลูกค้าเสมอไป

2.2 การกำหนดราคาผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง”

การกำหนดราคาอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ในช่องทางการทดลองตลาด จัดเวทีวิเคราะห์ ข้อมูลร่วมกับผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนอำเภอกระสัง ประชาชน พ่อค้า แม่ค้า กลุ่มผู้ผลิตอาหาร พื้นถิ่นตำเปียงทรงเครื่อง จำนวน 50 คน โดยได้ร่วมกันระดมความคิดเห็นประเมินความแตกต่างจาก ผลิตภัณฑ์ “ตำเปียงทรงเครื่อง” อันเดิมที่ชุมชนเคยซื้อไปรับประทานด้วยการใส่ถุงพลาสติกมัดด้วยหนัง ยาง ไม่มีสติกเกอร์ติดราคา ขายในราคา 20 บาท ขณะเดียวกันส่วนผสม เช่น หน่อไม้ หมู ก็มีขนาด ความยาวไม่เท่ากัน เวลานำไปทอด บั๊ง ย่าง ทำให้ “ตำเปียงทรงเครื่อง” มีความสุกไม่สม่ำเสมอ ซึ่งการ แปรรูปผลิตภัณฑ์ “ตำเปียงทรงเครื่อง” ที่มีความแตกต่างไปจากเดิมทำให้คนในชุมชนมองเห็นและเกิด แรงบันดาลใจที่อยากจะยกระดับอาหารพื้นถิ่นให้เป็นที่ยอมรับ จากการให้ข้อมูลของ นางจรรุวรรณ มาลัย ได้ให้ข้อมูลว่า “มองเห็นมูลค่าของ “ตำเปียงทรงเครื่อง” ที่แตกต่างไปจากเดิม แต่ก่อนซื้อไปทาน ไปทอดมันติดกัน ทำให้กินยาก แต่พอเห็นการแปรรูป รู้สึกว่า ตำเปียงน่าทาน และมีมูลค่าในตัวมากขึ้น เห็นความแตกต่างจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด สำหรับฉันที่ซื้อไปทานประจำ แค่นี้รู้สึกคุณค่าอาหารที่ผ่าน การแปรรูปในลักษณะนี้ ก็อยากจะซื้อไปทานเลย ถ้าทางกลุ่มขายในราคา 35 บาท ก็ไม่แพง เพราะตัว ผลิตภัณฑ์มันเกิดมูลค่า มีมาตรฐานมากกว่าเดิม”

นอกจากนี้ยังได้ร่วมกันวิเคราะห์ต้นทุนการผลิต เพื่อให้ทราบว่าจะมีการกำหนดราคาเท่าไรจึง จะมีความเหมาะสม พร้อมกับจัดเวทีระดมความคิดเห็น ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส พ่อค้า แม่ค้า ประชาชนบ้าน เสรมีต จำนวน 50 คน เพื่อระดมความคิดเห็นและประเมินความเหมาะสมในการกำหนดราคา อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ซึ่งจากการจัดเวที พบว่า ผู้เข้าร่วมเวทีส่วนใหญ่เห็นควรกำหนดราคา 35 บาท เนื่องจากผลิตภัณฑ์ “ตำเปียงทรงเครื่อง” มีความแตกต่างทางมูลค่า ความสวยงาม ตลอดจนมีมาตรฐาน ที่ดีกว่าเดิม การกำหนดราคา 35 ไม่แพง และมีความเหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจในสังคมปัจจุบัน โดยคณะผู้วิจัยร่วมกับนักวิจัยชุมชนกลุ่มผู้ผลิตอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ร่วมกันวิเคราะห์ ต้นทุนการผลิต ความต้องการของกลุ่มลูกค้า เอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ การส่งเสริมการตลาด เป็นต้น พบว่า ต้นทุนราคาผลิตภัณฑ์ “ตำเปียงทรงเครื่อง” ที่ผ่านการแปรรูปจะขายในราคาสูง 35 บาท มี น้ำหนักถุงละ 300 กรัม น้ำหนักตำเปียงทรงเครื่อง 15600/300 กรัม จะได้จำนวนทั้งสิ้น 52 ถุง ดังนั้น ราคาใช้จ่าย ที่ขายตำเปียงทรงเครื่องจะได้เงินจำนวนทั้งสิ้น 1,820 บาทด้วยต้นทุนผลิต 680 บาท จะ ได้กำไรเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้นต่อสูตร 1,140 บาท การแปรรูป “ตำเปียงทรงเครื่อง” จะทำเป็นก้อนขนาด 1 นิ้ว จะบรรจุใส่ถุงจำนวน 10 ก้อนรวมทั้งสิ้น 300 กรัม ต่อ 1 ถุง นางนิตา เบญจพรรณ แม่ค้าที่ขาย อาหารตามสั่ง ได้กล่าวว่า “ราคา 35-40 ไม่แพงสำหรับ ผลิตภัณฑ์อาหาร “ตำเปียงทรงเครื่อง” ที่มีการ

แปรรูปที่สวายนาม สะตอรสบายต่อการบริโภค หากเป็นหนุนำไปขายในร้านอาหารตามสั่ง ตำเปียง 11 ชิ้น 300 กรัม ขายได้เงิน 70 บาท เพราะจานหนึ่งจะได้ตำเปียงจำนวน 5 ชิ้น พร้อมข้าวเปล่า จะขายในราคา 35 บาท ถ้าสองจาน ก็จะได้ราคา 70 บาท ถือว่าได้กำไรเท่าตัวด้วยซ้ำ ฉะนั้นจะขายตำเปียงในราคา 35-40 บาท เหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจในยุคปัจจุบันด้วยซ้ำ หรือจะขายในราคา 3 ถุง ร้อย คนซื้อไปขายต่อก็จะได้กำไรถูกละ 10 บาท” จากความพูดดังกล่าวจึงทำให้ผู้เข้าร่วม จำนวน 50 คน เห็นด้วยกับความคิดเห็น จึงได้มีมติร่วมกันว่า จะขายตำเปียงทรงเครื่องในราคา ถูกละ 35 บาท

ภาพที่ 3 ความแตกต่างของการบรรจุภัณฑ์ในแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่

ดังนั้น หัวใจสำคัญในการตั้งราคา คือ “การอาศัยการเรียนรู้จากลูกค้า” ทั้งนี้เพราะในระยะยาวราคาไม่ได้ถูกกำหนดขึ้นโดยนักการตลาด แต่ราคาถูกกำหนดโดยผู้บริโภคคนสุดท้าย ดังนั้นการทำให้ถูกต้องตั้งแต่ครั้งแรกจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อกิจการเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการสื่อความหมายให้กับลูกค้าจะเป็นไปอย่างไม่มีผิดเพี้ยน อำนาจ ธีรวานิช (Teeravanich, 2002, p. 209) จากการให้ข้อมูลลูกค้าท่านหนึ่งในชุมชนกล่าวว่า “สำหรับดิฉัน ถ้ามีการบรรจุภัณฑ์ แปรรูปอาหารที่สะดวก รับประทานง่าย แตกต่างจากของเดิมที่ขายในชุมชน ราคา 35 บาท ไม่แพง ซื้อได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันราคาขนาดนี้ และจำนวนปริมาณขนาดนี้ ไม่แพงเลย ถูกไปด้วยซ้ำ”การกำหนดราคาต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อของลูกค้าที่มีต่อคุณค่าของผลิตภัณฑ์ หรือบริการต่าง ๆ และพิจารณาถึงความเต็มใจของลูกค้าที่จะจ่ายเงินเพื่อซื้อผลิตภัณฑ์นั้นด้วย

2.3 ช่องทางการจัดจำหน่าย

การจัดจำหน่ายและการประชาสัมพันธ์สินค้ามีความสำคัญกับการสร้างการรับรู้ข้อมูลข่าวสารให้กับกลุ่มลูกค้า ตลอดจนการสร้างภาพลักษณ์และชื่อเสียงให้กับกลุ่ม ได้เป็นอย่างดีเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนผลิตภัณฑ์ชุมชนให้ประสบความสำเร็จ หากมีประชาชน หรือ กลุ่มลูกค้ารู้จักสินค้า และทราบข้อมูลกลุ่มอย่างครบถ้วนจะทำให้เกิดกระบวนการตัดสินใจ ซื้อสินค้านั้นทันที ฉะนั้นการประชาสัมพันธ์เป็นศาสตร์และศิลป์ที่จะนำเสนอข้อมูลต่อลูกค้า ประชาชน ให้เกิดทัศนคติต่อผลิตภัณฑ์ เช่นเดียวกับการประชาสัมพันธ์อาหารพื้นถิ่น "ตำเพ็ญทรงเครื่อง" ของชุมชนบ้านเสม็ด เพื่อสร้างการรับรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ชุมชน ผ่านช่องทางที่หลากหลายช่องทาง ได้แก่ เพจ Facebook วิทยุ จัดจำหน่ายตามตลาด สถานที่ราชการ ถนนคนเดินเซราะกราวบุรีรัมย์ ตลอดจนกิจกรรมทางสังคมและบุคคลผู้มีชื่อเสียง เช่น ขยายตามการทำบุญ 9 วัดตำบลหนองเต็ง และบุคคลที่มีชื่อเสียง เช่น การทำโรงงานบ้านพ่อผายสร้อยสระกลาง เป็นต้น ซึ่งเป็นการสร้างการรับรู้ให้ลูกค้าได้รู้จักสินค้า ผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น "ตำเพ็ญทรงเครื่อง" เพิ่มมากขึ้น มีรายละเอียดดังนี้

2.3.1 ช่องทางการจัดจำหน่าย คณะผู้วิจัย นักวิจัยชุมชน กลุ่มผู้ผลิตอาหารพื้นถิ่น "ตำเพ็ญทรงเครื่อง" ได้มีการวางแผนและวิธีการจัดจำหน่ายอยู่ 3 ช่องทาง มีรายละเอียด ดังนี้

2.3.1.1 การจัดส่งให้สินค้าต่างจังหวัด หรือมีระยะที่ไกล ซึ่งทางกลุ่มได้มีแนวทางการจัดส่งสินค้าให้กับลูกค้าที่อยู่ต่างจังหวัด คือ 1. ถ้าลูกค้าสั่งต่ำกว่า 30-40 แพ็ค ให้มารับสินค้าเอง หรือหากมีการจัดส่งให้จะต้องเสียค่าใช้จ่ายค่าจัดส่งสินค้าให้ 2. ถ้าสั่งซื้อสินค้า 40 แพ็ค ขึ้นไป ทางกลุ่มแม่บ้านจะทำการจัดส่งให้ฟรี ซึ่งจะมีลูกค้าประจำที่สั่งสินค้าอาหารพื้นถิ่น "ตำเพ็ญทรงเครื่อง" จากกรุงเทพมหานคร จังหวัดชลบุรี จังหวัดอุดรธานีและจังหวัดระยอง เป็นต้น โดยใช้วิธีการขนส่งผ่านรถโดยสารสาธารณะและรถไฟ หากลูกค้าต้องการสินค้าให้ส่งถึงบ้านก็จะจัดส่งโดยใช้บริษัท เคอรี่ เอ็กซ์เพรส ที่มีการจัดส่งพัสดุไปยังสถานที่ต่าง ๆ ทั่วประเทศ

2.3.1.2 การจัดจำหน่ายที่ถนนคนเดินเซราะกราว ทางกลุ่มแม่บ้านได้รับการติดต่อจากสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกระสัง ให้นำอาหารพื้นถิ่น "ตำเพ็ญทรงเครื่อง" ไปจัดจำหน่าย ณ ตลาดเซราะกราวบุรีรัมย์ประจำทุกสัปดาห์ ซึ่งทางผู้รับผิดชอบจะจองพื้นที่ไว้สำหรับผลิตภัณฑ์ชุมชน หรือสินค้าที่ได้รับได้สนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนทุกอำเภอ เพื่อเป็นการเพิ่มช่องทางการตลาด และช่องทางการจำหน่ายให้กับกลุ่มแม่บ้าน และที่สำคัญเป็นการสร้างการรับรู้ให้กับประชาชน นักท่องเที่ยวได้ชิม ซื้อมอาหารพื้นถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์มากขึ้น

2.3.1.3 การขายในชุมชน ชุมชนใกล้เคียง และหน่วยงานราชการในระดับท้องถิ่น คือ เดิมทีผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น "ตำเพ็ญทรงเครื่อง" ได้รับความนิยมในระดับชุมชนและชุมชนใกล้เคียง แต่เป็นสินค้าเฉพาะในชุมชน จึงทำให้มีข้อจำกัดในการเพิ่มช่องทางการขายเพิ่มขึ้น คณะผู้วิจัยจึงได้ร่วมกันกับกลุ่มแม่บ้าน ผู้นำชุมชน ได้ค้นหาวิธีการในการเพิ่มช่องทางการขาย ได้แก่ 1. การขายภายในชุมชน โดยมีการจัดจำหน่ายในสถานที่ผลิต 2. มีการนำสินค้าออกไปจำหน่ายนอกชุมชน และหน่วยงานราชการในระดับพื้นที่ โดยทางกลุ่มแม่บ้านจัดแบ่งกัน วันละ 2 กลุ่ม ออกขายตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น

โรงเรียน เทศบาล อำเภอ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล หมู่บ้านใกล้เคียง เป็นต้น เพื่อให้ลูกค้าเข้าถึง และสามารถซื้อสินค้าได้ตามต้องการ ตลอดจนเป็นการสร้างการรับรู้ให้กับกลุ่มลูกค้ามากขึ้น

2.3.2 การโฆษณาประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างการรับรู้แก่ลูกค้า โดยคณะผู้วิจัย นักวิจัย ชุมชน ผู้นำชุมชน กลุ่มแม่บ้านผลิตอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ได้ใช้วิธีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ เพื่อสร้างการรับรู้ให้กับกลุ่มลูกค้ารายเก่า และรายใหม่ ดังนี้

2.3.2.1 ช่องทาง Facebook พบว่า คณะผู้วิจัยจะใช้วิธีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่าน ช่องทาง Facebook โดยใช้วิธีการแท็ก (Tag) เพื่อนในเฟส และกลุ่มแม่บ้านเสม็ดที่เป็นสมาชิกใน Facebook เพื่อสร้างการรับรู้ให้กับลูกค้าที่สนใจ ผลจากการดำเนินการทำให้ผู้คนในตำบลหนองเต็ง อำเภอกะสัง ให้ความสำคัญเป็นจำนวนมาก จนได้ติดต่อสั่งซื้อให้จัดส่งไปสถานที่ต่าง ๆ เช่น กรุงเทพมหานคร เชียงใหม่ อุดรธานี ชลบุรี เป็นต้น และที่สำคัญทำให้หน่วยงานในระดับพื้นที่ให้ความสำคัญ เช่น ธนาคาร เกษตรและสหกรณ์การเกษตรอำเภอกะสัง (ธกส.) ได้สั่งอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” เพื่อนำไป รับประทาน และที่สำคัญได้นำเรื่องราวที่ชุมชนได้ร่วมดำเนินการฟื้นฟูและยกระดับอาหารพื้นถิ่นของ ตนเองไปประชาสัมพันธ์ผ่านวิทยุ ธกส. จนทำให้ประชาชนในอำเภอกะสังได้รับรู้อีกหนึ่งช่องทาง โดยจะมีสลากและ ข้อความที่เชิญชวนให้ลูกค้ามองเห็นถึงการสร้างงาน สร้างอาชีพให้แก่ชุมชนลงไปผลิตภัณฑ์ อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” โดยมีคำว่า “ท่านชื่อ ‘ตำเปียงทรงเครื่อง’ จะมีส่วนช่วยเหลือ ชาวบ้าน เกิดการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น” ซึ่งคำนี้เป็นการเชิญชวนให้ผู้ซื้อได้เล็งเห็นความสำคัญต่อการ พัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ส่งเสริมการมีงานทำในระดับชุมชน เป็นคำที่เป็นสื่อกลางผ่านการบอกเล่า ส่งเสริม สนับสนุน ให้กลุ่มลูกค้าสนใจในผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง”

2.3.3.2 เพจชุมชนคนกะสัง ได้นำเรื่องราวอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ไป ประชาสัมพันธ์ในวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ. 2560 ซึ่งเพจดังกล่าวมีประชาชนติดตามจำนวน มาก จึงทำให้ ประชาชนในอำเภอกะสังได้รู้จักอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” จำนวนมากขึ้น จากเดิมรู้จักกันเพียง ไม่กี่ชุมชน ปัจจุบันได้รับความสนใจจากผู้คนเป็นจำนวนมาก นับได้ว่า การใช้เพจระดับท้องถิ่นช่วยในการ ประชาสัมพันธ์ทำให้อาหารพื้นถิ่นมียอดขายเพิ่มขึ้นในแต่ละเดือน ซึ่งเฉลี่ยประมาณเดือนละ 45,000 บาท

2.3.3.3 เพจ BURIRAM WORLD: มหานครอีสานใต้ เซราะกราวออนไลน์ 25 ชม. ได้ นำผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ไปประชาสัมพันธ์ในวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2560 จนทำให้ประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์สนใจและต้องการรับประทานอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” มากขึ้นทำให้กลุ่มแม่บ้านได้นำสินค้ามาขาย ณ ถนนคนเดินตลาดเซราะกราว เนื่องจากผู้คนให้คำตอบ เดียวกันว่า เป็นอาหารที่แปลกที่สำคัญเป็นอาหารภูมิปัญญาของชาวบุรีรัมย์ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะ ยกระดับให้กลายเป็น “ชุดของกิน ของฝาก” เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่มาจังหวัดบุรีรัมย์ในอนาคต

2.3.3.4 วิทยุ ธนาคารเกษตรและสหกรณ์การเกษตรอำเภอกะสัง (ธกส.) นำอาหาร พื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ไปประชาสัมพันธ์ให้กับประชาชนในอำเภอกะสังได้เห็นความสำคัญของการ นำคุณค่าทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมการกินมาสู่การสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการ ส่งเสริม สนับสนุน ให้ประชาชนมีการสร้างงาน สร้างอาชีพ ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาลปัจจุบันที่ มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก เน้นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น

2.3.3.5 งานประชุมระดับอำเภอ ในการประชุมทุกเดือนของข้าราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทางกลุ่มแม่บ้านเสม็ดจะนำอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ไปวางจำหน่าย นอกจากเป็นการขายแล้ว ยังเป็นการสร้างสินค้าให้กับข้าราชการ หน่วยงานในระดับอำเภอได้รู้จัก จนได้รับความสนใจจากนายอำเภอกระสัง พัฒนาการอำเภอกระสัง ได้ให้เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนเข้าไปให้ความช่วยเหลือในการหาตลาด และช่วยติดต่อสถานที่ขาย ณ ถนนคนเดินเซราะกราวทุกวันเสาร์อาทิตย์

2.3.3.6 งานทำบุญ 9 วัดตำบลหนองเต็ง (เข้าพรรษา) พบว่า กลุ่มแม่บ้านนอกจากจะไปร่วมทำบุญแล้ว ยังได้นำอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ไปขายเพื่อให้ประชาชนที่มาทำบุญได้ ชิม ช้อป ชื้อไปเป็นของฝากญาติพี่น้อง ซึ่งจากการนำไปจำหน่ายในแต่ละครั้งก็จะขายได้ประมาณครั้งละ 2,000- 2,500 บาท นับว่าเป็นการสร้างยอดขายให้กับกลุ่มแม่บ้านอีกช่องทางหนึ่ง

2.3.3.7 งานวันเกิด พ่อผาย สร้อยสระกลาง ทางกลุ่มแม่บ้านได้รับการติดต่อจาก ดร. พิศมัย ประธานันท์ ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิจัยและนวัตกรรมชุมชน ได้สั่งซื้ออาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” พร้อมให้ไปจัดทำโรงทานให้ประชาชนที่มาร่วมงานดังกล่าวได้ชิม ได้รับประทานร่วมกัน ซึ่งผลจากการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว ทำให้ประชาชนตอบรับเสียงเดียวกันว่า “อร่อย รสชาติแปลกดี เป็นเอกลักษณ์” จึงนับได้ว่าการใช้ประชาสัมพันธ์ในช่องทางต่าง ๆ เป็นการสร้างการรับรู้และการสร้างยอดขายให้กับกลุ่มแม่บ้านอีกหนึ่งช่องทาง

ฉะนั้น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้คนในจังหวัดบุรีรัมย์รู้จักอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” มากขึ้น ผ่าน เพจดัง ช่องทาง Facebook และสิ่งที่สำคัญเป็นการดึงดูดความสนใจ คือ การใช้คำว่า “อาหารจากภูมิปัญญาของชาวบุรีรัมย์” ซึ่งเป็นการแสดงความเป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ของคนบุรีรัมย์ให้เห็นชัดเจน เนื่องจากการเป็นกระแสรอง จดขาย และสร้างความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของตนเองตามคำขวัญที่ว่า “เมืองปราสาทหิน ถิ่นภูเขาไฟ ผ้าไหมสวย รวยวัฒนธรรม” ซึ่งคำขวัญเป็นการสะท้อนถึงความโดดเด่นทางด้านวัฒนธรรมที่หลากหลาย และสร้างความภาคภูมิใจให้กับคนบุรีรัมย์เป็นอย่างมาก ฉะนั้น การยกระดับอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” จึงได้รับการตอบรับจากลูกค้าเป็นจำนวนมากที่บอกว่า “แปลกดี อยู่มานานก็ไม่เคยได้กิน ได้เห็น ได้ชิม และเป็นลักษณะของบุรีรัมย์ด้วย” ซึ่งนับว่าอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” เป็นสินค้าใหม่ของจังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งผลิตภัณฑ์ที่ประสบความสำเร็จส่วนใหญ่ล้วนแล้ว ต้องมีการสร้างความเป็นเอกลักษณ์ ความเป็นตัวตน โดยการนำเสนอข้อมูลผ่านช่องทางสื่อที่หลากหลาย เพื่อให้สอดคล้องกับพฤติกรรมวิถีชีวิตของชุมชนในปัจจุบัน

2.4 การส่งเสริมการขาย

การส่งเสริมการขายของกลุ่มผู้ผลิตอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ได้มีวิธีการสร้างการรับรู้ และกระตุ้นให้ผู้บริโภคให้เกิดความสนใจมี 2 วิธีการได้แก่

2.4.1 การส่งเสริมการขายไปยังผู้บริโภค (Consumer Promotions) ทางสมาชิกในกลุ่ม ได้มีแนวทางปฏิบัติร่วมกัน คือ จะขายส่งในราคาแพ็คเกจ 35 บาท จะขายปลีกในราคา 3 ถุง 100 บาท และถ้ามีพ่อค้า แม่ค้ามารับซื้อสินค้าไปขายต่อตั้งแต่ 30 แพ็คเกจขึ้นไปจะขายในราคา แพ็คเกจ 30 บาท ซึ่งเป็นการ

เพิ่มช่องทางการตลาด โดยให้บุคคลที่สนใจ พ่อค้าแม่ค้าได้นำผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง”
นำไปขายในสถานที่ต่าง ๆ ตลอดจนยังได้เป็นการประชาสัมพันธ์ให้กับลูกค้าที่สนใจอีกด้วย

2.4.2 การส่งเสริมการขายไปยังลูกค้า (Trade Promotions) ทางกลุ่มได้มีการแบ่ง
บทบาทหน้าที่การทำงานของสมาชิกออกเป็นแผนกต่าง ๆ ได้แก่ ประธานกลุ่ม รองประธาน ฝ่ายบัญชี
และการเงิน การประชาสัมพันธ์ ฝ่ายการผลิต ฝ่ายตลาด และฝ่ายพัฒนาบุคลากร เพื่อเป็นบริหารจัดการ
กลุ่มให้เกิดประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังมีวิธีการปันผลกำไรทุก 15 วัน เพื่อให้สมาชิกได้นำเงินไปใช้ใน
ครัวเรือน ฝ่ายการเงินและฝ่ายบัญชีต้องชี้แจงรายรับ รายจ่าย ผลกำไรของกลุ่มให้ชัดเจน มีหลักฐาน
เอกสารที่โปร่งใส เป็นธรรม ตรวจสอบได้ โดยให้นำชั่วโมงการปฏิบัติการทั้งหมดหาร กำไรที่ได้จากการ
ขาย จะได้ค่าจำนวนชั่วโมง แล้วนำค่าจำนวนชั่วโมงไปคูณกับชั่วโมงปฏิบัติการของสมาชิกแต่ละท่านจะได้
เงินปันผลของสมาชิกทุกคนออกมา สมาชิกในแต่ละคนมาคูณจำนวนชั่วโมงที่ทำงาน ก็จะได้ค่าตอบแทน
ออกมา เช่น ยอดขาย 15 วัน ได้กำไร 10,000 บาท ชั่วโมงในการปฏิบัติของสมาชิกทุกคน 15 วัน 300
ชั่วโมง นำเอากำไร 10,000/300 จะเป็นเงินชั่วโมงละ 33.33 บาท นางอินทรา จักรนารายณ์ ทำงาน
ทั้งหมด 44 ชั่วโมง นำจำนวนเงินที่คิดเป็นชั่วโมงละ 33.33 คูณด้วยชั่วโมงการปฏิบัติงานของ นาง
อินทรา จักรนารายณ์ คือ 44 นางอินทรา จักรนารายณ์ จะได้เงินปันผล 15 วัน เป็นเงินจำนวนทั้งสิ้น
1,466.66 บาท ซึ่งการใช้สูตรคิดแบบนี้เป็นการทำให้สมาชิกทุกคนมีความมุ่งมั่นที่จะทำการตลาดด้วย
ตนเอง แทนที่จะรอเงินปันผล เพราะถ้าหากกำไรลดลง ก็จะส่งผลต่อรายได้ของสมาชิกทุกคนด้วยการ
คิดเงินปันผลให้แก่สมาชิกในลักษณะนี้จึงเป็นการสร้างความยุติธรรมให้กับคนที่ทำงานอย่างสม่ำเสมอ
และที่สำคัญทุกคนจะพยายามสร้างเครือข่ายทางการตลาด เพื่อเป็นการเพิ่มยอดขายให้กับกลุ่มสมาชิก

นอกจากนี้ยังมีการส่งเสริมให้สมาชิกทุกคนเพิ่มยอดขาย โดยให้สมาชิกรับอาหารพื้นถิ่น “ตำ
เปียงทรงเครื่อง” จากกลุ่มไปขายในราคาแพ็คเกจ 30 บาท หรือ หากสมาชิกท่านใดสามารถสร้างตลาดได้
เช่น นางธันยัมย์ หวังอยู่ ขายผลิตภัณฑ์ได้ 100 แพ็ค ก็จะหักเข้ากลุ่มเพียงแพ็คเกจ 30 บาท ที่เหลือก็จะ
เป็นค่าเปอร์เซ็นต์ให้กับสมาชิก ซึ่งการส่งเสริมการขายดังกล่าวทำให้สมาชิกทุกคนเกิดความกระตือรือร้นที่
จะหาตลาด เพื่อที่จะเพิ่มยอดขายกับกลุ่มและเป็นรายได้ให้กับตนเอง เพราะทุก 15 วันสมาชิกเงิน
ค่าตอบแทนอยู่ 2 ช่องทาง คือ เงินปันผลจากกลุ่ม และเงินเปอร์เซ็นต์ยอดขาย จึงนับได้ว่าเป็นวิธีการ
บริหารจัดการกลุ่มและการส่งเสริมการขายที่เหมาะสมกับตอบโจทย์การสร้างงาน สร้างอาชีพให้เพียงต่อ
การดำรงชีวิตในสภาวะเศรษฐกิจในปัจจุบัน

3. การสานพลังประชารัฐในการบริหารจัดการอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” เพื่อสร้างความ
เข้มแข็งและยั่งยืน

จากทางกลุ่มแม่บ้านเสม็ดได้มีการผลิตอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” และมีการนำไป
จำหน่ายตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ที่ว่าการอำเภอกะสัง การทำบุญ 9 วัด ในตำบลหนองเต็ง การขายที่
ถนนคนเดินตลาดเซราะกราว ตลอดจนมีการนำข้อมูลเผยแพร่ตามเพจ Facebook ต่าง ๆ เช่น เพจ
ชุมชนคนกระสัง เพจเซราะกราวออนไลน์ ตลอดจนมีการโพสต์แชร์ตาม Facebook ส่วนบุคคล จนทำให้
“อาหารพื้นถิ่นตำเปียงทรงเครื่อง” ได้รับความสนใจจากกลุ่มลูกค้า หน่วยงานราชการในระดับพื้นที่อย่าง

รวดเร็ว จึงเป็นเหตุให้หน่วยงานในระดับพื้นที่พิจารณาเห็นถึงความสำคัญในการจะสนับสนุนส่งเสริมผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรม มีรายละเอียดดังนี้

3.1 เทศบาลตำบลหนองเต็ง พบว่า เทศบาลตำบลหนองเต็ง พิจารณาเห็นถึงความสำคัญในการที่จะช่วยเหลือผลิตภัณฑ์ ส่งเสริมให้ กลุ่มแม่บ้านเสม็ด ให้นำภูมิปัญญาและวัฒนธรรมการกินเกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพในระยะยาว จึงได้นำไปบรรจุไว้ในแผนเทศบาลอยู่ถึงประมาณประจำปี 2561 เพื่อจะนำเงินงบประมาณมาสนับสนุนการสร้างงาน สร้างอาชีพจากภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ตลอดจนให้ทางกลุ่มแม่บ้านได้นำ “ตำเปียงทรงเครื่อง” ไปขายให้แก่คณะศึกษาดูงาน ณ ศูนย์การเรียนรู้เทศบาลตำบลหนองเต็งอยู่ เพื่อให้คณะศึกษาดูงานได้ชิม ช้อป จะกลายเป็นที่รู้จักของผู้คนจำนวนมาก กลายเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน ที่สำคัญเป็นสินค้าที่แปลกใหม่ เป็นสินค้าจากการแปรรูปจากภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น จึงทำให้เทศบาลตำบลหนองเต็งเห็นถึงความสำคัญที่จะพัฒนากลุ่มแม่บ้านให้เกิดความเข้มแข็งจึงได้สนับสนุนทั้งงบประมาณ และการจัดหาช่องทางตลาดให้กับกลุ่มแม่บ้านต่อไป

3.2 สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกระสัง พบว่า ทางพัฒนาชุมชนได้เข้ามาให้ความช่วยเหลือในการส่งเสริมการขาย โดยได้ติดต่อให้ทางกลุ่มแม่บ้านให้นำอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ไปขายที่ตลาดเซราะกราวบุรีรัมย์ประจำทุกสัปดาห์ และขึ้นทะเบียนเป็นสินค้าให้เป็นสินค้าหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product: OTOP) ซึ่งนับได้ว่าเป็นการขับเคลื่อนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอาหารพื้นถิ่นให้ก้าวเข้าสู่มาตรฐานอีกระดับหนึ่ง

3.3 โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองเต็ง เห็นถึงความสำคัญที่จะให้ความช่วยเหลือ ส่งเสริมสนับสนุนให้อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ให้สะอาด ปลอดภัย และได้รับรองมาตรฐาน จึงได้เข้ามาพบปะพูดคุยกับคณะผู้วิจัยและกลุ่มแม่บ้านที่จะช่วยเหลือในการผลักดันขอรับรองมาตรฐานจากสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) แต่ทั้งนี้ต้องมีโรงเรือนที่ถูกต้อง เป็นสถานที่ปิดมิดชิด เพื่อจะได้ให้ทางคณะกรรมการสาธารณสุขมาช่วยเหลือต่อไป

3.4 วัดบ้านเสม็ด พระอธิการศุภฤกษ์ สันตกาโย เจ้าอาวาสวัดบ้านเสม็ด หาช่องทางการจัดจำหน่าย จากญาติโยมที่ทานรู้จัก ตลอดจนขอความช่วยเหลือเกี่ยวกับวัสดุอุปกรณ์ เช่น ถังน้ำ ถาดวางของ โอ่งน้ำ ซึ่งท่านเจ้าอาวาสได้ให้การสนับสนุนทุกอย่าง นอกจากนี้ท่านยังได้กล่าวว่า “หากไม่มีสถานที่ในการทำโรงเรือน หรือ สถานที่ขายให้มาสร้างที่วัดก็ได้ อาตมายินดีช่วยเหลือ เพื่อให้ชาวบ้านได้มีอาชีพ” จากคำพูดดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ทางพระสงฆ์ให้ความสำคัญกับการช่วยเหลือสังคม เพื่อให้ชาวบ้านได้มีงานทำ ลดปัญหาการไปขายแรงงานที่ต่างจังหวัด ตลอดจนการใช้เวลาว่างให้เกิดการสร้างงาน สร้างอาชีพ ซึ่งนับได้ว่าเป็นการสร้างความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน และมหาวิทยาลัย ในการขับเคลื่อนพัฒนาอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ได้อย่างแท้จริง

อภิปรายผล

การเพิ่มมูลค่าให้กับอาหารพื้นถิ่นนับว่าเป็นมิติใหม่ที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมากภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์ ที่ให้ความสำคัญกับทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เกิดการยกระดับจาก “คุณค่า ให้กลายเป็น “มูลค่า” จากความงามให้ก่อเกิดเป็นรายได้ ซึ่งเป้าหมายในการพัฒนาสินค้าท้องถิ่นในยุคไทยแลนด์ 4.0 คือ การยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่สากล พึ่งตนเองและคิดอย่างสร้างสรรค์ การสร้างทรัพยากรมนุษย์ เกิดการสร้างงานสร้างรายได้ในระดับท้องถิ่น มุ่งเน้นการยกระดับผลิตภัณฑ์ให้เป็นที่ยอมรับโดยการสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายหน่วยงานระดับพื้นที่ เพื่อมาช่วยในการยกระดับพัฒนาผลิตภัณฑ์เข้าสู่แผนงบประมาณประจำปีของสำนักงานพัฒนาชุมชน เทศบาล สถาบันอุดมศึกษา ที่จะช่วยในการขยายตลาดและสนับสนุนปัจจัยอื่นที่เหมาะสมตามความจำเป็นของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ซึ่งผ่าน การมีส่วนร่วมทุกภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนการทำงานที่เรียกว่า “หุ้นส่วนทางสังคม (Partnership)” ร่วมกันถักทอช่วยเหลือ ส่งเสริม สนับสนุน ผลักดันให้เป็นที่ยอมรับ อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” เป็นอาหารที่ได้รับการถ่ายทอดจากภูมิปัญญามาเป็นระยะเวลานาน จนได้มีการปรับปรุง ดัดแปลง วัฒนธรรม การกิน การอยู่อาศัยให้สอดคล้องกับธรรมชาติ นำมาสร้างมูลค่าโดยการแปรรูปให้มีความแปลกใหม่ แต่ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ดั้งเดิม จนกลายเป็นสินค้าที่เกิดการสร้างงานสร้างอาชีพให้กับคนชุมชน มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ราคา การตลาด และการจัดจำหน่ายที่หลากหลาย เพื่อเป็นการสร้างการรับรู้และให้ประชาชนทั้งในจังหวัดบุรีรัมย์และนอกจังหวัดได้ชิม ช้อป ในสถานที่ต่าง ๆ เช่น ถนนคนเดินเขาระกราว การขายในชุมชน และนอกชุมชน การจัดส่งสินค้าให้กับกลุ่มลูกค้าที่สนใจในราคาที่ถูก

ข้อค้นพบที่โดดเด่นในการสร้างการรับรู้จากอาหารที่รู้จักภายในชุมชน จนทำให้คนในระดับอำเภอและระดับจังหวัดได้รับรู้ คือ การใช้ Facebook และแท็ก (Tag) หลายคนที่เป็นสมาชิก เพื่อให้เกิด

การกระจายของข้อมูล เนื่องจากแต่ละคนก็จะมีเพื่อนเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังต้องรู้จักเขียนข้อความที่สั้น โดดเด่น ชวนให้ ชื้อให้ฝาก ไปฝากข้อมูลให้ เพจที่มีคนติดตามเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพจใหญ่ คนจะติดตามจำนวนมาก เช่น ชุมชนคนกระสัง เพจเซราะกราวออนไลน์ ยิ่งทำให้ผลการประชาสัมพันธ์เผยแพร่ข้อมูลข่าวสารมีประสิทธิภาพ ประชาชนในจังหวัดบุรีรัมย์รับรู้ถึงอาหารพื้นถิ่น "ตำเปียงทรงเครื่อง" ได้อย่างรวดเร็ว ที่สำคัญการนำข้อมูลให้เพจ และ Facebook เป็นตัวช่วยประชาสัมพันธ์ เป็นการประหยัดเวลาและต้นทุนอีกด้วย ฉะนั้น Marketing 4.0 หรือยุค Social Media เป็นยุคที่มีการบอกต่อผ่านโลกออนไลน์ ซึ่งเป็นการสื่อสารที่เข้าถึงเร็วการตัดสินใจซื้อหรือใช้บริการจะอาศัยการหาข้อมูลเปรียบเทียบจาก Google หรือดูคอมเมนต์จากออนไลน์ ทำให้เกิดการเข้าถึงผู้บริโภค เช่น Facebook Instagram Twitter Line เป็นต้น และพฤติกรรมแบบนี้เป็นเทรนด์ผู้บริโภคทั่วโลกที่คือตลาดเกอร์ กล่าวไว้ว่า "ปัจจุบันในหลายประเทศเริ่มปรับตัวในการตลาด เพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงสู่ยุค Social Media หากยังไม่ปรับตัวก็จะไม่สามารถ สู้รบปรบมือกับใครได้และจะทำให้เสียโอกาสการค้าที่นับวันจะมีการแข่งขันสูงขึ้น เพราะยุค Social Media คือพลังแห่งการบอกต่อที่มีอิทธิพล โดยปัจจัยหลักที่ลูกค้าตัดสินใจซื้อสินค้า (Tradition Customer Path) มี 5 A คือ 1. Aware การรับรู้โดยใช้การโฆษณาประชาสัมพันธ์และทำการตลาดผ่านสื่อออนไลน์ เช่น Facebook Instagram Twitter Line เป็นต้น 2. Appeal มีความชื่นชอบและสนใจในสินค้า มีความจดจำสินค้าหรือบริการที่ประจำใจ 3. Ask ลูกค้าเริ่มสนใจและกล้าสอบถาม ดูคอมเมนต์จาก Facebook Instagram Twitter Line เป็นต้น เพื่อเป็นการประกอบการตัดสินใจซื้อสินค้า 4. Act การตัดสินใจซื้อหรือใช้บริการเมื่อสินค้าตรงตามความต้องการ 5. Advocate การสนับสนุน แนะนำสินค้าให้ผู้อื่นซื้อสินค้า ซึ่งเป็นพลังแห่งการบอกต่อในยุคสังคมออนไลน์ที่มีอิทธิพลมาก ทศนียา ลัธธนันท์ (บรรณธิการ), (Lattanand, 2017, p. 38)

จึงนับได้ว่าการขับเคลื่อนและการพัฒนาอาหารพื้นถิ่น "ตำเปียงทรงเครื่อง" ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีรายได้เข้ากลุ่ม จำนวน 47,735 บาทต่อเดือน กำไรที่เกิดจากการขาย จำนวน 12,652 บาทต่อเดือนต่อสมาชิก จำนวน 20 คน นับได้ว่าการผลิตอาหารพื้นถิ่น "ตำเปียงทรงเครื่อง" เป็นสร้างอาชีพเสริมให้กับประชาชนในระดับพื้นที่ได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การประสานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการใช้กลวิธีในการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านช่องทางอินเทอร์เน็ตที่ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการประชาสัมพันธ์ ข้อค้นพบที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การบริหารจัดการกลุ่มที่มีความชัดเจนเป็นรูปธรรมส่งผลให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ เช่น ธนากรเกษตรและสหกรณ์ การเกษตรอำเภอกระสัง สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกระสัง เทศบาลตำบลหนองเต็ง เห็นถึงความสำคัญที่จะช่วยในการผลักดัน ส่งเสริม ให้กลุ่มแม่บ้านเสม็ดสามารถดำเนินการพัฒนาอาหารพื้นถิ่น "ตำเปียงทรงเครื่อง" ไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอกระสัง ติดต่อสถานที่ขายในถนนคนเดินตลาดเซราะกราว ให้กลุ่มแม่บ้านไปขายในวันประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทุกสิ้นเดือน ธนากรเกษตรและสหกรณ์การเกษตรอำเภอกระสัง ได้ช่วยประชาสัมพันธ์ผ่านสถานีวิทยุของธนากรเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรอำเภอกระสัง (ธกส.) ให้ประชาชนในอำเภอกระสังได้รับทราบอาหารพื้นถิ่น "ตำเปียงทรงเครื่อง" ที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนบุรีรัมย์ ได้มาอุดหนุนกลุ่มแม่บ้าน นอกจากนี้ยังเทศบาลตำบลหนองเต็ง ยังได้ประสานมายังกลุ่มแม่บ้านให้เขียนโครงการการพัฒนางาน

พัฒนาอาชีพของกลุ่มแม่บ้าน เพื่อที่จะได้นำไปบรรจุในแผนเทศบัญญัติประจำปี 2561 ในการที่จะสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน ในการพัฒนากลุ่ม

ฉะนั้น การพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชนจำเป็นอย่างยิ่งที่คณะผู้วิจัยต้องให้ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ การกำหนดราคา สถานที่ และช่องทางการจัดจำหน่าย และการประชาสัมพันธ์ที่หลากหลายช่องทาง บนพื้นฐานคำว่า “ผลิตภัณฑ์ได้ ขายเป็น เน้นคุณภาพ” เนื่องจากยุคไทยแลนด์ 4.0 ชุมชนท้องถิ่นต้องรู้จักการสร้างมูลค่าให้กับอาหารจากภูมิปัญญาให้สามารถนำไปขายได้ในระดับท้องถิ่นจนถึงระดับโลก เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น ลดความเหลื่อมล้ำทางสังคมต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีโดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย และ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ภายใต้โครงการทำทายไทย โดยมี ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ที่ได้ให้โอกาสผู้เขียนได้พัฒนาตนเองและสร้างสรรค์ผลงานการวิจัยรับใช้สังคม ผู้เขียนขอขอบพระคุณ มี ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย ดร.กิตติ สัจจาวัฒนา รศ.ดร.อดุลย์ อภินันท์ ดร.ปริชา อุตระกุล คุณเบญจมาศ ตีระมาศวนิช และผู้ทรงคุณวุฒิจาก สกว.ทุกท่านที่ให้คำปรึกษาแนะนำการทำงานวิจัยทุกขั้นตอน จนงานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าประสงค์

คณะผู้วิจัยขอขอบพระคุณทีมวิจัยชุมชน ผู้นำชุมชน และประชาชนบ้านเสม็ด ที่ได้ให้ความร่วมมือ และร่วมกันสะท้อนความต้องการและลงมือปฏิบัติการแก้ไขปัญหของชุมชนร่วมกันตลอดจนให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชนบ้านเสม็ดในทุก ๆ ด้าน เช่น พัฒนาการอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” การวิเคราะห์ การแปรรูปอาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” จนทำให้งานวิจัยประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกัน

ข้อเสนอแนะในการพัฒนาต่อยอด

1. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรยกระดับพัฒนาผลิตภัณฑ์อาหารพื้นถิ่น “ตำเปียงทรงเครื่อง” ให้ได้มาตรฐาน และผลักดันให้กลายเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นของจังหวัดบุรีรัมย์
2. เทศบาลหนองเต็งควรเพิ่มช่องทางการตลาด ตลอดจนสร้างการรับรู้ให้กับประชาชนในตำบล ได้มองเห็นคุณค่าของอาหารพื้นถิ่นของชุมชน พร้อมทั้งใช้เป็นสินค้าต้นแบบในการพัฒนาองค์ความรู้จากภูมิปัญญาและวัฒนธรรมให้เกิดการสร้างงานสร้างรายได้
3. สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัด ควรเข้ามาให้ความรู้และส่งเสริม สนับสนุนทั้งงบประมาณในการพัฒนาสินค้าให้เป็นอาหารพื้นถิ่นต้นแบบของจังหวัดบุรีรัมย์ ให้พัฒนาเป็นสินค้าที่ได้มาตรฐานในระดับจังหวัดและระดับสากล

เอกสารอ้างอิง

- Eoseewong, N. (1996). Thai Society in the Flow of Changes. [In Thai]. Bangkok: Promotion and Development Committee.
- Howkins, J. (2002). The Creative Economy: How People Make Money from Ideas. Suffolk: Penguin Press.
- Lattanand, T (Editor). (2017). Mong Lok Mong Trend – 4.0 Market. [In Thai]. Ministry of Industry Journal Vol. 7 No.4/2017 Page 36-38.
- Pattamasiriwat, D. (2006). The Research Report of Human resource development through traditions, beliefs, and cultural heritage of local communities in Thailand. [In Thai:]. Office of the Economic and Social Advisory Council
- Phonpiroon, P. (2013). Creative Economic and Thailand Development. [In Thai]. NIDA Economic Review Journal Vol. 7 No. 1 Page 1-70.
- Plianmolee, P (Editor). (2016). 9 Ages of Cultural Capital. [In Thai]. The Journal of Industrial Promotion Bureau Vol. 58 No.6/2016 Page 6-7.
- Tahom, U., Wandee, P., & Dhurata, S. (2015). Local Cultural and Wisdom Capital of Tama Community of Buriram Province for Promoting Participation in Natural Resources and Environmental Management. [In Thai]. Journal of Environmental Management. Vol. 11 No.2/2015.
- The 12th National Economic and Social Development Plan B.E. 2017 – 2021. (2017). Office of National Economic and Social Development: Prime Minister's Office. [In Thai].
- The National Tourism Policy Committee. (2017). The Second National Tourism Development Plan of Thailand (2017-2021). [In Thai]. Bangkok: The War Veterans Organization Office of Printing Mill
- Teeravanich, A. (2002). Small Business Management. [In Thai]. Bangkok: Kasetsart University Press

วารสาร
พัฒนา
สังคม
JSD

ความเป็นไปได้ในการขนส่งเชื่อมโยงแม่น้ำแม่กลอง เพื่อลดต้นทุนค่าขนส่งน้ำตาล

*สุมาลี สุขตานนท์ **จิตติชัย รุจนกนกนาฏ ***วัชร เพชรดิน

บทคัดย่อ

งานศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการขนส่งหลายรูปแบบเชื่อมโยงกับแม่น้ำแม่กลอง เพื่อใช้เป็นทางเลือกในการขนส่งน้ำตาลในภาคตะวันตก โดยวิเคราะห์ต้นทุนเทียบกับการขนส่งปัจจุบัน ได้แก่ การขนส่งโดยรถบรรทุกแบบเดี่ยว และการขนส่งหลายรูปแบบผ่านแม่น้ำเจ้าพระยา ข้อมูลที่นำมาใช้ประกอบด้วยข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม และข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการขนส่ง ผลการศึกษาพบว่า การขนส่งทางแม่น้ำแม่กลองนั้นยังคงมีต้นทุนที่สูงกว่ารูปแบบการขนส่งปัจจุบันที่ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเจ้าพระยา แต่หากเทียบกับการขนส่งรูปแบบเดี่ยวด้วยรถบรรทุก พบว่า การขนส่งเชื่อมโยงแม่น้ำแม่กลองนั้นต้นทุนต่ำกว่าในทุกปลายทางการขนส่ง ดังนั้นเพื่อการขนส่งที่ยั่งยืน หน่วยงานภาครัฐ ควรมีบทบาทสำคัญในการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ประกอบการใช้รูปแบบการขนส่งที่นำเสนอ อีกทั้งผู้ประกอบการในห่วงโซ่การขนส่งควรร่วมมือกันวางแผนการตลาดร่วมกันเพื่อให้ต้นทุนค่าขนส่งน้ำตาลลดลง

คำสำคัญ การขนส่งน้ำตาล แม่น้ำแม่กลอง การขนส่งทางลำน้ำ การขนส่งหลายรูปแบบ

* นักวิจัย สถาบันการขนส่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย E-mail: sumalee.s@chula.ac.th

** รองศาสตราจารย์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*** ผู้ช่วยนักวิจัย สถาบันการขนส่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

The Possibility of Utilizing Inter-modal Transport with Mae Klong River for Reducing Sugar Transportation Cost

*Sumalee Sukdanont ** Jittichai Rudjanakanoknad *** Watchara Pechdin

Abstract

This paper studies the possibility of using inter-modal transport with Mae Klong River for sugar transportation options in the Western of Thailand. The cost of transport by truck, and inter-modal transport through Chao Phraya River are analyzed. Primary data from field survey and secondary data from transport-related agencies are used in the study. The result shows that the inter-modal transport through Mae Klong River costs higher than Chao Phraya River. While taking the cost of land transport into analysis, the result shows that the inter-modal transport costs lower. For sustainable transportation, public sector should encourage usage of proposed inter-modal transport and private sector should cooperate in planning in order to reduce transportation costs.

Keywords: Sugar Transportation, Mae Klong River, Inland Waterway Transport, Inter-modal Transport

* Researcher, Transportation Institute Chulalongkorn University, E-mail: sumalee.s@chlula.ac.th

** Associate Professor, Faculty of Engineering, Chulalongkorn University

*** Assistant Researcher, Transportation Institute Chulalongkorn University

1. บทนำ

น้ำตาลเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของภาคตะวันตก เมื่อพิจารณาการผลิตน้ำตาลในภาคตะวันตก พบว่ามีจำนวนโรงงานทั้งสิ้น 10 โรง คิดเป็นสัดส่วน ร้อยละ 22 ของโรงงานทั้งหมดในประเทศไทย โดยตั้งอยู่ในจังหวัดกาญจนบุรี 7 โรง ราชบุรี 2 โรง และประจวบคีรีขันธ์ 1 โรง ในปี 2556 การผลิตน้ำตาลในภาคตะวันตกทั้งหมดมีปริมาณมากถึง 14.72 ล้านตัน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 14.70 ของการผลิตน้ำตาลทั้งหมดในประเทศไทย ซึ่งน้ำตาลที่ผลิตได้เกือบทั้งหมดเป็นการผลิตเพื่อการส่งออก โดยขนส่งไปยังปลายทางสำคัญ ได้แก่ ท่าเรือในอำเภอบางสะพาน จังหวัดสมุทรปราการ อ่าวจอดเรือเกาะสีชังและท่าเรือแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี โดยการขนส่ง มี 2 รูปแบบ ได้แก่

1) การขนส่งรูปแบบเดียว เป็นรูปแบบการขนส่งโดยใช้รถบรรทุกอย่างเดียวจากหน้าโรงงานน้ำตาล จนถึงท่าเรือส่งออก

2) การขนส่งหลายรูปแบบ (Inter-modal)¹ โดยรถบรรทุกจะบรรทุกน้ำตาลจากภาคตะวันตก ไปเปลี่ยนถ่ายลงเรือลำเลียงในแม่น้ำเจ้าพระยาที่อำเภอบางแพ จังหวัดอ่างทอง หลังจากนั้นใช้เรือลำเลียงขนส่งน้ำตาลจนกระทั่งถึงปลายทางที่ท่าเรือส่งออก

อย่างไรก็ตาม พบว่ารูปแบบการขนส่งน้ำตาลที่ใช้อยู่ทั้งการขนส่งโดยรถบรรทุกแบบเดียว และการขนส่งหลายรูปแบบผ่านแม่น้ำเจ้าพระยา กำลังประสบปัญหาที่สำคัญ ได้แก่

- ปัญหาการขนส่งโดยรถบรรทุก ปัญหาที่สำคัญ คือ การขาดแคลนพนักงานขับรถบรรทุก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูสงกรานต์ที่ต้องเพิ่มจำนวนเที่ยวเพื่อให้ทันต่อเวลาของเรือเดินสมุทร จะประสบปัญหาขาดแคลนทั้งรถและกำลังคนไม่พอสำหรับความต้องการขนส่ง แม้จะมีการแก้ปัญหาโดยฝึกอาชีพขับรถบรรทุกให้กับทหารเกณฑ์ที่กำลังจะปลดประจำการ หรือให้เบี่ยเลี้ยงหรือสวัสดิการสูงขึ้น แต่ไม่สามารถจูงใจให้คนสนใจในอาชีพนี้ได้ นอกจากนี้ในช่วงฤดูส่งออกยังประสบกับปัญหาจราจรแออัด

- ปัญหาด้านการขนส่งต่อเนื่องผ่านแม่น้ำเจ้าพระยา ปัญหาที่สำคัญ คือ ความสูงของสะพาน ได้แก่ สะพานนวชัย จังหวัดปทุมธานี และสะพานสามเสน กรุงเทพมหานคร ที่มีระดับต่ำเป็นอุปสรรคอย่างมากในช่วงฤดูน้ำหลากหรือน้ำทะเลหนุนสูง ส่งผลให้บางครั้งการเดินเรือต้องหยุดติดต่อกันหลายวัน หรือจำเป็นต้องใช้เรือลากจูงหลายลำเพื่อลากเรือลำเลียงให้ทันต่อเวลาที่ก่อนน้ำทะเลหนุนสูง เป็นผลให้เกิดต้นทุนค่าขนส่งเพิ่มขึ้น

ด้วยปัญหาดังกล่าว จึงทำให้ในช่วงที่มีความต้องการขนส่งน้ำตาลมาก ได้แก่ ช่วงปิดทึบอ้อย การขนส่งทั้งสองรูปแบบนั้นไม่เพียงพอต่อความต้องการ นำไปสู่การบรรทุกเกินกว่าที่กฎหมายกำหนด หรือ การทำงานของพนักงานขับรถบรรทุกต้องขับรถต่อเนื่องบางครั้งเป็นเวลาหลายวันซึ่งส่งผลสภาพร่างกาย อันเป็นสาเหตุของการเกิดอุบัติเหตุบนท้องถนน

ขณะเดียวกัน เมื่อพิจารณาภูมิประเทศในภาคตะวันตก พบว่ามีแม่น้ำที่มีความเหมาะสมในการขนส่ง ได้แก่ แม่น้ำแม่กลอง ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักในภาคตะวันตก แต่ปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์เพื่อ

¹ ในการศึกษาี้ การขนส่งหลายรูปแบบ (Inter-modal) หมายถึง การขนส่งสินค้าภายในประเทศโดยใช้พาหนะมากกว่าหนึ่งประเภท

การขนส่งเพียงเล็กน้อยเท่านั้น จากการศึกษาการใช้ประโยชน์แม่น้ำแม่กลองของ Sukdanont (2017) สุขดานนท์ (2560) พบว่ามีการใช้ประโยชน์ในด้านการขนส่งน้อยมากเมื่อเทียบกับแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก หรือแม่น้ำท่าจีน กล่าวคือ ตั้งแต่อำเภอเมืองกาญจนบุรีซึ่งเป็นบริเวณที่แม่น้ำสาขาสายสำคัญ 2 สายของแม่น้ำแม่กลอง ได้แก่ แควใหญ่และแควน้อยมาบรรจบกันจนถึงปากแม่น้ำในอำเภอเมืองสมุทรสงคราม มีการขนส่งสินค้าเฉพาะในบริเวณปากแม่น้ำซึ่งมีระยะทางประมาณเพียง 10 กิโลเมตรเท่านั้น อีกทั้งการขนส่งทางน้ำในบริเวณดังกล่าวนี้ยังคงมีปริมาณน้อยแม้จะมีท่าเรือขนส่งสินค้าให้บริการก็ตาม

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการขนส่งน้ำตาล โดยการวิเคราะห์ต้นทุนเชิงเปรียบเทียบของการขนส่งน้ำตาลจากโรงงานในภาคตะวันตกไปยังท่าเรือปลายทางที่ส่งออก ระหว่างรูปแบบการขนส่งน้ำตาลในปัจจุบัน ได้แก่ การขนส่งรูปแบบเดียวโดยรถบรรทุก และการขนส่งหลายรูปแบบผ่านแม่น้ำเจ้าพระยา กับรูปแบบการขนส่งหลายรูปแบบผ่านแม่น้ำแม่กลอง เพื่อใช้เป็นทางเลือกในการขนส่งน้ำตาลแก่ผู้ประกอบการส่งออกน้ำตาลในภาคตะวันตก อันจะนำไปสู่การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันทางด้านต้นทุน และเป็นข้อมูลให้ภาครัฐและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องนำไปพัฒนาแม่น้ำแม่กลองเพื่อใช้ในการขนส่งสินค้า

2. วรรณกรรมปริทัศน์

การขนส่งทางน้ำเป็นวิธีการขนส่งที่ประหยัดที่สุด เนื่องจากมีการประหยัดต่อขนาด (economy of scale) สามารถขนส่งได้ทีละปริมาณมาก ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าที่เป็นวัตถุดิบ และสินค้าอุปโภคบริโภค (Loon, 2009) โดยในต่างประเทศ เช่น สหภาพยุโรปได้ให้ความสำคัญกับการขนส่งทางน้ำเป็นอย่างมาก จากงานของ Baird (2004) พบว่า สหภาพยุโรปให้ความสำคัญกับการขนส่งทางรางและทางน้ำมากขึ้นเพื่อบรรเทาปัญหาความแออัดของการจราจรในถนน นอกจากนั้นงานของ Casaca and Marlow (2002) ยังชี้ว่า สหภาพยุโรปได้มีนโยบายสนับสนุนในการเปลี่ยนรูปแบบการขนส่งจากทางถนนเป็นการขนส่งทางน้ำ เนื่องจากมีข้อได้เปรียบของพื้นที่ชายฝั่งทะเลที่ค่อนข้างยาวและโรงงานอุตสาหกรรมร้อยละ 60 – 70 ตั้งอยู่แถบชายฝั่ง ทำให้สามารถขนส่งโดยทางเรือได้โดยสะดวก ซึ่งจะเป็นทางเลือกในการขนส่งเพื่อรองรับอัตราการเติบโตของปริมาณการขนส่งสินค้าและที่คาดการณ์ว่าจะเพิ่มมากขึ้นในอนาคต

การขนส่งหลายรูปแบบได้รับความนิยมมากขึ้น เนื่องจากสามารถผสมผสานข้อดีของการขนส่งแต่ละรูปแบบได้ เช่น การขนส่งทางน้ำมีข้อได้เปรียบกว่าการขนส่งรูปแบบอื่น คือ การประหยัดต่อขนาด แต่มีข้อเสียเปรียบ คือ สามารถเข้าถึงแหล่งผลิตได้ยากกว่ารถบรรทุก ดังนั้นจึงต้องมีการขนส่งรูปแบบอื่นที่มีความคล่องตัวมากกว่าเข้ามาร่วมด้วย นั่นคือ การขนส่งทางถนนหรือทางราง โดยจากงานศึกษาของ Suárez-Alemán et. Al. (2015), Medda and Trujillo (2010) และ Casaca and Marlow (2009) ได้ศึกษาความเป็นไปได้ในการขนส่งเชื่อมโยงระหว่างรถบรรทุก และการขนส่งทางทะเลระยะใกล้ (Short-

Sea Shipping)² ซึ่งผลการศึกษาออกมาในทิศทางเดียวกัน คือ สามารถช่วยลดต้นทุนค่าขนส่งเฉลี่ยต่อหน่วยต่อเที่ยวได้ เพิ่มความสามารถในการแข่งขัน และก่อให้เกิดความยั่งยืนในการขนส่ง เนื่องจากเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความสำเร็จ คือ ความใกล้ชิดของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตลอดห่วงโซ่การขนส่ง

การขนส่งหลายรูปแบบจะประสบความสำเร็จผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในห่วงโซ่การขนส่ง ตั้งแต่ ผู้ผลิต ผู้ประกอบการขนส่งทางบก ผู้ประกอบการท่าเรือ ผู้ประกอบการทางน้ำ ต้องร่วมมือกันอย่างใกล้ชิด โดยการวางกลยุทธ์ในการขนส่งร่วมกัน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพตลอดทั้งห่วงโซ่การขนส่ง ซึ่ง Medda and Trujillo (2010) พบว่าปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อความร่วมมือกันของผู้ประกอบการในห่วงโซ่การขนส่ง คือ ต้นทุนทางธุรกรรม (Transaction Cost) ซึ่งเป็นต้นทุนที่ไม่ได้เกิดขึ้นในกระบวนการผลิตสินค้าและบริการโดยตรง แต่เกี่ยวเนื่องกับการผลิตและการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการนั้น เช่น ค่าสืบหาข้อมูลข่าวสาร ค่าเจรจาต่อรอง โดยหากต้นทุนในส่วนนี้ต่ำ จะทำให้ความร่วมมือกันระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในห่วงโซ่ร่วมมือกันได้ง่ายขึ้น นอกจากนี้ งานศึกษาของ Agbo et. Al. (2017) พบว่า การขนส่งเชื่อมโยงการขนส่งทางน้ำ ผู้ให้บริการมักจะควรวางแผนการให้บริการ ตั้งแต่ การให้บริการรถบรรทุกในการขนส่งมายังท่าเรือ การให้บริการคลังสินค้า ตลอดจนการขนส่งโดยเรือลำเลียงไปจนถึงการเปลี่ยนถ่ายสู่เรือเดินสมุทร เนื่องจากการร่วมมือกันของการขนส่งทางลำนํานี้มีต้นทุนธุรกรรม (Transaction Cost) ค่อนข้างสูง ซึ่งมักทำให้การบริหารจัดการไม่มีประสิทธิภาพ สอดคล้องกับงานของ Tzannatos et. Al. (2016) และ Rohács and Simongáti (2007) ที่ชี้ว่าต้นทุนในการให้บริการของการขนส่งทางน้ำโดยผู้ประกอบการหลายคน จะมีต้นทุนที่สูงกว่าผู้ประกอบการคนเดียว จึงทำให้ลูกค้าของการขนส่งทางลำนําส่งส่วนใหญ่เป็นลูกค้าประจำมากกว่าลูกค้าจร ดังนั้น จึงทำให้การคิดค่าบริการการขนส่งส่วนใหญ่เป็นการคิดแบบเหมาจ่ายต่อเที่ยวโดยควรวางบริการตั้งแต่ต้นน้ำ คือ รถบรรทุกจนกระทั่งขนส่งถึงเรือเดินสมุทร หรือท่าเรือส่งออก เช่นเดียวกับการให้บริการขนส่งน้ำตลในประเทศไทย พบว่าในแม่น้ำเจ้าพระยานั้นมีบริษัทเอกชนหลายบริษัทให้บริการแบบเบ็ดเสร็จในการขนส่ง กล่าวคือ ให้บริการตั้งแต่รถบรรทุกไปรับน้ำตลที่โรงงานผลิต บริการคลังสินค้าและเรือลำเลียงจนกระทั่งถึงท่าเรือส่งออก

ด้านการศึกษาการขนส่งหลายรูปแบบในประเทศไทย โดยเฉพาะการขนส่งทางลำนําส่งเชื่อมโยงการขนส่งทางบกพบว่าส่วนใหญ่เป็นการศึกษาแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำป่าสัก เช่น Rudjanakanoknad and Sukdanont (2015) และ Phakbunmeecharoen (2012) ผลการศึกษาได้ชี้ไปแนวทางเดียวกันว่า การใช้ประโยชน์ทางน้ำสามารถเพิ่มประสิทธิภาพและความสามารถในการแข่งขันให้กับผู้ผลิต รวมถึงการลดปัญหาสิ่งแวดล้อมได้ โดยวิธีที่ใช้ศึกษามีทั้งการวิเคราะห์ทางด้านต้นทุน ทั้งต้นทุนทางการเงินและต้นทุนภายนอก การสำรวจความคิดเห็นของผู้ประกอบการ หรือ การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นต้น

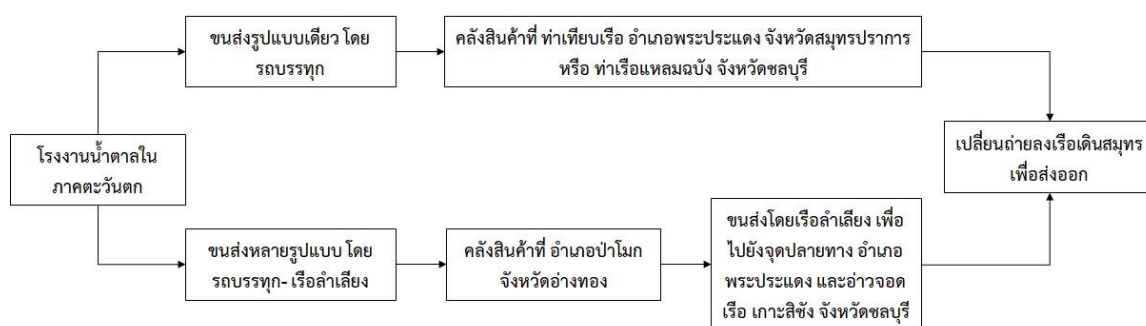
² Short Sea Shipping หรือ SSS หมายถึง การขนส่งสินค้าหรือผู้โดยสารโดยทางเรือทั้งในประเทศและระหว่างประเทศในระยะสั้น ๆ ระหว่างท่าเรือ 2 แห่งที่ตั้งอยู่บนแนวชายฝั่งเดียวกัน รวมถึงระหว่างท่าเรือที่ตั้งอยู่บนชายฝั่งและท่าเรือที่ตั้งอยู่บนเกาะ แม่น้ำ และทะเลสาบ ทั้งนี้ การให้คำนิยามจะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการศึกษา ดูรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ European Commission (1999)

3. ความเป็นไปได้ในการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำแม่กลองเพื่อการขนส่งน้ำตาล

การขนส่งน้ำตาลโดยทั่วไป จะเริ่มวางแผนตั้งแต่การประกาศโควตาการผลิตอ้อยและน้ำตาล โดยคณะกรรมการอ้อยและน้ำตาล ซึ่งจะนำไปตามพระราชบัญญัติอ้อยและน้ำตาลทราย พ.ศ. 2527 โดยประกาศให้เกษตรกรและโรงงานน้ำตาลทราบก่อนถึงฤดูกาลเพาะปลูก ดังนั้นก่อนเริ่มฤดูกาลผู้ประกอบการสามารถประมาณการปริมาณการผลิตน้ำตาลที่ออกจากโรงงานน้ำตาล ซึ่งจะนำไปสู่การวางแผนการผลิตและการขนส่งเมื่อถึงฤดูกาลผลิต จากงานศึกษาของ Thailand Development Research Institute (2012) การขนส่งผลผลิตน้ำตาลประเภทต่างๆ จากโรงงานแปรรูปไปยังผู้ซื้อกลุ่มต่าง ๆ ทั้งภายในประเทศและผู้ส่งออกอาศัยการขนส่งทางถนนเป็นหลัก เนื่องจากความสะดวกที่ไม่ต้องยกขนสินค้า เปลี่ยนถ่ายพาหนะหลายครั้ง และการขนส่งโดยรถบรรทุกสามารถขนส่งไปยังผู้ซื้อกลุ่มต่างๆ ได้โดยตรง โดยรถบรรทุกที่นิยมใช้ คือ รถบรรทุกสิบล้อ และรถบรรทุกสิบล้อพ่วง

3.1 รูปแบบการขนส่งน้ำตาลในภาคตะวันตก

โรงงานน้ำตาลในภาคตะวันตก ประกอบด้วย จังหวัดราชบุรี และกาญจนบุรี มีจำนวน 9 โรง ซึ่งน้ำตาลที่ผลิตได้ในภาคตะวันตกจะเป็นการผลิตเพื่อการส่งออกเกือบทั้งหมด โดยขนส่งไปยังท่าเรือในแม่น้ำเจ้าพระยาที่ตั้งอยู่ในอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ และท่าเรือในจังหวัดชลบุรี โดยการขนส่งมีทั้งการขนส่งรูปแบบเดียวโดยใช้รถบรรทุก และการขนส่งหลายรูปแบบโดยใช้รถบรรทุกขนส่งไปยังท่าเรือแม่น้ำเจ้าพระยาและขนส่งต่อโดยเรือลำเลียงเพื่อไปยังท่าเรือส่งออก ดัง <รูปที่ 1>

รูปที่ 1 การขนส่งน้ำตาลภาคตะวันตกเพื่อส่งออกต่างประเทศ

Figure 1: Sugar transport in Western region for exportation

- การขนส่งรูปแบบเดียว

การขนส่งรูปแบบเดียว เป็นการขนส่งโดยรถบรรทุกตั้งแต่หน้าโรงงานผลิตน้ำตาลจนถึงท่าเรือส่งออก เป็นการขนส่งรูปแบบหลักที่ใช้ในการขนส่งน้ำตาลจากภาคตะวันตก (Sukdanont, 2017)

ตารางที่ 1 ขนาดเรือลำเลียงที่ใช้ในการขนส่งลำน้ำของไทย
Table 1 Sizes of barges in Thai inland water transport

ขนาดบรรทุก (ตัน)	ขนาดเรือ (เมตร)			
	ยาว	กว้าง	สูง	กินน้ำลึก
500	32.0	7.0	2.7	1.7
800	40.0	9.0	3.0	2.0
1,000	53.0	10.0	4.0	3.0

ที่มา: Sukdanont (2017) หน้า 13.

เส้นทางถนนหลักที่ใช้ในการขนส่ง ได้แก่ ทางหลวงหมายเลข 323 ซึ่งเป็นเส้นทางหลักที่เชื่อมต่อกรุงเทพมหานครและจังหวัดในภาคตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเป็นที่ตั้งของโรงงานน้ำตาลถึง 7 แห่ง ถนนสายนี้สามารถเชื่อมต่อกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 หรือถนนเพชรเกษม เพื่อเข้าสู่กรุงเทพมหานครต่อไปยังสมุทรปราการและชลบุรี โดยรถบรรทุกที่ใช้ในการขนส่งมี 2 ประเภท ได้แก่ 1) รถบรรทุกที่กระบะมีขอบ รถบรรทุกประเภทนี้ใช้ขนส่งน้ำตาลที่ไม่บรรจุกระสอบ (ประเภทเทกอง) ไปยังคลังสินค้า และใช้รถดักหรือท่อดูดในการขนถ่าย และ 2) รถบรรทุกกระบะเรียบไม่มีขอบ รถบรรทุกประเภทนี้ใช้ขนส่งน้ำตาลที่บรรจุกระสอบ โดยแต่ละกระสอบมีน้ำหนักประมาณ 50 กิโลกรัม ใช้แรงงานคนบรรทุกขนถ่ายสินค้า สำหรับขนาดรถบรรทุกที่นิยมใช้ในการขนส่งมีอยู่ 2 ขนาด ได้แก่ รถบรรทุก 10 ล้อ สามารถบรรทุกได้ไม่เกิน 20 ตัน โดยเมื่อรวมน้ำหนักของรถแล้วมีน้ำหนักรวมประมาณ 26 ตัน และรถบรรทุกพ่วง 18 ล้อ ซึ่งประกอบด้วยรถบรรทุกและรถพ่วงรวมกันแล้วบรรทุกได้ไม่เกิน 25 ตัน และรถบรรทุกพ่วงมีน้ำหนักประมาณ 30.5 ตัน

- การขนส่งหลายรูปแบบ

การขนส่งรูปแบบนี้ใช้รถบรรทุกขนส่งน้ำตาลจากโรงงานในภาคตะวันตกไปยังท่าเรือแม่น้ำเจ้าพระยาในอำเภอบางบาล จังหวัดอ่างทอง ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนถ่ายน้ำตาลที่มาจากทั่วทุกภาคของประเทศ ได้แก่ ภาคเหนือภาคกลางตอนบน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หลังจากนั้นขนส่งโดยเรือลำเลียงไปยังท่าเรือปลายทางเช่นเดียวกับการขนส่งทางถนน โดยเรือลำเลียงสามารถขนส่งได้ทั้งน้ำตาลที่ยังไม่บรรจุกระสอบ และน้ำตาลที่บรรจุกระสอบข้อได้เปรียบสำคัญของการขนส่งรูปแบบนี้ คือ สามารถขนส่งไปยังอ่าวจอดเรือเกาะสีชังเพื่อบรรทุกขนถ่ายกลางน้ำลงเรือเดินสมุทรเพื่อขนส่งต่อไปยังต่างประเทศได้โดยไม่ต้องพักในคลังสินค้า จึงทำให้มีค่าใช้จ่ายในการขนส่งต่ำกว่ารูปแบบและเส้นทางอื่น

สำหรับเรือที่ใช้ในการขนส่งเป็นเรือลำเลียงไม่มีเครื่องยนต์ในตัวเอง เคลื่อนที่โดยอาศัยเรือลากจูง (Tug Boat) ซึ่งตามประกาศของกรมเจ้าท่าที่ 76/2559 เรือลากจูงต้องมีกำลังเครื่องยนต์ไม่น้อยกว่า 190 แรงม้า และมีความเร็วขั้นต่ำ 3.21 กิโลเมตรต่อชั่วโมง ทั้งนี้จำนวนของเรือลากจูงขึ้นอยู่กับขนาดของเรือลำเลียงและจำนวนพ่วงเรือ โดยเรือลำเลียงที่นิยมใช้ในการขนส่งในปัจจุบัน ได้แก่ 500 ตัน 800 ตัน 1,000 ตัน ซึ่งมีขนาดดัง <ตารางที่ 1>

ตารางที่ 2 ต้นทุนค่าขนส่งน้ำตาลในภาคตะวันตกตามประเภทการขนส่ง

Table 2 Sugar transportation costs in Western region by mode of transport

ประเภทรถบรรทุก	ขนาดบรรทุก (ตัน)	ต้นทุนค่าขนส่ง (บาท/ตันกิโลเมตร)
รถบรรทุก 10 ล้อ	20	1.50
รถพ่วง	25	1.20
เรือลำเลียง ขนาด 500 ตัน 4 พ่วง	2,000	0.65
เรือลำเลียง ขนาด 800 ตัน 4 พ่วง	3,200	0.63
เรือลำเลียง ขนาด 1000 ตัน 4 พ่วง	4,000	0.62

ที่มา: รวบรวมจาก Department of Land Transport. (2010) และ Sukdanont (2017).

3.2 ต้นทุนค่าขนส่งน้ำตาล

ต้นทุนค่าขนส่ง ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการเลือกรูปแบบการขนส่งของการผลิตน้ำตาล เนื่องจากราคาน้ำตาลนั้นมีความยืดหยุ่นค่อนข้างต่ำ กล่าวคือ ผู้ผลิตน้ำตาลในโซ่อุปทานน้ำตาลมีลักษณะที่เป็นผู้รับราคา (Price taker) จากตลาดโลก ดังนั้น ต้นทุนค่าขนส่งจึงเป็นตัวแปรสำคัญต่อการกำหนดกำไรในห่วงโซ่น้ำตาลของประเทศไทย

ส่วนประกอบของต้นทุนการขนส่งน้ำตาล ประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ 1) ต้นทุนขนส่ง เป็นต้นทุนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการขนส่ง สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ ต้นทุนขนส่งคงที่ (Fixed Cost) ซึ่งเป็นต้นทุนที่ไม่แปรผันตามระยะทาง หรือ ปริมาณการขนส่ง เป็นต้นทุนที่ต้องใช้จ่ายเป็นประจำตามช่วงเวลา ประกอบด้วย ค่าจ้างพนักงานขนส่ง ค่าเสื่อมราคาของพาหนะ ค่าเบี้ยประกันภัย ค่าภาษียานพาหนะ ค่าเช่าสำนักงาน และเนื่องจากต้นทุนค่าขนส่งคงที่ ไม่ได้แปรผันตามปริมาณการขนส่ง ดังนั้น หากการขนส่งมีปริมาณมาก หรือ มีการจัดการด้านการขนส่งเที่ยวกลับ (Backhaul) ที่มีประสิทธิภาพ จะส่งผลให้ต้นทุนค่าขนส่งคงที่เฉลี่ยต่อหน่วย (Average Fixed Costs) ลดลง และ ต้นทุนขนส่งแปรผัน (Variable Costs) เป็นต้นทุนที่เกิดขึ้นโดยแปรผันตามระยะทางและปริมาณการขนส่ง หากมีการขนส่งปริมาณมาก หรือมีระยะทางไกล จะทำให้ต้นทุนประเภทนี้เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งต้นทุนแปรผัน ประกอบด้วย ค่าเชื้อเพลิงและค่าบำรุงรักษาเป็นต้นทุนแปรผันหลัก การลดต้นทุนประเภทนี้ผู้ประกอบการขนส่งส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่การลดต้นทุนด้านเชื้อเพลิง โดยการนำพลังงานทางเลือก เช่น ก๊าซ NGV มาใช้เพื่อช่วยให้ต้นทุนค่าขนส่งแปรผันเฉลี่ย (Average Variable Costs) ลดลง 2) ต้นทุนค่าบริการสถานี ต้นทุนส่วนนี้เป็นต้นทุนที่เกิดขึ้นในสถานที่เปลี่ยนถ่ายสินค้า ซึ่งค่าใช้จ่ายหลัก ได้แก่ ค่ายกขนส่งสินค้า และค่าให้บริการคลังสินค้า โดยค่าบริการคลังสินค้าสำหรับน้ำตาลในปัจจุบันผู้ให้บริการมีระยะปลอดค่าบริการอยู่ที่ 15 วัน (Sukdanont, 2017)

จาก <ตารางที่ 2> พบว่าปัจจุบันต้นทุนค่าขนส่งน้ำตาล อยู่ที่ประมาณ 1.20 – 1.50 บาทต่อตันต่อกิโลเมตร ขึ้นอยู่กับประเภทของรถที่ใช้บรรทุก ในทำนองเดียวกัน เมื่อพิจารณาต้นทุนค่าขนส่งทางน้ำ จำแนกตามขนาดของเรือพบว่า เรือลำเลียงที่นิยมใช้ในการบรรทุกน้ำตาลในปัจจุบันที่มีขนาด 1,000 ตัน มีต้นทุนค่าขนส่งเฉลี่ยประมาณ 0.62 บาทต่อตันต่อกิโลเมตร ซึ่งต่ำกว่าเรือประเภทอื่นๆ

3.3 ลักษณะกายภาพแม่น้ำแม่กลอง และการใช้ประโยชน์

แม่น้ำแม่กลองเป็นแม่น้ำสายสำคัญในภาคตะวันตกของไทย เกิดจากแม่น้ำแควใหญ่ซึ่งมีต้นน้ำอยู่ที่ทิวเขาถนนธงชัย และแม่น้ำแควน้อยซึ่งมีต้นน้ำอยู่ที่ทิวเขาตะนาวศรี โดยทิวเขาทั้งสองเป็นเส้นกั้นเขตแดนระหว่างไทยกับพม่า แม่น้ำทั้งสองและแม่น้ำสาขา เช่น ลำน้ำปี้ใหญ่ ลำน้ำของกาเลีย ลำน้ำรันตี ล้วนมีต้นน้ำอยู่บริเวณชายแดนไทย-พม่า ไหลมาบรรจบกันที่ตำบลปากแพรก อำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี จากนั้นไหลผ่านจังหวัดราชบุรี และไหลลงสู่ปากอ่าวไทยที่อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม แม่น้ำแม่กลองมีความยาวจากจุดที่แม่น้ำแควใหญ่และแม่น้ำแควน้อยไหลมาบรรจบกันจนถึงปากอ่าวประมาณ 132 กิโลเมตร เป็นที่ตั้งของเขื่อน 3 เขื่อน คือ เขื่อนวชิราลงกรณ์ หรือเขื่อนเขาแหลม ตั้งอยู่ที่บ้านท่าขนุน อำเภอทองผาภูมิ เขื่อนศรีนครินทร์ ตั้งอยู่ที่บ้านเจ้าเณร ตำบลท่ากระดาน อำเภอศรีสวัสดิ์ และเขื่อนท่าทุ่งนา ตั้งอยู่ที่บ้านท่าทุ่งนา ตำบลช่องสะเดา อำเภอเมือง เขื่อนเหล่านี้ใช้ประโยชน์ในการผลิตกระแสไฟฟ้า การเกษตรกรรม และการคมนาคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนที่อยู่ตามริมน้ำได้อาศัยเป็นเส้นทางในการนำผลผลิตทางการเกษตรมาจำหน่าย นอกจากนี้ยังมีคลองซึ่งเชื่อมแม่น้ำแม่กลอง และแม่น้ำท่าจีน ได้แก่ คลองสุนัขหอน เชื่อมแม่น้ำสองสายที่จังหวัดสมุทรสงครามและสมุทรสาครเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่มีมาตั้งแต่โบราณ และเป็นเส้นทางเดินทัพที่สำคัญ คลองอีกแห่งหนึ่ง คือ คลองดำเนินสะดวก เป็นคลองที่ขุดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นเส้นทางที่เชื่อมต่อกรุงเทพฯ กับสมุทรสงครามและราชบุรี

Sukdanont (2017) ได้ทำการประเมินความเหมาะสมของแม่น้ำแม่กลองในการใช้ประโยชน์เพื่อการขนส่ง ตั้งแต่ ปากแม่น้ำ-กาญจนบุรี ความยาว 113 กิโลเมตร โดยได้แบ่งแม่น้ำออกเป็น 5 ส่วน (M1: ก.ม.0-9, M2: ก.ม. 9-29, M3: ก.ม. 29-65, M4: ก.ม. 65-90 และ M5: ก.ม. 90-113) เทียบกับขนาดเรือ 3 ขนาด ได้แก่ ขนาด 500 ตัน 800 ตัน และ 1,000 ตัน และใช้เรือลำเลียงในการขนส่ง 4 ลำ หรือ 4 พ่วง ซึ่งผลการประเมินความเหมาะสม พบว่าช่วง M1 – M3 มีความเหมาะสมต่อการใช้ประโยชน์เพื่อการขนส่ง เนื่องจากลักษณะทางกายภาพมีอุปสรรคเพียงเล็กน้อย โดยพื้นที่ M1 ได้แก่ กิโลเมตรที่ 0 – 9 หรือจากปากแม่น้ำ ถึง วัดพวงมาลัย อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสงคราม เรือลำเลียงทั้ง 3 ขนาดสามารถขนส่งได้อย่างสะดวก โดยเรือลำเลียงสามารถลอดผ่านสะพานได้อย่างสะดวก จึงทำให้พื้นที่ M1 เป็นพื้นที่ที่สามารถใช้ประโยชน์เพื่อการขนส่งได้โดยไม่มีอุปสรรค

ในขณะที่พื้นที่ M2 แม่น้ำช่วงนี้มีความแคบเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ตั้งแต่กิโลเมตรที่ 9 ถึง 29 หรือจากวัดพวงมาลัย ถึง อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม มีรัศมีความโค้งต่ำสุด อยู่ที่ประมาณ 139 เมตร เป็นอุปสรรคต่อการเดินเรือทุกขนาด อีกทั้งอุปสรรคด้านโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ สะพาน เรือที่สามารถลอดผ่านสะพานได้โดยสะดวกมีเพียงเรือที่มีขนาดไม่เกิน 500 ตันเท่านั้น โดยสะพานที่เป็นอุปสรรคต่อการเดินเรือ ได้แก่ สะพานสมเด็จพระอมรินทร์ จังหวัดสมุทรสงคราม เนื่องจากมีระยะตอม่อเพียง 18 เมตรเท่านั้น ดังนั้น หากต้องการปรับปรุงช่วง M2 ให้เรือขนาดใหญ่กว่า 500 ตันสามารถเดินเรือได้โดยสะดวกต้องทำการแก้ไขเรื่องความแคบของแม่น้ำและปรับปรุงช่องลอดของสะพาน

รูปที่ 2 สภาพแม่น้ำแม่กลองช่วง M4 อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี

(ซ้าย) ภาพถ่ายทางอากาศเกาะกลางแม่น้ำกิโลเมตร 76 (ขวา) ตัวอย่างเกาะกลางแม่น้ำแม่กลองพื้นที่ศึกษาช่วง M4

Figure 2: Mae Klong River section M4 located in Ban Pong District, Ratchaburi Province

(Left) Aerial photograph of the islets at km 76 of Mae Klong river (Right) Example of islets in section M4
ที่มา: Sukdanont (2017).

สำหรับพื้นที่ M3 เรือลำเลียงขนาดไม่เกิน 800 ตัน สามารถเดินเรือได้โดยสะดวก ส่วนเรือที่มีขนาด 1,000 ตัน มีอุปสรรคด้านความลึกของร่องน้ำ กล่าวคือ ร่องน้ำมีความลึกต่ำสุด 3 เมตร ซึ่งไม่เพียงพอต่อระดับน้ำที่เรือขนาด 1,000 ตันสามารถวิ่งได้โดยสะดวก คือ ไม่ต่ำกว่า 4 เมตร สำหรับโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นอุปสรรค คือ ช่องลอดสะพาน โดยสะพานที่เป็นอุปสรรค ได้แก่ สะพานธนรัชต์ ซึ่งมีระยะห่างตอม่อเพียง 23 เมตร ซึ่งไม่เพียงพอสำหรับเรือขนาด 1,000 ตัน ช่องลอดต้องมีความกว้างไม่ต่ำกว่า 25 เมตร

พื้นที่ M4 – M5 เป็นพื้นที่ที่ไม่เหมาะแก่การขนส่ง <รูปที่ 2> กล่าวคือ เรือลำเลียงขนาดเล็กสุดได้แก่ เรือขนาด 500 ตัน ไม่สามารถเดินเรือได้โดยสะดวก เนื่องจากมีโครงสร้างกายภาพที่เป็นอุปสรรคต่อการขนส่งเป็นอย่างมากทั้งความลึกของร่องน้ำและรัศมีความโค้ง ซึ่งพบว่าพื้นที่ M4 ตั้งแต่ช่วงอำเภอโพธาราม และอำเภอบ้านโป่ง ในจังหวัดราชบุรี ขึ้นไปจนถึงพื้นที่ M5 ซึ่งอยู่ในอำเภอดำรงวิทยะ จังหวัดกาญจนบุรี มีโขดหินจำนวนมากอยู่กลางแม่น้ำทำให้ไม่สามารถขุดลอกแม่น้ำได้ ซึ่งมีผลต่อความกว้างของแม่น้ำ และความลึกของร่องน้ำ อีกทั้งบริเวณดังกล่าวอยู่ใกล้กับเขื่อนท่าทุ่งนา ในอำเภอเมืองกาญจนบุรีจึงทำให้มีระดับน้ำค่อนข้างต่ำ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน มีสะพานที่เป็นอุปสรรคมากถึง 5 สะพาน ประกอบด้วยพื้นที่ M4 จำนวน 2 สะพาน ได้แก่ สะพานเฉลิมพระเกียรติ 60 พรรษามหาราชินี และสะพานลาดบัวขาว-ท่าผา พื้นที่ M5 จำนวน 3 สะพาน ได้แก่ สะพานเฉลิมพระเกียรติ ร.9 สะพานจันทบุษยา พ.ศ.2514 และสะพานมิตรภาพท่าศาลา-วังตะคร้อ

===== รูปแบบการขนส่งที่นำเสนอ ----- รูปแบบการขนส่งปัจจุบัน
รูปที่ 3 แผนที่แสดงจุดต้นทาง-ปลายทางในการวิเคราะห์

Figure 3: Map of sugar transportation origin and destination for the analysis

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษาความเป็นไปได้ในการขนส่งของแม่น้ำแม่กลองของ Sukdanont (2017) พบว่า พื้นที่บริเวณ กม. 0 – กม. 9 เป็นพื้นที่เดียวที่สามารถใช้ประโยชน์เพื่อการขนส่งได้ทันที เนื่องจากมีลักษณะทางกายภาพเหมาะสมต่อการขนส่ง ดังนั้นจึงเหมาะสมที่จะเป็นพื้นที่แรกในการส่งเสริมให้มีการขนส่งแบบต่อเนื่อง

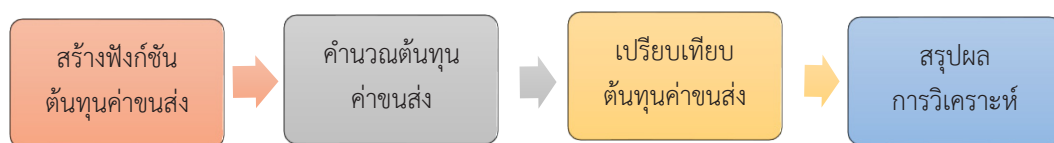
4. วิธีการศึกษา

การวิเคราะห์ต้นทุน จะเริ่มคำนวณตั้งแต่การขนส่งน้ำตาลที่ส่งออกจากโรงงานน้ำตาลจนกระทั่งขนส่งขึ้นเรือส่งออก และนำต้นทุนมาเปรียบเทียบกับระหว่างขนส่งรูปแบบปัจจุบัน ซึ่งได้แก่ 1) ขนส่งโดยรถบรรทุกไปยังอำเภอบางบาล จังหวัดอ่างทอง เพื่อขนถ่ายลงเรือลำเลียงและขนส่งตามแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังท่าเรือในอำเภพระประแดง อำเภจตุรเกาสีช้าง หรือท่าเรือแหลมฉบัง และ 2) ขนส่งด้วยรถบรรทุกโดยตรงไปยังท่าเรือในอำเภพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ หรือท่าเรือแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี กับรูปแบบที่นำเสนอโดยใช้การขนส่งเชื่อมโยงกับแม่น้ำแม่กลอง โดยรถบรรทุกจะบรรทุกน้ำตาลจากโรงงานในภาคตะวันตก มาเปลี่ยนถ่ายลงเรือลำเลียงที่บริเวณปากอ่าวแม่น้ำแม่กลอง และขนส่งโดยเรือลำเลียงไปยังเรือส่งออก ซึ่งได้แก่ ท่าเรือในอำเภพระประแดง อำเภจตุรเกาสีช้าง หรือท่าเรือแหลมฉบัง รายละเอียดดัง <รูปที่ 3>

4.1 การประมาณค่าต้นทุนการขนส่งน้ำตาล

ต้นทุนที่คำนวณจะคิดเป็นต้นทุนรวมเหมาจ่าย (Lump sum cost) ที่เกิดขึ้นทั้งหมดต่อเที่ยวการขนส่งของแต่ละประเภท ซึ่งสอดคล้องกับการคิดต้นทุนระบบโซ่อุปทานน้ำตาล กล่าวคือ การจัดสรรผลประโยชน์ของน้ำตาลนั้นเป็นการจัดสรรทั้งห่วงโซ่อุปทาน ดังนั้นเพื่อให้ง่ายต่อการบริหารจัดการ โรงงานน้ำตาลมักจะให้ผู้ประกอบการขนส่งประมาณราคาตั้งแต่วันที่โรงงานจนกระทั่งเรือส่งออก ดังนั้นราคาที่ได้อาจเป็นราคาที่ผู้ประกอบการขนส่งได้รวมทุกอย่างไว้แล้ว ทั้งค่ารถบรรทุก ค่ายกขนสินค้า ตลอดจนค่าบริการคลังสินค้าและความเสี่ยงทางด้านเวลา ทั้งขณะขนส่งและการขนถ่าย และเมื่อได้ต้นทุนค่าขนส่งในแต่ละเที่ยวแล้ว จะนำมาหารเฉลี่ยต่อหน่วย ซึ่งหน่วยที่ใช้ คือ ต้นทุนเฉลี่ยบาทต่อตันต่อกิโลเมตร โดยต้นทุนเฉลี่ยบาทต่อตันต่อกิโลเมตรจะเป็นตัววัดต้นทุนที่เกิดขึ้นเมื่อระยะทางและปริมาณเพิ่มขึ้นหนึ่งหน่วย ซึ่งหน่วยดังกล่าวจะขจัดปัญหาด้านระยะทางที่ไม่เท่ากันในแต่ละรูปแบบการขนส่งได้

การคำนวณจะเริ่มจากการสร้างฟังก์ชันต้นทุน เพื่อใช้สำหรับการประมาณค่าต้นทุนค่าขนส่งทั้งทางบกและทางน้ำ ซึ่งเมื่อทำการประมาณค่าต้นทุนค่าขนส่งได้แล้ว จะนำต้นทุนต่อหน่วยที่ได้มาทำการเปรียบเทียบระหว่างรูปแบบการขนส่งปัจจุบัน กับรูปแบบที่นำเสนอ แล้วจึงหาข้อสรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย รายละเอียดแสดงใน <รูปที่ 4>

รูปที่ 4 ขั้นตอนการคำนวณต้นทุนการขนส่ง

Figure 4: Process of costs calculation

แนวทางการประมาณค่าต้นทุนการประมาณค่าโดยวิธีฟังก์ชันต้นทุน (Cost Function) การประมาณค่าด้วยวิธีนี้อาศัยความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของต้นทุน โดยนำตัวแปรเหล่านั้นมาสร้างความสัมพันธ์เชิงฟังก์ชันกัน จุดเด่นของวิธีการนี้ คือ สะดวกและรวดเร็ว เหมาะกับการคำนวณต้นทุนของผลิตภัณฑ์ใหม่ เนื่องจากสามารถใช้สถิติเดิมเป็นฐานในการเปรียบเทียบได้ ดังนั้น การประมาณค่าต้นทุนค่าขนส่งของเส้นทางการขนส่งเส้นทางใหม่จึงนิยมนำประมาณค่าโดยใช้ฟังก์ชันต้นทุน

สำหรับการสร้างฟังก์ชันต้นทุนค่าขนส่งมีตัวแปรที่เกี่ยวข้องแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับรูปแบบที่ใช้ในการขนส่ง การสร้างฟังก์ชันการขนส่งทางน้ำ Case and Lave (1970) ได้นำเสนอแนวทางในการประมาณค่าต้นทุนค่าขนส่งทางลำน้ำ โดยในการประมาณค่าแต่ละครั้งควรมีตัวแปรที่เกี่ยวข้องอย่างน้อย 4 ตัวแปร ได้แก่ ปริมาณการขนส่งกำลังการผลิตของสถานประกอบการ เวลาหรือระยะทางในการขนส่ง และจำนวนสถานประกอบการในอุตสาหกรรม ในขณะที่การศึกษาของ M. Zhang and Pel (2016), Kongsawatvorakul, Prabnasak, and Vuchlung (2016) และ Konings et. Al. (2013) ได้เพิ่มตัวแปรที่สำคัญเข้าไปในการวิเคราะห์ต้นทุน โดยได้ให้ความสำคัญกับระดับความสูงของแม่น้ำต่อต้นทุนค่าขนส่ง

เนื่องจากส่งผลกระทบต่อทั้งการทำความเร็ว และความปลอดภัยในการขนส่ง ซึ่งเป็นต้นทุนส่วนเพิ่มที่เกิดขึ้นจากการส่งในสภาวะปกติ สำหรับการประมาณค่าสัมประสิทธิ์ของตัวแปรในฟังก์ชันต้นทุนจะใช้วิธีวิเคราะห์เชิงถดถอย (Regression Method) โดยมีหลักการคือการหาค่าต่ำสุดของตัวแปรคลาดเคลื่อน (Minimizing error) ที่เกิดขึ้น

สำหรับการศึกษานี้ ตัวแปรที่จะนำมาใช้ในการวิเคราะห์ ได้แก่ ปริมาณการขนส่งและระยะทาง แม้ว่าในงานศึกษาของ Case and Lave (1970) จะเสนอให้มีตัวแปรทางด้านเวลา ปริมาณการผลิต และจำนวนสถานประกอบการเข้ามาในสมการด้วย แต่เนื่องจากการผลิตน้ำตาลของแต่ละโรงงานนั้นถูกกำหนดมาตั้งแต่เริ่มแรกแล้ว จากการจัดสรรโควตาการผลิต ดังนั้น ปริมาณผลผลิตน้ำตาลของแต่ละโรงงานจึงค่อนข้างที่จะคงที่ ตัวแปรดังกล่าวจึงไม่จำเป็นที่จะเพิ่มเข้ามาในแบบจำลอง ขณะเดียวกัน ในการศึกษานี้ได้ใช้ตัวแปรระยะทางเป็นตัวแทน (Proxy) ของระยะเวลาที่ใช้ในการขนส่ง เนื่องจากการขนส่งน้ำตาลในปัจจุบันเป็นการขนส่งที่มีต้นทางและปลายทางที่แน่นอน และระยะทางมีความสัมพันธ์ทิศทางเดียวกันกับระยะเวลาที่ใช้ในการขนส่ง โดยหากพิจารณาความเร็วในการขนส่งให้คงที่จะทำให้สามารถใช้ระยะทางเป็นตัวประมาณการเวลาที่ใช้ในการขนส่งได้ กอปรกับการคิดค่าบริการขนส่งของผู้ประกอบการขนส่งน้ำตาลจะพิจารณาจากระยะทางที่ใช้ในการขนส่งเป็นหลัก แม้การขนส่งจะใช้เวลาในการขนส่งน้อยกว่าที่คาดการณ์โดยใช้ความเร็วที่สูงขึ้น ผู้ประกอบการยังคงใช้ค่าขนส่งที่ได้ตั้งราคาไว้ตั้งแต่เริ่มต้น

กำหนดให้ i คือ ปลายทางการขนส่งสินค้า และฟังก์ชันที่ใช้ในการวิเคราะห์กำหนดเป็นฟังก์ชัน Trans-log ซึ่งเป็นรูปแบบที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการประมาณค่าต้นทุนด้วยฟังก์ชันต้นทุน เช่น การศึกษาการประมาณต้นทุนการขนส่งทางบกของ Department of Land Transport. (2010) ที่ประมาณค่าต้นทุนค่าขนส่งโดยรถบรรทุกในประเทศไทย หรือ Konishi et. Al. (2012) ที่วิเคราะห์ต้นทุนค่าขนส่งรูปแบบต่างๆ ในญี่ปุ่น หรือการศึกษาการประมาณต้นทุนการขนส่งทางน้ำของ Case and Lave (1970) เป็นต้น เนื่องจากสัมประสิทธิ์ที่ได้จากการประมาณค่าจะแสดงถึงค่าความยืดหยุ่น (Elasticity) ระหว่างตัวแปรอิสระกับตัวแปรตามในหน่วยร้อยละของการเปลี่ยนแปลง โดยสมการที่ใช้ในการวิเคราะห์มีดังนี้

- การขนส่งทางบก ($Lcost_i$) ได้แก่ ระยะทาง (Distance: $Dist_i$) เนื่องจากรถบรรทุกที่ใช้ในการวิเคราะห์เป็นรถบรรทุกขนาดเดียว คือ 25 ตัน ดังนั้น จึงไม่จำเป็นต้องใส่ตัวแปรปริมาณเข้าไปในแบบจำลอง สำหรับการประมาณค่าสัมประสิทธิ์จะอยู่บนหลักการตัวประมาณที่มีคุณสมบัติไม่เอนเอียงเชิงเส้นที่ดีที่สุด (Best Linear Unbiased Estimator) แสดงในสมการที่ (1)

$$\ln Lcost_i = \delta_0 + \delta_1 \ln Dist_i + \varphi_i \quad (1)$$

- การขนส่งทางน้ำ มีตัวแปรที่ใช้จะต่างจากการขนส่งทางบก กล่าวคือ การขนส่งน้ำตาลทางน้ำในประเทศไทย ปัจจุบันใช้เรือลำเลียง หรือ ท้องแบนที่ไม่มีเครื่องยนต์ซึ่งขับเคลื่อนโดยใช้เรือลาก ดังนั้น ต้นทุนที่เกิดจากการขนส่งทางน้ำ จึงต้องรวมต้นทุนที่เกิดขึ้นจากเรือลากจูง (Tug Boat) ด้วย ซึ่งโดยปกติการคิดอัตราค่าเรือลากจูงจะคิดรวมในต้นทุนค่าขนส่งของเรือลำเลียงแล้ว โดยคิดเป็นต้นทุนคงที่ของการขนส่งในหมวดของค่าบริหารจัดการซึ่งจ่ายเป็นรายเดือนให้กับผู้ประกอบการเรือลากจูงหรือรายงวด ขึ้นอยู่กับการตกลงกัน

ระหว่างผู้ว่าจ้างการขนส่ง อย่างไรก็ตามต้นทุนค่าขนส่งของเรือลากจูงจะมีการคิดค่าธรรมเนียมเพิ่มเติม (Extra-charging Services) ทุกครั้งในการขนส่งด้วย ซึ่งค่าธรรมเนียมดังกล่าวจะแปรผันตามระดับน้ำ เช่น ในฤดูน้ำหลากระดับน้ำที่สูงเกินไปทำให้เรือไม่สามารถวิ่งได้โดยเฉพาะเมื่อต้องผ่านสะพานซึ่งมีความสูงไม่พอที่เรือจะลอดผ่านได้ หรือในบางช่วงของแม่น้ำที่มีกระแสน้ำที่เชี่ยวจะเป็นอุปสรรคทำให้ควบคุมเรือลำเลียงพ่วงท้ายได้ยากขึ้น จึงจำเป็นต้องใช้เรือลากอีกลำโตะท้ายเพื่อป้องกันไม่ให้เรือพาดกับตอม่อสะพานหรือตลิ่ง ดังนั้น จึงทำให้เกิดต้นทุนส่วนนี้เพิ่มขึ้น กล่าวโดยสรุป ต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการขนส่งทางน้ำ ($Wcost_i$) จึงประกอบด้วย ต้นทุนการขนส่งทางน้ำปกติ ($Fcost_i$) และต้นทุนค่าธรรมเนียมส่วนเพิ่มของเรือลากจูง ($Tcost_i$) ดังสมการที่ (2)

$$Wcost_i = Fcost_i + Tcost_i \quad (2)$$

จากการประเมินศักยภาพแม่น้ำแม่กลองโดย Sukdanont (2017) พบว่า เรือที่สามารถขนส่งได้สูงสุดในแม่น้ำแม่กลองโดยติดปัญหาสภาพแวดล้อมการขนส่งน้อยที่สุด คือ เรือลำเลียงขนาด 500 ตัน 800 ตัน และ 1,000 ตัน ดังนั้น ปริมาณของเรือที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ครั้งนี้ จึงประกอบด้วย 3 ขนาดข้างต้น โดยกำหนดให้การขนส่งในแต่ละเที่ยวสามารถสามารถพ่วงเรือลำเลียงได้ 4 ลำ และ D_1 แทน ตัวแปรหุ่น (Dummy Variable) ของเรือขนาด 500 ตัน และ D_2 แทน ตัวแปรหุ่นของเรือขนาด 800 ตัน ดังสมการที่ (3)

$$\ln Fcost_i = \alpha_0 + \chi_1 D_1 + \chi_2 D_2 + \alpha_2 \ln Dist_i + \eta_i \quad (3)$$

สำหรับการประมาณค่าต้นทุนค่าธรรมเนียมส่วนเพิ่มเรือลากจูง จะใช้ฟังก์ชันต้นทุน (Function Transfer) จากงานวิจัยของ Kongsawatvorakul et al. (2016) ที่ทำการศึกษาการคิดอัตราค่าบริการของเรือลากจูงในแม่น้ำเจ้าพระยาโดยตัวแปรที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของต้นทุน คือ ระดับความสูงของน้ำ ($Lwater$) เนื่องจากความสูงของระดับน้ำ มีผลต่อการทำอัตราความเร็วของเรือลากจูง ดังสมการที่ (4)

$$Tcost_i = \beta_0 + \beta_1 Lwater_i + \varepsilon_i \quad (4)$$

เนื่องจากข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ของ Kongsawatvorakul et al. (2016) เป็นข้อมูลที่รวบรวมขึ้นในปี 2554 – 2557 และเป็นข้อมูลที่เป็นตัวเงิน (Nominal) ดังนั้น เพื่อให้ข้อมูลที่ใช้สามารถเปรียบเทียบกันได้ในปีเดียวกัน หลังจากทำการประมาณค่าได้แล้ว จึงนำค่าดังกล่าวมาปรับด้วยอัตราเงินเพื่อให้เป็นปีฐานเดียวกัน ก่อนที่จะนำมาเปรียบเทียบกับต้นทุนการขนส่งรูปแบบอื่นต่อไป

จากสมการที่ (1) (2) และ (3) ตัวแปรบกวน (Error Term) คือ φ_i , η_i และ ε_i ตามลำดับ โดยในการประมาณค่าจะใช้วิธีกำลังสองน้อยสุด (Ordinary Least Square) โดยทำการหาค่าต่ำสุดของตัวแปรบกวน (Minimizing Error) ซึ่งเมื่อคำนวณสัมประสิทธิ์ได้แล้วจะนำสมการข้างต้นมาประมาณการต้นทุนการขนส่ง เมื่อได้ต้นทุนทั้งหมดได้แล้วจะนำมาหารเป็นเฉลี่ยต่อหน่วย และเปรียบเทียบการขนส่งแต่ละรูปแบบว่ารูปแบบใดให้ค่าขนส่งเฉลี่ยต่อหน่วยต่ำที่สุด ทั้งนี้กำหนดให้ปริมาณการขนส่งมีการบรรทุกเต็มทุกรอบการเดินทาง

นอกจากนี้ สมการที่ประมาณค่าได้ดังกล่าวจะทำการตรวจสอบความถูกต้อง (Validation) ทั้งวิธีการทางสถิติและการเทียบเคียงกับต้นทุนค่าขนส่งจริง โดยวิธีการทางสถิติจะทำการทดสอบปัญหาทางเศรษฐมิติที่สำคัญ ได้แก่ การทดสอบปัญหาความแปรปรวนไม่คงที่ (Heteroscedasticity) ปัญหาสหสัมพันธ์ (Collinearity) และปัญหาการละตัวแปร (Omitted Variable) ซึ่งหากปัญหาเกิดขึ้นกับแบบจำลอง จะทำการแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามหลักเศรษฐมิติ ในขณะเดียวกันเพื่อป้องกันความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นได้จึงนำผลที่ได้จากการพยากรณ์ไปเทียบเคียงกับงานศึกษาที่เกี่ยวข้องและการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นให้กับแบบจำลอง

4.2 สมมติฐานและข้อมูลที่ใช้ในการประเมิน

เพื่อให้ง่ายต่อการคำนวณค่าขนส่งผู้วิจัยจึงกำหนดสมมติฐานต่างๆ ขึ้นมา โดยอ้างอิงข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการขนส่งทั้งทางบกและทางน้ำ รวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้ใช้บริการการขนส่ง กรมเจ้าท่า นักวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยแต่ละสมมติฐานมีรายละเอียดดังนี้

● จุดต้นทาง - จุดเปลี่ยนถ่าย - จุดปลายทางของการขนส่ง

เนื่องจากโรงงานน้ำตาลในภาคตะวันตกเกือบทั้งหมดตั้งอยู่ในอำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ดังนั้น จึงกำหนดให้อำเภอท่ามะกาเป็นจุดต้นทางการขนส่ง ส่วนจุดเปลี่ยนถ่ายจากรถบรรทุกลงสู่เรือลำเลียง คือ บริเวณปากแม่น้ำแม่กลอง หรือบริเวณหลักกิโลเมตรที่ 0 ถึง กิโลเมตรที่ 9 นับจากปากอ่าว เนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีอุปสรรคในด้านการขนส่งทางน้ำน้อยที่สุด (Sukdanont, 2017) รวมถึงในปัจจุบันมีท่าเรือที่พร้อมสำหรับการให้บริการการขนส่ง สำหรับปลายทางการขนส่งมีทั้งสิ้น 3 จุด ประกอบด้วย ท่าเรือในอำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ อ่าวจอดเรือเกาะสีชัง และท่าเรือแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี โดยอ่าวจอดเรือเกาะสีชังจะเปรียบเทียบกับแบบการขนส่งเฉพาะแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น โดยมีระยะทางในการขนส่งดัง <ตารางที่ 3>

ตารางที่ 3 ระยะทางในการขนส่ง (กิโลเมตร)

Table 3 Distance of transportation (Kilometer)

รูปแบบการขนส่ง	พระประแดง		เกาะสีชัง		แหลมฉบัง	
	ทางบก	ทางน้ำ	ทางบก	ทางน้ำ	ทางบก	ทางน้ำ
รถบรรทุก	110	-	-	-	225	-
รถบรรทุก – เรือลำเลียง (อ่าวทอง)	150	152	150	210	150	225
รถบรรทุก – เรือลำเลียง (แม่กลอง)	84	80	84	105	84	120

● ตัวแปรการขนส่ง

- รถบรรทุกที่ใช้ สามารถขนส่งได้ครั้งละ 25 ตัน และมีความเร็วคงที่
- รูปแบบที่ขนส่งในปัจจุบัน จะอ้างอิงจากต้นทุนค่าขนส่งของรถบรรทุกขนาด 25 ตัน และเรือลำเลียงขนาด 2,000 ตัน

ตารางที่ 4 ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ความเหมาะสมต้นทุน

Table 4: Data for costs analysis

ลำดับ	ประเภทข้อมูล	หน่วย	แหล่งที่มา
1	ความสูงของระดับน้ำเฉลี่ย	เมตร	กรมเจ้าท่า
2	ต้นทุนค่าขนส่งทางบก	บาท	สำนักงานนโยบายและแผนจราจร
3	ต้นทุนค่าขนส่งทางน้ำ	บาท	สำนักงานนโยบายและแผนจราจร
4	ต้นทุนธรรมเนียมเรือลากจูง	บาท	Kongsawatvorakul et. al. (2016)
5	ระยะทาง	กิโลเมตร	Google Map และ สำนักงานนโยบายและแผนจราจร
6	ปริมาณน้ำตาลเฉลี่ย	ตัน	สำนักงานคณะกรรมการอ้อย และน้ำตาล
7	จุดต้นทาง-ปลายทาง การขนส่งน้ำตาล	-	สมาคมชาวไร่อ้อย เขต 7
8	อัตราเงินเฟ้อ เฉลี่ยย้อนหลัง 5 ปี (53-57)		ธนาคารแห่งประเทศไทย

- ราคาเชื้อเพลิง เท่ากับ 27 บาทต่อลิตร
- ปริมาณน้ำตาลที่ขนส่งในภาคตะวันตก (กระสอบ) ทั้งหมด 12 ล้านตันต่อปี (เฉลี่ยย้อนหลัง 2553-2557)
- ระดับความสูงน้ำเฉลี่ย 1 เมตร จากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยปานกลาง (MSL)
- ความเร็วในการขนส่งของพาหนะคงที่

● ต้นทุนการจัดเก็บสินค้า

การประเมินต้นทุนค่าขนส่งในการศึกษานี้จะไม่นำต้นทุนการจัดเก็บสินค้านำมาใช้ในการคำนวณ เนื่องจากเป็นต้นทุนที่เกิดขึ้นกับทุกรูปแบบการขนส่งทั้งในการขนส่งปัจจุบันและในกรณีศึกษา กล่าวคือ หากเป็นการขนส่งรูปแบบเดียว ต้นทุนส่วนนี้จะเกิดขึ้นที่ ณ ปลายทาง ขณะที่เรือเปลี่ยนถ่ายลงเรือเพื่อส่งออก ส่วนรูปแบบต่อเนื่องจะเกิดขึ้นขณะที่เรือเพื่อเปลี่ยนถ่ายจากรถบรรทุกมาเป็นเรือลำเลียง และในบางกรณีมักจะมีการยกเว้นค่าคลังสินค้าให้ หากมีการพักสินค้าในระยะเวลาที่สั้น ดังนั้น เพื่อให้ง่ายต่อการวิเคราะห์และการรวบรวมข้อมูล จึงไม่นำต้นทุนส่วนนี้มีมาวิเคราะห์

● ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์

ข้อมูลที่ใช้ในการวิเคราะห์ และสร้างสมมุติฐาน ประกอบด้วยข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ ซึ่งรวบรวมจากบทความวิชาการ รายงานศึกษาอันเป็นที่ยอมรับ และหน่วยงานเผยแพร่สถิติที่รับผิดชอบ และเนื่องจากข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลภาคตัดขวาง (Cross – Section Data) ดังนั้น จึงกำหนดให้ปีที่ทำการวิเคราะห์ คือ ปี 2559 เนื่องจากเป็นปีที่มีข้อมูลต้นทุนการขนส่งทั้งทางน้ำและทางบกครบสมบูรณ์ ซึ่งหากข้อมูลที่เป็นตัวเงินดังกล่าวไม่ได้อยู่ในปีฐาน จะใช้อัตราเงินเฟ้อเป็นตัวปรับค่าเพื่อให้อยู่ในปีฐานเดียวกัน สำหรับข้อมูลอื่น ๆ สามารถจำแนกตามแหล่งที่มาได้ดัง <ตารางที่ 4>

• การเปลี่ยนถ่าย

ในปัจจุบันการขนถ่ายน้ำตาลจากรถบรรทุกเข้าสู่คลังสินค้า หรือจากรถบรรทุกลงเรือลำเลียง มี 2 รูปแบบ ได้แก่ แบบบรรจุหีบห่อซึ่งยกขนโดยใช้แรงงาน และแบบเทกองซึ่งใช้เครื่องจักรในการขนถ่าย ปัจจุบันพบว่า การขนส่งแบบบรรจุหีบห่อมีสัดส่วนมากกว่าแบบเทกอง (Sukdanont, 2017) ดังนั้นในการศึกษาต้นทุนครั้งนี้จะศึกษารูปแบบการเปลี่ยนถ่ายประเภทยกขนโดยใช้แรงงานคนเป็นหลัก โดยอ้างอิงต้นทุนการเปลี่ยนถ่ายน้ำตาลเฉลี่ยจากงานศึกษาของ Sukdanont (2017) คือ 0.03 บาทต่อตัน ซึ่งแต่ละรูปแบบการขนส่งมีจำนวนการเปลี่ยนถ่าย ดังนี้

- รถบรรทุก จำนวน 3 ครั้ง ได้แก่ 1) จากโรงงานขึ้นรถบรรทุก 2) จากรถบรรทุกลงคลังสินค้า และ 3) จากคลังสินค้าขึ้นเรือส่งออก
- รถบรรทุกและเรือลำเลียง จำนวน 4 ครั้ง ได้แก่ 1) จากโรงงานขึ้นรถบรรทุก 2) จากรถบรรทุกลงคลังสินค้า 3) จากคลังสินค้าขึ้นเรือลำเลียง และ 4) จากเรือลำเลียงสู่เรือส่งออก

5. ผลการประเมิน

ผลการประเมินประกอบด้วย ผลการประมาณค่าฟังก์ชันต้นทุนค่าขนส่งทั้งทางบกและทางลำน้ำ ผลการประเมินต้นทุนค่าขนส่ง และผลการเปรียบเทียบต้นทุน โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.1 ผลการประมาณค่าฟังก์ชันต้นทุนค่าขนส่ง

เมื่อทำการประมาณค่าต้นทุนค่าขนส่ง จากสมการที่ (1) และ (3) ด้วยวิธีวิเคราะห์เชิงถดถอย และ Transfer function สมการที่ 4 จากงานศึกษาของ Kongsawatvorakul et al. (2016) แสดงด้วยสมการที่ (4) ถึงสมการที่ (6) ดังนี้

$$\ln Lcost = 3.67 + 0.89 \ln Dist^* \quad ; \bar{R}^2 = 0.83 \quad (5)$$

$$\ln Wcost = 7.78 - 0.70 D_1^* - 0.31 D_2^* + 1.02 \ln Dist^* \quad ; \bar{R}^2 = 0.89 \quad (6)$$

$$Tcost = -6.439 + 14.024 Lwater^* \quad ; \bar{R}^2 = 0.85 \quad (7)$$

*significant at level 0.05

ผลการประมาณค่าฟังก์ชันต้นทุนค่าขนส่งทางบกในสมการที่ (5) พบว่า หากระยะทางเพิ่มขึ้นร้อยละ 1 จะทำให้ต้นทุนค่าขนส่งโดยรถบรรทุกเพิ่มขึ้นร้อยละ 0.90 โดยสมการดังกล่าวสามารถอธิบายต้นทุนได้ร้อยละ 83 และระยะทางมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ร้อยละ 0.05 ในทำนองเดียวกัน ต้นทุนการขนส่งทางน้ำ ในสมการที่ (6) พบว่า หากระยะทางเพิ่มขึ้นร้อยละ 1 จะทำให้ต้นทุนเพิ่มขึ้นร้อยละ 1.02 และหากเรือลำเลียงที่ใช้ในการขนส่งมีระวางบรรทุกรวมกัน 2,000 ตัน และ 3,200 ตัน จะทำให้ต้นทุนต่ำกว่าเรือขนาด 4,000 ตัน ประมาณร้อยละ 70 และ 31 ตามลำดับ ขณะที่ต้นทุนธรรมเนียมส่วนเพิ่มในสมการที่ (7) พบว่า หากระดับความสูงเพิ่มขึ้น 1 เมตรจากระดับน้ำปกติ จะทำให้มีการคิดอัตราค่าบริการเพิ่มประมาณ 14.02 บาทต่อตัน

ตารางที่ 5 ผลการประมาณต้นทุนการขนส่งน้ำตาลในภาคตะวันตก เทียบกับรูปแบบการขนส่งที่นำเสนอ

Table 5: The results of costs estimation in Western region comparing present transport to alternative transport
หน่วย บาทต่อตันต่อกิโลเมตร

รูปแบบการขนส่งจากโรงงาน น้ำตาลไปยังปลายทาง	ต้นทุนขนส่ง ไม่รวมค่าบรรทุกขนถ่าย			ต้นทุนขนส่ง รวมค่าบรรทุกขนถ่าย		
	พระประแดง	เกาะสีชัง	แหลมฉบัง	พระประแดง	เกาะสีชัง	แหลมฉบัง
รูปแบบปัจจุบัน*						
รถบรรทุก	1.50	-	1.77	1.59	-	1.86
รถบรรทุก – เรือลำเลียง (อ่างทอง)	0.84	0.82	0.82	0.96	0.94	0.94
รูปแบบนำเสนอ**						
รถบรรทุก – เรือลำเลียง 500 ตัน	1.07	1.01	0.98	1.19	1.13	1.10
รถบรรทุก – เรือลำเลียง 800 ตัน	1.05	1.00	0.97	1.17	1.12	1.09
รถบรรทุก – เรือลำเลียง 1,000 ตัน	1.05	0.99	0.97	1.17	1.11	1.09

หมายเหตุ: * ประมวลจาก Department of Land Transport. (2010) และสถิติจากสำนักงานนโยบายและแผนการขนส่ง

** จากการคำนวณของคณะผู้วิจัย

เมื่อพิจารณาสมการที่ (5) และสมการที่ (6) ซึ่งเป็นสมการต้นทุนค่าขนส่งหลักของทางบกและทางน้ำ พบว่าค่าสัมประสิทธิ์ของระยะทางของการขนส่งทางบกนั้นมีค่าน้อยกว่า 1 นัยดังกล่าวแสดงว่ายิ่งระยะทางในการขนส่งเพิ่มขึ้นจะทำให้ต้นทุนค่าขนส่งลดลงซึ่งเป็นผลให้เกิดการประหยัดต้นทุนเพิ่มมากขึ้น ในทางตรงกันข้ามค่าสัมประสิทธิ์ระยะทางของการขนส่งทางน้ำมีค่าใกล้เคียง 1 นัยดังกล่าวแสดงว่าสัดส่วนการเพิ่มขึ้นระหว่างระยะทางกับต้นทุนมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน หรือมีนัยความสำคัญต่อกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ปัจจัยที่มีผลมากที่สุดของการขนส่งทางน้ำ ได้แก่ ปริมาณการขนส่ง โดยเมื่อพิจารณาสัมประสิทธิ์ปริมาณการขนส่ง (D_1, D_2) พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ ซึ่งแสดงว่าปริมาณการขนส่งมีผลอย่างมากต่อต้นทุนค่าขนส่งทางน้ำ โดยยิ่งการขนส่งมีปริมาณมากจะทำให้ต้นทุนส่วนเพิ่มเปลี่ยนแปลงมากตามไปด้วย

อย่างไรก็ตามเนื่องจากรูปแบบ ฟังก์ชันต้นทุนเป็นรูปแบบ Trans-log ดังนั้น เมื่อถึงจุด ๆ หนึ่งระยะทางที่เพิ่มขึ้นจะทำให้ต้นทุนส่วนเพิ่ม (Marginal Cost) สูงกว่าต้นทุนรวมเฉลี่ย โดยหากระยะทางเพิ่มไปมากกว่านี้จะทำให้การขนส่งนั้นขาดทุน ดังนั้น ในทางปฏิบัติการวิเคราะห์ต้นทุนค่าขนส่งจึงต้องวิเคราะห์ร่วมกับจุดคุ้มทุนด้วย

5.2 ผลการประเมินต้นทุนค่าขนส่ง

เมื่อทำการประมาณค่าสัมประสิทธิ์สมการต้นทุนได้แล้ว ลำดับต่อไปจะเป็นการนำเสนอผลการทั้งหมดไปประมาณค่าต้นทุนที่เกิดขึ้นจากการขนส่ง ซึ่งผลการประเมินแสดงใน <ตารางที่ 5>

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบการประหยัดต้นทุน ระหว่างรูปแบบการขนส่งปัจจุบันกับรูปแบบการขนส่งทางเลือก

Table 6: The comparison of cost saving between present and alternative transport

หน่วย: ล้านบาทต่อปี

การประหยัดต้นทุนค่าขนส่งของ รูปแบบทางเลือก (ต่อปี)	การขนส่งปัจจุบัน: รถบรรทุก			การขนส่งปัจจุบัน: รถบรรทุก – เรือลำเลียง (อ่างทอง)		
	พระประแดง	เกาะสีชัง	แหลมฉบัง	พระประแดง	เกาะสีชัง	แหลมฉบัง
รถบรรทุก – เรือลำเลียง 500 ตัน	- 4.80	-	-9.12	2.76	2.28	1.92
รถบรรทุก – เรือลำเลียง 800 ตัน	-5.04	-	-9.24	2.52	2.16	1.80
รถบรรทุก – เรือลำเลียง 1,000 ตัน	-5.04	-	-9.24	2.52	2.04	1.80

หมายเหตุ: คำนวณจากปริมาณการขนส่งน้ำตาลเฉลี่ย 12 ล้านตันต่อปี

โดยพบว่ารูปแบบการขนส่งที่นำเสนอมีความเหมาะสมกว่าการใช้รถบรรทุก ณ ทุกปลายทางที่ขนส่ง แต่เมื่อเทียบกับการขนส่งต่อเนื่องโดยใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเจ้าพระยา พบว่า ต้นทุนค่าขนส่งรูปแบบที่นำเสนอสูงกว่า ทุกปลายทางที่ขนส่ง โดยเมื่อพิจารณาต้นทุนการขนส่งทางน้ำปลายทางอำเภอพระประแดง เรือลำเลียงขนาด 500 ตัน มีต้นทุนสูงกว่าประมาณ 0.23 บาทต่อตันต่อกิโลเมตร ส่วนเรือลำเลียงขนาด 800 ตัน และ 1,000 ตันมีต้นทุนสูงกว่า 0.21 บาทต่อตันต่อกิโลเมตร สำหรับปลายทางอ่าวจอดเรือเกาะสีชัง เรือลำเลียงขนาด 500 ตัน มีต้นทุนสูงกว่าประมาณ 0.19 บาทต่อตันต่อกิโลเมตร และเรือขนาด 800 ตัน และ 1,000 ตันมีต้นทุนสูงกว่าประมาณ 0.18 และ 0.17 บาทต่อตันต่อกิโลเมตร สำหรับท่าเรือแหลมฉบัง เรือลำเลียงขนาด 500 ตันมีต้นทุนสูงกว่าประมาณ 0.16 บาทต่อตันต่อกิโลเมตร ส่วนเรือขนาด 800 ตัน และ 1,000 ตัน มีต้นทุนสูงกว่าประมาณ 0.15 บาทต่อตันต่อกิโลเมตร

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผลการประเมินต้นทุนการขนส่งรูปแบบทางเลือกสูงกว่ารูปแบบการขนส่งทางน้ำที่ใช้ในปัจจุบันอย่างมีนัยสำคัญ คือ ปริมาณในการขนส่งทางน้ำ กล่าวคือ ปัจจุบันการขนส่งทางน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา เรือลำเลียงมีขนาดอยู่ที่ 2,000 ตัน ซึ่งทำให้เกิดการประหยัดจากขนาด ส่งผลให้ต้นทุนเฉลี่ยต่อหน่วยนั้นถูกลง นอกจากนี้ระยะที่ใช้ในการขนส่งทางแม่น้ำเจ้าพระยามีระยะทางทางน้ำที่ไกลกว่าแม่น้ำแม่กลอง ยิ่งทำให้ต้นทุนเฉลี่ยบาทต่อตันต่อกิโลเมตรมีค่าลดลง ทำให้แม่น้ำเจ้าพระยาที่ได้เปรียบทั้งขนาดเรือลำเลียงที่มีขนาดใหญ่ และมีระยะทางทางน้ำที่ยาวกว่า มีต้นทุนเฉลี่ยบาทต่อตันต่อกิโลเมตรต่ำกว่ารูปแบบการขนส่งทางเลือกที่ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำแม่กลอง

ในทำนองเดียวกัน เมื่อพิจารณาด้านการประหยัดต้นทุนใน <ตารางที่ 6> ระหว่างรูปแบบการขนส่งโดยใช้แม่น้ำแม่กลองกับรูปแบบที่ใช้ในการขนส่งปัจจุบันทั้งสองรูปแบบ พบว่า การขนส่งเชื่อมโยงกับแม่น้ำแม่กลองสามารถช่วยลดต้นทุนค่าขนส่งเฉลี่ยต่อปีเมื่อเทียบกับการใช้รถบรรทุกได้มากถึงปีละประมาณ 5 ล้านบาท สำหรับปลายทางที่พระประแดง และ 9 ล้านบาท สำหรับปลายทางที่แหลมฉบัง แต่เมื่อเทียบกับการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเจ้าพระยาจะมีต้นทุนเพิ่มขึ้นโดยเฉลี่ยประมาณ 2 ล้านบาท ซึ่งการประหยัดดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการขนส่งทางแม่กลองสามารถใช้ลดต้นทุนค่าขนส่งน้ำตาลได้จริง โดยเฉพาะทดแทนการขนส่งรูปแบบเดียว ซึ่งเป็นรูปแบบหลักที่ใช้ในการขนส่งน้ำตาลจากภาคตะวันตกในปัจจุบัน

6. บทสรุป และข้อเสนอแนะ

แม้ว่าผลการประเมินความเหมาะสมทางด้านต้นทุนค่าขนส่ง พบว่า การขนส่งหลายรูปแบบผ่านแม่น้ำแม่กลองจะมีต้นทุนที่สูงกว่ารูปแบบการขนส่งปัจจุบันที่ขนส่งผ่านแม่น้ำเจ้าพระยา แต่หากพิจารณาแนวทางในการแก้ปัญหาการขนส่งน้ำตาลในภาคตะวันตกให้ยั่งยืน การส่งเสริมให้มีการขนส่งโดยใช้ประโยชน์จากแม่น้ำแม่กลองจึงเป็นทางเลือกที่ควรได้รับการส่งเสริม กล่าวคือ เมื่อพิจารณาถึงแนวโน้มการส่งออกน้ำตาลพบว่าอุปสงค์ในการบริโภคน้ำตาลมีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง กอปรกับปัจจุบันทั้งการขนส่งรูปแบบเดียวด้วยรถบรรทุกหรือการขนส่งหลายรูปแบบด้วยรถบรรทุกและเรือลำเลียงผ่านแม่น้ำเจ้าพระยาต่างประสบปัญหาในการขนส่ง โดยการขนส่งโดยรถบรรทุกประสบกับปัญหาการขาดแคลนพนักงานขับรถบรรทุกที่ไม่เพียงพอในฤดูการขนส่งน้ำตาล และจรรยาบรรณที่ดีโดยเฉพาะเส้นทางที่ขนส่งไปยังท่าเรือแหลมฉบัง ในขณะที่การขนส่งโดยเรือลำเลียงผ่านแม่น้ำเจ้าพระยาประสบกับปัญหาการจราจรคับคั่ง เนื่องจากเป็นเส้นทางสายหลักที่ขนส่งสินค้าทั้งจากภาคเหนือ ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้หากพิจารณาถึงผลกระทบภายนอกจากการขนส่งจะพบว่าการขนส่งทางรถบรรทุกยังก่อให้เกิดผลกระทบภายนอกมากกว่าการขนส่งทางน้ำ ทั้งประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม ความปลอดภัย และความแออัด

การใช้แม่น้ำแม่กลองเพื่อการขนส่งสินค้าในปัจจุบันยังถือว่ามีน้อยมาก จากผลการศึกษาของ Sukdanont (2017) พบว่าการใช้ประโยชน์แม่น้ำแม่กลองบริเวณปากแม่น้ำ หรือ บริเวณกิโลเมตรที่ 0 – 9 ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกในการขนส่งทางน้ำ กล่าวคือ มีท่าเรืออยู่แล้ว รวมถึงโครงข่ายถนนเชื่อมต่อเข้าท่าเรือ แต่ปัจจุบันยังมีปริมาณสินค้าผ่านท่าน้อย ส่วนใหญ่เป็นการขนส่งของผู้ประกอบการที่อยู่ในท้องถิ่น อุปสรรคที่สำคัญในการเปลี่ยนรูปแบบการขนส่ง คือ ความเคยชินกับการขนส่งรูปแบบเดิมทำให้การปรับเปลี่ยนรูปแบบไม่ใช่เรื่องง่ายนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปแบบการขนส่งใหม่มีต้นทุนค่าขนส่งที่สูงกว่าการขนส่งหลายรูปแบบเดิมที่ขนส่งผ่านแม่น้ำเจ้าพระยา ทั้งนี้เนื่องจากการประกอบธุรกรรมที่มีมายาวนานอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างผู้ประกอบการจึงทำให้มีต้นทุนทางธุรกรรมที่ต่ำ

ดังนั้น ในการส่งเสริมการขนส่งหลายรูปแบบในแม่น้ำแม่กลองเบื้องต้น การลดต้นทุนทางธุรกรรมจึงเป็นแนวทางหลักที่จะทำให้การขนส่งหลายรูปแบบประสบความสำเร็จ โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในห่วงโซ่การขนส่ง ได้แก่ ผู้ประกอบการโรงงานน้ำตาล ผู้ประกอบการขนส่งทั้งทางบกและทางน้ำ ต้องร่วมมืออย่างใกล้ชิดในการวางแผนการขนส่งร่วมกัน โดยเฉพาะผู้ประกอบการท่าเรือในจังหวัดสมุทรสงครามต้องร่วมมือกับโรงงานน้ำตาลและผู้ประกอบการรถบรรทุกในจังหวัดกาญจนบุรีเพื่อหาแนวทางในการลดต้นทุนธุรกรรม นอกจากนี้ ควรสร้างองค์ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการขนส่งทางน้ำให้กับผู้ประกอบการในห่วงโซ่การขนส่งในภาคตะวันตก เนื่องจากผู้ประกอบการส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการขนส่งทางน้ำ โดยเฉพาะด้านกฎระเบียบการขนส่งทางน้ำ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ กรมเจ้าท่า ควรมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจในระบบการขนส่งทางน้ำให้ผู้ประกอบการเพื่อเป็นข้อมูลในการตัดสินใจปรับเปลี่ยนรูปแบบการขนส่งมาใช้แม่น้ำแม่กลอง

สำหรับแนวทางในระยะยาว หน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ กรมเจ้าท่า ควรวางแผนในการพัฒนาลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำแม่กลองตั้งแต่หลักกิโลเมตรที่ 9 เป็นต้นไป แม้จะสามารถใช้ประโยชน์ใน

การขนส่ง แต่ลักษณะทางกายภาพยังไม่สามารถรองรับเรือขนาด 1,000 ตันได้ ด้านโครงสร้างกายภาพ อุปสรรคสำคัญ คือ รัศมีความโค้ง ส่วนด้านโครงสร้างพื้นฐานอุปสรรคสำคัญ คือ ระยะห่างของตอม่อ สะพาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอำเภอบางคนที่ จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งมีรัศมีความโค้งและระยะห่างตอม่อ สะพานเป็นอุปสรรคอย่างมากกับการเดินเรือทุกขนาด ในขณะที่พื้นที่ช่วงกิโลเมตรที่ 29–65 มีขีดความสามารถในการรองรับเรือขนาด 800 ตัน แต่มีปัญหาด้านความลึกร่องน้ำที่เป็นอุปสรรคอย่างมากต่อเรือขนาด 1,000 ตัน ดังนั้น จึงควรปรับปรุงลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ทั้ง 2 ช่วงให้สามารถรองรับเรือขนาด 800–1,000 ตัน อีกทั้งการก่อสร้างท่าเรือ เนื่องจากแม่น้ำในช่วงนี้ยังไม่มีท่าเรือที่สามารถใช้ในการบรรทุกขนถ่ายสินค้า

7. งานศึกษาในอนาคต

ในการพัฒนาการขนส่งทางลำนน้ำ ประเทศต่าง ๆ เช่น สหภาพยุโรป จีน หรือ เวียดนาม มักมีการจัดชั้นแม่น้ำ รวมถึงจัดชั้นเรือที่สอดคล้องกับชั้นแม่น้ำเพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงลักษณะทางกายภาพของแม่น้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในการขนส่ง สำหรับประเทศไทยยังไม่เคยมีการดำเนินการในเรื่องนี้มาก่อน จึงควรมีการศึกษาเพื่อจัดชั้นแม่น้ำและเรือเพื่อการขนส่ง

8. เอกสารอ้างอิง

- Agbo, A. A., Li, W., Atombo, C., Lodewijks, G., & Zheng, L. (2017). Feasibility Study for the Introduction of Synchromodal Freight Transportation Concept. *Cogent Engineering*, 4.
- Baird, A. (2004). Investigating the Feasibility of Fast Sea Transport Services. *Maritime Economics and Logistics*, 6(3), 252–269.
- Casaca, A. C. P., & Marlow, P. B. (2002). Strengths and Weaknesses of Short Sea Shipping. *Marine Policy*, 26(3), 167–178.
- Casaca, A. C. P., & Marlow, P. B. (2009). Logistics Strategies for Short Sea Shipping Operating as Part of Multimodal Transport Chains. *Maritime Policy & Management*, 36(1), 1–19.
- Department of Land Transport. (2010). *Final Report on the Study of Truck Transportation Costs (Vol. 1/2)*. First Edition. Retrieved from Bangkok: Department of Land Transport.
- European Commission. (1999). *The Development of Short Sea Shipping in Europe: A Dynamic Alternative in Sustainable Transport Chain Second Two-yearly Progress Report*.

- Kongsawatvorakul, A., Prabnasak, J., & Vuchlung, C. (2016). *An Investigation of Inland Water Transportation Situation, Tugging Charge and Conditions of River in Chao-Phraya Basin, Thailand*. Paper presented at the Transport and Logistic International 2016, Taiwan.
- Konings, R., Kreutzberger, E., & Maraš, V. (2013). Major Considerations in Developing a Hub-and-Spoke Network to Improve the Cost Performance of Container Barge Transport in the Hinterland: the Case of the Port of Rotterdam. *Journal of Transport Geography*, 29.
- Konishi, Y., Nishiyama, Y., & Sung, J.-e. (2012). Determinants of Transport Costs for Inter-regional Trade. Paper presented at the RIETI Discussion Paper Series 12-E-016, Vienna, Austria.
- Loon, C. K. (2009). Short-Sea Transport and Economic Development in Penang. *Business Intelligence Journal*, 2(2).
- M. Zhang, & Pel, A. J. (2016). Synchromodal Hinterland Freight Transport: Model Study for the Port of Rotterdam. *Journal of Transport Geography*, 52, 1–10.
- Medda, F., & Trujillo, L. (2010). Short-Sea Shipping: An Analysis of Its Determinants. *Maritime Policy & Management*, 37(3), 285–303.
- Phakbunmeecharoen, W. (2012). *Factor Affecting the Management of Logistics in Freight Transport Routes Water Gulf of Thailand Chao Phraya and Pa Sak River*. (Master), Phranakhon Si Ayutthaya Rajabhat University, Phranakhon Si Ayutthaya.
- Rohács, J., & Simongáti, G. (2007). The Role of Inland Waterway Navigation in a Sustainable Transport System. *Transport*, 22(3), 148–153.
- Rudjanakanoknad, J., & Sukdanont, S. (2015). *The Use of Inland Waterways in Central Region to Reduce Transport Costs of Agricultural Products*.
- Suárez-Alemán, A., Trujillo, L., & Medda, F. (2015). Short Sea Shipping as Intermodal Competitor: A Theoretical Analysis of European Transport Policies. *Maritime Policy & Management*, 42(4), 317–334.
- Sukdanont, S. (2017). *The Use of Inland Waterways in the Western Region for Sugar Transportation*. Bangkok: Transportation Institute, Chulalongkorn University.

- Thailand Development Research Institute (TDRI). (2012). *The Study of Supply Chain Management and Logistics for Agricultural Products (Vol. 1)*. Bangkok: Office of the National Economics and Social Development Board.
- Tzannatos, E., Tselentis, B., & Corres, A. (2016). An Inland Waterway Freight Service in Comparison to Land-Based Alternatives in South-Eastern Europe: Energy Efficiency and Air Quality Performance. *Transport*, 31(1), 119–126.

วารสาร
พัฒนา
สังคม
JSD

การประเมินผลกระทบทางสังคมจากการสร้างรถไฟทางคู่สายอีสาน: ศึกษากรณีช่วงมาบกะเบา - ชุมทางถนนจิระ และชุมทางถนนจิระ - ขอนแก่น

* หลี เหมินเหลียง ** พิชาย รัตนดิลก ณ ภูเก็ต ** สมศักดิ์ สามัคคีธรรม

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาผลกระทบทางสังคมจากการสร้างรถไฟทางคู่สายอีสานช่วงมาบกะเบา-ชุมทางถนนจิระ และชุมทางถนนจิระ-ขอนแก่น โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพในการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ ผลการศึกษาพบว่าโครงการนี้ก่อให้เกิดการพัฒนาการขนส่งโลจิสติกส์ระบบทางคู่อย่างเต็มรูปแบบ เพิ่มประสิทธิภาพและลดต้นทุนการขนส่งสินค้า เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน คาดว่าแรงงานในเมืองจะกลับภูมิลำเนาบ่อยขึ้น และส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ผลกระทบด้านลบ ได้แก่ การโยกย้ายบ้านเรือนที่รุกล้ำริมทางรถไฟ การเกิดอุบัติเหตุระหว่างก่อสร้าง และการจราจรติดขัดบริเวณจุดตัดผ่านทางรถไฟ การรื้อถอนสถานีเก่าที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ปัญหาเจ้าของโครงการขาดการสื่อสารที่ดี และเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมน้อย

คำสำคัญ รถไฟทางคู่ ผลกระทบทางสังคม การประเมินผลกระทบ

* อาจารย์ประจำ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ Email: somsak.0610@gmail.com

** รองศาสตราจารย์ประจำ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Social Impact Assessments of the Double Track Railways Construction in the Northeast: Case Studies of Mabkabao to Chira Junction and to Khonkaen

* Li Renliang ** Phichai Ratnatilaka Na Bhuket ** Somsak Samukkethum

Abstract

The objective of this article is to assess social impacts of the construction of the double track railways from Mabkabao to Chira Junction and to Khonkaen. The research used qualitative methods with in-depth interviews and observation. The study found that these projects lead to the completed development of the logistics system of double track transportation, increase of efficiency with decreasing of transportation cost, linkage to neighboring countries, conveniences for employees to visit their hometown, and positive impacts on cultural tourism. However, there are negative impacts – including transfers of households out of railway tracks, accident occurring during the period of construction, traffic jam at the intersections, demolishment of old stations with high historical value, problems of the project owners' lack of communications, and inadequate public participation.

Keywords: Double Track Railway, Social Impacts, Impact Assessment

* Lecturer, School of Social Development and Environment, National institute of Development Administration, Email: lirenliang2511@hotmail.com

** Associate Professor, School of Social Development and Environment, National institute of Development Administration

1. บทนำ

การขนส่งทางรถไฟเป็นโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาขีดความสามารถด้านโลจิสติกส์ของประเทศ แต่ในปัจจุบันมีโครงข่ายทางรถไฟไม่เพียงพอต่อความต้องการ อันเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ต้นทุนด้านโลจิสติกส์ของประเทศอยู่ในอัตราสูง กล่าวคือ ในปี 2558 ต้นทุนโลจิสติกส์ของไทยมีมูลค่ารวม 1,912.9 พันล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 14.0 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมของประเทศ (Office of National Economic and Social Development Board, 2017) ด้วยเหตุนี้ทำให้กระทรวงคมนาคมมีนโยบายเร่งรัดการพัฒนาระบบขนส่งทางรถไฟ เพื่อแก้ไขปัญหาด้านโครงสร้างพื้นฐานสำหรับอำนวยความสะดวกให้ประชาชนเดินทางได้รวดเร็วและปลอดภัย รวมถึงเสริมระบบเศรษฐกิจโดยรวมของชาติ โดยเมื่อวันที่ 27 เมษายน 2553 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบแผนการลงทุนด้านโครงสร้างพื้นฐานของการรถไฟแห่งประเทศไทย ระยะเร่งด่วน พ.ศ.2553-2558 รวมถึงการพัฒนาโครงข่ายรถไฟทางคู่ (ระยะเร่งด่วน) ในเส้นทางสายเหนือ สายตะวันออกเฉียงเหนือ และสายใต้ รวม 873 กิโลเมตร (Office of Transport and Traffic Policy and Planning, 2014) โดยคาดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการเพิ่มประสิทธิภาพของการขนส่งทางรถไฟ ลดระยะเวลาการเดินทาง ประหยัดพลังงานเชื้อเพลิงที่ใช้ในการขนส่งของประเทศ และลดปัญหามลพิษที่มีต่อสิ่งแวดล้อม ช่วยให้ประชาชนมีทางเลือกในการเดินทางมากยิ่งขึ้น เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาและกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น ประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายในการเดินทาง เชื่อมโยงโครงข่ายการบริหารจัดการขนส่งมวลชน สินค้า และบริการ ทั้งในพื้นที่ชนบท เมือง และระหว่างประเทศเข้าด้วยกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

โครงการรถไฟทางคู่สายตะวันออกเฉียงเหนือ (ภาคอีสาน) นับว่าเป็นอีกหนึ่งเส้นทางที่มีความสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการพัฒนาโลจิสติกส์ของประเทศ เนื่องจากภาคอีสานมีพื้นที่กว้างขวาง มีประชากรมากที่สุด มีเส้นทางรถไฟครอบคลุมในหลายจังหวัด รวมถึงลักษณะของพื้นที่ตั้งอยู่ในทำเลที่มีความสำคัญเชิงยุทธศาสตร์สำหรับการส่งสินค้าออกสู่ประเทศเพื่อนบ้าน เช่น สปป.ลาว กัมพูชา เวียดนาม และจีนตอนใต้ แต่ปัจจุบันการขนส่งสินค้าไปยังภาคอีสานยังคงมีข้อจำกัดในหลายประการ อาทิ การพึ่งพาการขนส่งทางถนนที่มีต้นทุนค่าเชื้อเพลิงและสิ่งแวดลอมค่อนข้างสูง การขนส่งทางรางที่ทำให้ผู้ประกอบการไม่นิยมเนื่องจากการสูญเสียต้นทุนด้านเวลาจากความล่าช้าและความไม่แน่นอนในการจัดการเดินรถอันเนื่องมาจากความไม่มีประสิทธิภาพของระบบราง ทำให้เกษตรกรและผู้ประกอบการที่ขนส่งสินค้าเกษตรต้องสูญเสียทางเลือกที่สำคัญนี้ไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งสินค้าบางอย่างที่มีความละเอียดอ่อนและมีมูลค่าสูง เช่น กล้วยไม้ พืชผัก และผลไม้บางประเภทที่อาจต้องใช้รูปแบบการขนส่งที่มีความเหมาะสม

โครงการรถไฟทางคู่สายอีสานช่วงมาบะเปา-ชุมทางถนนจิระ-ขอนแก่น เป็นเส้นทางสำคัญที่จะเชื่อมโยงกรุงเทพมหานคร สุนทรราชสีมา และขอนแก่น เป็นเส้นทางที่นำไปสู่ประตูภาคอีสาน เนื่องจากจังหวัดนครราชสีมาและขอนแก่นเป็นเมืองเศรษฐกิจหลัก และเป็นหน้าด่านปราการสำคัญของการพัฒนาและกระจายความเจริญทั้งเชิงเศรษฐกิจและสังคมสู่ภูมิภาค เป็นเส้นทางเลียดใหญ่ก่อนที่จะลำเลียงไปสู่จังหวัดอื่นๆ ที่ใกล้เคียง และเชื่อมโยงกับเพื่อนบ้าน รัฐบาลจึงบรรจุโครงการรถไฟทางคู่สายนี้ไว้ในแผน

ระยะเร่งด่วน และได้เริ่มดำเนินการก่อสร้างไปแล้วเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 ที่ผ่านมา ณ เดือน กุมภาพันธ์ 2561 มีความคืบหน้าไปแล้วกว่าร้อยละ 50

แต่ทว่าการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานขนาดใหญ่ของประเทศที่ผ่านมา เช่น การสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ โรงไฟฟ้า ถนนทางหลวง ท่าอากาศยาน ทางรถไฟ ฯลฯ แม้จะก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมาก แต่ก็ได้ส่งผลกระทบต่อประชาชนในทุกๆ ด้านทั้งสังคม เศรษฐกิจ สุขภาพอนามัย และสิ่งแวดล้อม ดังนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องมีการศึกษาถึงผลกระทบทางสังคมของโครงการ เพื่อทำการวิเคราะห์ว่าใครคือผู้มีส่วนได้เสียในโครงการ ผู้มีส่วนได้เสียแต่ละกลุ่มมีความคิดเห็นอย่างไรต่อโครงการ วัตถุประสงค์ของโครงการ สอดคล้องตามความต้องการผลประโยชน์และขีดความสามารถของประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องมากน้อยเพียงมีปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลกระทบต่อความสามารถของผู้มีส่วนได้เสียในการรับผลประโยชน์จากโครงการที่เสนออะไรบ้าง โครงการก่อให้เกิดผลกระทบอะไรในระดับใดต่อผู้มีส่วนได้เสียแต่ละกลุ่ม โครงการจะต้องมีการโยกย้ายที่อยู่หรือเวนคืนที่ดินของชุมชนหรือไม่ ประเด็นความเสี่ยงทางสังคมมีอะไรบ้าง เช่น ขีดความสามารถหรือเงื่อนไขของชุมชนที่อาจมีผลต่อความสำเร็จของโครงการ จะต้องมีการปรับปรุงกระบวนการอย่างไรเพื่อเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน และการดำเนินงานโครงการมีแผนการทำงานที่เพียงพอต่อการเสริมสร้างขีดความสามารถที่จะทำให้โครงการสามารถดำเนินการได้อย่างไร

อาจกล่าวโดยสรุปได้ว่า โครงการรถไฟทางคู่สายอีสานเส้นนี้ นอกจากจะก่อให้เกิดผลประโยชน์และผลกระทบทางเศรษฐกิจแล้ว ยังก่อให้เกิดผลประโยชน์และผลกระทบทางสังคมอีกด้วย ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาถึงผลกระทบทางสังคม อันประกอบด้วยเรื่องการกระจายรายได้ การจ้างงาน คุณภาพชีวิตของประชาชน ฯลฯ อันจะนำไปสู่การปรับปรุงการออกแบบวางแผนโครงการ การคัดเลือกโครงการ และการดำเนินงานโครงการที่มีคุณภาพและละเอียดสมบูรณ์อีกด้วย

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบทางสังคมจากการสร้างรถไฟทางคู่สายอีสานช่วงมาบะเปา-ชุมทางถนนจิระ และชุมทางถนนจิระ-ขอนแก่น

สำหรับขอบเขตการศึกษาทางด้านเนื้อหา นั้น การศึกษานี้มุ่งเน้นประเมินผลกระทบที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนทั้งผลกระทบเชิงบวกและผลกระทบเชิงลบ ได้แก่ ด้านวิถีชีวิต การประกอบอาชีพ การอพยพย้ายถิ่นของผู้อาศัยเดิม การอพยพเข้าเมืองของผู้อาศัยใหม่ การปะทะทางวัฒนธรรม รวมถึงข้อเสนอแนะในการป้องกันผลกระทบทางสังคม โดยประเมินช่วงดำเนินโครงการ และแนวโน้มของผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นภายหลังการดำเนินการโครงการในช่วงก่อสร้างเสร็จสิ้น

โดยในการศึกษานี้ได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่ คือ ชุมชนตามแนวเส้นทางรถไฟทางคู่ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินโครงการ ซึ่งครอบคลุมพื้นที่ตามแนวเส้นทางรถไฟทางคู่สายอีสานช่วงมาบะเปา-ชุมทางถนนจิระ และชุมทางถนนจิระ-ขอนแก่น โดยดำเนินการศึกษาเจาะลึกพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบ

ระหว่างการดำเนินโครงการเพื่อเป็นกรณีศึกษา ได้แก่ เขตเทศบาลนครนครราชสีมา อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา และเขตเทศบาลนครขอนแก่น

สำหรับขอบเขตด้านเวลาในการศึกษา ได้แก่ ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2559 ถึง 31 ธันวาคม 2560

3. วิธีการศึกษา

การศึกษาครั้งนี้ได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้ศึกษาจากแหล่งข้อมูลแบบปฐมภูมิ และข้อมูลแบบทุติยภูมิ แหล่งข้อมูลที่ศึกษาจากการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ การสังเกตการณ์การดำเนินงาน และผลกระทบทางสังคมในสถานที่ตั้ง มีการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 5 กลุ่ม คือ 1) ผู้กำหนดนโยบาย 2) ผู้นำนโยบายไปปฏิบัติ 3) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 4) ผู้อาศัยอยู่ตามเส้นทางรถไฟ และ (5) บริษัทที่ปรึกษาการวิเคราะห์และประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อม รวมจำนวน 19 คน นอกจากนี้ได้สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการอีกประมาณ 20 คน

สำหรับการเก็บข้อมูลทุติยภูมิ ประกอบด้วยการรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เช่น รายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากหน่วยงาน/บริษัทที่ปรึกษาโครงการ สื่อสิ่งพิมพ์ที่เผยแพร่ผ่านสื่อมวลชนและเผยแพร่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในรูปแบบต่าง ๆ ข้อมูลเกี่ยวกับชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับโครงการการสร้างรถไฟทางคู่

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ได้มีการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล โดยใช้วิธีการสามเส้า โดยตรวจสอบผู้ให้ข้อมูลเรื่องเดียวกันกับผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2 เพื่อพิจารณาถึงความถูกต้องของข้อมูล รวมถึงเทียบเคียงบทสัมภาษณ์กับเอกสาร หากข้อมูลตรงกันถือว่าข้อมูลมีความเชื่อถือได้ แต่ถ้าหากพบว่าข้อมูลไม่สอดคล้องกันก็จะต้องมีการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสัมภาษณ์คนที่ 3 และ 4 จนกระทั่งเกิดความมั่นใจว่าข้อมูลที่ถูกต้องคืออะไรจึงจะยอมรับและยุติการเก็บข้อมูลในประเด็นนั้น ซึ่งในการเก็บข้อมูลภาคสนามในครั้งนี้ มีความจำเป็นที่จะต้องสัมภาษณ์ในประเด็นเดียวกันถึง 4-5 คน ถึงประมาณ 4 ประเด็น ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นได้พิจารณาประเด็นต่าง ๆ โดยเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลที่มักกับกรอบแนวคิด ทฤษฎี และบริบท เพื่อให้ได้รับทราบถึงผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการดำเนินโครงการ รวมถึงแนวทางและมาตรการในการส่งเสริม (ทางบวก) และลดผลกระทบ (ทางลบ) ที่เกิดขึ้น

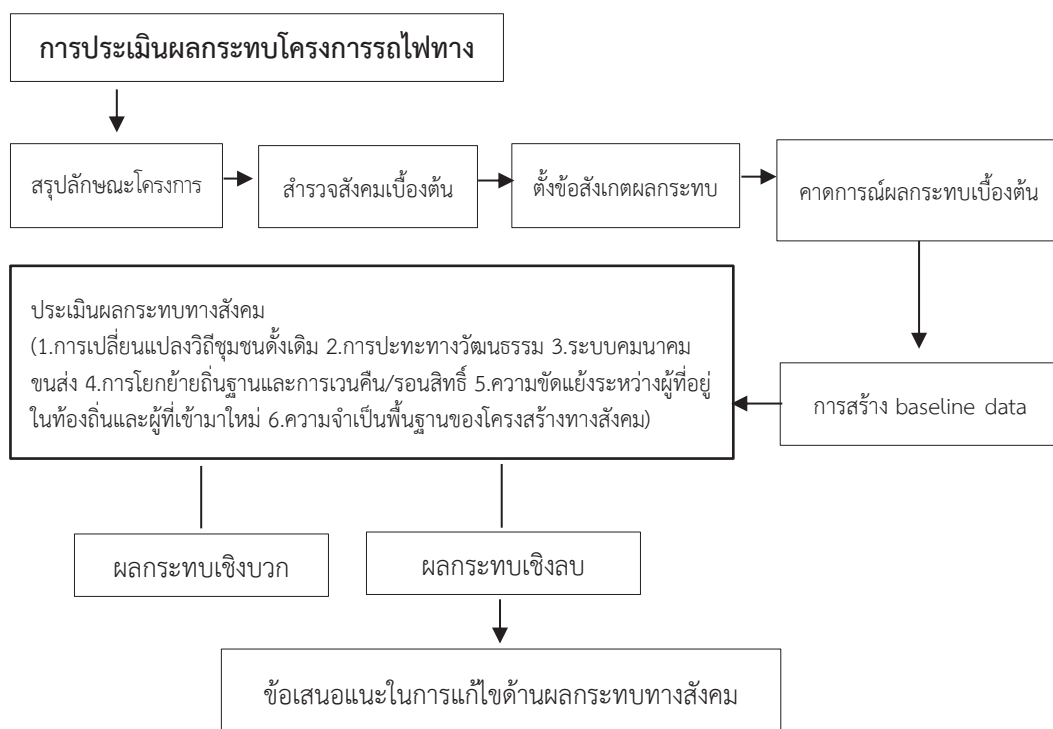
4. แนวคิดการประเมินผลกระทบทางสังคม

การประเมินผลกระทบทางสังคม (Social Impact Assessment; SIA) หมายถึง กระบวนการวิเคราะห์เพื่อคาดการณ์ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการที่มีต่อชุมชนและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบที่เกิดในทางลบ โดยในการศึกษานี้ต้องมีข้อเสนอทางเลือกหรือมาตรการลดผลกระทบเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ส่งผลต่อความยั่งยืนและเป็นที่ยอมรับของประชาชน (Barrow, 1997) โดยประเมินผลกระทบทางสังคมนั้นมีวัตถุประสงค์หลัก 4 ด้าน คือ (Watanachaiyingjaroen, 2005) 1) เพื่อป้องกันและลดผลกระทบในทางลบที่อาจเกิดขึ้นจากโครงการต่อชุมชนและวิถีชีวิตของชุมชน โดยเฉพาะกับชุมชนดั้งเดิม กลุ่มผู้ด้อยโอกาส เช่น คนยากจน โดยการศึกษาจะต้องครอบคลุมถึง

ผลกระทบทางด้านสาธารณสุข วัฒนธรรม ความเชื่อ/ค่านิยม การจราจร การโยกย้ายถิ่นฐาน การเวนคืนที่ดิน และการจ่ายค่าชดเชย รวมทั้งการหาทางป้องกันหรือลดผลกระทบทางลบเพื่อช่วยลดช่องว่างและความเสี่ยงต่อการเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มของผู้มีส่วนได้เสีย 2) เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาทางเลือกของโครงการและการปรับเปลี่ยนโครงการให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนและสังคมในพื้นที่ 3) เพื่อให้ผู้ตัดสินใจโครงการพิจารณาว่าผลกระทบที่เกิดขึ้นเป็นที่ยอมรับได้และคุ้มค่ากับประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากโครงการหรือไม่ 4) ผลการประเมินผลกระทบทางสังคมสามารถใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาขีดความสามารถเพื่อให้ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการได้มากขึ้น

การประเมินผลกระทบทางสังคมนั้นมีขั้นตอนในการประเมิน ดังนี้: 1) การสรุปข้อมูลลักษณะโครงการ ได้แก่ ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุผลโครงการ ความเป็นมา วัตถุประสงค์ ประเภท ขนาด งบประมาณ ผลที่คาดว่าจะได้รับ การบริหารโครงการ หน่วยงานที่รับผิดชอบ โดยศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ 2) การสำรวจทางสังคมเบื้องต้น ได้แก่ การประมวลข้อมูลเอกสารต่าง ๆ เช่น ข้อมูลราชการเพื่อรวบรวมข้อมูลประชากร สภาพเศรษฐกิจ สังคม กายภาพของชุมชนบริเวณที่ตั้งโครงการ 3) การตั้งข้อสังเกตผลกระทบทางสังคม โดยผู้ศึกษาต้องพิจารณาความสัมพันธ์และความสอดคล้องระหว่าง ข้อมูลลักษณะโครงการกับข้อมูลประชากร เศรษฐกิจ และกายภาพชุมชน และ 4) การคาดการณ์ผลกระทบเบื้องต้น โดยจำแนกสาระสำคัญ ได้แก่ ผลกระทบ ผู้รับผลกระทบ ลักษณะผลกระทบ เช่น ผลกระทบที่เป็นบวกและลบ รวมถึงขอบเขตของผลกระทบเกิดขึ้นในวงกว้างหรือจำกัดมากน้อยเพียงใด (Watanachaiyingjaroen, 2005) สำหรับการศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดกรอบแนวคิดเบื้องต้น ดังปรากฏในแผนภาพข้างล่างนี้

แผนภาพที่ 1: กรอบแนวคิดเบื้องต้นในการประเมินผลกระทบทางสังคมของโครงการรถไฟฟ้าทางคู่สายอีสาน

5. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบทของพื้นที่และโครงการ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 20 จังหวัด มีประชากรรวมทั้งสิ้น 21,916,034 คน คิดเป็นร้อยละ 31.81 ของประชากรทั้งหมด (2558) ตัวเลขผลิตภัณฑ์มวลรวมทั้งภาคในปี 2557 คิดเป็นมูลค่าราว 1,338,671 ล้านบาท ขณะที่ขนาดเศรษฐกิจคิดเป็นร้อยละ 10.19 ของเศรษฐกิจทั้งประเทศ โดยจังหวัดนครราชสีมา เป็นจังหวัดที่มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (GPP) สูงสุดของภาค คิดเป็นมูลค่ารวม 245,248 ล้านบาท แต่อยู่ในลำดับที่ 11 ของประเทศ และจังหวัดขอนแก่นซึ่งมีขนาดเศรษฐกิจเป็นอันดับสองของภาคมีมูลค่า 187,348 ล้านบาท อยู่ในลำดับที่ 16 ของประเทศ ทั้งสองจังหวัดนี้มีศักยภาพที่จะเป็นหัวเมืองสำคัญของการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

อย่างไรก็ดีหากเปรียบเทียบผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัวต่อปี พบว่าในปี 2557 จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดซึ่งมีรายได้ต่อหัวต่อปีสูงสุดของภาค มีมูลค่า 107,567 บาท แต่อยู่ในลำดับที่ 31 ของประเทศ และจังหวัดนครราชสีมาผลิตภัณฑ์มวลรวมต่อหัวต่อปีมูลค่า 97,963 บาท อยู่ในลำดับที่ 37 ของประเทศ ทั้งนี้ 10 จังหวัดซึ่งมีรายได้ต่ำสุดของประเทศ พบว่า 8 จังหวัดอยู่ในภาคอีสาน โดยจังหวัดหนองบัวลำพูอยู่ในลำดับที่ 76 เป็นจังหวัดยากจนสุดของประเทศ มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัวต่อปีเพียง 43,385 บาท เทียบกับจังหวัดระยองซึ่งมีรายได้ต่อคนสูงสุดอยู่ในลำดับ 1 ของประเทศ มูลค่า 1,008,615 ล้านบาท ช่องว่างห่างกันถึง 23 เท่า แสดงให้เห็นถึงการกระจายรายได้และความเหลื่อมล้ำ (Sorat, 2016) ขณะที่ภาพรวมประชากรส่วนใหญ่ของภาคอีสานจำนวน 2,746 ล้านครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 43.85 อยู่ในภาคเกษตร ซึ่งมีสัดส่วนอยู่ในระบบเศรษฐกิจประมาณร้อยละ 27.55 แสดงให้เห็นว่าประชาชนและเศรษฐกิจภาพรวมส่วนใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงพึ่งพาเกษตรกรรม และยังต้องมีความจำเป็นในการขนส่งสินค้าเกษตรเพื่อป้อนเข้าสู่ภาคการผลิตและการบริโภคของประเทศเป็นสำคัญ

เทศบาลนครขอนแก่นและนครราชสีมาเป็นพื้นที่ที่ถูกกำหนดให้เป็นเขตพัฒนาโครงการรถไฟทางคู่ ช่วงมวกะเหมา-ชุมทางถนนจิระ และชุมทางถนนจิระ-ขอนแก่น โดยทั้งสองพื้นที่มีลักษณะของความเป็นเมืองสูง การจราจรค่อนข้างหนาแน่น มีเส้นทางรถไฟพาดผ่านกลางเมือง ทั้งรถไฟทางคู่ขนาดราง 1 เมตร และขนาด 1.435 เมตร รวมถึงรถไฟความเร็วสูงอีกด้วย สำหรับนครราชสีมาถือว่าเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญด้านคมนาคมของประเทศ โดยเขตการก่อสร้างทางรถไฟมีเส้นทางช่วงผ่านเมืองถึงสถานีรถไฟชุมทางถนนจิระ มีจุดตัดเป็นถนนข้ามทางรถไฟเชื่อมต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีอาณาเขตติดต่อกันและชุมชนขนาดใหญ่จำนวน 2 แห่ง ในขณะที่ขอนแก่นก็เป็นอีกจังหวัดหนึ่งที่มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เป็นเมืองที่มีความสำคัญด้านโลจิสติกส์ของประเทศ เนื่องจากเป็นจุดกระจายสินค้าทั้งภาคอุตสาหกรรมและผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรทั้งในภาคอีสาน การเชื่อมโยงไปยังท่าเรือแหลมฉบัง เพื่อส่งจำหน่ายไปในต่างประเทศ (Smart Growth Thailand, 2017)

ผลการศึกษาพบว่าพื้นที่ที่อยู่ในขอบเขตการพัฒนาโครงการรถไฟทางคู่ มีชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของการรถไฟ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเทศบาลนครขอนแก่น หรือรู้จักกันในชื่อ “ชุมชนแออัดริมทางรถไฟ” ชุมชนบริเวณนี้เริ่มก่อตั้งขึ้นช่วงปี 2503 โดยการรถไฟแห่งประเทศไทยยินยอมให้แรงงานรับจ้างขนฟืนเดิมเช่าเพลิงให้รถไฟเพื่อการขนถ่ายสินค้า ณ สถานีชุมทางขอนแก่น เข้ามาตั้งเพิงพัก

ช่วครวไถ่ทงรฟเพื่ห่วยเหลื่อร่งงนเหล่านีให้อาศัยอยู่ไถ่กับสทณที่ท่งน นอกถนนี้ยังมี “ชุมชนเทพารักษ์ 1” ที่เกิดมจกการตั้งเพ่งพักอาศัยช่วครวของร่งงนรับจ้างของการรฟ วจนนั้น ขยยเป็นชุมชนเทพารักษ์ 2-5 ตามลำดับ ในปี 2523 การพัฒนาเมืองและอุตสาหกรรมเริ่มเข้ามาใน จ้งหวัดขอนแก่น ทำให้เกิดการอพยพร่งงนจกภคชนบทเข้ามาท่งนทำในต้วเมืองมกขึ้น คน เหล่านีกลยเป็นร่งงนรับจ้างรคากู หลายชีวิตตกอยู่สภาวะยากจน นำไปสู่การบุกรุกที่ดินริมทง รฟเพื่สร้างที่อยู่อาศัย โดยเริ่มจกการปลูกเพ่งพักพิงช่วครว จนพัฒนาเป็นที่พักอาศัยในลักษณะ ถาวรจนถึงปัจจุบัน โดยชุมชนริมทงรฟเทพารักษ์ 1-5 มีประชากรอาศัยอยู่กว่า 700 ครอบครัว ส่วน ใหญ่ประกอบอาชีพร่งงนนอกระบบ เช่น เรขายอาหาร เก็บของเก่า และลูกจ้างรายวัน ท่งนเก็บขยะ กวาดถน ขยพวงมลัย ดูแลความสะอาดในสวนรัชดานุสรณในเมืองขอนแก่น รวมถึงอาชีพขายบริการ ทงเพศ ซึ่งมีรายได้ไม่แน่นอน ร้อยละ 90 คือ ผู้บุกรุกที่ดินของการรฟ (Isaanrecord, 2017) สำหรับ ข้อมูลพื้นฐนของโครงการรฟทงคู่ทั้ง 2 สายที่ศึกษา ปรากฏในตารางข้างล่างนี้

ตารางที่ 1 แสดงรายละเอียดโครงการรฟทงคู่สายอีสานพอส่งเข

ประเด็น	ช่วงมบกะเบ - ชุมทงถนจร	ช่วงชุมทงถนจร - ขอนแก่น
เจ้าของ	การรฟแห่งประเทศไทย	การรฟแห่งประเทศไทย
บริษัทรับเหมาก่อสร้าง	1.บมจ. อิตาเลียนไทย 2.บริษัท ข.การช่าง จำกัด (มหาชน) 3.กิจการร่วมค้า โอทีดี-อาร์ที	1.กิจการร่วมค้าซีเคซีเอช หรือ บริษัท ข.การช่าง จำกัด (มหาชน) 2.บริษัท ข.ทวีก่อสร้าง จำกัด
เริ่มก่อสร้าง	เมษายน 2560	กุมภาพันธ์ 2559
ระยะทาง	132 กิโลเมตร	187 กิโลเมตร
จำนวนสถานี	24 สถานี (1. มบกะเบ 2.ผาเสด็จ 3.หินลับ 4. มวกเหล็กใหม่ 5. มวกเหล็ก 6.กลางดง 7.ปางอโศก 8.บันไดม้า 9.ปากช่อง 10.ซับม่วง 11.จันทัก 12. คลองขนานจิตร 13.คลองไผ่ 14.ลาดบัวขาว 15. บ้านใหม่สำโรง 16.สีคิ้ว 17.หนองน้ำขุ่น 18.โคกสะอาด 19.สูงเนิน 20.กุดจิก 21.โคกกรวด 22.ภูเขา 23.นครราชสีมา 24.ชุมทงจร)	26 สถานี (1. ถนจร 2.บ้านเกาะ 3.หนองก้งา 4.หนองแมว 5.โนนสูง 6.ดงหลวง 7.มะค่า 8.เนินถั่ว 9.พลสงคราม 10.ดอนใหญ่ 11.เมืองดง 12. บ้านไร่ 13.โนนทงหลวง 14.ห้วยระต็ด 15.บัวใหญ่ 16.เนินสรวส์ 17.หนองบัวลาย 18.ศาลาดีน 19. หนองมะเขือ 20.เมืองพล 21.บ้านหัน 22.บ้านไผ่ 23.บ้านเฮด 24.หนองเม็ก 25.ท่าพระ 26.ขอนแก่น)
ขนาดราง	1 เมตร (มีเตอร์เกด)	1 เมตร (มีเตอร์เกด)
งบประมาณ	28,500 ล้านบาท	23,400 ล้านบาท
เวลาก่อสร้าง	42 เดือน	36 เดือน
ศักยภาพการขนส่ง	การขนส่งผู้โดยสาร 41,390 คนต่อวัน การขนส่งสินค้า 15,720 ตันต่อวัน	ขนส่งผู้โดยสาร 27,200-38,800 คนต่อวัน ขนส่งสินค้า 10,900-11,300 ตันต่อวัน
ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ	ร้อยละ 23.97	ร้อยละ 19.94

6. ประโยชน์ที่จะได้รับจากการก่อสร้างรถไฟทางคู่สายอีสาน

การศึกษาค้นคว้าพบว่า การก่อสร้างโครงการรถไฟทางคู่สายอีสาน จะทำให้ภาคอีสานและประเทศไทยได้รับประโยชน์ที่สำคัญหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ และด้านสังคม/วัฒนธรรม ดังจะได้นำเสนอตามลำดับต่อไปนี้

6.1) ประโยชน์ด้านเศรษฐกิจ โครงการรถไฟทางคู่สายอีสาน จะก่อให้เกิดการพัฒนาการขนส่งโลจิสติกส์ระบบรางคู่อย่างเต็มรูปแบบ โดยการขนส่งทั้งคนและสินค้าไปยังจังหวัดนครราชสีมาและขอนแก่นจะไม่ต้องเสียเวลาสับเปลี่ยนรางอีกต่อไป ส่งผลโดยตรงต่อต้นทุนค่าขนส่งที่ลดลงทั้งภาคเกษตรและอุตสาหกรรม เพิ่มศักยภาพในการแข่งขันทางด้านธุรกิจ เพิ่มทางเลือกของผู้ประกอบการในการขนส่งสินค้าในระบบโลจิสติกส์ สามารถลดต้นทุนการส่งออก กระตุ้นการจ้างงาน และการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม ลดมลภาวะทางสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมการขยายธุรกิจการค้าระหว่างประเทศ และจะเป็นรากฐานสำคัญในการขยายสายทางคู่ครอบคลุมทั่วภาคอีสานและเชื่อมต่อกับประเทศเพื่อนบ้านในอนาคต โดยเส้นทางรถไฟจะเชื่อมโยงโครงข่ายสู่ สปป.ลาว และจีนตอนใต้ อีกทั้งยังเป็นเกตเวย์สำคัญของเส้นทางการค้าใหม่ของอาเซียนโดยมีเส้นทางมุ่งสู่ท่าเรือแหลมฉบังเพื่อเปิดประตูแห่งเวทีการค้าโลกต่อไป (Smart Growth Thailand, 2017) สำหรับความคุ้มค่าในการลงทุน แม้โครงการรถไฟทางคู่สายนี้จะมีค่าใช้จ่ายรวมกว่า สองหมื่นห้าพันล้านบาท แต่คาดว่าเมื่อเปิดให้บริการแล้วจะก่อให้เกิดผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ (EIRR) คิดเป็นร้อยละ 23.97 สำหรับเส้นทางมาบะเปา-ถนนจิระ และร้อยละ 19.94 สำหรับเส้นทางถนนจิระ-ขอนแก่น แหล่งค้าขายและแหล่งอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่จะขยายตัว เพิ่มอัตราการจ้างงานพร้อมกับสนับสนุนการเดินทางเพื่อท่องเที่ยวในภาคอีสานเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

6.2) ประโยชน์ด้านสังคมและวัฒนธรรม ผลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจจากโครงการรถไฟทางคู่สายอีสาน จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตของคนภาคอีสานในเชิงสังคมหลายมิติ อาทิ พฤติกรรมการเดินทางของประชาชนที่มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลง โดยการเดินทางด้วยรถไฟทางคู่จะทำให้เกิดความสะดวกและรวดเร็วมากกว่าเดิม อันจะทำให้ประชาชนเปลี่ยนรูปแบบการเดินทางระหว่างเมืองจากการจราจรทางบกมาใช้ระบบรางมากขึ้น การเดินทางระบบรางมีความสะดวกรวดเร็วและมีความเชื่อมั่น (Reliability) สูงขึ้น และจะเป็นทางเลือกแรกของประชาชนในอนาคต อีกทั้งยังเป็นการสร้างความสะดวกและสร้างแรงจูงใจให้แรงงานที่ทำงานในเมืองกลับภูมิลำเนาบ่อยขึ้น ญาติพี่น้องมีปฏิสัมพันธ์กันทางที่ดี ส่งเสริมการสร้างสถาบันครอบครัวที่เข้มแข็ง อันเป็นรากฐานที่สำคัญในการลดปัญหาสังคมอื่น ๆ ในอนาคต โดยจะค่อยๆ ส่งผลต่อการยกระดับคุณภาพชีวิตโดยรวมของประชาชนในพื้นที่ให้ดีขึ้นเป็นลำดับ สำหรับด้านวัฒนธรรมภาคอีสานถือว่ามีความโดดเด่นมากกว่าภาคอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขนบธรรมเนียมประเพณีงานบุญ เทศกาลต่างๆ รถไฟสายนี้จะเปรียบเสมือนรถไฟสายวัฒนธรรมที่จะทำให้อัตลักษณ์ความเป็นอีสานเบ่งบานเป็นที่รู้จักทั้งจากคนต่างถิ่นและคนต่างชาติ การท่องเที่ยวเติบโต เกิดการเกื้อหนุนซึ่งกันและกันทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม นอกจากนี้ยังสามารถลดโอกาสการสูญเสียจากอุบัติเหตุที่อาจเกิดขึ้นจากการเดินทางบนท้องถนน โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงที่มีงานเทศกาลสำคัญ

7. ผลกระทบด้านลบของโครงการรถไฟฟ้าทางคู่สายอีสาน

โครงการรถไฟฟ้าทางคู่สายอีสาน เป็นโครงการที่อยู่ภายใต้ความรับผิดชอบของการรถไฟแห่งประเทศไทย (รฟท.) มีสำนักงานนโยบายและแผนการขนส่งและจราจรเป็นผู้ออกแบบโครงการ มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรหลักในการขับเคลื่อนพัฒนาโครงการร่วมกับเจ้าของโครงการ ควบคู่ไปกับการรับฟังความคิดเห็นจากหน่วยงานราชการ ภาคเอกชน ประชาชน และผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่ม เพื่อร่วมหารือและทำความเข้าใจเกี่ยวกับมาตรการในการลดผลกระทบ แต่ทว่าในระหว่างการดำเนินโครงการ ยังคงมีเงื่อนไขบางประการที่ทำให้ผลกระทบทางลบที่เกิดขึ้นกับชุมชนอย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ดังจะได้นำเสนอผลกระทบที่สำคัญ 4 ประเด็น ดังต่อไปนี้

7.1) การโยกย้ายถิ่นฐานของประชาชนที่รูกล้ำริมทางรถไฟ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนริมทางรถไฟในเขตเทศบาลนครขอนแก่น ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่การดำเนินโครงการรถไฟฟ้าทางคู่ ตั้งอยู่ในชุมชนเขตเมืองริมทางรถไฟขอนแก่น จากข้อตกลงเกี่ยวกับการดำเนินการก่อสร้างรางรถไฟระบบทางคู่ รฟท.ได้ขอพื้นที่บริเวณริมราง โดยแต่เดิมการ รฟท. กำหนดขอพื้นที่ทั้งหมด 40 เมตรโดยวัดจากกึ่งกลางของราง แต่ในความเป็นจริง รฟท. ได้ขอพื้นที่เพียงแค่ 20 เมตรจากทั้งหมด 40 เมตร โดยพื้นที่ 20 เมตรดังกล่าวจะถูกรื้อถอน ส่งผลให้ผู้ที่อยู่อาศัยบริเวณริมรางรถไฟ 20 เมตร ต้องขยับขยายออกห่างจากรางรถไฟออกไปอีก โดยพื้นที่ดังกล่าวตามกฎหมายเป็นเอกสิทธิ์ของของ รฟท. แต่ทว่ากว่า 20 ปีที่ผ่านมา มีการรูกล้ำพื้นที่การรถไฟ มีการปักหลักจับจองพื้นที่ปลูกสร้างอาคารบ้านเรือนในลักษณะที่เป็นการมั่นคงและถาวร ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาสำคัญต่อการดำเนินโครงการพัฒนารางรถไฟทางคู่ ในช่วงชุมชนริมทางรถไฟ จังหวัดขอนแก่น จากกรณีนี้พบว่ารัฐและเจ้าของโครงการยังไม่มี การวางแผนที่ดีพอต่อการรองรับผู้ได้รับผลกระทบจากเรื่องที่อยู่อาศัย ทำให้คนจนเมืองที่รูกล้ำที่ดินการทางรถไฟบางส่วนกลายเป็นคนไร้ที่อยู่เพิ่มขึ้นหลายครอบครัว บางรายต้องเดินทางไปอาศัยอยู่กับญาติต่างอำเภอ บางรายต้องอาศัยสถานที่ที่ไม่เหมาะสม และอาจส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต อาชีพ การงาน เมื่อต้องไปอาศัยอยู่ในพื้นที่ใหม่

สำหรับแนวทางในการลดผลกระทบ เบื้องต้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีการให้เงินชดเชยและค่า รื้อถอนแก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบ ซึ่ง รฟท. ใช้ราคาจากกรมบัญชีกลางในการประเมินเนื้อที่ บ้านแต่ละหลัง แล้วกำหนดมูลค่าเป็นจำนวนเงินให้ผู้อยู่อาศัย เทศบาลนครขอนแก่นจัดทำโครงการ “บ้านมั่นคงนครขอนแก่น” เพื่อรองรับผู้ได้รับผลกระทบ รวมถึงระยะยาวมีการวางแผนจัดหาที่อยู่อาศัยใกล้ตัวเมือง โดยเทศบาลนครขอนแก่น เสนอที่ดินสำหรับที่อยู่อาศัย 3 แห่ง คือ สนามกอล์ฟรถไฟ พื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองศิลา และบึงทุ่งสร้าง ขณะที่มาตรการส่งเสริมอาชีพยังไม่มี ความชัดเจน โดยรัฐบาลได้ดำเนินการเร่งออกพระราชกฤษฎีกาบริเวณพื้นที่ที่จะเวนคืน พร้อมทั้งดำเนินการจัดกรรมสิทธิ์ที่ดิน และชดเชยทรัพย์สินตลอดแนวเส้นทางโครงการตามขั้นตอนของกฎหมายที่เกี่ยวข้องอย่างโปร่งใสและเป็นธรรม

7.2) อุบัติเหตุระหว่างการก่อสร้าง เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจากการที่มีรถแบ็คโฮเข้าทำการขุดดินเพื่อขยายทางรถไฟ แล้วเกิดอุบัติเหตุดินทรุดตัว พบบ้านทรุดและพังลงมา 2 หลัง ขณะที่เจ้าของบ้านที่พังทั้งสองหลังยอมรับว่าบุกรุกที่สาธารณะที่กำลังก่อสร้างรถไฟฟ้าทางคู่ และกำลังหาสถานที่อยู่ใหม่ แต่ยังไม่

ไม่ทันได้บ้านใหม่บ้านเดิมก็พังเสียก่อน อย่างไรก็ตามเหตุการณ์นี้ได้ส่งผลกระทบทางจิตใจต่อชาวบ้านอีกหลายรายที่ปลูกบ้านอยู่ละแวกใกล้เคียงเขตก่อสร้าง

สำหรับมาตรการในการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบจากกรณีที่เกิดขึ้น บริษัท ช.การช่าง ซึ่งเป็นบริษัทรับเหมาในการดำเนินก่อสร้างโครงการ รับผิดชอบดูแลเพื่อชดใช้ทรัพย์สินที่เสียหาย และซ่อมแซมบ้านเรือนที่พังตามความเหมาะสม และเทศบาลนครขอนแก่นรับผิดชอบดำเนินการจัดหาสถานที่อยู่ใหม่ให้แก่ผู้เสียหายทั้งสองรายตามความเหมาะสม

7.3) ปัญหาการจราจรบริเวณจุดตัดผ่านทางรถไฟ ในหลายพื้นที่ที่เป็นจุดตัดของถนนและทางรถไฟ มีการออกแบบให้มีการสร้างทางยกระดับและทางยกระดับรูปเกือกม้าในพื้นที่ที่เป็นจุดกลับรถ แต่ทว่าในหลายพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบน้อยพบว่าเจ้าของโครงการให้ความสำคัญกับความคุ้มทุนในการก่อสร้างจึงมิได้จัดทำทางยกระดับและยกระดับรูปเกือกม้าแต่ประการใด ทำให้หลายพื้นที่มีการเรียกร้องขึ้น เช่น กรณีบ้านไผ่ ชุมชนเสนอให้ยกระดับตั้งแต่โรงแรมไฮเวย์-วัดป่าสุมนรรมมัย รวมระยะทาง 3.6 กิโลเมตร ซึ่งทางหน่วยงานผู้รับผิดชอบได้ชี้แจงว่าหากยกระดับต้องใช้เงินเพิ่มอีก 1,000 ล้านบาท แต่อย่างไรก็ดีชุมชนและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันหารือจนได้ข้อตกลงเห็นควรออกแบบให้ยกระดับโดยใช้งบประมาณไม่เกิน 1,000 ล้านบาท

กรณีเขตเทศบาลนครนครราชสีมา การออกแบบก่อสร้าง ได้ยกเลิกจุดตัดทางข้ามถาวร โดยให้ใช้ถนนเลียบทางรถไฟและทางต่างระดับหรือสะพานข้ามทางรถไฟแทน ทำให้ส่งผลกระทบต่อการสัญจรไปมาหาสู่กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้บริการสาธารณะแก่ประชาชนของเทศบาลนครนครราชสีมาไม่สามารถทำให้ประชาชนเข้าถึงได้เนื่องจากการจราจรที่ไม่สะดวก นอกจากนี้ในกรณีที่รถไฟวิ่งผ่านเมืองยังมีการเรียกร้องจากหน่วยงานปกครองท้องถิ่น หอการค้า สมาคมอุตสาหกรรมจังหวัด และหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อให้ทางเจ้าของโครงการออกแบบระบบรางให้เป็นแบบยกระดับเช่นเดียวกับกรณีของเทศบาลนครขอนแก่นเพื่อลดปัญหาการจราจร แต่ทว่าทางเจ้าของโครงการอ้างถึงเหตุผลความคุ้มค่าในการก่อสร้างรวมถึงให้เหตุผลว่าก่อนการออกแบบได้เปิดเวทีประชาพิจารณ์ไปแล้ว และระบุถึงผังเมืองว่าขอนแก่นและนครราชสีมาที่มีความแตกต่างกัน

7.4) การรื้อถอนสถานีเก่าที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ตามแผนการก่อสร้างรถไฟทางคู่ช่วงชุมทางถนนจิระ-ขอนแก่น ถูกออกแบบให้มีการสร้างอาคารหรือสถานีใหม่ขึ้นแทนสถานีเก่าที่มีอยู่เดิม โดย รฟท. กำหนดให้ผู้รับเหมาต้องรื้อถอนสถานีเก่าจำนวนทั้งสิ้น 16 สถานี ต่อมาเมื่อชาวบ้านในหลายชุมชนทราบข่าวว่าโครงการรถไฟทางคู่จะมีการรื้อถอนสถานีเดิมออกเพื่อสร้างสถานีใหม่นั้น ทำให้เกิดกระแสการคัดค้านอย่างกว้างขวาง

สำหรับแนวทางแก้ไขกรณีดังกล่าว หน่วยงานที่รับผิดชอบได้เสนอให้เปิดรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่อีกครั้ง เพื่อหารือถึงแนวทางในการปรับปรุงและออกแบบพื้นที่บริเวณรอบสถานีร่วมกัน โดยอาคารเก่าที่ถูกรื้อย้ายอาจนำโครงสร้างเดิมไปต่อเติมขึ้นใหม่โดยตั้งให้อยู่ในสถานที่ที่ใกล้เคียงสถานีใหม่ และหาแนวทางร่วมกันพัฒนาให้สถานีเก่าเป็นแหล่งเรียนรู้ที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ เช่น พิพิธภัณฑ์ สนับสนุนการท่องเที่ยวและสนับสนุนให้เกิดความภาคภูมิใจในมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น เป็นต้น

8. อภิปรายผล

การจัดทำการประเมินผลกระทบในโครงการขนาดใหญ่ในประเทศไทยส่วนใหญ่ยังขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือผู้ได้รับผลกระทบที่ไม่ทั่วถึง ไม่ครอบคลุม ถึงแม้ว่าหน่วยงานเจ้าของโครงการจะจัดทำตามขั้นตอนทางกฎหมาย (Samukkethum, 2009) แต่อย่างไรก็ตามในสภาพความเป็นจริงยังปรากฏกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียออกมาเรียกร้องให้มีการปรับปรุงแก้ไขในประเด็นต่าง ๆ ระหว่างการดำเนินโครงการ แสดงถึงการตั้งโจทย์ในการรับฟังความคิดเห็นที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงและบริบทพื้นที่ ถึงแม้ว่าตามข้อปฏิบัติทางกฎหมายกำหนดให้มีการประชาสัมพันธ์และเปิดให้มีการจัดการประชุมประชาพิจารณ์เพื่อรับฟังความคิดเห็นที่กว้างขวาง แต่ในความเป็นจริงกลับพบว่าการประชาสัมพันธ์ไม่ได้กระจายไปสู่ประชาชนทุกกลุ่ม กอปรกับข้อจำกัดของประชาชนบางพื้นที่ที่ไม่สามารถเข้าถึงและร่วมประชาพิจารณ์ได้ เช่น เงื่อนไขด้านเวลาที่ต้องประกอบอาชีพ พฤติกรรมขาดความตระหนักหรือสนใจที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมเพราะไม่คาดว่าผลกระทบจะส่งผลต่อตนเองในภายหลัง จึงทำให้การรับฟังความคิดเห็นยังถูกจำกัดอยู่ในวงแคบ นอกจากนี้ยังพบว่า ผู้รับผิดชอบโครงการให้ความสำคัญกับการประชาสัมพันธ์โครงการโดยการนำเสนอผลกระทบทางบวกมากกว่าผลกระทบทางลบ และมีการนำเสนอข้อที่ควรวิตกกังวลเกี่ยวกับผลกระทบโดยการสะท้อนออกมาไม่ครบทุกประเด็น จึงพบว่าในหลายโครงการให้ความสำคัญกับความเป็นไปได้ทางวิศวกรรม แต่ไม่เน้นความสำคัญด้านวิถีชีวิต รวมทั้งละเลยผลกระทบทางวัฒนธรรม เช่น กรณีการรื้อย้ายสถานีรถไฟเก่าอันเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านมีความรู้สึกผูกพัน อันนำไปสู่การเคลื่อนไหวเรียกร้องเพื่อคัดค้านในช่วงระหว่างการดำเนินการรื้อถอนสถานีเก่า เป็นต้น

ในขณะเดียวกันเจตคติของรัฐที่กำลังพัฒนาและผู้รับผิดชอบโครงการให้ความสำคัญทางเศรษฐกิจเป็นอันดับแรก ทำให้เมื่อมีการเรียกร้องให้มีการออกแบบโครงการที่ลดผลกระทบต่อชุมชนให้น้อยที่สุด ซึ่งในหลาย ๆ กรณีที่ต้องมีการใช้ต้นทุนที่สูงในการออกแบบด้านวิศวกรรมให้เอื้อต่อวิถีชุมชน ทำให้มีการอ้างถึงความไม่คุ้มทุนในการก่อสร้าง ปัญหาดังกล่าวนี้ยังคงเป็นประเด็นที่สร้างความขัดแย้งกับชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของประเทศที่มีงบประมาณจำกัด เช่น ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ที่คำนึงถึงต้นทุนและค่าตอบแทนทางเศรษฐกิจจากโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเป็นสำคัญ

การประเมินผลกระทบทางสังคมแนวใหม่ ควรให้ความสำคัญทั้งมิติด้านบวกและลบ ผลกระทบด้านลบควรประเมินบนพื้นฐานความเป็นจริง คำนึงถึงผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่ม มีการเสนอแนวทางการปรึกษาหารือ ตีกรอบ ระหว่างกลุ่มเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อยุติร่วมกันในการพัฒนาโครงการบนข้อเสนอที่ชุมชนและผู้มีส่วนได้เสียรับได้ ในขณะที่ผลกระทบด้านบวก ต้องมีการนำเสนอถึงมาตรการส่งเสริมเพื่อเป็นการเพิ่มขีดความสามารถ ยกกระดับศักยภาพพื้นที่ ชุมชน ให้สามารถเห็นถึงแนวทางในการดำเนินชีวิต แสวงหาและใช้ประโยชน์จากการพัฒนาโครงการของรัฐได้อย่างยั่งยืน

9. ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะต่อโครงการก่อสร้างรถไฟฟ้าทางคู่สายอีสาน มีดังนี้ ประการแรก เจ้าของโครงการควรชี้แจงรายละเอียดโครงการโดยการประชาสัมพันธ์ให้เข้าถึงกลุ่มผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่ม อธิบาย

ถึงผลกระทบทั้งทางบวกและลบที่จะเกิดขึ้นจากโครงการ เพื่อให้ประชาชนได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็น และร่วมกันหาแนวทางออกแบบโครงการ เพื่อให้สอดคล้องกับกับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนก่อนที่จะมีการดำเนินโครงการ ทั้งกลุ่มผู้ถูกเวนคืนพื้นที่ ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการออกแบบด้านวิศวกรรม รวมถึงประเด็นเรื่องการรื้อย้ายสถานีเก่าที่ชุมชนต้องการเก็บรักษาไว้

สอง การโยกย้ายและการชดเชยทรัพย์สินสำหรับผู้ได้รับผลกระทบที่อาศัยในเขตแนวเส้นทางรถไฟ และเวนคืนที่ดินช่วงที่เบี่ยงนอกเขตทางรถไฟ ทางโครงการควรชดเชยอย่างไรในราคาตลาด โปร่งใส และเป็นธรรม เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดตั้งกรรมการเพื่อเป็นตัวแทนในเรื่องต่าง ๆ ของโครงการ เช่น การกำหนดราคาทรัพย์สิน จัดหาที่อยู่อาศัยใหม่ที่เหมาะสม และมีมาตรการในการกำกับติดตามความเป็นอยู่ของผู้ถูกอพยพและเยียวยาในส่วนต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสมานฉันท์กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการดำเนินโครงการ

สาม ในกรณีที่รางรถไฟตัดผ่านชุมชน จำเป็นต้องสร้างทางการเชื่อมเพื่อให้ทั้งสองฝั่งสามารถไปมาหาสู่กันได้อย่างปลอดภัย และไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิตประจำวันของประชาชนมากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพื้นที่ใกล้สถานศึกษา สถานพยาบาล และชุมชน ซึ่งควรจะมีสะพานลอย หรือทางลอด/ทางข้ามจุดตัดรถไฟ ในระยะที่เหมาะสมสอดคล้องกับการใช้งานและความต้องการของประชาชน

สี่ ในกรณีที่เขตก่อสร้างหรือบ้านพักคนงานอยู่ใกล้กับชุมชนดั้งเดิม บริษัทผู้รับเหมาควรทำความเข้าใจกับคนงานของตนถึงข้อพึงปฏิบัติในการอยู่ร่วมกับคนในชุมชน มีการกำหนดเขตการก่อสร้างชัดเจน และควบคุมมลภาวะทางเสียงให้อยู่ในเกณฑ์ที่กฎหมายกำหนดและชุมชนยอมรับได้ การขนย้ายเครื่องจักรและรถบรรทุกดินที่รบกวนการจราจรควรมีการจำกัดเที่ยวในช่วงที่มีการจราจรหนาแน่น

ห้า การรื้อย้ายสถานีเก่าควรหารือร่วมกันระหว่างชุมชน เจ้าของโครงการ หน่วยงานทางการปกครองในพื้นที่ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นการอนุรักษ์อาคารสถานีเก่าสำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน หรือพิพิธภัณฑ์ หรืออาจมีการโยกย้ายไปสร้างในที่ที่เหมาะสมโดยยังคงรักษาแบบและวัสดุของอาคารเดิมให้มากที่สุด

หก ควรพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานในการขนส่งสินค้าเกษตรที่มีประสิทธิภาพ ตั้งแต่ต้นทางจนถึงปลายทาง เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของชุมชน ทั้งด้านการปลูก การแปรรูปผลิตภัณฑ์ การเพิ่มมูลค่าสินค้าท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดการค้าขายและกระจายสินค้า เพิ่มรายได้ให้ชุมชน และการส่งเสริมการท่องเที่ยว สนับสนุนผู้ประกอบการไทยส่งออกไปยังต่างประเทศ โดยรัฐบาลควรช่วยหาตลาดส่งออกสินค้าเกษตรที่สามารถขนส่งผ่านระบบรางไปยังประเทศเป้าหมายได้

เจ็ด มีการวางแผนและออกแบบเมืองที่ดีเพื่อรองรับกับการเจริญเติบโตของเมืองและประชากรที่จะเพิ่มขึ้น โดยให้ความสำคัญกับเรื่องคุณภาพชีวิตของผู้ที่อาศัยเดิม รวมถึงมีโครงสร้างพื้นฐานที่จะรองรับผู้เข้ามาอยู่อาศัยใหม่ในอนาคต

แปด ให้คุณค่ากับการรักษาอัตลักษณ์ท้องถิ่น ด้วยการปลูกฝังให้ประชาชนในพื้นที่มีสำนึกและสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมสู่ชนรุ่นหลัง ขณะที่ผู้คนต่างถิ่นที่เข้ามาในฐานะผู้อาศัยใหม่ควรเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันและมีกฎกติกาการอยู่ร่วมกับของชุมชน เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งกันทางความรู้สึกของผู้คนต่างวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

- Barrow, C. J. (1997) *Environmental and Social Impact Assessment: An Introduction*, London: Arnold.
- Isaanrecord (2017) *Risk of Communities Living along the Way of Khonkaen Railway to Become the Homeless after the Demolishment of Their Houses for Creation of the Double Track Railways*, (Retrieved 22 June 2017) from <<https://isaanrecord.com/2017/02/06/slum-khon-kaen-2017/>>
- MGR (2017) *Seeking New Houses for the Victims of Khonkaen Double Track Railways Construction*, MGR Online, (Retrieved 14 July 2017) from <<http://mgronline.com/local/detail/9590000117338>>
- Office of Transport and Traffic Policy and Planning, Ministry of Transport (2014) *Thai Infrastructure of Transport Development Strategy: 2015 - 2022*, Unpublished Documents, 29 July 2014.
- Office of National Economic and Social Development Board (2017) *2016 Reports of Logistics in Thailand*, Office of National Economic and Social Development Board, July, 2017.
- Samukkethum, S. (2009) *Development, Conflict Management, Public Participation and Strong Society*, Bangkok: New Maker Publishing.
- Smart Growth Thailand (2017) *Smart Khonkaen, Creation of Onshore Port, Export of Isaan Agricultural Products to Laemchabang Port*, Smart Growth Thailand, (Retrieved 22 June 2017) from <<http://tatp.or.th/tag/khonkaenlogistics/>>
- Sorat, T. (2016) *Isaan Economy: The Challenging Year*, Paper for Academic Seminar at The Fiscal Policy Office of Khonkaen Province, on 22 April 2016.
- Watanachaiyingjaroen, D. (2005) *Social Impact Assessment*, Pitsanulok: Panyawitee Group.

สันติวิธีเชิงรุก : กรณีศึกษาเครือข่ายนักศึกษาประชาชน ปฏิรูปประเทศไทย (คปท.)

* นัสเซอร์ ยีหมะ

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาถึงการให้ความหมายของคำว่า สันติวิธีเชิงรุกในสังคมไทยและแนวคิดรูปแบบการเคลื่อนไหวของเครือข่ายนักศึกษาประชาชนปฏิรูปประเทศไทย (คปท.) โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกของกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับ คปท. 5 กลุ่มและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม จากการศึกษา พบว่า สันติวิธีเชิงรุกเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ โดยมียุทธวิธีในการเพิ่มการกดดันรัฐบาลที่เข้มข้นขึ้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากรัฐบาลต่อการจัดการระบบสังคม การเมืองไปในทิศทางที่ดีขึ้นโดยไม่เน้นความรุนแรง(สันติวิธี) ส่วนนัยยะเชิงความคิดของ คปท. ตามแนวสันติวิธีเชิงรุก จึงเป็นลักษณะของปฏิบัติการทางสังคมการเมืองที่เข้มข้นขึ้น เพื่อสื่อสารให้สังคมรับทราบ เข้าใจ และเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงระบบสังคมการเมืองที่ดีขึ้น ก็คือ ข้อเสนอการปฏิรูปประเทศไทย บทเรียนการเคลื่อนไหวของ คปท.ตามแนวทางสันติวิธีเชิงรุกทำให้ทราบว่า การเคลื่อนไหวนี้ มีการจัดการชุมนุมที่เป็นระบบที่ดีและมีข้อเรียกร้องเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมที่มีพลัง และการชุมนุมนี้ยังเป็นการชุมนุมที่ตั้งอยู่บนสิทธิอันชอบธรรมของประชาชนตามที่รัฐธรรมนูญ 2550 กำหนดไว้

คำสำคัญ สันติวิธี สันติวิธีเชิงรุก การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่

* นักศึกษาปริญญาโท วิทยาลัยนวัตกรรมการสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต E-mail: nusseyem94@gmail.com

Proactive Pacifism In The Case Of Students And People's Network For Thailand's Reform (STR)

*Nusser Yeemhad

Abstract

This article aims to study meanings “Proactive Pacifism” of the Students and People's Network for Thailand Reform (STR) of socio- political movement by using the in-depth interview method of STR's five related groups and participatory observation. The study shows that the concept is the movement among intense socio- political situations, which have the circumstantial and natural movement that it accepts any conflicts as a general situation in society. It shall have the aspect of “New Social Movements” by increasing the socio- political pressure to the government strongly in order to see a better change of socio-political system. The meaning of STR's movement uses the concept of proactive pacifism indeed and it's not just a vague discourse, because this STR's movement is the real practice that is not a beginner to create the conflicts or violence but STR is the actor who assembles to communicate to the society for recognizing the disapproval of STR and allies with the government behaviors that lack of the principles of good governance, Legal State and Rule of Law to run the country. The lesson of the STR's movement following the concept of proactive pacifism makes us known that this movement has a good systematic organization and the powerful political proposal for changing the society.

Keywords: Non-violence, Proactive Pacifism, New Social Movement

* Master Student, College of Social Innovation, Rangsit University, E-mail: nusseryeem94@gmail.com

บทนำ

สันติวิธีเชิงรุก (Proactive Pacifism) หรือการต่อต้านขัดขืนโดยไม่ใช้กำลัง (Passive Resistance) เป็นรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจในการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างสงบของประชาชนที่ตื่นตัวทางการเมือง เมื่อประชาชนไม่พอใจการบริหารงานของรัฐบาลและออกมาประท้วงแสดงจุดยืนในการต่อต้านรัฐบาล ซึ่งประชาชนไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรง แต่ประชาชนสามารถเลือกที่จะไม่สนับสนุนรัฐบาลและแสดงออกด้วยการดื้อแพ่ง ประชาชนอาจเลือกที่จะฝ่าฝืนกฎหมายใดกฎหมายหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น การปิดถนนและกีดขวางการจราจรอย่างสงบ การเข้ายึดครองสถานที่ต่าง ๆ อย่างผิดกฎหมายและจะขัดขืนอย่างเงียบ ๆ ไม่มีความรุนแรงโดยไม่ทำร้ายเจ้าหน้าที่ เพื่อกดดันรัฐบาลให้บริหารประเทศอย่างเป็นธรรม หรือเปลี่ยนแปลงสภาพทางการเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้นให้ดีขึ้น

สำหรับที่มาของคำภาษาอังกฤษ Proactive Pacifism มีที่มาจากการศึกษาจากบทความภาษาอังกฤษของญี่ปุ่น ซึ่งนำมาใช้อธิบายในกฎระเบียบใหม่ ที่จะนำมาแทนที่กฎหมายส่งออกอาวุธที่โตเกียวใช้มาตั้งแต่ปี 1967 พร้อมทั้งได้กำหนดกลไกในการส่งออกอุปกรณ์กลาโหมที่มีความโปร่งใยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมสันติภาพและความร่วมมือนานาชาติ ในแนวทางสันติวิธีเชิงรุก (Proactive Pacifism) ซึ่งเป็นครั้งแรกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ญี่ปุ่นได้ประกาศใช้นโยบายทางการเมืองตามแนวทางสันติวิธีเชิงรุก เพื่อป้องกันตนเองในเขตทะเลจีนใต้ (Asia-Pacific Regional Security Assessment, 2016 และ Nagy, 2017)

แนวคิดสันติวิธีนี้เริ่มมาจากเฮนรี เดวิด ทอโร (Henry David Thoreau) นักเขียนชาวอเมริกันในบทความเรื่อง “ดื้อแพ่ง” ได้กล่าวถึงวิธีการต่อสู้ของประชาชนแบบดื้อแพ่งอย่างสันติ (Civil Disobedience) ซึ่งในประเทศไทยนิยมใช้คำว่าอารยะขัดขืนแนวคิดนี้ก็คือการพึ่งตนเอง และการที่บุคคลจะมีจุดยืนทางการเมืองที่ถูกต้องเมื่อพวกเขาต้องยืนบนขาของตนเอง ในอดีต มหาตมะ คานธี เป็นแบบอย่างของวิธีการต่อสู้แบบดื้อแพ่งโดยยึดหลักอหิงสา (Ahimsa) เพื่อต่อต้านการปกครองของอังกฤษในประเทศอินเดีย รวมถึงการเคลื่อนไหวด้านสิทธิพลเมืองในยุโรปและอเมริกา เป็นต้น การดื้อแพ่งจึงเป็นวิธีการของความกล้าหาญ ไม่ใช่หนทางแห่งความหวาดกลัว และถือได้ว่าเป็นตัวอย่างวิถีแห่งการต่อสู้ทางการเมืองของประชาชนภาคพลเมืองทั่วโลกที่นิยมนำแนวทางการดื้อแพ่งมาใช้ในการต่อต้านรัฐบาลของตนรวมทั้งในประเทศไทยด้วย (Deeorasert, 2014: pp.133-134)

แต่อย่างไรก็ตาม แนวทางการดื้อแพ่ง หรืออารยะขัดขืน ที่มีการนำมาใช้ในการประท้วงของทั่วโลกประสบความสำเร็จนั้น ในประเทศไทยกลับมีบริบทและผลที่ต่างออกไป ดังเช่น การชุมนุมของกลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย กลุ่ม นปช. กลุ่มสมัชชาคนจน หรือกลุ่ม กปปส. เป็นต้น การดื้อแพ่งดังกล่าวเมื่อนำมาใช้ในประเทศไทยกลับไม่มีผลสำเร็จเท่าใดนัก เพราะรัฐบาลในขณะนั้น (Banmuang, 2016) เพิกเฉยไม่สนใจต่อการต่อต้านของประชาชน รัฐบาลยังคงบริหารงานต่อไปเหมือนกับไม่มีอะไรเกิดขึ้น ไม่ว่าประชาชนจะดื้อแพ่งหรืออารยะขัดขืนอย่างสงบและชุมนุมเป็นระยะเวลานานเท่าใดก็ไม่มีความสนใจใดๆจากรัฐบาล และยังคงบริหารงานราชการต่อไปอย่างปกติเช่นเดิม ดังนั้นประชาชนที่ตื่นตัวทางการเมืองและทนไม่ได้ออกมาบริหารงานของรัฐบาล ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่ดีขึ้นและนำไปสู่การบริหารประเทศที่เป็นธรรม จึงต้องคิดค้นวิธีการที่สามารถกดดันรัฐบาล

ได้เข้มข้นขึ้นเพราะในเมื่อการตีแผ่หรืออารยะขัดขืนอย่างสงบตามแนวทางสันติวิธีกลับไม่มีผลใดๆต่อรัฐบาล ประชาชนจึงต้องเลือกวิธีการ และยกระดับการต่อสู้ที่เข้มข้นขึ้นตามสิทธิที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้บัญญัติรับรองไว้อย่างชัดเจน ในมาตรา 63 วรรคแรกซึ่งบัญญัติว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพในการชุมนุมโดยสงบและปราศจากอาวุธ” ถือได้ว่าเป็นวิธีการคุ้มครองเสรีภาพในการชุมนุมตามรัฐธรรมนูญไทยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามวิธีการการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เข้มข้นขึ้นเพื่อยกระดับการต่อสู้ นั้น ต้องการความคิดสร้างสรรค์ ที่กล้าคิดนอกกรอบ หรือกล้าคิดถึงสิ่งที่นึกไม่ถึง นั่นคือ สันติวิธีเชิงรุก (Proactive Pacifism)

ผู้เขียนจึงได้รวบรวมแนวคิดและทฤษฎีของสันติวิธีและสันติวิธีเชิงรุก ดังนี้ คือ สันติวิธีถือว่าเป็นหลักการและเครื่องมือประการหนึ่งซึ่งมนุษยชาติมักจะนำมาเป็นทางเลือกในการจัดการความขัดแย้ง และความรุนแรงที่เกิดขึ้นในชีวิตและสังคม ซึ่งหากจะวิเคราะห์ที่มาของประวัติศาสตร์ในการใช้เครื่องมือนี้ จะพบว่ามนุษยชาติได้ใช้เครื่องมือนี้จัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากผลประโยชน์ ความต้องการ ค่านิยม ความสัมพันธ์ และอำนาจมาตั้งแต่สมัยก่อนยุคอุตสาหกรรม และสังคม (King Prajadhipok's Institute. (2000)

สันติวิธี คือ มุมมองในการจัดการกับความขัดแย้งที่ยึดมั่นในวิถีแห่งสันติโดยปฏิเสธการใช้ความรุนแรงในทุกรูปแบบซึ่งรวมถึงการไม่ตอบโต้อีกฝ่ายโดยใช้ความรุนแรงแม้ว่าจะถูกกระทำด้วยความรุนแรงก็ตาม นอกจากนี้สันติวิธียังเป็นการกระทำ (Active) หมายความว่า สันติวิธีไม่ใช่ความเฉื่อยชา หรือการอยู่เฉย ๆ โดยไม่ทำอะไร แต่เป็นการกระทำที่ไม่ใช้ความรุนแรง เพื่อรับมือกับความขัดแย้งที่เผชิญอยู่ เช่น การชุมนุมประท้วงอย่างสงบปราศจากอาวุธ การอดอาหารประท้วง เป็นต้น ในที่นี้ สันติวิธีจึงไม่ใช่การยอมจำนนต่อความขัดแย้งแต่เป็นการพยายามหาหนทางที่จะรับมือกับความขัดแย้ง Sungsidh Piriyarangsarn (2015)

Mark Thamthai (2008) ได้กล่าวถึงแนวคิดสันติวิธี ว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของหลักการต่อสู้โดยปราศจากความรุนแรง(Nonviolence) โดยสรุปว่า การต่อสู้แบบสันติวิธีมี 2 ความหมายได้แก่ 1) สันติวิธีในการต่อสู้หรือเรียกร้อง(Protest) เป็นแนวทางที่ถูกนำมาใช้ เมื่อเกิดความไม่พอใจหรือมีความเห็นไม่สอดคล้องกับผู้ที่มีอำนาจดำเนินการในลักษณะของการประท้วงการเรียกร้อง การต่อสู้โดยการขอเข้าพบและยื่นหนังสือ การชุมนุมกันแสดงออกถึงการไม่เห็นด้วยโดยสงบสันติไม่มีอาวุธ 2) สันติวิธีในการแก้ปัญหาความขัดแย้ง โดยจะเป็นความพยายามการแก้ปัญหาข้อพิพาทและความพยายามที่จะยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้น

Chaiwat Satha-Anand. (2016) ได้เสนอให้ใช้คำว่า อารยะขัดขืน ซึ่งหมายถึง การขัดขืนอำนาจรัฐที่เป็นทั้งเป้าหมายและวิธีการส่งผลให้สังคมการเมืองโดยรวมมีอารยะมากขึ้น เพราะการจำกัดอำนาจรัฐโดยพลเมืองด้วยวิธีการอย่างอารยะ คือ เป็นไปโดยเปิดเผย ไม่ใช้ความรุนแรงและยอมรับผลตามกฎหมายที่จะเกิดขึ้นกับตัวผู้ใช้สันติวิธีนั้น เพื่อให้สังคมการเมืองเป็นธรรมมากขึ้นและเป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้น อารยะขัดขืน จึงเป็นการใช้สันติวิธีที่มุ่งเปลี่ยนกฎหมายหรือนโยบายของรัฐบาล ต้องการให้สังคมโดยรวมเห็นว่า มีความ ยุติธรรมเกิดขึ้น ลักษณะเด่นของอารยะขัดขืนอยู่ที่การละเมิดกฎหมายนั้น ได้ชี้ถึงประเด็นสำคัญคือ เมื่อสังคมเห็นคนดีถูกลงโทษด้วยกฎหมายบ้านเมืองที่ไม่มีความเป็นธรรม การทำอารยะขัดขืนจะกระตุ้นให้เกิดสำนึกแห่งความยุติธรรมขึ้นมาในสังคม นำไปสู่การแก้ไข

กฎหมายหรือนโยบายที่ไม่เป็นธรรม แต่หากผู้ละเมิดกฎหมายไม่ยอมรับโทษตามกฎหมายก็อาจจะมิใช้อารยะขัดขืน

นอกจากนี้ ตามประวัติศาสตร์ของโลกในเรื่องรูปแบบการต่อต้านอำนาจรัฐโดยประชาชน มี 2 รูปแบบ คือ รูปแบบที่หนึ่ง การต่อต้านรัฐโดยใช้ความรุนแรงหรือใช้อาวุธ และรูปแบบที่สองการต่อต้านรัฐโดยไม่ใช้ความรุนแรง หรือ อารยะขัดขืน ซึ่งมีนักคิดและนักทฤษฎีหรือนักปรัชญาจากยุคคลาสสิกจนถึงปัจจุบัน ได้อธิบายปรากฏการณ์การเรียกร้องความเป็นธรรมเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมในการต่อต้านอำนาจรัฐโดยประชาชน ไว้ดังนี้

โสเครตีส (Socrates : 469-399 B.C) เป็นนักปรัชญาผู้ที่พยายามสั่งสอนให้คนหนุ่มสาวคิดและตั้งคำถามกับสิ่งต่างๆที่เป็นนามธรรม การสั่งสอนดังกล่าวส่งผลให้เกิดความขัดแย้งกับกลุ่มโซฟิสต์ (Sophist) ผู้ทรงปัญญาหรือกลุ่มคนที่มียุทธศาสตร์ทางการเมืองในกรุงเอเธนส์ ดังที่มีคำพูดเสียดสีเกี่ยวกับคนจำพวกนี้ว่า “เขาจะทำให้คุณฟัง ก่อนที่พวกเขาจะกลืนกินคุณลงไป” (He must take them by the ear before he takes them by the throat) โสเครตีส ชักชวนให้คนในเอเธนส์แสวงหาความจริงที่อยู่เบื้องหลังคนพวกนี้ โดยเขาเองก็ไม่ได้เสนอว่าทฤษฎีที่อ้างว่าเป็นจริงกว่า เพื่อเอามาใช้ต่อสู้กับทฤษฎีที่มาจากกาวาศิลป์และตรรกวิทยาที่บิดเบือนของพวกโซฟิสต์ แต่สิ่งที่โสเครตีสทำคือ เขาทำให้คนในเอเธนส์เรียนรู้ที่จะสงสัยและตั้งคำถามกับทฤษฎีของพวกโซฟิสต์ และทำให้คนในเอเธนส์ได้เรียนรู้สิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับผู้รักในความจริงทุกคน คือการได้เรียนรู้ว่าถ้อยคำที่จริงนั้นย่อมอยู่เหนือลีลาทฤษฎีและตรรกวิทยาอันบิดเบือน รวมถึงการเรียกร้องให้คนเอเธนส์ตระหนักว่า “ชีวิตที่ปราศจากการตรวจสอบนั้นเป็นชีวิตที่อันตราย” จนในที่สุดโสเครตีสก็ถูกตัดสินให้ประหารชีวิต โดยข้อมูลต่างๆที่เกี่ยวข้องกับโสเครตีสมาจากบทประพันธ์เรื่อง ไครโต ผลงานของเพลโต เป็นบทสนทนาที่เกิดขึ้นระหว่างโสเครตีสกับไครโต เกี่ยวกับความพยายามของไครโตที่จะช่วยให้โสเครตีสไปจากเอเธนส์หรือได้รับโทษที่เบากว่า ด้วยการขอร้องให้โสเครตีสเลิกสั่งสอนประชาชนให้คิดในเชิงปรัชญาไม่ว่าจะเป็นเรื่องของความดี คุณธรรมและความยุติธรรม ซึ่งโสเครตีสมองว่าไม่มีความสอดคล้องกับกฎแห่งความเป็นธรรมและเสรีภาพ เขามีหน้าที่ต้องเคารพกฎหมายรัฐ แต่การที่เขาไม่เลิกสั่งสอนประชาชนเองก็ยอมรับว่าได้กระทำผิดต่อกฎหมายบ้านเมือง ดังนั้น เขาย่อมต้องรับโทษต่อความผิดตามกฎหมายที่ได้ละเมิดแม้กฎหมายนั้นจะไม่เป็นธรรมก็ตาม นั่นแสดงได้ว่า โสเครตีสนั้นได้ทำให้เห็นว่าเริ่มใช้อารยะขัดขืนมาตั้งแต่โบราณแล้วนั่นเอง (Khamchai, 2014)

Mark Khamchai (2014) ได้กล่าวไว้ใน กลยุทธ์พิชัยสงครามอารยะขัดขืนว่า เฮนรี เดวิด ทอโร (Henry David Thoreau :1817-1862) ได้เขียนบทความไว้ในปี ค.ศ.1848 มีชื่อว่า “On the Relation of the Individual to the State” ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐ ซึ่งเป็นการชี้ให้เห็นถึงความสูงสุดของปัจเจกบุคคลที่มีเสรีภาพ การตัดสินใจในการที่จะเชื่อปฏิบัติตามหรือไม่ปฏิบัติตามกฎหมายหรือนโยบายแห่งรัฐใดๆชื่อว่า ความเป็นมนุษย์ที่มีศีลธรรมและจริยธรรมที่ถูกต้องย่อมอยู่เหนืออำนาจที่แม้ว่าจะถูกกฎหมายแต่ไม่ชอบธรรมของรัฐ โดยภาพรวมแล้วสิ่งที่ทอโรต่อต้านไม่ใช่อำนาจรัฐหรือระบบการปกครอง แต่เขาต่อต้านความไม่ชอบธรรมของกฎหมายบางฉบับ เขามองว่ารัฐเป็นผู้ที่ได้รับความชอบธรรมจากประชาชน หากรัฐบาลไม่เคารพสิทธิพื้นฐานของประชาชนก็ไม่ควรที่จะได้รับการ

สนับสนุน คุญการที่มีต่อแนวอารยะขัดขืน คือ เป็นผู้จุดประกายแนวทางการทำอารยะขัดขืนในสังคมประชาธิปไตยยุคใหม่ โดยมีความพยายามชี้แนวทางการทำอารยะขัดขืนในสังคมประชาธิปไตยแบบตัวแทน แม้ว่าระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนจะมีข้อดีมากมายแต่ประชาชนก็สามารถทวงคืนอำนาจอธิปไตยคืนมาได้เสมอ ซึ่งทอโรซี่ให้เห็นว่า หนทางหนึ่งที่สามารถทวงคืนอำนาจอธิปไตยคืนผ่านกระบวนการอารยะขัดขืนนั่นเอง

มหาตมะ คานธี (Mohandas K. Gandhi : 1869 - 1948) เป็นผู้นำการเคลื่อนไหวต่อต้านอังกฤษในอินเดีย โดยมีแนวทางการต่อสู้ที่เรียกว่า “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) หมายถึง การไม่ให้ความร่วมมือกับรัฐโดยสันติวิธี มีหลักพื้นฐานมาจากหลักแห่งความรัก เป็นการไม่ให้ความร่วมมือกับผู้ที่ทรงอำนาจแต่กระทำผิด เพื่อมิให้การกระทำผิดของพวกเขาเหล่านั้นได้รับการขับเคลื่อนต่อไป ซึ่งสัตยาเคราะห์เป็นหลักการรวมเอาอารยะขัดขืน (Civil Disobedience) กับ การไม่ให้ความร่วมมือและการเฉยชาเข้าด้วยกัน โดยมีหลักสำคัญ 2 ประการคือ (1) ความเกลียดชังเป็นสิ่งที่ขัดต่อหลักการสัตยาเคราะห์ (2) ไม่ทำร้ายให้ผู้อื่นบาดเจ็บแล้วผู้กระทำสัตยาเคราะห์ต้องเอาชนะคู่ปรปักษ์ด้วยการรับความเจ็บปวดจากการกระทำและผลที่เกิดขึ้นเอง นอกจากนี้คานธียังได้อธิบายถึงความแตกต่างอย่างชัดเจนระหว่างการเป็นผู้ทำอารยะขัดขืนกับการเป็นผู้ที่ไม่เคารพกฎหมายหรือการเป็นนักอนาธิปไตย (Anarchist) ว่า อารยะขัดขืนต้องไม่ละเมิดกฎหมายมากเกินไปกว่ากฎหมายที่เป็นกฎหมายซึ่งไร้ศีลธรรม การกระทำอารยะขัดขืนจึงเป็นเรื่องเฉพาะของการต่อสู้เพื่อเรียกร้องต่อกฎหมายหรือนโยบายรัฐที่ไม่เป็นธรรม การที่จะกระทำอารยะขัดขืนได้นั้น ผู้กระทำต้องเป็นผู้ที่สามารถควบคุมตนเองได้โดยไม่ใช้วิธีแห่งความรุนแรง แต่จะใช้หลักความไม่รุนแรงคือ อหิงสา (Ahimsa) หมายถึง การไม่ก่อให้เกิดการฆ่าหรือการบาดเจ็บอย่างรุนแรง แต่กรณีที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงความรุนแรงได้ ผู้กระทำอารยะขัดขืนต้องเป็นผู้ที่ยอมรับความเจ็บปวด คานธีได้ทำการแยกแยะระหว่างการทำอารยะขัดขืนของปัจเจกชน และอารยะขัดขืนของมวลชน โดยให้ความเห็นว่า อารยะขัดขืนของปัจเจกชนเป็นเรื่องของจิตสำนึกของแต่ละคน ส่วนอารยะขัดขืนของมวลชนนั้นทุกคนที่เกี่ยวข้องต้องเข้าใจและยึดในหลักอหิงสาอย่างเคร่งครัด

มาร์ติน ลูเทอร์คิง จูเนียร์ เป็นนักต่อสู้เพื่อสิทธิที่เท่าเทียมกันของประชาชนผิวดำในสหรัฐอเมริกา โดยใช้วิธีการอารยะขัดขืนเชิงสันติวิธี ได้แก่ การนั่งประท้วง การเดินทางเพื่อสันติภาพ เขาเชื่อมั่นหลักการต่อสู้ที่ปราศจากความรุนแรงว่า จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมที่ยิ่งใหญ่ โดยได้แรงบันดาลใจจากโสเครตีส ทอโร และคานธี การต่อสู้ของเขาเน้นย้ำถึงความรักและการให้อภัยต่อผู้ที่ไม่เข้าใจและเป็นผู้ที่สร้างความอยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคมนอกเหนือจากการต่อสู้ในเชิงสันติวิธีแล้วยังให้ความสำคัญกับการเยียวยาในอนาคต ไม่ใช้การแก้ไขเพื่อการล้างแค้น

กล่าวโดยสรุป จากแนวทางการต่อสู้ของทั้ง 4 คนตามที่กล่าวมามีความเป็นอารยะอย่างสูงส่งทั้งในแง่เป้าหมายและแนวทางการต่อสู้ในแนวสันติวิธี และมีหลักการแห่งความเป็นอารยะขัดขืนร่วมกัน ดังนี้คือ ประการที่หนึ่งบทบาทและอำนาจของมนุษย์ในฐานะปัจเจกชนและผู้นำขบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองให้ดีขึ้น ประการที่สองชี้ให้เห็นถึงข้อจำกัดของสังคมการเมือง การใช้วิธีละเมิดกฎหมายในนามของศีลธรรมและจริยธรรมมีความสูงส่งกว่าเพื่อการเปลี่ยนแปลงกฎหมายที่ไม่เป็นธรรม

ประการที่สาม ใช้วิธีดำเนินการต่อต้านโดยสันติวิธีและเปิดเผยต่อสาธารณะเพื่อกระตุ้นโน้มน้ามนักของคนที่สังคม และประการสุดท้าย การยอมรับการถูกลงโทษเนื่องจากการละเมิดกฎหมาย

นั่นคือแนวทางการต่อสู้แบบอารยะขัดขืน นอกจากนี้ยังมีการต่อสู้ในแนวทางสันติวิธีอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย คือ การลงโทษโดยสังคม (Social Sanctions)

Sungsidh Piriyanngsan (2015) ได้ศึกษาการลงโทษโดยสังคม (Social Sanctions) ต่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชนหนึ่งๆ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับทุกสังคมบนโลกมาเป็นเวลานานนับพันปี โดยทั่วไปจุดมุ่งหมายของการลงโทษทางสังคมเป็นไปเพื่อสร้างความอับอายขายหน้าให้แก่ผู้ถูกระทำเพื่อให้บุคคลนั้นต้องปรับเปลี่ยนแก้ไขทัศนคติและพฤติกรรมตนเองเสียใหม่เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับชุมชนหรือสังคมนั้นๆได้ หากเขาผู้นั้นยังปรารถนาที่จะดำรงชีวิตร่วมกับชุมชนต่อไป ในบางกรณีที่รุนแรง ชุมชนหรือสังคมอาจลงโทษโดยการขับไล่บุคคลหรือครอบครัวของบุคคลนั้นให้ต้องอพยพหนีไปจากชุมชนเดิม กล่าวได้ว่าการลงโทษทางสังคมเป็นกลไกชนิดหนึ่งของสังคมมาตั้งแต่ยุคโบราณในการควบคุมสังคมตนเองให้อยู่ในภาวะที่มีดุลยภาพ

นอกจากแนวทางการต่อสู้แบบอารยะขัดขืน (Civil Disobedience) และการลงโทษโดยสังคม (Social Sanctions) ซึ่งล้วนเป็นแนวทางการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองในแนวสันติวิธี ที่ปัจเจกชนหรือมวลชนได้นำมาใช้ในการต่อต้านรัฐบาลนั้น แต่หากรัฐบาลกลับนิ่งเฉย ไม่สนใจ ไม่รับรู้การเรียกร้องของประชาชนและยังบริหารประเทศต่อไปเหมือนเดิมดังไม่มีอะไรเกิดขึ้นในสังคม บางครั้งกลับทำในสิ่งที่ตรงข้ามกับข้อเรียกร้องของประชาชน เช่น กรณีรัฐบาลยิ่งลักษณ์ที่ออก พรบ.นิรโทษกรรม จนเกิดการออกมาประท้วงของมวลมหาประชาชน กปปส. คปท.และกลุ่มอื่น ๆ นั้นแสดงว่ารัฐบาลไม่สนใจที่จะฟังเสียงของประชาชน และไม่มีความชอบธรรมที่จะบริหารประเทศ ดังนั้น มวลชนที่ออกมาประท้วงต่อต้านรัฐบาลที่ยึดแนวทางแบบอารยะขัดขืน (Civil Disobedience) และการลงโทษโดยสังคม (Social Sanctions) ปรากฏว่ากลับไม่ได้ผลและไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆเกิดขึ้น มวลชนจึงต้องพัฒนาวิธีการขึ้นมาแบบเข้มข้นมากขึ้นในการกดดันรัฐบาล เช่น การปิดสถานที่ราชการ การลงโทษเชิงสังคมทางลบ เป็นต้น นั่นคือการต่อสู้แบบสันติวิธีเชิงรุกนั่นเอง (Piriyanngsan, 2015)

สันติวิธีเชิงรุก (Proactive Pacifism) หรือการต่อต้านขัดขืนโดยไม่ใช้กำลัง (Passive Resistance) เป็นรูปแบบหนึ่งที่น่ามาใช้ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างสงบของประชาชนที่ตื่นตัวทางการเมืองเมื่อประชาชนไม่พอใจการบริหารงานของรัฐบาลและออกมาประท้วงแสดงจุดยืนในการต่อต้านรัฐบาลซึ่งประชาชนไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรง แต่ประชาชนสามารถเลือกที่จะไม่สนับสนุนรัฐบาลและแสดงออกด้วยการดื้อแพ่ง ประชาชนอาจเลือกที่จะฝ่าฝืนกฎหมายใดกฎหมายหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น การปิดถนนและกีดขวางการจราจรอย่างสงบ การเข้ายึดครองสถานที่ต่าง ๆ อย่างผิดกฎหมายและจะขัดขืนอย่างเงียบ ๆ ไม่มีความรุนแรงโดยไม่ทำร้ายเจ้าหน้าที่ เพื่อกดดันรัฐบาลให้บริหารประเทศอย่างเป็นธรรมหรือเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้นให้ดีขึ้น

ในกรณีของไทย คำว่าสันติวิธีเชิงรุกถูกนำเสนอขึ้นมาครั้งแรกบนเวทีการประชุมของเครือข่ายนักศึกษาประชาชนปฏิรูปประเทศไทย (คปท.) ในระหว่างการชุมนุมในเดือนตุลาคม 2556 - พฤษภาคม 2557 โดยทนายนิติธร ลำเหลือ ที่ปรึกษา คปท. โดยคิดขึ้นมาภายใต้สถานการณ์กดดันและการเผชิญหน้า

กับเจ้าหน้าที่ตำรวจนับครั้งไม่ถ้วน ซึ่งถูกกระทำอย่างรุนแรงมากกว่าพื้นที่การชุมนุมอื่น ๆ ซึ่งการชุมนุมของกลุ่ม คปท. ที่ปักหลักอยู่ ณ บริเวณถนนราชดำเนินนั้น เน้นอารยะขัดขืน และการชุมนุมโดยสงบ ปราศจากอาวุธ รวมทั้งการได้เสนอความเป็นจริงให้กับมวลชนว่าอะไรคือการต่อสู้ทางการเมือง และจะต้องเจอกับวิถีปฏิบัติของรัฐบาลอย่างไร มีการเสนอโลกของความเป็นจริงและการให้ความรู้กับมวลชน มวลชนจึงรู้สึกอ่อนใจและมั่นใจในมาตรการรักษาความปลอดภัยของการจัดการชุมนุม และยุทธวิธีที่พยายามไม่นำไปสู่ความรุนแรง แต่ก็ยังเน้นการชุมนุมเชิงรุกที่ไม่ยอมให้ใครมาทำร้ายได้ง่าย ๆ เหล่านี้ ถือว่าเป็นแนวทางการเคลื่อนไหวอย่างสันติวิธีเชิงรุกได้หรือไม่ จนเป็นคำถามท่ามกลางภาพข่าวที่มีการเสนอความรุนแรงต่าง ๆ รวมทั้งสถานการณ์การชุมนุมที่มีการปะทะกับฝ่ายรัฐหรือกลุ่มอื่นตลอดเวลาการชุมนุมนั้น แกนนำมีวิธีคิดและยุทธวิธีอย่างไรในการควบคุมมวลชนไม่ให้นำไปสู่ความรุนแรง ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจแนวความคิดเชิงอุดมการณ์ ยุทธวิธี ปฏิบัติการ มาตรการรูปแบบของการชุมนุมแบบสันติวิธีเชิงรุกว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร รวมทั้งการชุมนุมของกลุ่ม คปท. เป็นแบบสันติวิธีเชิงรุกหรือไม่ และบทเรียนที่ได้จากการแบบชุมนุมสันติวิธีเชิงรุกจะนำไปปรับใช้กับสังคมไทยต่อไปได้ การศึกษายุทธวิธีในการนำผู้มาชุมนุมไปสู่ความไม่รุนแรงในการชุมนุม และวิธีคิดการจัดการชุมนุมด้วยสันติวิธีเชิงรุกของกลุ่ม คปท. (ที่ไม่เน้นความรุนแรง) จะทำให้ได้แนวทางการชุมนุมอย่างสันติต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษารูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movements) มาใช้อธิบายและทำความเข้าใจการเคลื่อนไหวทางการเมืองตามแนวคิดสันติวิธีในสังคมไทย
- 2) เพื่อศึกษาการเชื่อมโยงขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ กับผลลัพธ์เชิงรูปธรรมและแนวคิด รูปแบบและการจัดการชุมนุมอย่างสงบของกลุ่ม คปท. ตามแนวทางสันติวิธีเชิงรุก
- 3) เพื่อศึกษาบทเรียนและบทสรุปที่ได้จากการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่ม คปท. ตามแนวทางสันติวิธีเชิงรุกและข้อเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่และนำเสนอแนวทางการจัดการชุมนุมแบบสันติวิธีในเชิงรุกและการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย

กรอบแนวคิดและขอบเขตการวิจัย

การสะท้อนข้อมูลการเคลื่อนไหวที่เป็นจริงและแนวทางที่จะเป็นบทเรียนในการเคลื่อนไหวของกลุ่มอื่นๆ รวมทั้งการอธิบายทางทฤษฎี ผู้วิจัยจะใช้วิธีวิทยาทางทฤษฎีหลากหลาย ประกอบด้วย อารยะขัดขืน การลงโทษทางสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ การวิเคราะห์อัตลักษณ์หรือการมีตัวตนและกระบวนการสร้างความเป็นตัวตนของผู้คน หลักคิดเรื่องวาทะกรรมรวมไปถึงการนำทฤษฎีเกมมาอธิบายพฤติกรรมการตัดสินใจของผู้กระทำ (Actors) สันติวิธีเชิงรุกด้วย โดยใช้กรอบการศึกษารูปแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่” (New Social Movements) มาใช้อธิบายและทำความเข้าใจการเคลื่อนไหวทางการเมืองตามแนวคิดสันติวิธีในสังคมไทย ศึกษาการเชื่อมโยงขบวนการ

เคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่กับผลลัพธ์เชิงรูปธรรมและนัยยะเชิงความคิดของอุดมการณ์ แนวคิด ยุทธวิธี รูปแบบและการจัดการชุมนุมอย่างสงบของกลุ่ม คปท.ตามแนวทางสันติวิธีเชิงรุก

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการศึกษารูปแบบและยุทธวิธีการเคลื่อนไหวทางการเมืองตามแนวทางสันติวิธีเชิงรุกของ คปท. ที่มีการเคลื่อนไหวทางการเมืองต่อต้านรัฐบาลในช่วงเดือน ตุลาคม 2556 ถึงเดือนพฤษภาคม 2557 จนเกิดการเคลื่อนไหวการเมืองของประชาชนในวิกฤติ ประชาธิปไตยเพื่อการปฏิรูปการเมือง นอกจากนี้ยังใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก(In-Dept Interview) ของ กลุ่มที่เกี่ยวข้องกับ คปท. 5 กลุ่ม คือ 1) แกนนำ คปท.และที่ปรึกษา 2) ผู้ปฏิบัติงาน คปท. 3) ตำรวจ 4) สื่อมวลชน และ 5) ตัวแทนผู้ชุมนุม รวม 25 คน เพื่อสะท้อนข้อมูลการเคลื่อนไหวที่เป็นจริงและ แนวทางที่จะเป็นบทเรียนในการเคลื่อนไหวของกลุ่มอื่น ๆ คือ แกนนำ คปท.และที่ปรึกษา ผู้ปฏิบัติงาน ของ คปท. ตำรวจ สื่อมวลชน และตัวแทนผู้ชุมนุม โดยผู้วิจัยใช้การรวบรวมข้อมูลที่สำคัญคือ การสังเกต แบบมีส่วนร่วมในฐานะคนที่เป็นแกนนำในการเคลื่อนไหวและมีบทบาทในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม และการเมืองภาคประชาชน จึงมีความเข้าใจต่อขบวนการเคลื่อนไหวของภาคประชาชน ปัญหาการเมือง และประชาธิปไตยไทย และพยายามถอดบทเรียนนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ทางวิชาการ ให้สังคมทั่วไปได้ขบคิดและเปิดมุมมอง งานวิจัยชิ้นนี้จึงเป็นการผสมผสานระหว่างประสบการณ์ใน ภาคสนามและการเปรียบเทียบกับทฤษฎีรวมไปถึงความรู้จากผู้รู้ต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังเป็นการสำรวจ และตีความเอกสาร (Documentary Research/Textual Interpretation) และวิพากษ์เป็นหลัก และวิธีการวิเคราะห์ในแนวสหวิทยาการ(Multi-Disciplinary Approach) และวิธีวิทยาทางทฤษฎี (Theoretical Methodology) โดยจะใช้แนวคิดทฤษฎีของสำนัก ต่างๆตามแนวการวิเคราะห์แบบปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) เพื่อการอธิบายและการจัด ระเบียบความคิดอันจะนำไปสู่การเข้าใจพัฒนาการ และนัยยะทางความคิดของขบวนการเคลื่อนไหวทาง สังคมที่มีการนำพัฒนายุทธวิธีในการเคลื่อนไหวกดดันรัฐบาลขึ้นมา รวมทั้งในการอธิบายบทบาทของ มนุษย์ผู้กระทำในแง่ของปฏิบัติการ (Action) นำไปสู่การสร้างกลุ่ม องค์กร เครือข่ายและขบวนการ เคลื่อนไหวทางสังคม ผู้วิจัยได้ใช้วิธีค้นคว้าจากเอกสารต่างๆและภาพข่าวที่ปรากฏตามแหล่งข่าวต่าง ๆ มาประมวลเชื่อมโยงกับทฤษฎีต่าง ๆ และนำเสนอด้วยวิธีการพรรณนา

ผลการศึกษา และอภิปรายผลการวิจัย

หากจะเปรียบเทียบความแตกต่างของอารยะขัดขืน การลงโทษโดยสังคม และสันติวิธีเชิงรุก ล้วน เป็นการต่อต้านรัฐบาลตามแนวสันติวิธีและต้องการการเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน แต่มีคุณลักษณะและ กลไกที่แตกต่างกันคือ (Piriyarangsana, S. 2015)

ประการแรก สันติวิธีเชิงรุกได้รวมข้อดีของอารยะขัดขืนและการลงโทษทางสังคมไว้ด้วยกัน กล่าวคือ อารยะขัดขืน ผู้ปฏิบัติการยอมรับผลการละเมิดทางกฎหมาย ในขณะที่การลงโทษทางสังคม

ผู้ปฏิบัติการยอมรับผลการละเมิดทางกฎหมาย ส่วนสันติวิธีเชิงรูกเน้นการชุมนุมแบบสันติ แต่อาจจะยอมรับการละเมิดกฎหมายก็ได้

ประการที่สอง สันติวิธีเชิงรูกมีความยืดหยุ่นของการเคลื่อนไหวคล้ายกับการลงโทษโดยสังคม แต่ใช้การกดดันต่อรัฐบาลที่เข้มข้นมากกว่า ซึ่งสันติวิธีเชิงรูกอาจจะใช้วิธีการแจ้งความเคลื่อนไหวล่วงหน้าต่อรัฐบาลหรือไม่แจ้งเพื่อให้การกดดันสัมฤทธิ์ผลหรือเพื่อความปลอดภัยก็เป็นได้

ประการสุดท้าย สันติวิธีเชิงรูกเป็นเคลื่อนไหวท่ามกลางสถานการณ์ที่ร้อนแรงมีการเคลื่อนไหวที่เป็นไปตามสถานการณ์และเป็นไปตามธรรมชาติและยอมรับความขัดแย้งเป็นเรื่องปกติในสังคมและเป็น การเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movements) และมีการเพิ่มการกดดันรัฐบาลที่เข้มข้นขึ้นเพื่อต้องการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองที่ดีขึ้น

เปรียบเทียบความแตกต่างของอาเยะซัดซิน การลงโทษโดยสังคม และสันติวิธีเชิงรูก ดังนี้คือ

	แนวคิด	คุณลักษณะ	การปฏิบัติ	วิธีการ	ผู้ปฏิบัติการ
สันติวิธี เชิงรูก	การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่เรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้นและไม่เน้นความรุนแรง	เป็นการเคลื่อนไหวท่ามกลางสถานการณ์ที่ร้อนแรง ยอมรับการขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมดาและมีความยืดหยุ่นคล้ายการลงโทษโดยสังคมแต่มีความเข้มข้นของการเคลื่อนไหวมากกว่า	ผู้ปฏิบัติการเต็มใจยอมรับหรือไม่ยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย	มักทำการปล้ำหรือแจ้งล่วงหน้าได้ ใช้วิธีการกดดันต่อรองแสดงออกเพื่อให้การกดดันสัมฤทธิ์ผลหรือเพื่อความปลอดภัย	องค์กรเคลื่อนไหวร่วมกับมวลชน
อาเยะซัดซิน	การเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือนโยบายของรัฐบาลโดยไม่เน้นความรุนแรง	การสื่อสารกับสังคมว่ากฎหมายหรือนโยบายบางประการของรัฐเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง	ผู้ปฏิบัติการเต็มใจยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย	กระทำการสาธารณะมีการแจ้งล่วงหน้า	ปัจเจกบุคคลหรือองค์กรเคลื่อนไหว
การลงโทษโดยสังคม	การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้น	การใช้มาตรการต่อต้านกฎหมายหรือนโยบายของรัฐบาลเรื่องในเรื่องหนึ่ง	เป็นการใช้มาตรการเชิงบวกหรือเชิงลบที่ถูกต้องตามกฎหมาย	มักทำการปล้ำหรือแจ้งล่วงหน้าได้	การปฏิบัติการร่วมกับมวลชน

โดยสรุป สันติวิธีเชิงรุกเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่เรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้นและไม่เน้นความรุนแรงเป็นการเคลื่อนไหวท่ามกลางสถานการณ์ที่ร้อนแรง ยอมรับการขัดแย้งเป็นเรื่องธรรมชาติและมีความยืดหยุ่นคล้ายการลงโทษโดยสังคมแต่มีความเข้มข้นของการเคลื่อนไหวมากกว่า ผู้ปฏิบัติการเต็มใจยอมรับหรือไม่ยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย มักทำการปล้ำหรือแจ้งล่วงหน้าได้ ใช้วิธีการกดดัน ต่อรองแสดงออกเพื่อให้การกดดันสัมฤทธิ์ผลหรือเพื่อความปลอดภัยองค์กรเคลื่อนไหวร่วมกับมวลชน

อารยะขัดขืนการเคลื่อนไหวเพื่อเปลี่ยนแปลงกฎหมายหรือนโยบายของรัฐบาลโดยไม่เน้นความรุนแรง การสื่อสารกับสังคมว่ากฎหมายหรือนโยบายบางประการของรัฐเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง Mark Thamthai (2008) ผู้ปฏิบัติการเต็มใจยอมรับผลของการละเมิดกฎหมายกระทำการสาธารณะมีการแจ้งล่วงหน้า ปักเจกบุคคลหรือองค์กรเคลื่อนไหว การลงโทษโดยสังคม การเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่ดีขึ้นการใช้มาตรการต่อต้านกฎหมายหรือนโยบายของรัฐบาลเรื่องในเรื่องหนึ่ง' เป็นการใช้มาตรการเชิงบวกหรือเชิงลบที่ถูกต้องตามกฎหมายมักทำการปล้ำหรือแจ้งล่วงหน้าได้ อย่างไรก็ตามรูปแบบการต่อต้านรัฐบาลตามแนวทางอารยะขัดขืน การลงโทษโดยสังคม และสันติวิธีเชิงรุกในเกิดขึ้นในช่วงการชุมนุมของ กปปส. คปท. และ กลุ่มอื่น ๆ นั้น ล้วนเป็นปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ที่ตอบสนองต่อความต้องการของสังคมและเป็นไปตามธรรมชาติ และเป็นไปเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองที่ดีขึ้น

ดังนั้น สันติวิธีเชิงรุก (Proactive Pacifism) หรือการต่อต้านขัดขืนโดยไม่ใช้กำลัง (Passive Resistance) เป็นรูปแบบหนึ่งที่น่าสนใจในการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างสงบของประชาชนที่ตื่นตัวทางการเมือง เมื่อประชาชนไม่พอใจการบริหารงานของรัฐบาลและออกมาประท้วงแสดงจุดยืนในการต่อต้านรัฐบาล ซึ่งประชาชนไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรง แต่ประชาชนสามารถเลือกที่จะไม่สนับสนุนรัฐบาลและแสดงออกด้วยการดื้อแพ่ง ประชาชนอาจเลือกที่จะฝ่าฝืนกฎหมายใดกฎหมายหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น การปิดถนนและกีดขวางการจราจรอย่างสงบ การเข้ายึดครองสถานที่ต่างๆอย่างผิดกฎหมายและจะขัดขืนอย่างเงียบๆไม่มีความรุนแรงโดยไม่ทำร้ายเจ้าหน้าที่ เพื่อกดดันรัฐบาลให้บริหารประเทศอย่างเป็นธรรมหรือเปลี่ยนแปลงสภาพทางการเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้นให้ดีขึ้น

การเคลื่อนไหวของ คปท. ก็เป็นแนวทางคู่ขนานและไปในทิศทางเดียวกันไปกับมวลมหาประชาชน หรือ กปปส. ที่เป็นการเคลื่อนไหวที่มีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม (การปฏิรูปประเทศก่อนเลือกตั้ง) เพราะโครงสร้างทางสังคมที่เป็นอยู่ ทั้ง โครงสร้างรัฐ โครงสร้างเศรษฐกิจ ตลาด และสื่อมวลชน มวลมหาประชาชนเชื่อว่าจะได้ตกอยู่ภายใต้การควบคุมกำกับของกลุ่มทุนสามัญซึ่งเป็นเนื้อเดียวกันกับรัฐบาล จึงนำมาสู่การครอบงำชีวิตส่วนตัวของคนในสังคมและพื้นที่สาธารณะ และลดทอนเสรีภาพของประชาชน การเคลื่อนไหวของมวลมหาประชาชนมีผลเกี่ยวโยงมาจากความล้มเหลวของระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทนของสังคมยุคหลังสมัยใหม่ (Postmodern) ที่อยู่ในภาวะเสื่อมสลายจนเป็นรัฐอำนาจนิยมที่ปกครองด้วยกลุ่มทุนขนาดใหญ่และกลุ่มเทคโนโลยีที่ล้มเหลวในเรื่องประกันเสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพของปัจเจกบุคคล ดังนั้น การเคลื่อนไหวของ คปท.จึงเป็นปฏิกิริยาโต้กลับเพื่อปกป้องและฟื้นฟูเสรีภาพของประชาชน นอกจากนี้ยังจะพบว่า

การเคลื่อนไหวของมวลมหาประชาชนถือเป็นเรื่องของการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ (Collective Action) ที่จัดอยู่ในประเภทที่เป็นการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ในการประท้วงหรือการเรียกร้องเพื่อปรับเปลี่ยนนโยบายหรือกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ(การออกกฎหมายนิรโทษกรรมฯ) รวมไปถึงเป็นการรวมกลุ่มเพื่อกระทำการรวมหมู่ที่จงใจเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจหลักๆ ของสังคม (การต่อต้านการเลือกตั้ง หรือการปฏิรูปประเทศก่อนเลือกตั้ง)

แนวความคิดของอุดมการณ์ แนวคิด ยุทธวิธี ปฏิบัติการ มาตรการรูปแบบของการชุมนุมแบบสันติวิธีเชิงรุก ของ คปท. จะวิธีการทำงานแบบมีส่วนร่วมนี้ทำให้ลดปัญหาการสื่อสารขาดตอนหรือการสื่อสารที่ผิดเพี้ยนลง ทำให้ คปท. สามารถเคลื่อนไหวตามนโยบายไปในแนวทิศทางเดียวกัน เป็นอิสระ แต่พร้อมร่วมมือกับทุกฝ่ายเพื่อที่ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงประเทศไปสู่สังคมที่ดี แนวคิด จุดยืนและเจตนารมณ์ต่อการชุมนุมอุดมการณ์ จุดยืนและเจตนารมณ์ต่อการชุมนุมว่าต้องการขับไล่รัฐบาลที่ไม่บริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปตามหลักนิติธรรม นิติ จนเป็นที่มาของความไม่ชอบธรรมของรัฐบาลที่จะบริหารประเทศต่อไป ประชาชนจึงได้ออกมารวมตัวกันชุมนุมขับไล่ นอกจากนี้ ยังได้ประกาศเจตนารมณ์ชัดเจน ว่าจะเป็นการชุมนุมอย่างสงบ ปราศจากอาวุธตามสิทธิในรัฐธรรมนูญ และยังเน้นหนักว่า คปท. มิได้มีเจตนาหรือความมุ่งหวังใด ๆ ที่จะล้มล้างการปกครองหรือให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครองประเทศ หากแต่กระทำไปเพื่อขัดขวาง ป้องกัน มิให้ประเทศต้องถูกปกครองในรูปแบบเผด็จการและรักษาผลประโยชน์ส่วนใหญ่ของประเทศไทยไว้นั่นเอง จึงเป็นที่มาของการต่อสู้แบบสันติวิธีเชิงรุก ที่ คปท. ได้นำมาใช้ในการเคลื่อนไหวในครั้งนี้ สันติวิธีเชิงรุก (Proactive Pacifism) หรือการต่อต้านขัดขืนโดยไม่ใช้กำลัง (Passive Resistance) เป็นรูปแบบหนึ่งที่น่ามาใช้ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่างสงบของประชาชนที่ตื่นตัวทางการเมือง เมื่อประชาชนไม่พอใจการบริหารงานของรัฐบาลและออกมาประท้วงแสดงจุดยืนในการต่อต้านรัฐบาล ซึ่งประชาชนไม่จำเป็นต้องใช้ความรุนแรง แต่ประชาชนสามารถเลือกที่จะไม่สนับสนุนรัฐบาลและแสดงออกด้วยการดื้อแพ่ง ประชาชนอาจเลือกที่จะฝ่าฝืนกฎหมายใดกฎหมายหนึ่งโดยเฉพาะ เช่น การปิดถนนและกีดขวางการจราจรอย่างสงบ การเข้ายึดครองสถานที่ต่างๆ อย่างผิดกฎหมายและจะขัดขืนอย่างเสียบ ๆ ไม่มีความรุนแรงโดยไม่ทำร้ายเจ้าหน้าที่ เพื่อกดดันรัฐบาลให้บริหารประเทศอย่างเป็นธรรมหรือเปลี่ยนแปลงสถานการณ์ทางการเมืองที่เป็นอยู่ในขณะนั้นให้ดีขึ้น

บทเรียนและบทสรุปที่ได้จากการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่ม คปท.ตามแนวทางสันติวิธีเชิงรุกและข้อเสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่และนำเสนอแนวทางการจัดการชุมนุมแบบสันติวิธีในเชิงรุกและการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทย พบว่า บทเรียนของการนำสันติวิธีเชิงรุกมาใช้ในการชุมนุมเคลื่อนไหวของ คปท. พบว่า แนวทางสันติวิธีของ คปท. สะท้อนให้เห็นถึงภาพลักษณ์ของการชุมนุม โดยมองจากองค์ประกอบทุกด้าน ผ่านการปฏิบัติ หรือการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ต่างๆที่ คปท. ดำเนินการทั้งหมด สามารถนำไปใช้ได้จริงในการชุมนุมครั้งต่อไปได้ เนื่องจาก คปท.มีการจัดการชุมนุมที่เป็นระบบ และด้านสภาพจิตใจทุกคนในที่มาชุมนุมและมารวมตัวกันในสถานที่นั้นล้วนหลอมรวมใจเป็นหนึ่งเดียว และทุกครั้งที่ออกไปปฏิบัติการแทบจะได้รับผลตอบรับกลับมาในทางบวกทั้งจากภาครัฐ สื่อมวลชน หรือพี่น้องที่มาชุมนุม เพราะเกิดความประทับใจ พี่น้องมีความผูกพันกันแน่นแฟ้น หากในอนาคตรัฐบาลบริหารประเทศไม่ชอบธรรม ไม่เป็นไปตามหลักนิติรัฐ นิติธรรม ก็จะมี

(Actors) คนต่อไปลุกขึ้นมาประท้วงและกดดันความไม่ชอบธรรมของรัฐบาล และสามารถนำรูปแบบสันติวิธีเชิงรุกไปใช้ในการกดดันรัฐบาลเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ นอกจากนี้ ภายใต้บริบทการเคลื่อนไหวแบบสันติวิธีเชิงรุกของ คปท.เป็นถือว่าเป็น ปรากฏการณ์ของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในฐานะการนำแบบรวมหมู่ (Collective Action) รูปแบบหนึ่ง ซึ่งการนำรวมหมู่ของ คปท.ยึดหลักว่า “สร้างการนำไม่ใช่ยึดติดแกนนำ” โดยการนำที่ว่า คือ “การนำในเชิงประเด็น” ซึ่งหมายถึงใช้การนำเสนอประเด็นหรือวาระในการเคลื่อนไหวเรียกร้อง เช่น การเคลื่อนไหวของมวลมหาประชาชนได้ใช้ประเด็น “การปฏิรูปก่อนเลือกตั้ง” เป็นต้น การนำแบบใหม่ต้องมีการปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่เหมาะสมกับสถานการณ์โดยรู้เท่าทันอารมณ์ของมวลชนอยู่เสมอ โดยมีการบริหารจัดการการเคลื่อนไหวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในเรื่องการออกแบบกิจกรรมที่ใช้ในการเคลื่อนไหว ความปลอดภัย อาหารและเครื่องดื่ม วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการเคลื่อนไหว และอื่น ๆ จุดแข็งคือการออกแบบรูปแบบการชุมนุมต่อสู้ได้อย่างสอดคล้องกับความแตกต่างหลากหลายทางอุดมการณ์ของผู้เข้าร่วม ไม่ผูกขาดกับแกนนำเหมือนกับการชุมนุมครั้งก่อนๆ แกนนำมีความหลากหลาย และการนำกว้างมากขึ้น การมีส่วนร่วมของมวลมหาประชาชนที่เข้าร่วมชุมนุมมีการพูดคุยนำเสนอและแลกเปลี่ยนข้อมูลปัญหาที่พบในพื้นที่ของตนสู่กันฟังอย่างกว้างขวาง ทั้งบนเวทีหลัก เวทีย่อย หรือบริเวณที่ชุมนุม เกิดการสื่อสารที่มีข้อมูลหลังไหลมาจำนวนมาก การสนับสนุนจะกระจายไปทุกเวทีไม่เน้นที่เฉพาะเวทีหลักซึ่งต่อไป ซึ่งจะช่วยในการขยายแนวร่วมและขยายฐานมวลชน ทำให้เกิดการตื่นตัวต่อปัญหาของประเทศมากขึ้น โดยผ่านช่องทางการสื่อสารต่างๆ เมื่อแกนนำมีความหลากหลาย การนำกว้างขึ้น การข่มขู่แกนนำโดยฝ่ายอำนาจรัฐแบบเดิมจะไม่สามารถหยุดยั้งหรือสลายการชุมนุมได้ (Katasila,S. 2017)

ดังนั้น จะเห็นได้ว่า การเคลื่อนไหวของ คปท.เป็น “การนำรวมหมู่” ที่มีรูปแบบและยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่หลากหลาย กล่าวคือ การไม่ผูกขาดกับแกนนำเหมือนกับการชุมนุมครั้งก่อนๆ แต่ละคนมีความหลากหลาย การนำมีความกว้างมากขึ้น โดยมีลักษณะผสมระหว่างการจัดองค์กรเคลื่อนไหวแบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) และรูปแบบประชาธิปไตยแบบร่วมปรึกษาหารือ (Deliberative Democracy) โดยใช้ความสัมพันธ์แนวราบที่เป็นเอกภาพในทิศทางใหญ่ร่วมกันขององค์กรประกอบในเครือข่ายที่หลากหลาย โดยทำหน้าที่การเคลื่อนไหวตามประเด็นและความถนัด ระดับแกนนำของแต่ละองค์กรมีอิสระในการตัดสินใจ ทั้งการเลือกช่วงเวลาและสถานที่ที่จะใช้ชุมนุม และแนวทางในการออกแบบการนำตามแนวทางของตนเอง แต่ก็ยังคำนึงถึงความเป็นเอกภาพในการเคลื่อนไหวด้วย

ข้อเสนอแนะ

บทเรียนการเคลื่อนไหวของ คปท.ตามแนวทางสันติวิธีเชิงรุกทำให้ทราบว่า คปท.มีการจัดการชุมนุมที่เป็นระบบและมีข้อเรียกร้องเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคมได้ การชุมนุมนั้นเป็นสิทธิอันชอบธรรมของประชาชนที่สามารถทำได้ตามรัฐธรรมนูญ

ข้อเสนอต่อรัฐบาล

- 1) หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องต้องทำหน้าที่กำกับดูแลให้การชุมนุมเป็นไปตามกรอบของกฎหมายภายใต้รัฐธรรมนูญบัญญัติ
- 2) ต้องเคารพสิทธิขั้นพื้นฐานอันชอบธรรมของประชาชนที่ออกมาชุมนุม ไม่มองผู้ชุมนุมเป็นศัตรูหรือมีทัศนคติด้านลบกับประชาชนผู้มาชุมนุม
- 3) ต้องมีการอบรมให้ความรู้เจ้าหน้าที่ระดับนโยบายรวมทั้งระดับปฏิบัติในการดูแลควบคุมการชุมนุมให้เข้าใจถึงหลักการควบคุมการชุมนุมแบบสันติวิธีเบื้องต้น เพื่อป้องกันเหตุกระทบกระทั่งซึ่งจะขยายผลนำไปสู่ความรุนแรงได้

ข้อเสนอต่อประชาชน

- 1) ประชาชนและกลุ่มพลังทางสังคมกลุ่มต่าง ๆ สามารถนำรูปแบบสันติวิธีเชิงรุกไปใช้ในการกดดันรัฐบาลเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีได้
- 2) การชุมนุมเรียกร้องประเด็นปัญหาทั้งปากท้อง และปัญหาทางการเมือง ต้องตั้งอยู่บนหลักการเรียกร้องอย่างสันติ ไม่ใช้ความรุนแรง ภายใต้ยุทธวิธีและ รูปแบบที่หลากหลาย

เอกสารอ้างอิง

- Asia-Pacific Regional Security Assessment. (2016). Proactive Pacifism. The new normal in Japan's foreign and security policy. Japan.
- Banmuang. (2016). Civil disobedience: direct democracy [Online]. Retrieved October 10, 2016 from <http://www.banmuang.co.th/oldweb/2014/01/ดื้อแพ่ง: ประชาธิปไตยทางตรง>.
- Chanchai, M. (2016). Civil Disobedience. Strategic Research Institute Institute of Defense [In Thai] Accessed from: www.sscthailand.org, 5 October 2016.
- Deerasert, D. (2014). Civil Disobedience. Command and General Staff College, Bangkok.
- Katasila, S. (2017). Political Ideology of The People's Democratic Reform Committee (PDRC) in Thailand Democratic Crisis. Ph.D., College of Social Innovation, Rangsit University
- Khamchai, T. (2014). Strategic Civil Disobedience Pervasiveness. Curriculum Development for Terrorism Knowledge and Insurgency for Executives Army Chief of Staff, Bangkok.
- King Prajadhipok's Institute. (2000). Factors and Conditions of Success of Peace. Introduce students to the Certificate Program in Basic Concepts of Managing Public Policy Conflict in Peace, Issue 7, November 19, 2000.
- Nagy, Stephen R. (2017). Japan's Proactive Pacifism: Investing in Multilateralization and Omnidirectional Hedging. Department of Politics and International Studies, at the International Christian University, Tokyo.
- Nititorn Lumluea. (2017). Indepnt-interview.

- Panchavinin, S. (2007). Righteousness and civil disobedience are institutions in Thai democracy. Ph.D., Faculty of Political Science, Thammasat University.
- Piriyarangsarn, S. (2015). Social Sanctions. College of Social Innovation, Rangsit University.
- Satha-Anand, C. (2016). Understanding Peace (In the midst of the great conflict in Thai society). "[Online] Available from: <http://thaipeace.wordpress.com>, 8 October 2016.
- Thamthai, M. (2008). Peaceful Conflict Management. Documentation of the conflict resolution process in Thai society with the new constitution. Bangkok.

วารสาร
พัฒนา
สังคม
JSD

การสถาปนาอำนาจของหญิงขายบริการทางเพศ ในเมืองเบตง จังหวัดยะลา

*สุรางค์ อาจณรงค์

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาถึงรูปแบบและเงื่อนไขของการสถาปนาอำนาจของหญิงขายบริการทางเพศในอำเภอเบตง โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตการณ์ ผลการวิจัยพบว่า หญิงขายบริการประสบความสำเร็จในการเสริมสร้างอำนาจ ดังจะเห็นได้จากมีส่วนร่วมในการเลือกแขกได้เอง ร่วมกำหนดค่าบริการ และร่วมกำหนดรูปแบบการให้บริการสำหรับเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการสถาปนาอำนาจได้แก่ บริบทของการพัฒนาการเศรษฐกิจที่มีธุรกิจขายบริการทางเพศเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ การสร้างทรัพยากรเชิงอำนาจในรูปของการเสริมความงาม การใช้ภาษาต่างประเทศ ทักษะการให้บริการที่น่าประทับใจ และการขยายตัวของวาทกรรมสตรีนิยมและวาทกรรมความเป็นปกติของอาชีพขายบริการทางเพศ

คำสำคัญ หญิงขายบริการทางเพศ การสถาปนาอำนาจ วาทกรรมสตรีนิยม การทำให้เป็นปกติของอาชีพขายบริการทางเพศ ทรัพยากรเชิงอำนาจ

* นักศึกษาหลักสูตรปริญญาตรี สาขาเอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ E-mail: surang030806@gmail.com

Empowering Female Sex Workers in Betong City, Yala Province

*Surang Ajnarong

Abstract

The objective of this research is to study forms and conditions for empowering female sex workers in Batong District. The qualitative method was used with in-depth interviews and observations. The study found that female sex workers succeed in their empowerment as they join in selection of their own client, determination of service fees, and the form of service deliveries. The conditions of their empowerment comprise of the economic development based on prostitution business as the key strategy, development of power resources in the forms of beauty creation, practice of foreign language speaking, improvement of service delivery skills, and the expansion of the discourses of feminism and normalization of the prostitution careers.

Keywords: Female Sex Workers, Empowerment, Discourse of Feminism, Normalization of the Prostitution Careers, Power Resources

* Student in Doctor of Philosophy Program in Asian Studies, Walailak University, E-mail: surang030806@gmail.com

ความสำคัญของปัญหา

ธุรกิจขายบริการทางเพศในสังคมไทยมีมาตั้งแต่อดีต¹ แม้เป็นอาชีพที่สังคมดูถูกดูแคลนอย่าง² ซึ่งไม่เพียงแต่หญิงขายบริการเท่านั้นที่ถูกสังคมรังเกียจ แต่ผู้ที่เข้าไปข้องเกี่ยวกับพวกหล่อนก็ถูกสังคมลงโทษเช่นเดียวกัน ดังที่พระยาอนุมานราชชนได้กล่าวว่า “การคบหาเสวนากับผู้หญิงคนชั่วถือกันว่าเป็นที่น่ารังเกียจ ไปสู่ขอลูกสาวเขา ถ้าเขารู้ว่าเป็นนักเลงเที่ยวผู้หญิงคนชั่วใครก็ไม่อยากจะได้มาเป็นเขย” (Anumanrachathon, 1979: 28) การดูถูกและเหยียดหยามหญิงขายบริการทางเพศ ยังสะท้อนจากคำเรียกแทนหญิงเหล่านี้ อาทิ หญิงคนชั่ว หญิงแพศยา หญิงโสเภณี หญิงงามเมือง หญิงนครโสเภณี นางนกเถื่อน พวกหนักโลก กะหรี เสรีณี หญิงโคมเขี้ยว นางโคจรตัวกามโรค ฯลฯ หญิงขายบริการในอดีตจึงมีสถานะเป็นเพียงวัตถุบำบัดความใคร่ที่น่ารังเกียจ

ในปัจจุบันนี้ภาพของโสเภณีที่ถูกตีตราให้เป็นหญิงชั่ว สกปรก และสาส์อน อันเป็นตราบาปที่ถูกประทับตั้งแต่ในอดีตยังคงปรากฏอยู่ แต่กลับถูกปิดทับไว้ด้วยผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ หญิงขายบริการทางเพศจึงถูกเปลี่ยนมุมมองจากสิ่งที่น่ารังเกียจมาเป็นสิ่งที่ควรให้ความช่วยเหลือ แนวคิดดังกล่าวได้ทำให้หญิงขายบริการกลายเป็นปัญหาสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะในด้านการค้ามนุษย์ซึ่งทั่วโลกไม่ยอมรับและยังประณามการกระทำนี้ การมีหญิงขายบริการทางเพศอยู่จึงเปรียบเสมือนเครื่องบ่งชี้ถึงสภาวะการฉ้อเอารัวยทางเพศ และส่งผลให้ “ประเทศเสื่อมเสียชื่อเสียง”

งานวิจัยที่ผ่านมาหลายชิ้นได้ชี้ให้เห็นถึงสถานะที่ต่ำต้อยของหญิงขายบริการทางเพศ โดยมองว่าด้านหนึ่งเป็นเพราะระบบโครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมที่ส่งผลให้ผู้หญิงเข้าสู่อาชีพขายบริการ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็ประทับทราหญิงขายบริการให้อยู่ในฐานะ “สินค้า” หรือ “วัตถุทางเพศ” ที่ลดทอนคุณค่าความเป็นมนุษย์และพรางตาให้เห็นว่าการขายบริการเป็นงานอย่างหนึ่งในขณะที่ถูกค่าปฏิบัติต่อหญิงขายบริการในฐานะเป็นเครื่องเล่นเพื่อตอบสนองทางเพศเท่านั้น

¹ ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ (สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ได้บันทึกเกี่ยวกับโสเภณีไว้ดังนี้: “ถ้าบุตรคนใดกระทำชั่วกับชายบูตริ่งให้แก่ชายผู้หนึ่ง ซึ่งมีความชอบธรรมที่จะเกณฑ์ให้สตรีที่ตนชื่อนั้นเป็นหญิงแพศยาหาเงินได้ โดยชายผู้นั้นต้องเสียเงินภาษีถวายพระมหากษัตริย์” (La Loubere, 1967: 331)

² กฎหมายลักษณะผัวเมีย (บัญญัติในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 พ.ศ. 2447) ได้กล่าวถึงหญิงอาชีพขายบริการทางเพศที่ถูกสังคมรังเกียจไว้ดังนี้ “มาตราหนึ่ง ชายใดสู่ขอเอา... หญิงนครโสเภณีมาเลี้ยงเป็นเมีย... พิจารณาเป็นสังข์ไร้ทำนให้ผจางหญิงชายนันด้วยไถนา ส่วนหญิงอันร้ายให้เอาเฉลวปะหน้า ทัดดอกขบาทั้งสองหู ร้อยดอกขบาแดงเป็นมาลัยใส่ศีรษะ ใส่คอแล้วให้เอาหญิงนั้นเข้าเทียมแอกข้างหนึ่ง ผจางด้วยไถนาสามวัน ถ้าแลชายผัวนั้นยังรักเมียมันอยู่มิให้ผจางไร้ ทำนให้เอาชายผัวนั้นเข้าเทียมแอกข้างหนึ่ง หญิงอยู่ข้างหนึ่ง อย่าให้ปรับไหมชายผู้นั้นเลย” (Fine Arts Department, 1980: 278)

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อต้องการศึกษาถึงรูปแบบที่แสดงออกในการสถาปนาอำนาจของหญิงชายบริการทางเพศในเมืองเบตง และเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการสถาปนาอำนาจของหญิงชายบริการเหล่านี้

ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

“การสถาปนาอำนาจ” เป็นแนวคิดที่อยู่ในความสนใจของนักสังคมวิทยา โดย Max Weber ได้กล่าวว่า อำนาจ (power) หมายถึง “ความเป็นไปได้ที่ผู้กระทำการผู้หนึ่งภายในความสัมพันธ์ทางสังคมจะอยู่ในตำแหน่งที่สามารถทำตามเจตจำนงของตนให้บรรลุผลได้ แม้ว่าจะถูกต่อต้านก็ตาม”

แนวคิดของ Weber มีประเด็นที่น่าสนใจ คือ: 1) “อำนาจ” ในที่นี้หมายถึง “อำนาจทางสังคม” ซึ่งเกิดขึ้นเมื่ออยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างคน 2 คนขึ้นไป 2) อำนาจไม่จริงยั่งยืน เมื่อบริบทเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจก็จะเปลี่ยนตามไปด้วย 3) ปกติบุคคลจะมีอำนาจไม่เท่ากัน โดยผู้มีอำนาจเหนือกว่าจะสามารถทำให้ความต้องการของเขาบรรลุผลได้ ในขณะที่ผู้ไร้อำนาจไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ 4) ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจมักจะมีการต่อต้าน/ขัดแย้งจากผู้มีอำนาจน้อยกว่า และ 5) “ฐานที่มาของอำนาจ” (power base) อาจมีที่มาได้หลากหลาย เช่น ความแข็งแกร่งของร่างกาย อำนาจของเงิน อาวุธ ยุทธโศภณ อำนาจของเสียงส่วนใหญ่ อำนาจของสื่อ อำนาจที่มาจากความหลงใหลคลั่งไคล้ ฯลฯ (Wanthana, 2008: 2-3; Olsen, 1978: 44)

กล่าวโดยสรุป นักสังคมวิทยากระแสหลักศึกษา “อำนาจ” โดยได้รับอิทธิพลจาก Max Weber ซึ่งมองว่า “อำนาจ” ขึ้นอยู่กับทรัพยากรเชิงอำนาจ และเทคนิคการใช้อำนาจ แนวคิดดังกล่าวนี้ประสบปัญหาสำคัญ คือ “คนชายขอบ” ในปัจจุบัน (อาทิ คนพิการ คนชรา ผู้ป่วยโรคเอดส์ คนยากจนในชนบท คนกลุ่มน้อย โสเภณี ฯลฯ) ซึ่งเป็นกลุ่มที่ไม่มี “ทรัพยากรเชิงอำนาจ” แต่พวกเขากลับสามารถสถาปนาอำนาจขึ้นมาได้ นอกจากนี้อำนาจต่อต้าน/ขัดแย้งของพวกเขายังมีจุดมุ่งหมายในการขยายพื้นที่ทางวัฒนธรรม เพื่อให้พวกเขาตนมีที่ยืนในสังคมได้อย่างมั่นคงและเต็มไปด้วยความเชื่อมั่น พร้อม ๆ กับดำเนินการเจรจาต่อรองเพื่อมีส่วนร่วมในการแบ่งปันสิทธิประโยชน์ทางสังคมอย่างเท่าเทียมกับสมาชิกอื่น ๆ ของสังคม (Samukkethum, 2011: 24)

แนวคิดเกี่ยวกับอำนาจที่น่าสนใจอีกแนวคิดหนึ่ง คือ แนวคิดว่าด้วยวาทกรรมของ Foucault (Foucauldian discourse theory) ประเด็นที่เขาให้ความสนใจมาโดยตลอดคือ ปฏิบัติการของอำนาจ (“the how” of power) Foucault มองว่าในแต่ละสังคมมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจชุดต่าง ๆ ประกอบกันอยู่อย่างซับซ้อน แต่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้น สะสม และส่งผ่าน โดยผ่านการปฏิบัติการของวาทกรรมว่าอะไรคือความดีงามและถูกต้อง โดยอำนาจดำรงอยู่คู่กับ “สัจจะ” เสมอ สิ่งที่เขาสงสัยคือ “กรอบความคิดเรื่องสิทธิอำนาจ กลไกของอำนาจ การเผยแพร่ของสัจจะหรือกฎเกณฑ์แห่งอำนาจ และอำนาจของวาทกรรม” (Foucault, 1980: 85)

Foucault เชื่อว่าความคิดและพฤติกรรมของคนเราถูกกำกับควบคุมโดยวาทกรรม อันทำให้คนเราขาดอิสรภาพ ซึ่ง “วาทกรรม” ในที่นี้หมายถึงถ้อยแถลงในรูปของคำพูดและข้อเขียนที่ปรากฏอยู่

ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง Foucault ต้องการค้นหาเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้เกิดวาทกรรมขึ้นมา ในขณะเดียวกัน เขามีความเชื่อว่าอำนาจก่อให้เกิดความรู้ โดยการทำให้มนุษย์เป็นผู้กระทำ (subject) และควบคุมผู้กระทำนั้นด้วยความรู้ อำนาจกับความรู้จึงเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ออก

Foucault มองอำนาจทั้งด้านลบและบวก คือ ทั้งด้านบังคับควบคุมและการผลิตสร้าง หรือด้านทำลายและสร้างสรรค์ ด้านการครอบงำและการปลดปล่อยให้มีเสรีภาพ เขามองว่าอำนาจต้องมีนัยของการผลิตสร้าง/ให้เกิดบางสิ่งบางอย่างได้ อำนาจคือพลังที่สามารถผลิตทั้งความรู้และความจริง เนื่องจากอำนาจเป็นนามธรรมที่มองไม่เห็น อำนาจจึงมองเห็นได้ก็ด้วยการมองผ่านการปฏิบัติการเท่านั้น (Ganjanapan, 2012: 125-124)

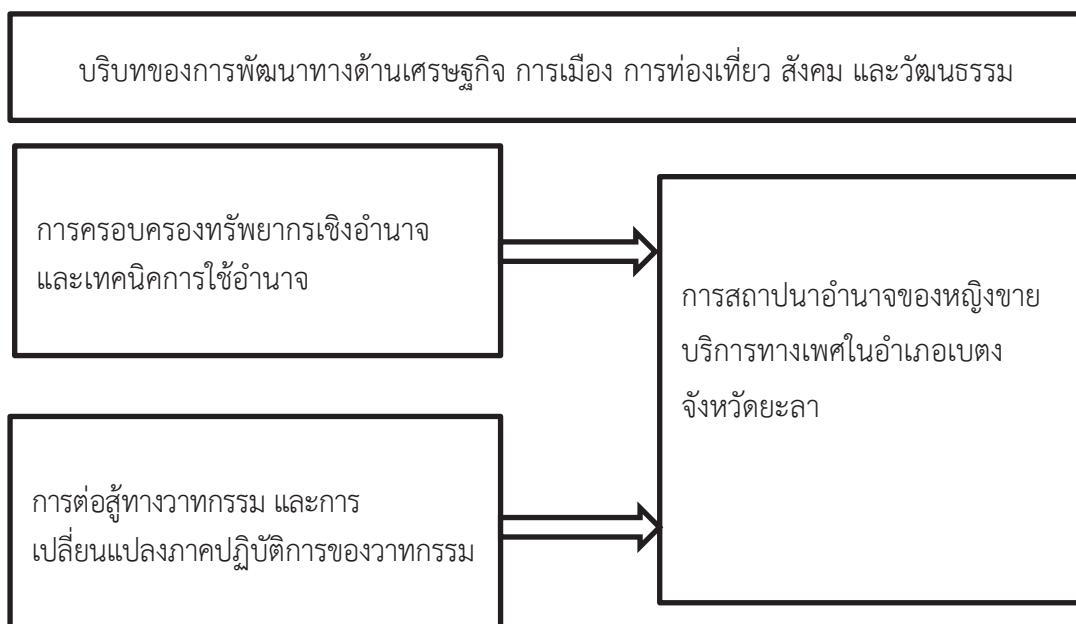
Foucault ชี้ให้เห็นว่า นักวิชาการไม่ได้แสวงหาความจริงแท้อย่างเป็นทางการและอิสระ แต่ถูกจำกัดอยู่ในระบอบของความจริง (Regime of Truth) ความจริงถูกสร้างขึ้นโดยการจำกัดบังคับหลายรูปแบบด้วยระบอบของความจริงซึ่งประกอบด้วยวาทกรรมที่กำหนดว่าอะไรถูกอะไรผิด รวมทั้งวิธีการควบคุมให้คนแยกแยะถูกผิดตามกรอบนั้น วิธีการและเทคนิคที่จะนำไปสู่การเข้าถึงความจริง และสถานะของผู้ที่ได้รับการยอมรับว่าพูดความจริง (Foucault, 1984: 73) การสร้างความรู้ของนักวิชาการจึงถูกจำกัดโดยกรอบของสิ่งที่ถูกยอมรับว่าถูกหรือผิด ซึ่งมีฐานอยู่ที่อำนาจ

จะเห็นได้ว่า Foucault พิจารณาอำนาจโดยเชื่อมโยงกับความรู้และการทำให้มนุษย์กลายเป็นประธานผู้กระทำ พร้อมๆ กับเป็นผลผลิตของวาทกรรม เนื่องจากตัวตนของมนุษย์ถูกผลิตจากสังคมวัฒนธรรมรอบๆ ตัว อำนาจมิได้ถูกผูกขาดโดยศูนย์กลางอำนาจ หรือจากสถาบันอำนาจหลักที่เป็นทางการ หากแต่ปรากฏอยู่ในทุกที่ของความสัมพันธ์ทางสังคม โดยจะแสดงออกในภาคปฏิบัติการในแต่ละสนาม (site) และบริบทของอำนาจมาจากทุกทิศทางรอบๆ ตัวเรา รวมทั้งมาจากตัวเราเองด้วย อำนาจจึงไม่ได้มีหนึ่งเดียวแต่มีความสลับไหล ต่อรอง ขัดขึ้น ต่อต้าน ร่วมมือ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบท แม้แต่ความเป็นบุคคล (subject) ก็เป็นผลมาจากความสัมพันธ์ทางอำนาจ เนื่องจากบุคคลถูกห่อหุ้มด้วยวาทกรรมและการปฏิบัติการของวาทกรรม (Thosakul, 2005: 38)

กล่าวโดยสรุป แนวคิดสังคมวิทยากระแสหลักมองว่า “อำนาจ” ขึ้นอยู่กับการครอบครองทรัพยากรเชิงอำนาจ และเทคนิคการใช้อำนาจ ส่วน Michel Foucault มองอำนาจโดยผ่านวาทกรรมและภาคปฏิบัติการของวาทกรรม รวมทั้งความเป็นเอกภาพระหว่างอำนาจกับความรู้และความจริง แนวคิดดังกล่าวจะถูกนำมาใช้เป็นกรอบเบื้องต้นสำหรับการศึกษาถึงการสถาปนาอำนาจของหญิงชายบริการทางเพศในอำเภอเบตง เพื่อพิจารณาว่าหญิงเหล่านี้มีการเสริมสร้างทรัพยากรเชิงอำนาจและเทคนิคการใช้อำนาจอย่างไรบ้าง รวมทั้งมีการโต้ตอบกับวาทกรรมสตรีนิยม และวาทกรรมเกี่ยวกับหญิงชายบริการทางเพศอย่างไร

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

แผนภาพที่ 1: กรอบแนวคิดในการศึกษาเรื่องการสถาปนาอำนาจของหญิงขายบริการทางเพศ

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยใช้เวลาเก็บข้อมูลอยู่ในพื้นที่รวม 14 เดือน (พฤศจิกายน 2556 ถึง ธันวาคม 2557) โดยในช่วง 2 เดือนแรก ผู้วิจัยเข้าพื้นที่เพื่อศึกษาบริบทของสถานประกอบการ รูปแบบการขายบริการทางเพศ สภาพการดำเนินชีวิตประจำวันของหญิงขายบริการ และข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าของสถานประกอบการ ในช่วงนี้ผู้วิจัยพยายามสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับงานขายบริการทางเพศเพื่อหาช่องทางในการเข้าถึงข้อมูลระดับลึกต่อไป ในช่วง 5 เดือนถัดมาผู้วิจัยใช้เวลาในการสัมภาษณ์เจ้าของสถานบริการ คนเชียร์แขก นักท่องเที่ยว และเข้าไปสังเกตในสถานบันเทิงรูปแบบต่างๆ เพื่อศึกษารูปแบบหรือวิธีการอยู่ร่วมกับลูกค้าของหญิงขายบริการ ในช่วง 3 เดือนต่อมาได้ทำการสัมภาษณ์นักท่องเที่ยวและหญิงขายบริการทางเพศสังกัดบ้านช่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวนชาติของประเทศมาเลเซียซึ่งอยู่ในเดือนสิงหาคมจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นจำนวนมาก จึงเป็นโอกาสที่จะพูดคุยกับนักท่องเที่ยวได้อย่างหลากหลาย ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าหญิงขายบริการที่มีไว้รองรับนักท่องเที่ยวในช่วงนั้นมีจำนวนไม่เพียงพอ ทำให้คุณค่าของหญิงที่มีอยู่มีสูงขึ้นไปในวันธรรมดา จนถึงในช่วง 4 เดือนสุดท้าย ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลเพิ่มเติมเพื่อความชัดเจน และเก็บรายละเอียดที่ยังไม่สมบูรณ์

สำหรับข้อได้เปรียบของผู้วิจัยในการศึกษานี้ก็คือ ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับพื้นที่เป็นอย่างดี เนื่องจากในปี 2528 – 2541 ผู้วิจัยได้ไปปฏิบัติหน้าที่ครู ณ โรงเรียนมัธยมศึกษาแห่งหนึ่งในเมืองเบตง

การอยู่ในพื้นที่นานถึง 13 ปี ทำให้มีโอกาสร่วมสนทนากับและรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับหญิงขายบริการ ได้รู้จักเจ้าของช่อง แมงดา (คนเชียร์แซก) นักท่องเที่ยว รู้จักพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของช่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ รับรู้ถึงความทุกข์ทรมานของหญิงขายบริการทางเพศในยุคช่องปิด

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการดังนี้ 1) การสัมภาษณ์เชิงลึกหญิงขายบริการทางเพศ เจ้าของช่อง คนเชียร์แซก นักท่องเที่ยว และชาวบ้านในชุมชน 2) การศึกษารายกรณี โดยเลือกศึกษาหญิง ขายบริการทางเพศบ้านชินคาราโอเกะที่เข้ามาขายบริการในเบตง 3 เดือนขึ้นไป จำนวน 6 ราย 3) การ สังเกตการณ์เกี่ยวกับสถานบริการ ความเคลื่อนไหวและความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ สังเกตบรรยากาศยามค่ำคืนของสถานบันเทิง เพื่อต้องการรับทราบเกี่ยวกับการใช้ชีวิตร่วมกับลูกค้าของ หญิงขายบริการ นอกจากนี้ยังได้สังเกตพฤติกรรมของผู้เกี่ยวข้องภายในบ้านช่อง ทั้งในช่วงปกติและ ในช่วงที่มีลูกค้าเข้าไปใช้บริการ

สำหรับการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ได้ใช้วิธีการแบบสามเส้า (triangulation) โดยการ สัมภาษณ์คนที่สองเพื่อนำมาตรวจสอบกับข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์คนที่หนึ่ง ซึ่งหากพบว่าข้อมูล ที่ได้รับไม่ตรงกันก็จะตรวจสอบเพิ่มเติมโดยการสัมภาษณ์คนที่สาม ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ประสบปัญหาที่ จะต้องมีการค้นหาความจริงจากการสัมภาษณ์คนที่ 3 – 5 อยู่บ่อย ๆ ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัย ได้ใช้วิธีการพิจารณาถึงความสอดคล้องระหว่างข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้กับแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ โดยพิจารณา กลับไปกลับมาหลาย ๆ ครั้ง ทั้งความสอดคล้องกับทฤษฎีสังคมวิทยากระแสหลัก และความสอดคล้องกับ แนวคิดของ Michel Foucault โดยพยายามตั้งคำถามและค้นหาคำตอบให้กับปริศนาต่าง ๆ ที่ยังไม่ เข้าใจและไม่ลงตัว จนกระทั่งสามารถอธิบายภาพรวมได้อย่างน่าพึงพอใจในแต่ละประเด็น จึงเริ่มลงมือ เขียนรายงาน

บริบทของพื้นที่

เมืองเบตง จ.ยะลา มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศมาเลเซียทางด้านรัฐเปรัก และรัฐเคดาห์ถึงรัฐ ปีนัง แม้อาชีพส่วนใหญ่ของผู้อยู่อาศัยในอำเภอเบตงยังคงทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สวน ยางพารา และสวนผลไม้ แต่เศรษฐกิจหลักก็คือ “การท่องเที่ยว” โดยมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจหลาย แห่ง ทั้งแหล่งท่องเที่ยวเพื่อความบันเทิงสมัยใหม่ แหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวเชิง ประวัติศาสตร์ แหล่งท่องเที่ยวเชิงนันทนาการ และแหล่งท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

เบตงเป็นเมืองชายแดนที่มีผู้คนสัญจรผ่านเข้าออกเพื่อติดต่อทางธุรกิจการค้า และการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ (มาเลเซีย จีน และอินเดีย) เป็นสัดส่วนมากกว่า นักท่องเที่ยวไทยถึงสามเท่ากว่า (ดูในตารางที่ 1) ส่งผลให้เบตงกลายเป็นเมืองที่มีผู้คนหนาแน่น อาชีพ ขายบริการทางเพศเป็นอาชีพที่มีความสำคัญ โดยหญิงขายบริการส่วนใหญ่เป็นชาวไทยที่เดินทางมาจาก เกือบทุกจังหวัด นอกจากนี้ยังมีผู้หญิงพม่า เวียดนาม ลาว จีน อินโดนีเซีย และฟิลิปปินส์ หญิงขายบริการ เหล่านี้ได้เข้าสู่อาชีพด้วยความสมัครใจ แต่หญิงขายบริการทางเพศในเบตงมีความแตกต่างจากเมือง ท่องเที่ยวอื่น ๆ ที่ส่วนใหญ่เปิดให้บริการแก่นักท่องเที่ยวไทยเป็นหลัก แต่หญิงขายบริการในเบตงปฏิเสธการ

ให้บริการแก่นักเที่ยวไทย โดยมีการประกาศให้เป็นที่รับรู้กันทั่วไปว่าเป็นสถานที่ขายบริการแก่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาติเท่านั้น

สถานบริการทางเพศในเบตงประกอบด้วย 3 ย่าน แต่ละย่านต่างมีสถานบริการเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้พื้นที่ในยามค่ำคึกคักประดับด้วยแสงสีสว่างไสว มีเสียงเพลงดังสนั่น ผู้คนเดินกันไปมาไม่ขาดสายตา โดยเฉพาะในบริเวณสองข้างทางที่พลุกพล่านไปด้วยขายนักร้อง นักท่องเที่ยวชาวมาเลเซียและชาวจีนจำนวนมากมีเป้าหมายในการเที่ยวโสเภณี เนื่องจากเบตงเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงด้านการให้บริการ ธุรกิจขายบริการทางเพศได้ส่งผลให้เบตงมีการพัฒนาและขยายตัวอย่างรวดเร็ว เกิดสภาพคล่องทางการเงิน ธุรกิจทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นร้านค้า ร้านอาหาร โรงแรม ที่พัก ร้านเสริมสวย ล้วนได้รับรายได้สูงมากในแต่ละเดือน รวมทั้งมีธุรกิจเกิดใหม่จากการมีหญิงขายบริการในพื้นที่ ทั้งธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่องกับงานขายบริการทางเพศ เช่น ร้านนวด บาร์เบอร์ ร้านคาราโอเกะ และธุรกิจที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวและหญิงขายบริการทางเพศอีกหลายประเภททั้งที่ถูกกฎหมาย และผิดกฎหมาย เช่น รถเช่าเหมาลำ รถรับจ้าง บ่อนการพนัน ร้านอาหาร ดิสโก้เธค เป็นต้น

จากการสำรวจในพื้นที่พบว่า มีธุรกิจบ้านช่องจำนวน 34 หลัง ร้านคาราโอเกะ 55 ร้าน ร้านนวดแผนไทย 25 ร้าน ร้านบาเบียร์ 15 ร้าน และดิสโก้เธค 12 แห่ง นอกจากนี้ยังมีร้านนวดแผนโบราณ แผนปัจจุบัน และบาร์เบอร์ที่มีการขายบริการทางเพศแอบแฝงอยู่ จากข้อมูลที่มีอยู่ พบว่ามีหญิงขายบริการทางเพศเฉพาะกลุ่มบ้านช่อง 714 คน (ข้อมูลทะเบียนผู้รับบริการด้านสาธารณสุขของศูนย์บริการสาธารณสุขชุมชน) ซึ่งหากรวมร้านประเภทอื่น ๆ ทั้งหมด คาดว่าน่าจะมีหญิงขายบริการทางเพศไม่ต่ำกว่า 3,000 – 5,000 คน

ตารางที่ 1: นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาอำเภอเบตงโดยผ่านด่านตรวจคนเข้าเมือง พ.ศ. 2547-2557

ปี	นักท่องเที่ยว			รายได้ (ล้านบาท)		
	ไทย	ต่างชาติ	รวม	ไทย	ต่างชาติ	รวม
2547	73,028	171,092	244,120,	136.25	553.98	690.23
2548	57,179	163,427	220,606	84.01	486.34	570.35
2549	51,030	224,071	282,463	76.79	688.31	765.11
2550	45,297	224,071	269,368	63.46	599.60	663.063
2551	69,463	242,249	311,712	97.44	629.27	726.71
2552	50,438	250,132	300,670	140.97	963.74	1,104.71
2553	101,876	271,393	373,269	211.49	1,108.50	1,319.99
2554	97,039	238,929	335,968	271.57	1,057.21	1,328.78
2555	110,299	318,745	429,044	336.68	1,422.56	1,759.24
2556	115,650	448,121	563,771	362.59	2,057.80	2,420.39
2557	122,740	466,913	589,653	388.95	2,130.74	2,519.69

ที่มา : (ด่านตรวจคนเข้าเมืองจังหวัดยะลา, 2557)

รูปแบบการสถาปนาอำนาจของหญิงขายบริการ

จากการศึกษาหญิงขายบริการทางเพศในเชิงลึกจำนวน 6 คน พบว่ามีอายุประมาณ 23 – 28 ปี ทั้งหมดอพยพมาจากภาคตะวันออก อีสาน และภาคกลาง ครึ่งหนึ่งเคยสมรสและมีบุตร แต่ครอบครัวล้มเหลวจึงจำเป็นต้องมาประกอบอาชีพขายบริการทางเพศ โดยก่อนเข้ามาทำงานในเบตง เคยทำงานขายบริการที่อื่นมาก่อน พวกหล่อนทุกคนต่างพึงพอใจที่ได้ทำงานขายบริการในอำเภอเบตง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการรับแขกชาวต่างชาติที่ไม่สนใจเรื่องส่วนตัว หลายรายต้องการหญิงบริการเพื่อเป็นเพื่อนร่วมเที่ยว/ร่วมดื่ม บางรายไม่สนใจการมีเพศสัมพันธ์ และจ่ายทิปหนัก แตกต่างกับนักเที่ยวชาวไทยที่ชอบซักถามเรื่องส่วนตัว ชอบแสดงความเห็นอกเห็นใจ แต่เน้นการมีเพศสัมพันธ์ และไม่ค่อยจ่ายทิป ด้วยเหตุผลดังกล่าวทำให้หญิงเหล่านี้ในเบตงปฏิเสธที่จะรับแขกคนไทย

การสถาปนาอำนาจของหญิงขายบริการสามารถแสดงออกเมื่อมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่เกี่ยวข้อง อาทิ แขนักเที่ยว เจ้าของสถานบริการ คนเชียร์แขก แม่บ้าน ช่างเสริมสวย เป็นต้น โดยหญิงบริการเหล่านี้แสดงออกถึงการเป็นฝ่ายรุกในการสนทนา แสดงความคิดเห็นต่างด้วยความเชื่อมั่น การเจรจาต่อรองในประเด็นต่าง ๆ บ่อยครั้งที่คนเชียร์แขกและแม่บ้านแสดงออกถึงความเกรงใจและกลัวว่าหญิงขายบริการจะไม่พอใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หญิงขายบริการที่หน้าตาดี/มีนักท่องเที่ยวเลือกใช้บริการเป็นจำนวนมาก ซึ่งเจ้าของสถานบริการมักให้ความเกรงใจและคอยเอาอกเอาใจเพราะกลัวว่าหญิงหน้าตาดีดังกล่าวจะลาออกไปทำงานที่อื่น ภายใต้บริบทที่หญิงขายบริการในเบตงมีจำนวนไม่เพียงพอกับความต้องการของนักท่องเที่ยวต่างชาติ ยิ่งทำให้อำนาจต่อรองตกเป็นของหญิงบริการอย่างเห็นได้ชัด

จากการศึกษาในครั้งนี้ สามารถจำแนกรูปแบบการแสดงออกเชิงอำนาจในสถานการณ์ต่าง ๆ ของหญิงขายบริการทางเพศในเมืองเบตงได้ดังนี้ ประการแรก การแสดงออกเชิงอำนาจในความสัมพันธ์กับคนกลุ่มอื่น ๆ ภายในบ้านช่อง หญิงขายบริการจะมีรูปแบบเฉพาะสำหรับการสร้างความสัมพันธ์เพื่อสร้างอำนาจให้กับตนเอง อาทิ การใช้เงินในการว่าจ้างแม่บ้านให้ทำสิ่งต่าง ๆ ให้กับตนเอง ทั้งการซักล้างเสื้อผ้า การซื้อของ การทำของกินที่ตัวเองต้องการ ฯลฯ บางครั้งมีการให้ของขวัญในโอกาสวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันปีใหม่ วันเกิด ส่วนหญิงบริการที่หน้าตาดีและมีแขกขาประจำจะทำให้เจ้าของสถานบริการเกรงใจและให้ความสำคัญกับตนเป็นพิเศษ รวมทั้งใช้รูปร่างหน้าตาและนิสัยเพื่อให้เชียร์ง่าย คนเชียร์แขกไม่ต้องเชียร์มาก แยกเห็นครั้งแรกก็ชอบจนมีงานให้ทำได้ทุกวัน ส่วนเจ้าของบ้านช่องก็นั่งนับเงินที่ไหลมาเทมา จึงอาจกล่าวได้ว่าภายใต้ความสัมพันธ์ที่หญิงขายบริการเป็นศูนย์กลางของธุรกิจย้อมจึงส่งผลให้หญิงขายบริการเกิดอำนาจต่อรองกับบุคคลที่เกี่ยวข้องภายในบ้านช่องได้โดยไม่ยาก

ประการที่สอง การแสดงออกเชิงอำนาจในการเลือกลูกค้า หญิงขายบริการทางเพศในเมืองเบตงสามารถเลือกลูกค้าได้ โดยจำแนกคุณสมบัติของลูกค้าที่หญิงขายบริการประสงค์จะเลือกได้เป็น 7 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มเลือกลูกค้าจีนหนุ่ม 2) ลูกค้าจีนแก่ 3) ลูกค้ามลายูหนุ่ม 4) ลูกค้ามลายูแก่ 5) ลูกค้าอินเดียหนุ่ม 6) ลูกค้าอินเดียแก่ และ 7) ให้บริการแก่ลูกค้าได้ทุกกลุ่ม อำนาจในการเลือกลูกค้าของหญิงบริการในเบตงถือเป็นอำนาจที่พิเศษและมีความสำคัญยิ่ง เมื่อเทียบกับหญิงขายบริการในจังหวัดอื่น ๆ ที่ไม่มีสิทธิเลือกลูกค้า ตรงกันข้าม มีแต่ลูกค้าเท่านั้นที่เป็นฝ่ายเลือกหญิงบริการได้ตามความพึงพอใจ สิทธิใน

การเลือกลูกค้าของหญิงบริการเบตงดังกล่าวส่งผลให้พวกหล่อนเป็นฝ่ายรุกในการแสวงหาเพื่อทำให้อรสนิยมของตนได้รับการตอบสนอง อาทิ หญิงบางคนชอบขวามลายูเพราะสุภาพ อ่อนโยน และไม่ค่อยตีมือ บางคนชอบหนุ่มจีนเพราะชอบดื่มและร้องเพลงเสียงดัง บางคนชอบชายจีนสูงอายุเนื่องจากใจดีและจ่ายหนัก การตัดสินใจเลือกแขกของหญิงบริการในบ้านช่องเป็นที่รับรู้ของคนเชียร์แขก ซึ่งคนเชียร์แขกก็จะเรียกหญิงบริการที่มีรสนิยมตรงกับคุณลักษณะของนักเที่ยวที่เดินเข้ามาในบ้านช่อง โดยหญิงบริการแต่ละคนก็จะมีการศึกษาหาความรู้เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับรับแขกตามคุณสมบัติที่ตนเลือก เช่น คนที่รับแขกชาวจีนก็จะฝึกพูดภาษาจีน ส่วนคนที่รับแขกขวามลายูก็จะฝึกพูดภาษามลายู รวมทั้งเรียนรู้เกี่ยวกับอาหาร การแต่งกาย และมารยาทต่าง ๆ อีกด้วย

ประการที่สาม การแสดงออกเชิงอำนาจในการกำหนดอัตราค่าบริการ หญิงขายบริการในเมืองเบตงสามารถกำหนดค่าตัวในการให้บริการแต่ละครั้งได้ด้วยตัวเอง และสามารถใช้พื้นที่เคลื่อนย้ายตัวเองเพื่อการรักษาระดับค่าตัว อันแตกต่างกับหญิงบริการในจังหวัดอื่น ๆ ที่ไม่สามารถกำหนดอัตราค่าบริการของตัวเองได้ เนื่องจากต้องเป็นไปตามอัตราที่สถานบริการกำหนด

ประการที่สี่ การแสดงออกเชิงอำนาจในการกำหนดรูปแบบการให้บริการ พบว่าหญิงขายบริการทางเพศในเมืองเบตงสามารถกำหนดจำนวนครั้งของการให้บริการในแต่ละรอบของการซื้อบริการได้ โดยในบ้านช่องนั้นไม่มีการให้บริการห้องพัก ดังนั้นเมื่อแขกได้เลือกหญิงบริการเป็นคู่ของตนแล้ว ทั้งสองก็จะพากันออกไปหาความสำราญในสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ โดยช่วงเวลา 1 รอบของการให้บริการก็คือ 1 วัน ซึ่งโดยทั่วไปหญิงบริการจะทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์ในการนำนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติไปในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งหล่อนในฐานะคนนำเที่ยวย่อมใช้อำนาจในการตัดสินใจเลือกร้านอาหาร หรือสถานที่ต่าง ๆ ได้ค่อนข้างสูง นอกจากนี้พวกหล่อนยังสามารถกำหนดการให้บริการเพศสัมพันธ์แก่แขกได้อีกด้วย ซึ่งจากการสัมภาษณ์พบว่าโดยทั่วไปกำหนดให้บริการเพศสัมพันธ์ไม่เกิน 2 ครั้งต่อ 1 รอบบริการ โดยมีเงื่อนไขว่าการมีเพศสัมพันธ์แต่ละครั้งนั้น ลูกค้าต้องใช้ถุงยางอนามัย มิฉะนั้นจะถูกปฏิเสธที่จะมีเพศสัมพันธ์ด้วย

เงื่อนไขที่เอื้ออำนาจต่อการสถาปนาอำนาจของหญิงบริการ

อาจกล่าวได้ว่าหญิงขายบริการในเบตงมีความเป็นอิสระและมีอำนาจการต่อรองค่อนข้างสูง อย่างไรก็ตาม อำนาจมิได้เกิดขึ้นท่ามกลางสุญญากาศ แต่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่เอื้ออำนวยให้หญิงขายบริการสามารถเสริมสร้างอำนาจของตนได้สำเร็จ ดังจะได้พิจารณาตามลำดับ:

ประการแรก “เงื่อนไขด้านบริบทเชิงพื้นที่” เมืองเบตงเป็นเมืองชายแดนที่เศรษฐกิจของเมืองขึ้นอยู่กับนักท่องเที่ยวเชิงบันเทิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากนักท่องเที่ยวชาวมาเลเซีย จีน และอินเดีย แม้เบตงจะเป็นเมืองที่มีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติให้เลือกเป็นจำนวนมาก แต่นั่นเป็นเพียงส่วนประกอบให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามามีกิจกรรมทำมากขึ้น และสามารถอยู่ในพื้นที่นานขึ้น แต่วัตถุประสงค์หลักของนักท่องเที่ยวก็คือ การเข้ามาหาความสุขจากหญิงขายบริการทางเพศ ซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่ ผู้หญิงเหล่านี้ทำให้เมืองเบตง มีความคึกคัก เป็นเมืองที่มีชีวิตชีวา และเป็นเมืองเศรษฐกิจหลักของจังหวัดยะลา

เมื่อนักท่องเที่ยวหลั่งไหลเข้ามาเที่ยวในเบตงเป็นจำนวนมากก็ยิ่งทำให้ธุรกิจขายบริการทางเพศเป็นธุรกิจยุทธศาสตร์ที่สำคัญของเมือง และส่งผลให้เกิดธุรกิจต่อเนื่องจำนวนมาก ทั้งธุรกิจต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เช่น ธุรกิจโรงแรม ร้านอาหาร รถเช่า ร้านขายเสื้อผ้า ร้านเสริมสวย ร้านสะดวกซื้อ ฯลฯ จึงอาจกล่าวอย่างไม่เกินเลยได้ว่า ธุรกิจขายบริการทางเพศเป็นหัวใจสำคัญของระบบเศรษฐกิจของเมืองเบตง เมื่อเป็นเช่นนี้จึงส่งผลให้ผู้ประกอบอาชีพขายบริการทางเพศได้รับความสำคัญจากทั้งหน่วยงานภาครัฐ และภาคเอกชน ดังจะเห็นได้ว่าเจ้าหน้าที่รัฐเข้าไปดูแลความปลอดภัยในย่านสถานบริการทั้ง 3 ย่านอย่างแน่นหนา มีการจัดเวรยามและจัดรถลาดตระเวนตลอด 24 ชั่วโมง ส่วนหน่วยงานสาธารณสุขเข้าไปให้บริการตรวจโรค หน่วยงานเทศบาลจัดโซนนิ่งให้กับสถานบริการเพื่อความสะอาดในการเข้าไปใช้บริการ และเพื่อให้เป็นแหล่งบันเทิงที่น่าประทับใจสำหรับนักท่องเที่ยว หญิงขายบริการจึงเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจ อันส่งผลให้สถานะของหญิงบริการเหล่านี้ถูกยกระดับให้สูงขึ้นและมีความเสมอภาค/ไม่แตกต่างไปจากหญิงที่ประกอบอาชีพอื่นๆ หรืออาจมีชีวิตที่ดีกว่าเนื่องจากมีรายได้สูงและมีสิ่งอำนวยความสะดวกดีกว่า

เงื่อนไขที่สอง “การครอบครองทรัพยากรเชิงอำนาจ” หญิงขายบริการทางเพศเรียนรู้การสร้างจุดแข็ง เพื่อเป็นฐานในการสร้างอำนาจให้กับตัวเอง ซึ่งทรัพยากรเชิงอำนาจที่หญิงบริการพยายามเสริมสร้างมี ดังนี้

ประการแรก การเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ เนื่องจากภาษาเป็นเครื่องมือที่หญิงบริการใช้ยกระดับอำนาจการต่อรองของตนให้สูงขึ้น ด้วยเหตุที่นักท่องเที่ยวต่างชาติต่างต้องการหญิงบริการที่สามารถสื่อสารกับพวกตนได้อย่างเข้าใจ หญิงบริการที่เข้ามาอยู่ในเบตงใหม่ๆ จึงต้องใช้ความพยายามอย่างสูงในการเรียนภาษาพูดของลูกค้า ไม่ว่าจะเป็นภาษาอังกฤษ ภาษามลายู ภาษาจีน ซึ่งอาจเรียนเพียงหนึ่งภาษาหรือสองภาษาก็มี โดยใช้เวลาประมาณ 1 ปี พวกหล่อนก็สามารถพัฒนาทักษะด้านภาษาได้อย่างน่าพึงพอใจ

ประการที่สอง การเสริมความงาม มนุษย์ทุกคนชอบความสวยงาม ดังนั้น ความสวยเป็นทรัพยากรเชิงอำนาจที่สำคัญสำหรับหญิงบริการในการสร้างแรงดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยว จึงเป็นธรรมดาที่พบว่า เมื่อกลับจากทำงานหญิงบริการทุกคนจะต้องไปร้านเสริมสวยเพื่อเสริมความงาม ทั้งทำสีผม ทำเล็บ ขัดหน้า ขัดผิว เพื่อปรุ้งแต่งให้สวยสะดุดตา รวมทั้งบางคนยังมีการเสริมจมูก ดัดฟัน และลดความอ้วน แม้จะมีค่าใช้จ่ายที่สูงลิ่วก็ตาม

ประการที่สาม เรียนรู้เทคนิคและวิธีการให้บริการ หญิงขายบริการต้องเรียนรู้และฝึกฝนเกี่ยวกับเทคนิคและวิธีการให้บริการเพื่อให้ลูกค้าเกิดความประทับใจ อันจะนำไปสู่เงินรางวัลก้อนโต พร้อมกับผูกมัดใจนักท่องเที่ยวให้กลายเป็นแขกขาประจำ นอกจากนี้ยังพบว่ามียกเที่ยวชาวต่างชาติหลายคนที่รับเลี้ยงดูหญิงบริการโดยการส่งเงินมาให้ใช้เป็นประจำทุกเดือน

ประการที่สี่ การสร้างเครือข่าย หญิงขายบริการเกือบทั้งหมดเป็นคนต่างถิ่น หญิงเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มีประสบการณ์การขายบริการทางเพศจากพื้นที่อื่นมาก่อนไม่น้อยกว่า 3 ปี ทำให้หญิงเหล่านี้มีเครือข่ายเพื่อนร่วมอาชีพ ที่เชื่อมโยงกันตั้งแต่ในกรุงเทพมหานคร พัทยา ภูเก็ตตอนบน ภูเก็ตตอนล่าง และต่างประเทศ เครือข่ายเพื่อนร่วมอาชีพดังกล่าวทำหน้าที่เป็นช่องทางในการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร เป็นแหล่ง

ของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการให้ทางเลือกในการแสวงหาสถานที่ทำงานใหม่ที่ดีกว่าเดิม เนื่องจากการเปลี่ยนที่ทำงานใหม่ จะทำให้พวกหล่อนกลายเป็นคนใหม่ในสถานที่แห่งนั้น นอกจากนั้นแล้วการมีสถานที่ทำงานแห่งใหม่คอยรองรับ จะทำให้อำนาจการต่อรองต่าง ๆ กับเจ้าของบ้านช่องเพิ่มสูงขึ้นอย่างเด่นชัด ดังนั้นเครือข่ายดังกล่าวจึงเป็นทรัพยากรเชิงอำนาจที่สำคัญในการช่วยเสริมสร้างจุดแข็ง

เงื่อนไขที่สาม “การสร้างความเข้มแข็งของวาทกรรมต่อต้าน” หญิงขายบริการทางเพศในอดีต ถูกกดขี่และเอารัดเอาเปรียบ เนื่องจากตกอยู่ภายใต้วาทกรรมครอบงำถึง 2 ชั้น คือ “วาทกรรมชายเป็นใหญ่” และ “วาทกรรมความสกปรกของหญิงขายบริการ” วาทกรรมครอบงำดังกล่าวเก็บบดปิดกั้นหญิงที่ถูกมองว่ามีพฤติกรรมเบี่ยงเบนดังกล่าวให้ตกอยู่ในสภาวะไร้อำนาจ ถูกรังเกียจเหยียดฉานท์ จนไม่มีพื้นที่ทางสังคมวัฒนธรรมของตนเอง

กรณีของวาทกรรมชายเป็นใหญ่ที่ครอบงำสังคมไทย ยกย่องผู้ชายให้เป็นช้างเท้าหน้า ส่วนหญิงคือผู้อ่อนแอ ต้องพึ่งพิงผู้ชาย ให้ผู้ชายทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครอง เป็นผู้นำ และหาเลี้ยงครอบครัว ความเชื่อดังกล่าวเน้นย้ำให้หญิงทำหน้าที่เป็นแม่บ้านและเลี้ยงลูก ความอ่อนแอของหญิงจึงเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น (social construction of reality) จากกระบวนการดังกล่าว “วาทกรรมแม่ศรีเรือน” ที่กักขังหญิงให้ใช้ชีวิตอยู่กับบ้านได้กดทับหล่อนมิให้ลุกขึ้นมาพัฒนาศักยภาพของตนเองได้ จึงส่งผลให้หญิงกลายเป็นคนขาดความรู้ ขาดความสามารถในการคิดไตร่ตรองด้วยเหตุผล และไร้อำนาจ แต่จากข้อเท็จจริงที่ว่า มีครอบครัวจำนวนมากที่หัวหน้าครอบครัวขาดความรับผิดชอบในหน้าที่และไม่ดูแลครอบครัวให้ได้รับความเป็นอยู่ที่ดีตามอัตภาพ อันส่งผลให้สมาชิกหญิงจำเป็นต้องลุกขึ้นมาทำหน้าที่เพื่อเติมเต็มให้ครอบครัวมีความสมบูรณ์ แต่ด้วยเหตุที่หญิงถูกทำให้ขาดความรู้และไร้ความสามารถ ในขณะที่ช่องทางอาชีพนอกบ้านที่สามารถสร้างรายได้นั้นเปิดโอกาสให้แก่หญิงน้อยมาก หญิงที่ครอบครัวล้มเหลวจึงมีทางเลือกด้านอาชีพไม่มากนัก พวกหล่อนจำนวนไม่น้อยจึงจำต้องยินยอมค้าประเวณีอย่างไม่ทางเลือก

ส่วนในกรณีของวาทกรรมความสกปรกของหญิงขายบริการนั้น ผู้ประกอบอาชีพค้าประเวณีมักถูกสังคมประณามเหยียดว่าเป็นหญิงเกียจคร้าน ไม่ยอมใช้แรงงานเพื่อแลกกับเงินเพราะกลัวเหนียวเป็นคนรักสนุก ล่าสอนทางเพศ ไม่มีสาระในชีวิต เหยียบขี่ไถ่ไม่ฝ่อ คนเหล่านี้เป็นผู้หญิงชั้นต่ำ และเป็นพาหะของโรค อันตรกสัมพันธ์กับหญิงที่ดีซึ่งจะต้องขยันทำงาน รักนวลสงวนตัว และเก่งการบ้านการเรือน

เมื่อสังคมมีการพัฒนามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาทางเศรษฐกิจที่มีความเจริญทางการค้ามากขึ้น มีความเป็นเสรีนิยมมากขึ้น สังคมให้ความสำคัญกับความเป็นปัจเจกชนนิยม สิทธิและเสรีภาพส่วนบุคคลสูงขึ้น ในขณะที่โอกาสทางการศึกษาของหญิงถูกขยายให้กว้างจนเท่าเทียมกับชาย และส่งผลให้โอกาสของหญิงในการทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้ก็มีเพิ่มขึ้นอย่างมาก อันนำไปสู่การทำทลายวาทกรรมแม่ศรีเรือน หรือความเป็นช้างเท้าหลังของหญิง

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมดังกล่าวส่งผลให้วาทกรรมครอบงำที่วางด้วยชายเป็นใหญ่ไม่สอดคล้องกับสภาวะปัจจุบันและก่อให้เกิดการตั้งคำถามอย่างต่อเนื่อง ภายใต้บริบทดังกล่าวได้เอื้ออำนวยให้เกิดวาทกรรมต่อต้านขึ้นอย่างน้อย 2 ชุด คือ “วาทกรรมสตรีนิยม” และ “วาทกรรมความเป็นปกติของอาชีพขายบริการทางเพศ” ซึ่งวาทกรรมเหล่านี้ได้พัฒนาความเข้มแข็งขึ้นจนกลายเป็นวาทกรรมหลักได้สำเร็จในหลายประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศพัฒนาแล้วแถบยุโรป

และอเมริกา ภาคปฏิบัติการของวาทกรรมทั้ง 2 แสดงออกในรูปของการเป็นผู้นำของหญิง การทำงานนอกบ้านและเป็นช่างเท้าหน้าของหญิง กระแสเรียกร้องเกี่ยวกับการจดทะเบียนโสเภณี ที่จะนำมาซึ่งโอกาสในการเก็บภาษีเงินได้ของผู้ประกอบอาชีพโสเภณี และการเปลี่ยนแปลงกฎหมายเพื่อรับรองความเสมอภาคทางเพศ เป็นต้น

วาทกรรมต่อต้านทั้ง 2 ชุตข้างต้น ได้แพร่ขยายและมีอิทธิพลในเขตการท่องเที่ยวเชิงบันเทิงของอำเภอเบตงค่อนข้างสูง ดังจะพบว่าในคลัสเตอร์การท่องเที่ยวของเบตงให้การยอมรับว่า การขายบริการทางเพศเป็นอาชีพที่สุจริต สามารถสร้างรายได้เพื่อเลี้ยงครอบครัวให้ดำรงชีพอยู่ได้เฉกเช่นอาชีพอื่น ๆ ทั่วไป การขายบริการทางเพศเป็นอาชีพที่ต้องใช้ทักษะ จำเป็นต้องได้รับการเรียนรู้ ใช้ประสบการณ์ และใช้ความสามารถพิเศษเพื่อให้ได้เงินมา ซึ่งผู้หญิงที่ประกอบอาชีพขายบริการทางเพศต้องมีการพัฒนาอาชีพ พัฒนาภาษา การแต่งตัว และเทคนิคการให้บริการอยู่ตลอดเวลา การศึกษาครั้งนี้พบว่าหญิงขายบริการมีความภูมิใจในอาชีพของตัวเองที่คนรอบข้างจะต้องคอยเอาอกเอาใจ พวกหล่อนภูมิใจที่ได้ส่งเงินไปให้ครอบครัวเป็นประจำทุกเดือน รวมทั้งยังนำรายได้บางส่วนไปใช้เพื่อช่วยเหลือสังคม ไม่ว่าจะเป็นช่วยเหลือกรณีน้ำท่วม การทำบุญ การบริจาค อีกทั้งบางคนยังแบ่งเวลาเข้าร่วมปฏิบัติธรรมโดยบวรชีพรามณ์ ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่หญิงขายบริการทำนั้นไม่แตกต่างไปจากคนทั่วไปที่กระทำกัน หญิงขายบริการเหล่านี้โดยทั่วไปมีรายได้สูง พวกหล่อนจึงมีการยกสถานะทางเศรษฐกิจให้สูงขึ้นโดยการนำเงินไปซื้อบ้าน ซื้อที่ดิน ซื้อรถซื้อเครื่องประดับราคาแพง เพื่อสร้างความเชื่อมั่นให้กับตนเองในฐานะของผู้ประกอบอาชีพสุจริต และสังคมให้การยอมรับอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในบริบทของเมืองท่องเที่ยวเฉกเช่นเบตง

บทสรุปและการอภิปรายผล

อำเภอเบตงเป็นเมืองท่องเที่ยวที่เน้นความบันเทิง ซึ่งนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติส่วนใหญ่มีเป้าหมายในการซื้อความสุขจากหญิงขายบริการทางเพศ อันส่งผลให้ธุรกิจการค้าบริการทางเพศกลายเป็นธุรกิจยุทธศาสตร์สำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวของอำเภอเบตง การศึกษาในครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นว่าหญิงขายบริการสามารถเสริมสร้างพลังอำนาจได้ในระดับสูง โดยมีการแสดงออกเชิงอำนาจหลากหลายรูปแบบ อาทิ การทำให้คนใกล้ชิด (ทั้งแม่บ้าน คนเชียร์แขก และเจ้าของสถานประกอบการ) ต้องหันมาเอาอกเอาใจ การเป็นฝ่ายรุกในการเลือกแขกที่สอดคล้องกับรสนิยมของตน การปฏิเสธไม่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยวชาวไทย การเป็นฝ่ายรุกในการต่อรองเพื่อกำหนดอัตราค่าบริการของตนเอง และการใช้เทคนิคในการเป็นฝ่ายกำหนดรูปแบบการให้บริการแก่แขก

การสถาปนาอำนาจของหญิงขายบริการดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของบริบทเชิงพื้นที่ที่มีธุรกิจการค้าบริการทางเพศเป็นหัวใจสำคัญ อันส่งผลให้หน่วยงานของรัฐให้ความสำคัญ รวมทั้งหญิงบริการเองมีการสะสมทรัพยากรเชิงอำนาจในรูปของความสามารถในการใช้ภาษาต่างประเทศ การเสริมความงาม การเรียนรู้เกี่ยวกับเทคนิคการให้บริการเพื่อให้เกิดความประทับใจ และการสร้างเครือข่าย นอกจากนี้การสถาปนาอำนาจของหญิงขายบริการยังเกิดขึ้นภายใต้บริบทของ “วาทกรรมสตรีนิยม”

ที่กำลังมีอิทธิพลเข้าครอบงำ พร้อม ๆ กับ “วาทกรรมความสกปรกของหญิงขายบริการ” กำลังเสื่อมสลาย และการเข้ามาแทนที่ของ “วาทกรรมความเป็นปกติของอาชีพขายบริการทางเพศ”

การศึกษาครั้งนี้พบว่า มีประเด็นที่น่าสนใจและมีคุณค่าเชิงทฤษฎีที่ควรหยิบยกขึ้นมาอภิปรายผลอย่างน้อย 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก เงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการสถาปนาอำนาจของหญิงขายบริการทางเพศ ซึ่งพบว่าจำเป็นต้องใช้ทั้งทฤษฎีสังคมวิทยากระแสหลักที่ให้ความสำคัญกับการครอบครองทรัพยากรเชิงอำนาจ (Olsen, 1978; Wanthana, 2008) และแนวคิดของ Michel Foucault ที่เน้นอำนาจของวาทกรรม และปฏิบัติการเชิงวาทกรรมเป็นสำคัญ (Samukkethum, 2011) นอกจากนี้ เงื่อนไขของการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เน้นบันเทิงก็ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้ออำนวยต่อการสถาปนาอำนาจของหญิงขายบริการอีกด้วย จึงกล่าวได้ว่า การสถาปนาอำนาจของผู้ไร้อำนาจเป็นปรากฏการณ์ที่ซับซ้อน ดังนั้นจึงต้องใช้หลาย ๆ ทฤษฎีประกอบกันจึงจะสามารถให้การอธิบายได้อย่างครอบคลุม

ประเด็นสุดท้าย การทำให้อาชีพขายบริการทางเพศกลายเป็นสถาบัน (institutionalization of prostitution) เนื่องจากธุรกิจขายบริการทางเพศเป็นยุทธศาสตร์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวของเมืองเบตง ธุรกิจดังกล่าวก่อให้เกิดธุรกิจเชื่อมโยงตามมาอีกเป็นจำนวนมาก อันส่งผลให้ภาครัฐให้ความสำคัญและหันมาจัดระเบียบสถานบริการเหล่านี้อย่างจริงจัง อาทิ เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้าไปทำหน้าที่รักษาความปลอดภัยและอำนวยความสะดวกเกี่ยวกับการจราจรอย่างใกล้ชิด เจ้าหน้าที่สาธารณสุขเข้าไปตรวจโรคเป็นประจำทุกเดือน พร้อมกับจัดทำทะเบียนหญิงขายบริการ และเทศบาลเบตงจัดโซนนิ่งสำหรับเป็นย่านของธุรกิจขายบริการทางเพศอย่างเฉพาะเจาะจง พร้อมกับปรับปรุงเส้นทางคมนาคมเพื่อให้เกิดความสะดวก เมื่อวิเคราะห์ในเชิงระบบ (system analysis) จะพบว่า ธุรกิจขายบริการทางเพศเป็น “ระบบย่อย” (subsystem) ที่ทำหน้าที่สำคัญและจำเป็นต่อระบบเศรษฐกิจแห่งเมืองเบตง แต่เมื่อมองจากสายตาคนนอกคงปฏิเสธไม่ได้ว่าการขายบริการทางเพศเป็นธุรกิจที่ผิดกฎหมาย ดังนั้นจึงต้องหลบ ๆ ซ่อน ๆ อยู่ในมุมมืด แต่จากผลการศึกษาครั้งนี้พบว่า การขายบริการทางเพศในเมืองเบตงเป็นธุรกิจที่เปิดเผย มีหน่วยงานรัฐเข้าไปอำนวยความสะดวก เพราะตระหนักดีว่าเป็นธุรกิจเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยว ธุรกิจการขายบริการทางเพศในเมืองเบตงจึงมีความเป็นสถาบัน ดังจะพบว่ามี การดำเนินการอย่างโจ่งแจ้งแจกเช่นธุรกิจสีขาวโดยทั่ว ๆ ไป มีหน่วยงานสาธารณสุขเข้าไปทำทะเบียนโสเภณี มีเจ้าหน้าที่เข้าไปเก็บค่าบริการประจำเดือน และเป็นสถานที่ปลอดภัยสำหรับให้ความสุขแก่นักท่องเที่ยวได้ตลอด 24 ชั่วโมง

เอกสารอ้างอิง

- Anumanrachathon, Phraya (1979). *Fuen quam lang*, Vol. 3, [in Thai], Bangkok: Sueksit Siam.
- Fine Arts Department. (1980). *First Thai Enacted Law*, [in Thai], Bangkok: Kurusapa Printing.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and other Writing 1972-1977*.
- Edited by Collin Gordon. Translated by Gordon, Colin;

- Foucault, M. (1984). *History of Sexuality: An Introduction*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Ganjanapan, A. (2012). *Critical Thinking of Foucault: From Discourse of Subject to the Turning Point of the Self*, [in Thai]. Chiang Mai: Chiang Mai University.
- La Loubere, S. (1967). *Du Royaume deSiam*, Vol. 1, [in Thai]. translated by Sant T. Komonbut, Bangkok: Progress Publishing.
- Oksala, J. (2008) *How to Read Foucault*, New York and London: W. W. Norton & Company.
- Olsen, M. E. (1978). *The Process of Social Organization*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Ritzer, G. (1988) *Sociological Theory*, New York: McGraw-Hill Publishing Company.
- Samukkethum, S. (2011). *Establishment of the Powerless*, [in Thai], Bangkok: Machalongkun BSC. Publishing.
- Thosakul, R. (2005). *The Concept of Power*, [in Thai] Bangkok: Office of National Research Council of Thailand.
- Uthai Yantharo, Phramaha (1995) *Buddhist Ways for Society, Social Philosophy and Politics of Buddhism*, [in Thai], Bangkok: Thammasal Publishing.
- Virakulthawan, S. (2003) *Presentation of Selves of Bar Beer Girls*, [in Thai], Chiang Mai: Foundation for Women, Bangkok.
- Weber, M. (1978) *Economy and Society*, London: University of California.
- Wanthana, S. (2008). *Power*, [in Thai], Political Science and Public Administration Department, Kasetsart University.
- Yimlamai, S. (2007) *Self and Identities and Female Sex Workers in Southern Boarder Cities*, [in Thai], Ph.D. thesis in Thai Study, Mahasarakham University.

วารสาร
พัฒนา
สังคม
JSD

พลวัตการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติบนฐานทุนทางสังคม ในชุมชนคลองทะเล จังหวัดพังงา

*ธีระพงษ์ วงษ์นา

**อาแว มะแส

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านชุมชนคลองทะเลและพลวัตของการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนบนพื้นฐานทุนทางสังคม 2) เพื่อศึกษาลักษณะของทุนทางสังคมที่ชุมชนนำมาใช้ขับเคลื่อนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และ 3) เพื่อวิเคราะห์ผลของการนำทุนทางสังคมมาใช้ขับเคลื่อนกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน การศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการทำความเข้าใจความหมาย การนำข้อมูลมาจัดหมวดหมู่ตามประเด็น ถอดรหัส วิเคราะห์เหตุผลเชิงตรรกะ สังเคราะห์ตีความ และเรียบเรียงข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า ทุนทางสังคมในชุมชนคลองทะเลประกอบด้วยทุน 2 ประเภท คือ ทุนทางสังคมที่มีอยู่เดิมในชุมชน เป็นความสัมพันธ์ที่ยึดโยงด้วยระบบคิดตามความเชื่อในศาสนาอิสลามและความเป็นเครือญาติ และทุนทางสังคมที่เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับภายนอกชุมชน ซึ่งเกิดขึ้นผ่านการสนับสนุน/ช่วยเหลือของกลุ่มและองค์กรภายนอก ทุนทั้งสองประเภทนี้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนความคิดและความรู้ แล้วพัฒนาต่อไปสู่ปฏิบัติการภาคประชาสังคมในรูปของการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญต่อการดำรงชีพของคนในชุมชน วัตถุประสงค์ของการเคลื่อนไหวนี้เพื่อต่อรองกับกลุ่มทุนที่บุกรุกเข้ามาใช้ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนในนามของการพัฒนา ผลของการเคลื่อนไหวนี้นำไปสู่การเพิ่มศักยภาพของสมาชิกชุมชนในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ อันนำมาซึ่งการรักษาสิทธิของชุมชนในการจัดการทรัพยากรได้บางส่วนและช่วยสร้างความเป็นธรรมทางสังคมแก่สมาชิกชุมชน ข้อเสนอแนะจากการวิจัยคือ ชุมชนท้องถิ่นควรจัดการความรู้เกี่ยวกับทุนทางสังคมและการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะที่รัฐควรเน้นส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแข็งขันและสร้างความไว้วางใจกับคนในท้องถิ่นและภาคประชาสังคม เพื่อให้โครงการพัฒนาต่าง ๆ ในท้องถิ่นดำเนินไปด้วยความชอบธรรมทางสังคมและสามารถหลีกเลี่ยงความขัดแย้งที่ไม่จำเป็นได้

คำสำคัญ ทุนทางสังคม การเคลื่อนไหวทางสังคม การปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ความเป็นธรรมทางสังคม

* นักศึกษาปริญญาโท คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ E-mail: teapongwon@gmail.com

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

The dynamics of natural resource protection based on social capital in Klongtalay community, Phang-Nga province

*Theerapong Wongna

**Awae Masae

Abstract

The objectives of this research are to investigate the process and dynamics of social movement to protect local natural resources; to identify aspects of social capital applied by the community to protect natural resources; and to analyze effects of applying social capital in mobilizing the process of natural resource protection. The research operation was based on the qualitative research approach. Data were collected mainly through in-depth interviews and non-participation observation. Results of the study reveal that the social capital in Klongtalay community is composed of 2 types; the social capital traditionally existing within the community referring to the relationship of community members bonded by the thinking system based on Islamic belief and kinship; and the social capital linking to outside connection in a form of network emerging through help or support from groups or organizations outside the community. Both types of social capital interact each other through exchange of ideas and knowledge, which further develop towards civil practice actions appearing in a form movement to protect natural resources. The movement brings about increasing villagers' capacity in protecting natural resources leading to upholding the community rights in natural resource management and creating social equality among community members. Important suggestions from this study are as follows; each local community should arrange the knowledge management related to social capital and natural resource protection. Nonetheless, the state roles should emphasize on building trust with local people and the civil society sector through active participation so that development projects undertaken at the local level will be socially equitable and unnecessary conflicts can be avoided.

Keywords: Social Capital, Social Movement, Natural Resource Protection, Social Justice

* Master Student, School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration, Email: teapongwon@gmail.com

** Assistant Professor, School of Social and Environmental Development, National Institute of Development Administration

บทนำ

พลวัตของการเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่นส่วนใหญ่เกิดขึ้นภายใต้บริบทของการพัฒนากระแสหลัก ซึ่งเน้นผลด้านเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายหลักของการเปลี่ยนแปลง ปรากฏการณ์นี้มีส่วนสนับสนุนและเอื้อให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเข้าครอบงำการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น ในขณะเดียวกันทรัพยากรธรรมชาติเป็นทรัพยากรชนิดที่สำคัญต่อการดำรงชีพของคนท้องถิ่นในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ รวมทั้งประเทศไทย แต่บ่อยครั้งถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจผ่านอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว อันเป็นอุตสาหกรรมที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วและส่งผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมากในปัจจุบัน จนกลายเป็นอุตสาหกรรมภาคบริการที่ทำรายได้เป็นเงินตราต่างประเทศสูงเป็นอันดับหนึ่งต่อเนื่องมาตลอดหลายปีที่ผ่านมา

การเติบโตอย่างรวดเร็วของธุรกิจการท่องเที่ยวได้นำไปสู่ปัญหาเรื่องการจัดสรรทรัพยากร จนเกิดการแย่งชิงการใช้ทรัพยากร ซึ่งปรากฏให้เห็นในทรัพยากรธรรมชาติหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรที่ดิน ป่าไม้ ทรัพยากรชายฝั่ง ฯลฯ ซึ่งไม่ได้ถูกจัดการอย่างเหมาะสมจนเกิดการทำลายและมีความเสื่อมโทรม ในขณะเดียวกัน โครงสร้างของการพัฒนาภายใต้การปกครองตามระบอบประชาธิปไตยได้ให้อำนาจแก่ท้องถิ่นมากขึ้นในการจัดการ ส่งผลให้เกิดพลวัตของพลเมืองในท้องถิ่นที่มีการเคลื่อนไหวปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของคนในท้องถิ่น ผ่านกลไกที่มาจากชุมชนที่มีทุนทางสังคมเป็นฐานให้สมาชิกชุมชนมีความร่วมมือกัน จนเกิดพลังที่แสดงออกมาในรูปของการกระทำร่วมกัน (Collective Action) ทั้งนี้ ทุนทางสังคมเป็นลักษณะของทุนประเภทหนึ่ง ที่มาจากความร่วมมือร่วมใจของคนในสังคมหรือชุมชน บนพื้นฐานของความไว้วางใจต่อกัน อันส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์แบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนหรือสถาบัน ดังนั้นทุนทางสังคมจึงเป็นเสมือนสมบัติสาธารณะที่สมาชิกในชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ได้ตลอดเวลา (Romratanapan, 2005)

ชุมชนคลองทะเล (นามสมมติ) เป็นชุมชนหนึ่งที่ถูกกระแสการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวบุกรุกพื้นที่ชุมชน อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการที่ประเทศไทยได้ผลักดันนโยบายและส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องหลายปี ผลจากโครงการพัฒนาด้านธุรกิจการท่องเที่ยวอย่างรวดเร็วในพื้นที่นี้ได้กระทบต่อวิถีการดำรงชีพของคนในชุมชน อันนำไปสู่การรวมตัวกันเพื่อเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการพัฒนาของบริษัทเอกชน จนเกิดเป็นความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านกับกลุ่มทุนเพื่อแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงที่รุกคืบมาจากภายนอกเข้าสู่ชุมชนอย่างต่อเนื่อง การรวมตัวกันของชาวบ้านในนามของกลุ่มอนุรักษ์ชุมชนคลองทะเลประสบความสำเร็จ จนได้รับยกย่องอย่างกว้างขวางในฐานะชุมชนผู้ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และได้รับรางวัลชุมชนที่สร้างสรรค์อนุรักษ์ธรรมชาติในระดับประเทศ จึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาถึงการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนคลองทะเลว่า มีกระบวนการที่เป็นพลวัตอย่างไร และทุนทางสังคมที่ปรากฏในชุมชนคลองทะเลมีส่วนในการสนับสนุนการเคลื่อนไหวปกป้องทรัพยากรของท้องถิ่นอย่างไร ผลที่ได้จากการศึกษาน่าจะมีประโยชน์ต่อการนำทุนทางสังคมในระดับชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา ที่สามารถยกระดับและประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมผ่าน

กระบวนการปกป้องทรัพยากรของชุมชนให้เหมาะสมกับวิถีการดำรงชีพของคนในท้องถิ่นและส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1) เพื่อศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านชุมชนคลองทะเล (นามสมมติ) และพลวัตของการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนบนพื้นฐานทุนทางสังคม 2) เพื่อศึกษาลักษณะของทุนทางสังคมที่ชุมชนนำมาใช้ขับเคลื่อนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ และ 3) เพื่อวิเคราะห์ผลของการนำทุนทางสังคมมาใช้ขับเคลื่อนในกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

ทบทวนวรรณกรรม

แนวคิดหลักในการศึกษา คือ แนวคิดทุนทางสังคมตามมุมมองแบบชุมชนนิยม ซึ่งจากการศึกษาทุนทางสังคมตามทฤษฎีตะวันตก ของ Karnchanapan (2015) พบว่า แนวคิดทุนทางสังคมตามมุมมองแบบชุมชนนิยมถือได้ว่าเป็นแนวคิดกระแสหลักที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน โดยนักวิชาการที่มีชื่อเสียงในสายชุมชนนิยม เช่น James Coleman และ Robert Putnam เป็นต้น

James Coleman (1999 as cited in Romratanapan, 2005, p. 30) ได้อธิบายและให้ความหมายของทุนทางสังคมว่า เป็นชุดของความสัมพันธ์ (Set of Relationships) ระหว่างคน ซึ่งมีผลมาจากความตั้งใจบนพื้นฐานของความคาดหวังในสิ่งที่ต้องการใช้ร่วมกัน โดยดำรงอยู่ในลักษณะของการมีค่านิยมร่วมกัน (Set of Shared Values) และสำนึกของความไว้วางใจ (Sense of Trust) ระหว่างกัน ซึ่งถือเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคนหรือมากกว่า ที่แสดงออกมาและส่งผลต่อกิจกรรมที่ได้กระทำ โดยนัยดังกล่าวนี้ ทุนทางสังคมจึงเป็นโครงสร้างทางสังคมที่เกิดขึ้นกับปัจเจกบุคคลในกลุ่มคน ชุมชน หรือองค์การที่ส่งเสริมให้เกิดความเข้มแข็ง คำอธิบายดังกล่าวนี้สอดคล้องกับมุมมองของ Robert Putnam (1993) ซึ่งได้ชี้ให้เห็นว่า ทุนทางสังคมเป็นรูปแบบหนึ่งของการสร้างองค์การทางสังคม ซึ่งประกอบไปด้วย ความไว้วางใจกัน (Trust) บรรทัดฐาน/จารีต (Norms) และการเป็นเครือข่าย (Networking) อันส่งผลให้การขับเคลื่อนทางสังคมมีประสิทธิภาพมากขึ้น ผ่านการมีส่วนร่วมของสมาชิกอันนำมาซึ่งการกระทำร่วมกันอย่างเชื่อมโยงและมีพลัง เรียกว่า “เครือข่ายทางสังคม” (Social Network)

ในประเทศไทยเริ่มมีการนำมาใช้ในกลุ่มนักสังคมศาสตร์และนักพัฒนา นับตั้งแต่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจกลางปี พ.ศ. 2540 (Chai-amporn, 2003, p. 50) นักวิชาการไทยผู้มีอิทธิพลต่อการเผยแพร่แนวคิดทุนทางสังคมในไทยช่วงแรก คือ ศาสตราจารย์ นายแพทย์ ประเวศ วะสี ซึ่งได้อธิบายว่า “ทุนทางสังคม” หมายถึง ความเป็นกลุ่มก้อนกันทางสังคม การมีวัฒนธรรม การมีความซื่อสัตย์สุจริต การมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม การมีประสิทธิภาพในการทำงาน รวมถึงการมีการเมืองและระบบราชการที่ดี (Wasi, 1998) ในขณะที่ Karnchanapan (2000) ได้ชี้ให้เห็นว่า ทุนทางสังคมประกอบด้วยวิถีคิดและระบบความรู้ในการจัดการวิถีความเป็นชุมชน เช่น การจัดการทรัพยากร การจัดระบบความสัมพันธ์ใน

การอยู่ร่วมกันในสังคมชุมชน ฯลฯ เป็นเรื่องที่ต้องอาศัยวิถีคิดเชิงซ้อน และเกี่ยวข้องกับระบบความรู้/ภูมิปัญญา อีกทั้งยังต้องอาศัยกฎเกณฑ์มาจำกัดการใช้ความรู้ นั้น โดยอาจเป็นไปในรูปของจารีต กฎหมาย หรือกฎเกณฑ์ทางสังคม ในขณะที่เดียวกันอาจมีองค์กรเข้ามาทำหน้าที่จัดการเรื่องนั้น ๆ เช่น การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ การจัดการทุน ฯลฯ

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปองค์ประกอบของทุนทางสังคมตามมุมมองแบบชุมชนนิยมว่า ประกอบด้วยความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐานทางสังคม (Social Norm) และความเป็นเครือข่าย (Network) โดยองค์ประกอบเหล่านี้ถือเป็นเงื่อนไขที่สำคัญอย่างมาก ที่ทำให้ชุมชนสามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้กระบวนการทุนทางสังคมมักจะเกี่ยวข้องกับระบบคิดซึ่งมีความเป็นนามธรรมสูง ในขณะที่เครือข่ายเป็นกิจกรรมภาคประชาชน ประชาสังคม และกลุ่มนักวิชาการ ซึ่งดำเนินการเพื่อมุ่งสร้างความเข้มแข็งในประเด็นต่าง ๆ

นอกจากแนวคิดทุนทางสังคมแล้ว การศึกษานี้ยังเกี่ยวข้องกับแนวคิดว่าด้วยปฏิบัติการของภาคประชาสังคม ซึ่ง Supawong (1997) ได้ชี้ให้เห็นว่า การรวมตัวกันเองของกลุ่มประชาชนก่อให้เกิดเป็นกลุ่มหรือองค์กรในชุมชนและสังคม ภายใต้การมีจิตสำนึกร่วมของการเป็นเจ้าของชุมชน และมองเห็นปัญหาในอนาคตที่จะกระทบชุมชน อีกทั้งการรวมกลุ่มดังกล่าวยังได้นำไปสู่ประชาสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) ซึ่งเป็นเรื่องของเคลื่อนไหวในพื้นที่การเมืองสาธารณะ ด้วยขบวนการของประชาชน เพื่อสร้างตำแหน่งแห่งที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยท้องถิ่น ในลักษณะของกลุ่มเครือข่ายการดำเนินงาน/กิจกรรม เช่น เวทีชาวบ้าน และยุทธวิธีการต่อสู้ ผ่านการเคลื่อนไหวภาคประชาชนร่วมกับองค์กรภายนอก (Charoensin-o-larn, 1997; Boonmee, 2004) ในขณะเดียวกันภาคปฏิบัติการยังเกิดขึ้นผ่านช่องทางของสิทธิชุมชน (Community Rights) ซึ่งต้องการลดการรวมศูนย์อำนาจของภาครัฐและปกป้องสิทธิของสมาชิกชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ (Santasombat, 2003; Charoensin-o-larn, 1997) โดยแนวคิดสิทธิชุมชนนี้มักจะถูกใช้เป็นพื้นที่สำหรับแสวงหาความเป็นธรรมทางสังคมในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ที่สะท้อนออกมาในมิติต่าง ๆ ได้แก่ (1) ความเป็นธรรมในมิติการยอมรับ (2) ความเป็นธรรมในมิติการมีส่วนร่วม (3) ความเป็นธรรมในมิติของการกระจายทรัพยากร (4) ความเป็นธรรมในมิติเชิงกฎเกณฑ์ บรรทัดฐาน (Sindecharak et al. 2016; Wongna, 2014) ปฏิบัติการตามแนวทางดังกล่าวนี้จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ชุมชนสามารถปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนได้อย่างเหมาะสม อันจะส่งผลไปสู่การรับรองสิทธิและสร้างความเป็นธรรมทางสังคมในมิติต่าง ๆ

วิธีการวิจัย

ผู้วิจัยเลือกใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) โดยเน้นใช้แนวทางปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) ซึ่งใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In – Depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key – Informant) ร่วมกับการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วม (Non – Participant Observation) อาศัยเทคนิคสามเส้า (Triangulation Technique) เพื่อการตรวจสอบ

ข้อมูลที่ได้จากบุคคล เวลา และสถานที่ที่แตกต่างกัน ควบคู่กับบริบทของสังคม (Context) สำหรับผู้ให้ข้อมูลสำคัญใช้การเลือกแบบเฉพาะเจาะจง ได้แก่ ผู้นำชุมชน แกนนำชาวบ้านผู้ก่อตั้งและขับเคลื่อนการเคลื่อนไหว นักการเมืองท้องถิ่น ตลอดจนตัวแทนเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน รวมทั้งสิ้น 15 คน ในส่วนของการเลือกพื้นที่วิจัยเป็นการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง คือ ชุมชนคลองทะเล จังหวัดพังงา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนในชุมชนเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 และมีพัฒนาการของการเคลื่อนไหวที่เริ่มต้นจากกลุ่มภายในชุมชนแล้วยกระดับไปเป็นเครือข่ายที่มีพลัง โดยไม่ได้จำกัดเฉพาะการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น แต่ได้ขยายไปเชื่อมประสานกับบุคคลและกลุ่มคนจากภายนอกชุมชนที่มีความสนใจร่วมด้วย ในส่วนของการวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการโดยนำข้อมูลที่ได้นำมาทำความเข้าใจกับเนื้อหาในเรื่องต่าง ๆ แล้วจึงทำการจัดหมวดหมู่ และทำการวิเคราะห์หาความเชื่อมโยงเป็นเหตุผลในเชิงตรรกะระหว่างทุนทางสังคมกับการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ จากนั้นจึงนำมาสังเคราะห์เพื่ออภิปรายและหาข้อสรุปเปรียบเทียบกับแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการหาความเชื่อมโยงกับบริบทของพื้นที่ศึกษา

ผลการวิจัย

1. กระบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนคลองทะเลและพลวัตของการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนคลองทะเลมีสภาพภูมิประเทศเป็นเกาะกลางอ่าวพังงา ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งอันประเมินค่าไม่ได้ อีกทั้งยังมีทรัพยากรป่าไม้และแหล่งน้ำที่มากพอสำหรับหล่อเลี้ยงประชากรที่ทำมาหากินด้วยการเกษตรและการประมง ซึ่งต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติสูง คนดั้งเดิมในชุมชนนี้เกือบทั้งหมดเป็นชาวมุสลิมที่อพยพมาจากพื้นที่อื่น ๆ ชายฝั่งอันดามัน โดยเฉพาะจากพื้นที่จังหวัดสตูลในปัจจุบัน มาตั้งถิ่นฐานในชุมชนนี้มานานแล้ว การตั้งถิ่นฐานครั้งแรกเริ่มจากไม่กี่ครอบครัว ต่อมาเมื่อลูกหลานกำเนิดขึ้นมาทำให้จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นและยังคงปักหลักอาศัยอยู่ในพื้นที่เดิม บริบททางสังคมของชุมชนจึงอยู่ภายใต้ระบบคิดที่อิงความเชื่อตามหลักศาสนาอิสลามและความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ส่งผลให้คนในชุมชนมีการผูกโยงเป็นเครือข่ายผ่านกิจกรรมทางพิธีกรรมศาสนาที่ผลิตซ้ำค่านิยมความไว้วางใจเชื่อถือกัน และความเป็นกลุ่มก้อนของชุมชน

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนเกาะที่แยกตัวจากแผ่นดินใหญ่ ชาวบ้านในชุมชนคลองทะเลเรียนรู้ที่จะจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนด้วยตนเองเพื่อการดำรงชีพ รวมทั้งมีการร่วมมือกันพัฒนาชุมชนด้วยเครือข่ายของชาวบ้านโดยไม่พึ่งกลไกของรัฐ การเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2527 - พ.ศ. 2537 ถือเป็นประสบการณ์ในอดีตที่น่าสนใจ เมื่อเกิดการท้าทายจากอำนาจรัฐและกลุ่มทุน เนื่องจากรัฐได้ให้การสัมปทานพื้นที่ป่าชายเลนแก่บริษัทเอกชนจากภายนอก อย่างไรก็ตาม ผู้ได้รับสัมปทานได้ทำการตัดไม้ป่าชายเลนที่สัมปทานในแปลงของชุมชนแต่ไม่ปฏิบัติตามกติกาที่กำหนดไว้อย่างครบถ้วน จนเกิดผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพของชาวบ้าน อันเนื่องมาจากทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งทำมาหากินมีสภาพเสื่อมโทรมลง ชาวบ้านจึงมีการรวมตัวกันคัดค้านการสัมปทานป่าชายเลนในพื้นที่ชุมชน โดยในระยะแรกดำเนินการด้วยวิธีของชาวบ้านเอง ซึ่งอยู่นอกเหนือ

กระบวนการทางกฎหมายและกลไกของรัฐ กล่าวคือ เริ่มต้นด้วยการเจรจากับคนงานตัดไม้ป่าชายเลน กรณีที่การเจรจาไม่ได้ผล ชาวบ้านก็จะเผาที่พักของคนงานทันที และเมื่อมีการสร้างที่พักใหม่ ชาวบ้านก็จะตามไปเผาที่พักซ้ำอีก จนในที่สุดคนงานตัดไม้ของบริษัทไม่สามารถอยู่ในพื้นที่ได้ และได้หยุดการตัดไม้ป่าชายเลนไป การรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อเคลื่อนไหวในครั้งนั้นได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการท้าทายกลไกของรัฐและอำนาจของกลุ่มทุน ถือเป็นปฏิบัติการเคลื่อนไหวที่กระตุ้นให้ชาวบ้านสามารถสร้างพื้นที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ด้วยความตระหนักถึงวิธีการดำรงชีวิต และความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการทำมาหากิน ซึ่งอาจจะต้องเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิงจากผลของนโยบายภาครัฐที่ตัดสินใจดำเนินการ โดยไม่ได้ผ่านการรับรู้และการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอย่างเพียงพอและเหมาะสม

ต่อมาในช่วงปลายปี พ.ศ. 2548 - พ.ศ. 2556 กลุ่มชาวบ้านชุมชนคลองทะเลมีปฏิบัติการในรูปของกระบวนการเคลื่อนไหวตอบโต้กลุ่มทุนซึ่งบุกรุกเข้ามาใช้ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นอีกครั้ง โดยในครั้งนี้เป็นการเคลื่อนไหวเพื่อคัดค้านโครงการสร้างท่าเทียบเรือมารีนาที่เป็นของบริษัทร่วมทุนต่างชาติ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากมติคณะรัฐมนตรีที่ได้เห็นชอบในโครงการพัฒนาดังกล่าว ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐที่ให้พื้นที่ฝั่งทะเลอันดามันเป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษเพื่อการท่องเที่ยว เมื่อชาวบ้านในชุมชนได้รับรู้ข้อมูลจึงเห็นว่าโครงการดังกล่าวจะส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพของคนในชุมชน โดยเฉพาะการประกอบอาชีพประมงพื้นบ้านซึ่งเกี่ยวข้องกับความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ ตั้งแต่หาดทราย หาดทะเล ป่าชายเลน แหล่งปะการัง และพันธุ์สัตว์น้ำ ที่ล้วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ชาวบ้านจึงรวมตัวกันเรียกร้องให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องระงับและยกเลิกใบอนุญาตโครงการก่อสร้างดังกล่าว

ลักษณะของเครือข่ายและกิจกรรมที่ใช้เป็นเครื่องมือในการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นนี้ เริ่มต้นในขณะที่มีการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมทางศาสนาในมัสยิดครั้งหนึ่ง โต๊ะอิหม่ามและผู้อาวุโสของหมู่บ้านได้นำปัญหาเกี่ยวกับโครงการพัฒนามาร่วมพูดคุยระดมความคิดเห็น ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเห็นคัดค้าน เพราะตระหนักว่าโครงการนี้จะส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีพ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรชายฝั่งในชุมชนเป็นอย่างมาก จึงได้ริเริ่มการเคลื่อนไหวด้วยการรวมกลุ่มกันภายในชุมชน ต่อมาได้ร่วมมือกับองค์กรภายนอกซึ่งเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือกระบวนการเคลื่อนไหวในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ยื่นหนังสือต่อองค์การและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ กรมสอบสวนคดีพิเศษ (DSI) เป็นต้น ตลอดจนได้มีการร่างจดหมายเปิดผนึกถึงเครือข่ายหมู่บ้านต่าง ๆ ของจังหวัดพังงา เพื่อร่วมรณรงค์คัดค้านการก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาในพื้นที่ของชุมชน ขณะเดียวกัน ยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ของเครือข่าย เช่น กิจกรรมวางหุ่นแสดงแนวเขตปะการังและแหล่งหญ้าทะเลบริเวณหน้าหาด มีการจัดเวทีชาวบ้าน และเปิดเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างตัวแทนจากชุมชนและจากหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการช่วยกันจัดเวรเฝ้าระวังพื้นที่ชายหาด จนนำไปสู่การยกเลิกโครงการก่อสร้างท่าเทียบเรือมารีนาบริเวณชายหาดของชุมชน เนื่องจากใบอนุญาตดังกล่าวขัดกับประกาศของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ในขณะที่การเคลื่อนไหวของฝ่ายนายทุนในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นการพยายามสร้างพันธมิตรกับเจ้าหน้าที่บางคนจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้มีสิทธิอำนาจในการอนุญาต

โครงการพัฒนาในระดับท้องถิ่น อีกทั้งยังมีความพยายามเข้าหาชาวบ้านในชุมชนผ่านเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลซึ่งได้เดินทางไปศึกษาดูงานที่บริษัทฯ จัดขึ้น เพื่อเป็นเครื่องมือในการบอกกล่าวข้อดีของโครงการพัฒนาที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่

หลังจากนั้น ได้เกิดการเคลื่อนไหวขึ้นอีกครั้ง เมื่อมีชาวบ้านจำนวนกว่า 30 คน รวมตัวกันเข้าไปสำรวจพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งเป็นป่าต้นน้ำของชุมชน เนื่องจากได้สังเกตเห็นว่ามีนายทุนเข้ามาบุกรุกและปรับสภาพพื้นที่ดังกล่าว จนกระทั่งชาวบ้านจำนวน 17 คน ต้องกลายเป็นผู้ต้องหาในคดีบุกรุก เหตุการณ์นี้ได้นำไปสู่การเคลื่อนไหวที่เข้มข้นขึ้น เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมแก่ชาวบ้านที่ถูกหมายจับในการเคลื่อนไหวรอบนี้ ได้มีการดึงเครือข่ายความร่วมมือทั้งจากภายในชุมชนและองค์กรภายนอกหลายภาคส่วน มาให้การสนับสนุนและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร เช่น มีการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวร่วมกันเดินขบวนไปยังศาลจังหวัดพังงา โดยมีการเชื่อมโยงการเคลื่อนไหวกับคำสอนของศาสนาอิสลาม ตลอดจนมีกิจกรรมที่เข้าร่วมกับเครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านอ่าวพังงาและสมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ เพื่อสนับสนุนการเคลื่อนไหวและช่วยเหลือทางคดีความแก่ชาวบ้านชุมชนคลองทะเล ในขณะที่การเคลื่อนไหวของฝ่ายนายทุนในช่วงเวลาดังกล่าวยังคงใช้เจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นเครื่องมือในการออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบ และปฏิเสธการผูกมิตรกับชาวบ้านในพื้นที่ เนื่องจากโครงการก่อนหน้านี้ถูกยกเลิกอันเป็นผลจากการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ในการดำเนินการก่อสร้างภายใต้โครงการพัฒนาครั้งนี้ ฝ่ายนายทุนได้ใช้มาตรการที่เข้มข้นขึ้นและมีท่าทีเด็ดขาดต่อฝ่ายชาวบ้านกลุ่มอนุรักษ์ชุมชนคลองทะเล โดยอาศัยข้อกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมเข้ามาเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความหวาดกลัวแก่แกนนำชาวบ้าน และยังสร้างความกังวลแก่ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์คนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

จะเห็นได้ว่า รูปแบบของปฏิบัติการของกระบวนการเคลื่อนไหวที่ชาวบ้านชุมชนคลองทะเลใช้ต่อสู้ตอบโต้กลุ่มทุนซึ่งบุกรุกทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นนี้มีลักษณะเป็นการสร้างพื้นที่ทางสังคมขึ้นมาต่อรองภายใต้ความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ซับซ้อนระหว่างท้องถิ่น รัฐและกลุ่มนายทุน อันเป็นการสะท้อนถึงจิตสำนึกของชาวบ้านผ่านการตระหนักต่อผลกระทบของปัญหาที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชนในอนาคต และความพยายามในการเป็นผู้นำกำหนดแนวทางการพัฒนาด้วยตนเอง โดยไม่ยอมพึ่งพาโครงการพัฒนาของรัฐ ซึ่งประชาชนท้องถิ่นมักจะไม่ได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งนี้เพื่อสร้างตำแหน่งแห่งที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยท้องถิ่น ผ่านการใช้เวทีภาคประชาสังคม โดยมีองค์กรต่าง ๆ ที่เป็นภาคีเข้ามาให้การสนับสนุน

2. ลักษณะของทุนทางสังคมที่ชุมชนคลองทะเลใช้ขับเคลื่อนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ

ทุนทางสังคมที่ชาวบ้านในชุมชนคลองทะเลนำมาใช้เชื่อมโยงกับกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น สามารถแบ่งออกเป็นทุนภายในชุมชนและทุนจากภายนอกชุมชน

2.1 ทุนภายในชุมชน มีฐานมาจากความเชื่อ ประเพณีและความเป็นเครือญาติ การที่ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามทำให้ประเพณีและพิธีกรรม ทั้งในเรื่องส่วนตัวและส่วนรวม ตลอดวงจรชีวิตอยู่ภายใต้ระบบคิดที่สอดคล้องกัน กล่าวคือ ชาวบ้านในชุมชนคลองทะเลมีความสัมพันธ์แบบต่างตอบแทนซึ่งกันและกันผ่านการจัดงานกิจกรรมเชิงประเพณีต่าง ๆ ดังนั้น พิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ใน

ชุมชนจึงถูกผลิตซ้ำจนกลายเป็นวัฒนธรรมของชุมชน เมื่อนำมาผนวกกับความทรงจำเกี่ยวกับประวัติชุมชนและความเป็นพี่เป็นน้องกันตามคำสอนของศาสนาอิสลามแล้ว องค์ประกอบเหล่านี้ล้วนเสริมสร้างความสัมพันธ์แบบเครือข่ายให้ก่อตัวขึ้น ผ่านความรู้สึกร่วมกันเป็นพวก ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ยึดโยงการรวมตัวเป็นกลุ่มก้อนกันของคนในชุมชน ผ่านความสัมพันธ์ที่มีความไว้วางใจ ช่วยเหลือเกื้อกูลระหว่างกัน อันเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่มีพลังในลักษณะของทุนทางสังคม ที่ช่วยให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปได้ อย่างมีประสิทธิภาพ ดังจะเห็นได้จากการรวมตัวกันของชาวบ้านในพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งมีการช่วยเหลือแบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน มีความไว้วางใจกันภายใต้การนำของโต๊ะอิหม่ามและความเป็นเครือญาติกัน การมีสายสัมพันธ์แบบเครือญาติทำให้ชาวบ้านรับรู้ถึงความปลอดภัยในทรัพย์สินส่วนบุคคล ก่อเกิดเป็นหลักการเบื้องต้นของบรรทัดฐานที่คนในชุมชนมีความคาดหวังต่อกัน ในขณะเดียวกันก็มีมาตรการลงโทษที่ไม่เป็นทางการหากมีการปฏิบัติที่ขัดกับบรรทัดฐาน โดยสามารถรับรู้ผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในชีวิตประจำวัน ซึ่งชุดของความสัมพันธ์ทางสังคมเหล่านี้คือองค์ประกอบที่สำคัญของทุนทางสังคม (Putnam, 1993) นอกจากนั้น ความรู้สึกสำนึกในการเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนร่วมกัน (Ostrom, 1990 as cited in Bunnag, 2011) ส่งผลให้เกิดความพยายามที่จะช่วยกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติอันมีค่าในการทำมาหากินของคนในชุมชน ถูกนำมาผนวกกับคำสอนของศาสนาอิสลามที่ส่งเสริมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้สามารถยังประโยชน์ในการดำรงชีพของมนุษย์ แต่ไม่ส่งเสริมการทำลายล้าง ระบบคิดเหล่านี้ได้นำไปสู่ความพยายามในรูปของความร่วมมือในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ที่สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการที่มองทรัพยากรธรรมชาติเป็นกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล ซึ่งเกิดขึ้นได้จากความไว้วางใจและเชื่อถือกันของคนในชุมชน

2.2) ทุนจากภายนอกชุมชน เป็นการส่งเสริมสนับสนุนด้านข้อมูลข่าวสาร ความรู้ งบประมาณ ตลอดจนกำลังใจจากองค์กรภายนอกที่เข้ามาช่วยเหลือ ซึ่งเป็นแรงเสริมที่ผลักดันให้กระบวนการเคลื่อนไหวและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนดำเนินไปได้อย่างเป็นระบบ มียุทธวิธีและรูปแบบในการดำเนินการที่ชัดเจน องค์กรภายนอกที่สำคัญซึ่งเข้ามาสนับสนุนเครือข่ายชาวบ้านนั้นมีหลายรูปแบบ เช่น องค์กรที่สนับสนุนข้อมูลข่าวสาร ความรู้ และเงินงบประมาณในการจัดกิจกรรมการเคลื่อนไหวของกลุ่มเครือข่าย ได้แก่ องค์กรความร่วมมือเพื่อฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอันดามัน เครือข่ายชาวประมงพื้นบ้านอ่าวพังงา สมาพันธ์ชาวประมงพื้นบ้านภาคใต้ และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง นอกจากนี้ยังมีองค์กรที่ช่วยให้ข้อมูลความรู้ด้านกฎหมายและช่วยเหลือด้านคดีความของชาวบ้าน ได้แก่ กรมสอบสวนคดีพิเศษ (DSI) คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ศูนย์ทนายความมุสลิม และสหภาพทนายความแห่งประเทศไทย บทบาทขององค์กรต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนทำหน้าที่เป็นทุนทางสังคมประเภทหนึ่ง ที่เสริมด้วยการคอยเชื่อมประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่ายกิจกรรมของชาวบ้าน และช่วยปรับยุทธวิธีการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นให้เหมาะสมกับสถานการณ์อย่างมีพลวัต

3. ผลของการนำทุนทางสังคมมาใช้ในกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ

ผลลัพธ์ของการนำทุนทางสังคมมาใช้ส่งผลต่อกระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านในชุมชนคลองทะเลประสบความสำเร็จ ซึ่งแสดงออกผ่านลักษณะของความร่วมมือในกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ตลอดจนการแบ่งปันข้อมูล และการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนและระหว่างคนในชุมชนกับภาคีเครือข่ายอย่างมีพลัง ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้สะท้อนผ่านการทำงานในลักษณะเครือข่ายจากกลุ่มชาวบ้านสู่ภาคประชาสังคม ใน ขณะเดียวกัน ชุมชนมียุทธวิธีในการขับเคลื่อนกระบวนการเคลื่อนไหวที่สามารถปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนได้อย่างเหมาะสม จนได้ผลเป็นที่ประจักษ์ ทั้งในกรณีที่ยุทธวิธีถูกการอนุญาตก่อสร้างโครงการท่าเทียบเรือมาริน่า และเพิกถอนใบอนุญาตดังกล่าวของบริษัทนายทุน อันนำไปสู่การไขข้อสงสัยและความคลุมเครือที่สังคมได้ตั้งคำถามต่อโครงการต่าง ๆ ของกลุ่มทุนและเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคน ซึ่งอาจขัดกับกฎหมายในหลายประเด็น อีกทั้งยังพบผลลัพธ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นด้านสิทธิชุมชนและความเป็นธรรมทางสังคมในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ กล่าวคือ เกิดการเพิ่มศักยภาพของชุมชนภายใต้บทบาททุนทางสังคมในการขับเคลื่อนกระบวนการเคลื่อนไหวให้มีพลังในการต่อสู้และต่อรองกับอำนาจของรัฐ โดยสะท้อนให้เห็นศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการใช้สิทธิชุมชนในการกำหนดอนาคตของพวกเขา ตามที่ได้รับรองไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 นอกจากนี้ยังพบผลลัพธ์ที่สะท้อนถึงความเชื่อมโยงระหว่างสิทธิชุมชนกับการสร้างความเป็นธรรมทางสังคมในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งปรากฏผ่านกระบวนการเคลื่อนไหวโดยชุมชนคลองทะเลเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น ดังต่อไปนี้

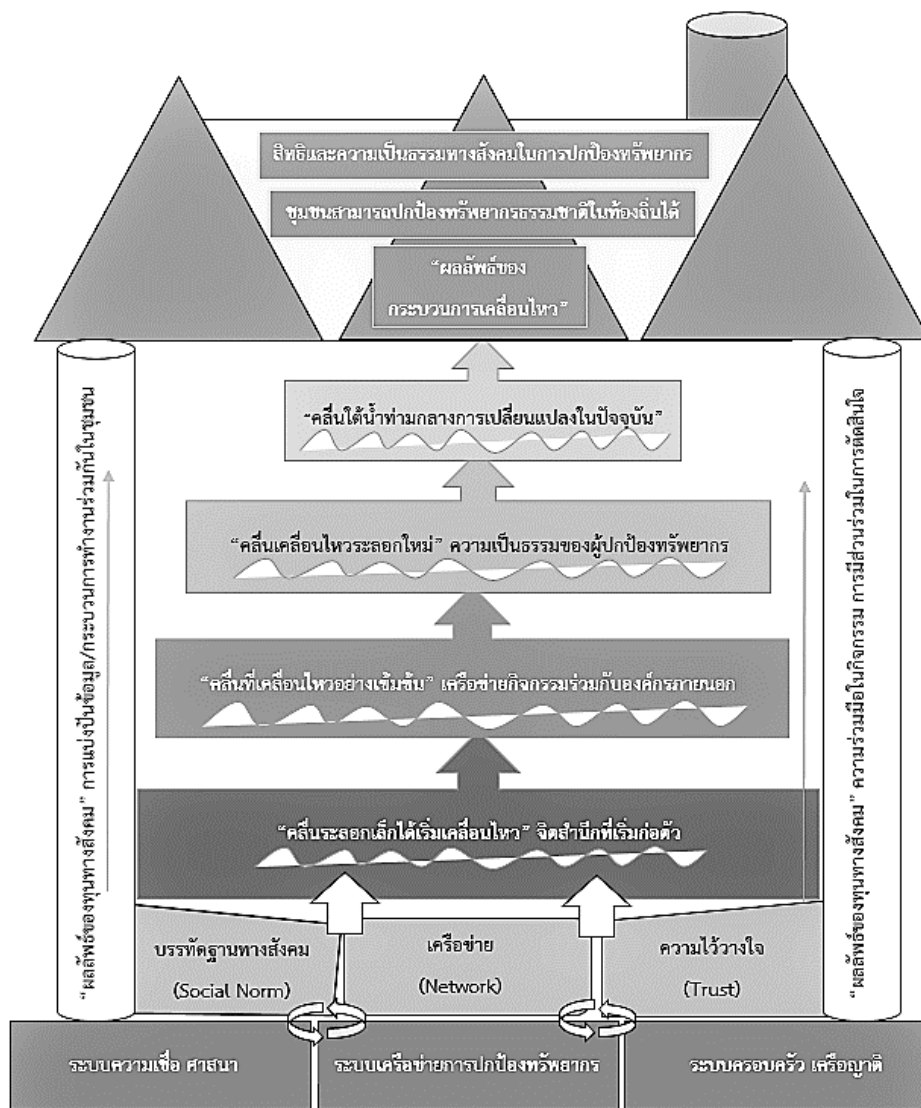
3.1) *ความเป็นธรรมในมิติการยอมรับ* กระบวนการเคลื่อนไหวในชุมชนคลองทะเลสะท้อนผลเชิงคุณค่าทางวัฒนธรรม อันนำไปสู่การสร้างความเป็นธรรมทางอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับความเชื่อและศาสนา ดังเห็นได้จาก กิจกรรมการเคลื่อนไหวที่เชื่อมโยงกิจกรรมกับความเชื่อในศาสนาอิสลาม โดยเฉพาะความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการดำรงชีพของคนในท้องถิ่นซึ่งปรากฏในคำสอนทางศาสนา อันเป็นอัตลักษณ์เชิงวัฒนธรรมที่อยู่เบื้องหลังความสำเร็จในการเคลื่อนไหวจนได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการอนุรักษ์และปกป้องทรัพยากรของท้องถิ่น กระทั่งได้รับรางวัลรางวัลลูกโลกสีเขียวในระดับประเทศ

3.2) *ความเป็นธรรมในมิติการมีส่วนร่วม* การมีส่วนร่วมในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติผ่านยุทธวิธีและกิจกรรมต่าง ๆ ได้สะท้อนให้เห็นผ่านกระบวนการเคลื่อนไหวในชุมชนคลองทะเลว่า วางอยู่บนพื้นฐานของสิทธิชุมชนตามกฎหมายรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นสามารถสะท้อนภาพของความเป็นประชาธิปไตยจากกลุ่มคนรากหญ้าว่ามีโอกาสและพื้นที่สำหรับการต่อสู้ เพื่อปรับสัมพันธภาพทางอำนาจและสร้างตำแหน่งแห่งที่ให้กับชุมชนในการร่วมพัฒนาท้องถิ่นรูปแบบหนึ่ง

3.3) *ความเป็นธรรมในมิติของการกระจายทรัพยากร* กระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านในชุมชนคลองทะเลได้นำไปสู่การตรวจพิสูจน์ที่ดินของกลุ่มนายทุนที่เข้ามาทำโครงการในนามของการ

พัฒนาในพื้นที่ แต่สร้างปัญหาการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และพบว่าเอกสารสิทธิมีพิรุณ ตลอดจนการเกิดข้อสงสัยและความคลุมเครือที่สังคมได้ตั้งคำถามต่อการดำเนินงานต่าง ๆ ของบริษัท และต่อบทบาทเจ้าหน้าที่ของรัฐบางส่วนซึ่งอาจขัดกับกฎหมายในหลายประเด็น โดยเฉพาะการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวน ที่เจ้าหน้าที่รัฐออกเอกสารสิทธิโดยมิชอบและทับซ้อนกับที่ในใบจองของชาวบ้าน ปัญหาเหล่านี้ได้ถูกหยิบยกขึ้นมาให้เห็นถึงความไม่เป็นธรรมในมิติของการกระจายทรัพยากรโดยเฉพาะที่ดิน อันนำไปสู่ข้อเรียกร้องในการสร้างความเป็นธรรมในมิติของการกระจายทรัพยากรในพื้นที่ชุมชนต่อไป

3.4) *ความเป็นธรรมในมิติทางกฎหมาย* ถือเป็นหนึ่งในกลไกทางสังคมที่สำคัญมาก และถูกใช้เป็นแหล่งอ้างอิงถึงความเป็นธรรมในแง่ของความยุติธรรมได้ ผลลัพธ์ด้านนี้ที่เห็นได้ชัดคือ การที่คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้ออกหนังสือขอให้ยับยั้งการดำเนินการและยกเลิกการอนุญาตก่อสร้างโครงการต่าง ๆ ในพื้นที่โดยเร่งด่วน ซึ่งสำนักงานขนส่งทางบกที่ 5 สาขาพังงา ได้ตอบรับด้วยการยกเลิกการอนุญาตการก่อสร้างท่าเทียบเรือ บริเวณชุมชนคลองทะเล พร้อมทั้งมีการเพิกถอนใบอนุญาตดังกล่าว เนื่องจากขัดกับประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นการสะท้อนให้เห็นความสำเร็จในการจัดการที่นำมาสู่ความเป็นธรรมในระบบกฎหมายได้

ภาพที่ 1: สรุปพลวัตการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานทุนทางสังคมในชุมชนคลองทะเล

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

จากปรากฏการณ์ของกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นในพื้นที่ชุมชนคลองทะเล ซึ่งเกิดขึ้นจากการริเริ่มของกลุ่มชาวบ้านภายใต้ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะเป็นเครือข่ายภายในชุมชน ที่มีพื้นฐานมาจากความเป็นเครือญาติควบคู่กับความเชื่อในศาสนาเดียวกัน อันเอื้อต่อการสร้างเครือข่ายของชาวบ้านในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ต่อมาได้ยกระดับไปเชื่อมโยง

กับกลุ่มหรือองค์การภายนอกชุมชนที่มีความสนใจร่วม สามารถอธิบายได้ว่า ความเป็นเครือข่ายของชาวบ้านนั้นมีรากฐานมาจากทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่เดิม ผสานกับความร่วมมือกับองค์การภายนอกที่มาเป็นภาคีสันับสนุนกิจกรรมการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ลักษณะของปรากฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดทุนทางสังคมที่ขยายขึ้นมาจากทุนแบบดั้งเดิม หลังจากมีการตระหนักถึงพลังของความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างสมาชิกชุมชน และถูกนำไปใช้ประโยชน์ในรูปแบบของกระบวนการภาคประชาสังคม อันเป็นลักษณะของการเคลื่อนไหวที่ชุมชนดำเนินกิจกรรมร่วมกับกลุ่มหรือองค์การภายนอก

ทั้งนี้เมื่อพิจารณากระบวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวบ้านชุมชนคลองทะเล และพลวัตของการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน พบว่ากรอบโครงสร้างการของปกครองตามระบอบประชาธิปไตยมีส่วนเอื้อสนับสนุนให้กระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านชุมชนคลองทะเลประสบผลสำเร็จ กล่าวคือกระบวนการมีส่วนร่วมและการเรียกร้องสิทธิชุมชนตามระบอบประชาธิปไตยถือเป็นช่องทางสำคัญที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนสามารถขับเคลื่อนกระบวนการอย่างเข้มข้นในช่วงที่มีความขัดแย้งกับกลุ่มทุนที่แสวงหาประโยชน์จากการเติบโตของการท่องเที่ยว ดังจะเห็นได้จาก กระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านชุมชนคลองทะเล ซึ่งใช้อำนาจที่ไม่เป็นทางการในฐานะประชาชนผู้มีศักยภาพและมีสิทธิในการกำหนดอนาคตของชุมชน ภายใต้การรับรองสิทธิชุมชนในกฎหมายรัฐธรรมนูญ ดังนั้น นอกจากชาวบ้านที่มีฐานะเป็นผู้ขับเคลื่อนกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนแล้ว ในระดับโครงสร้างของสังคมยังต้องมีระบบที่เปิดโอกาสให้สามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการพัฒนาภายใต้ระบอบประชาธิปไตยด้วย โดยนัยนี้ กระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้านชุมชนคลองทะเลจึงถูกขับเคลื่อนด้วยแนวคิดสิทธิชุมชนและเป็นฐานของความเป็นประชาธิปไตย ดังที่ Santasombat (2003, p. 43) ได้ชี้ให้เห็นว่า การรับรองสิทธิชุมชนเป็นการส่งเสริมและพัฒนารากเหง้าของประชาธิปไตยในระดับรากฐาน

ในขณะเดียวกัน กระบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนคลองทะเลอยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจระหว่างกันของคนในชุมชน ในภาวะที่ความไว้วางใจในกลไกของรัฐมีต่ำ กล่าวคือ เงื่อนไขหลักประการหนึ่งของทุนทางสังคมที่ชุมชนใช้ในการเคลื่อนไหวนั้นเกิดจากการไม่ไว้วางใจรัฐ แต่ไว้วางใจคนในชุมชนและเครือข่ายจากนอกชุมชนที่มีความสนใจร่วมมากกว่า เมื่อชาวบ้านมองว่ารัฐเป็นเครื่องมือของนายทุนในการผลักดันนโยบายที่เอื้อประโยชน์ต่อการลงทุนในพื้นที่ ซึ่งชาวบ้านมีประสบการณ์ที่ไม่ดีมาตั้งแต่ในอดีต ช่วงที่รัฐให้สัมปทานพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชนแก่นายทุนจนเกิดวิกฤติป่าชายเลน อันเป็นบทเรียนที่สร้างความไม่ไว้วางใจต่อกลไกการทำงานของรัฐบาลและเจ้าหน้าที่รัฐ จนนำไปสู่กระบวนการเคลื่อนไหวในช่วงความขัดแย้งกับกลุ่มทุนการท่องเที่ยวครั้งนี้ด้วย ซึ่งก็อยู่บนพื้นฐานของความไว้วางใจในเครือข่ายของตนแต่ไม่ไว้วางใจต่อกลไกของรัฐเช่นกัน ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับงานศึกษาของ Kusumawalee (2004) ที่พบว่า รัฐไม่ได้ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับสภาพแวดล้อมและภูมิความรู้ของท้องถิ่น แต่มุ่งพัฒนาเพื่อเพิ่มผลผลิตมวลรวมของชาติเป็นสำคัญ เมื่อท้องถิ่นต้องเผชิญกับความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจกับทุนผู้คนในท้องถิ่นต่างต่อสู้ดิ้นรนให้อยู่รอดภายใต้โครงสร้างแห่งอำนาจที่เป็นอยู่ โดยที่ความไว้วางใจที่มีต่อคนในชุมชนและเครือข่ายการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งปรากฏในกลุ่มอนุรักษ์ชุมชนคลองทะเลยังเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งของทุนทางสังคม ดังที่ Putnam (1993) ได้ชี้ให้เห็นว่า ความไว้วางใจ/

เชื่อถือกัน (Trust) นั้นมีคุณค่ามหาศาล เปรียบดังกาวที่เชื่อมให้เครือข่ายยึดติดกันไปได้ดี ส่งผลให้กลุ่มหรือชุมชนมีความเข้มแข็งบนฐานของความไว้วางใจกัน

นอกจากนี้ อิทธิพลจากความเชื่อและประเพณีที่เชื่อมโยงกับศาสนาอิสลามก็มีความสำคัญยิ่งต่อการสร้างและสานสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชนคลองทะเลให้เป็นทุนทางสังคมแบบดั้งเดิมที่เป็นฐานกลไกขับเคลื่อนกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน ดังที่เห็นได้จาก แนวคิดในการอนุรักษ์ปกป้องทรัพยากรธรรมชาติตลอดจนยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวของชาวบ้านถูกโยงกับความเชื่อตามคำสอนของศาสนาอิสลามด้วย ข้อค้นพบนี้สอดคล้องกับที่ Trakulwaranon (2009) ได้อธิบายความสำคัญขององค์ประกอบทางศาสนาและคุณค่าไว้ว่า ความเชื่อที่ทำให้คนในชุมชนท้องถิ่นมีความรัก ความห่วงใย และเอื้ออาทรต่อกัน จะก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นที่ยึดโยงให้เกิดทุนทางสังคมขึ้นได้

อย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยนี้พบว่าแนวคิดของทุนทางสังคมแบบดั้งเดิมที่อิงความเป็นเครือญาติยังไม่เพียงพอที่จะอธิบายความสำคัญของทุนทางสังคมต่อความสำเร็จของการเคลื่อนไหวของชุมชนคลองทะเล โดยเฉพาะในช่วงที่มีความขัดแย้งกับกลุ่มทุน ผลักดันการขับเคลื่อนเป็นผลมาจากการดำเนินงานผ่านองค์กรภายนอกที่เข้ามาช่วยเหลือและเชื่อมประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ อย่างสำคัญ โดยที่บทบาทขององค์กรภายนอกซึ่งเป็นเครือข่ายร่วมกับชาวบ้าน ไม่เพียงแต่เป็นตัวเชื่อมประสานและดึงทุนในชุมชนไปใช้ในการเคลื่อนไหวอย่างเข้มแข็งของเครือข่ายชาวบ้านเท่านั้น แต่ยังมีอิทธิพลต่อการกำหนดกระบวนทัศน์ที่ถ่ายทอดแก่ชุมชน รวมทั้งการปรับยุทธวิธีในการเคลื่อนไหว โดยนัยนี้ แม้ว่าทุนทางสังคมที่ชุมชนมีอยู่เดิมอาจถูกกลดทอนความสำคัญลงบ้าง แต่เป็นภาวะที่มีความจำเป็นเมื่อเครือข่ายชาวบ้านต้องยกระดับก้าวไปสู่กระบวนการเคลื่อนไหวที่มีความซับซ้อน จึงต้องอาศัยแรงเสริมจากภายนอกด้วย ดังที่ Romratanapan (2005) ได้อธิบายว่า ปัจจัยภายนอกต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ถือเป็นส่วนของสภาพแวดล้อมของกระบวนการทุนทางสังคมที่มีผลต่อระบบคิดและวิถีปฏิบัติภายในกลุ่มและชุมชนด้วย

ผลจากการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้และต่อรองกับรัฐในการปกป้องทรัพยากรของชาวชุมชนคลองทะเล ได้เผยให้เห็นว่ากรอบแนวคิดการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐนั้นไม่สอดคล้องกับนิยามความหมายของคำว่า “ปกป้อง ” กล่าวคือ รัฐไม่ได้เน้นปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในความหมายของการ “ ค้ำครองป้องกัน ” (Office of the Royal Society, 2003) แต่ทว่ากลับเป็นการ “ ควบคุม ” มากกว่า ในขณะที่เดียวกันการควบคุมที่ดำเนินการโดยรัฐกลับเป็นการกีดกันชาวบ้านให้ออกห่างจากทรัพยากร แต่ไปเอื้อประโยชน์เชิงนโยบายแก่กลุ่มนายทุน ดังสะท้อนให้เห็นจากโครงการพัฒนาในพื้นที่ชุมชนคลองทะเล ตั้งแต่อดีตที่รัฐมีมาตรการปกป้องป่าชายเลนแต่กลับให้สัมปทานแก่นายทุน หรือกรณีที่รัฐมีมาตรการควบคุมพื้นที่ป่าสงวนแต่นายทุนกลับสามารถออกเอกสารสิทธิรุกล้ำพื้นที่ป่าดังกล่าวนี้ได้ ที่น่าสนใจคือสภาพการณ์เช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในชุมชนคลองทะเลเท่านั้น แต่ยังพบในอีกหลายชุมชนบริเวณชายฝั่งทะเลอันดามัน ซึ่งได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาของรัฐที่ขาดการมีส่วนร่วมจากประชาชนในชุมชน ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐต้องทบทวนโครงการพัฒนาต่าง ๆ มิให้ทำลายวิถีดำรงชีพที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนไม่เบียดขับชุมชนให้ออกห่างจากสิทธิที่คนในชุมชนพึงมีพึงได้จากการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ดังที่ Ostrom (1990 as cited in Bunnag, 2011) ได้ชี้ให้เห็นว่า ระบบกรรมสิทธิ์ชุมชนสามารถใช้ในการจัดการทรัพยากรร่วมได้สำเร็จโดยปราศจากการ

ควบคุมโดยอำนาจรัฐจากส่วนกลาง อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานศึกษาของ Poudel, Johnson and Mishra (2014) และงานศึกษาของ Pretty and Ward (2001) ซึ่งพบว่า การจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบรวมกลุ่ม ด้วยความสัมพันธ์ที่มีความไว้วางใจและมีบรรทัดฐานร่วมกัน เป็นวิธีบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ได้ผลลัพธ์ที่ดี

ที่อภิปรายมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า กระบวนการเคลื่อนไหวต่อสู้และต่อรองของชาวบ้านชุมชนคลองทะเลในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เป็นปรากฏการณ์ที่มีความซับซ้อน และน่าสนใจต่อการอภิปรายในแง่มุมต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจปรากฏการณ์อย่างรอบด้านในหลายมุมมองและหลากหลายยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อพิจารณาปรากฏการณ์ในการศึกษานี้พบว่า แนวคิดประชาสังคมสามารถอธิบายให้เชื่อมโยงกับการรวมตัวกันของชาวบ้านชุมชนคลองทะเล ในการก่อตัวซึ่งมีฐานมาจากจิตสำนึกร่วมของการเป็นเจ้าของพื้นที่ เมื่อได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐผ่านการดำเนินการโดยกลุ่มทุนที่ไม่ใส่ใจปัญหาของคนในท้องถิ่น นอกจากนี้ กลไกการเคลื่อนไหวและแนวทางในการต่อสู้และต่อรองยังแสดงให้เห็นถึงประชาสังคมในรูปแบบใหม่ ที่ใช้อธิบายกระบวนการเคลื่อนไหวภาคประชาชนของสังคมในยุคปัจจุบัน ซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับคนหลากหลายกลุ่มที่มีความสนใจร่วม โดยไม่ได้แยกส่วนจากชุมชนท้องถิ่น แต่เป็นการขยายขนาดหรือยกระดับการเคลื่อนไหวเป็นเครือข่ายที่ใหญ่กว่า ดังนั้น แนวคิดทุนทางสังคมและแนวคิดประชาสังคมจึงมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน เนื่องจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนท้องถิ่นนั้น มักจะเกิดจากเงื่อนไขสำคัญของทุนทางสังคมที่เป็นระบบความสัมพันธ์แบบดั้งเดิม เมื่อได้รับการพัฒนาต่อยอดจากการสนับสนุนของภายนอกเป็นเครือข่ายที่ใหญ่ ส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวมีพลังมากขึ้น ทุนทางสังคมฐานชุมชนจึงเป็นแนวคิดตั้งต้นที่ก่อให้เกิดประชาสังคมตามมา นอกจากนี้ อาจจัดเป็นประชาสังคมรูปแบบใหม่ ที่มักจะเกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวด้วยขบวนการประชาชนซึ่งไม่ได้เน้นเฉพาะประเด็นปัญหาทางเศรษฐกิจ แต่ให้ความสนใจกับประเด็นอื่น ๆ ด้วย เช่น การคัดค้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อประชาชน เป็นต้น ดังที่ Charoensin-o-larn (1997) ได้อธิบายไว้ว่า ประชาสังคมรูปแบบใหม่เป็นเรื่องของขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชน เพื่อนำไปสู่การปกครองแบบประชาธิปไตยที่เข้มแข็งและมีช่องทางให้กับผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลาย เป็นการเปิดพื้นที่ทางการเมืองหรือพื้นที่สาธารณะอีกแบบขึ้นมาที่ไม่ใช่รัฐ ตลอดจนเป็นประชาสังคมที่มีความตื่นตัวทางการเมืองสูงและในเรื่องการใช้สิทธิของประชาชนในการที่จะไม่เชื่อฟังรัฐ ข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้ส่วนหนึ่งเป็นการแสดงสิทธิที่จะไม่เชื่อฟังรัฐ โดยที่เป้าหมายการต่อสู้มิได้เป็นการเข้าไปต่อสู้ในสังคมนการเมืองของกลไกรัฐ แต่ใช้พื้นที่การเมืองสาธารณะ เพื่อให้ประชาชนสามารถแสดงออกทางความคิดและวัฒนธรรมของสังคม อันจะนำไปสู่การปรับสัมพันธ์ภาพทางอำนาจระหว่างรัฐ ทุน และประชาชนเสียใหม่

ผลที่ได้จากการวิจัยนี้ทำให้ได้ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการแก่ชุมชน ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายแก่ภาครัฐ และข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต ดังต่อไปนี้

- 1) ชุมชนควรมีการจัดการองค์ความรู้ด้านทุนทางสังคมและการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อถ่ายทอดแก่คนรุ่นใหม่ ด้วยการจัดกิจกรรมการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นและสร้างผู้นำด้านภูมิปัญญาแก่เยาวชนรุ่นใหม่ โดยอาจมีการทบทวนบทเรียนจากกระบวนการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาเพื่อนำเอาทุนทางสังคมออกมาใช้ในการพัฒนาชุมชนต่อไป ควบคู่กับการส่งเสริมและรณรงค์การให้ความรู้เรื่องกฎหมาย

ที่เกี่ยวกับที่ดินและสิทธิชุมชน เพื่อสร้างฐานความรู้ในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

2) รัฐควรสร้างความไว้วางใจจากชาวบ้านและภาคประชาสังคม ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันของประชาชน โดยยึดประโยชน์ของประชาชนในพื้นที่เป็นสำคัญในการที่จะทำข้อตกลงกับบุคคลหรือกลุ่มคนภายนอกที่มาทำโครงการพัฒนา อีกทั้งยังต้องให้ข้อมูลข้อเท็จจริงแก่ชาวบ้านอย่างครอบคลุมเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจ รวมทั้งพยายามเปิดพื้นที่ให้มีการพูดคุยประนีประนอมระหว่างกันเมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งเพื่อไม่ให้ขยายไปสู่ความรุนแรง

3) การวิจัยในอนาคตควรมุ่งความสนใจไปใน 2 ประเด็น ได้แก่ (1) การเชื่อมโยงความเชื่อทางศาสนาและอิทธิพลของศาสนาต่อกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวบ้าน โดยเฉพาะในส่วนที่จะเสริมสร้างความเข้มแข็งในการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา ตลอดจนการลดผลกระทบทางลบของการพัฒนา (2) ประสิทธิภาพและประสิทธิผลของการใช้ทุนทางสังคมและกระบวนการภาคประชาสังคมในการเคลื่อนไหวของชุมชนท้องถิ่นเพื่อลดผลกระทบด้านลบจากการโครงการพัฒนาในท้องถิ่น (3) การศึกษาการใช้ทุนทางสังคมเพื่อสร้างความเป็นธรรมทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่งานวิจัยชิ้นนี้พบในผลของการนำทุนทางสังคมมาใช้ในกระบวนการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ

เอกสารอ้างอิง

- Boonmee, T. 2004. *Civil Society*. [in Thai]. Bangkok: Sinetharn Publishing.
- Bunnag, C. 2011. A Conceptual Review on Common-Pool Resource Management: Thai and global experiences. [in Thai]. *A Volume in the Series "Conceptual Review for Thailand Reform"*. Bangkok: Office of National Reform Assembly.
- Charoensin-o-lam, C. 1997. *New Social Movements*. [in Thai]. Bangkok: Vibhasa Publishing.
- Chai-amporn, S. 2003. Social capital on the existence of Thai society. [in Thai]. *Journal of Social Development*. 7: 46-73.
- Jules Pretty and Hugh Ward. 2001. Social Capital and the Environment. *World Development*. 29(2): 209-227.
- Karnchanapan, A. 2000. *The Dynamics of Local Resources Management: Paradigm and Policy*. [in Thai]. Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).
- Karnchanapan, A. 2015. *Social Capital and Urban Development*. [in Thai]. Retrieved from http://www.academia.edu/32744903/%92%E0%B8%99%E0%97_.pdf
- Kusumawalee, K. 2004. *The Natural Resource Management at Koh Petch, Hua Sai, Nakhon Si Thammarat province*. [in Thai]. Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).

- Office of the Royal Society. 2003. *Thai official dictionary of Royal Institute*. [in Thai]. Bangkok: Nanmeebooks Publications.
- Poudel, K. L., Johnson, T. G. and Mishra, B. 2014. Social Capital and Collective Management of Natural Resources in Nepal: A case study of community forestry. *Agrarian Frontiers*. 2(1): 21-34.
- Putnam, R. D. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Romratanapan, W. 2005. *Social Capital*. [in Thai]. Bangkok: The Thailand Research Fund (TRF).
- Santasombat, Y. 2003. *Biodiversity: local knowledge and sustainable development*. Chiang Mai: Regional Center for Social Science and Sustainable Development, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Sindecharak, T., et al. 2016. Social justice: An attempt to measure and analyze. [in Thai]. *Thammasat Journal*. 35 (1): 164-191.
- Supawong, C. 1997. *The Concept and Development of Thai Civil Society*. [in Thai]. Bangkok: Local Development Institute.
- Trakulwaranon, P. 2009. *Social Capital and Civil Society: theories and practices*. [in Thai]. Bangkok: Sanya Thammasak Democratic Institute, Thammasat University.
- Wasi, P. 1998. *Community Empowerment: social capital in Thailand*. [in Thai]. Bangkok: Social Investment Fund - SIF.
- Wongna, T. 2014. Fairness: various perspectives leading to the creation of fairness index. [in Thai]. *Thammasat Journal*. 33 (2): 131-150.

วารสาร
พัฒนา
สังคม
JSD

การบูรณาการการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาและชายแดนศึกษา: บทสังเคราะห์จากโรงเรียนชายแดนอาเซียนของประเทศไทย*

**เกตุขพรรณ คำพุ่ม

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้อธิบายผลการศึกษาแนวทางการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาด้วยชุดองค์ความรู้ท้องถิ่นภายใต้บริบทของชุมชนชายแดนสำหรับโรงเรียนชายแดนอาเซียน (Buffer School) โดยการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน 400 ตัวอย่างจากโรงเรียนชายแดนทั้ง 4 แห่ง อันได้แก่ โรงเรียนพนมดงรักวิทยา โรงเรียนสวนผึ้งวิทยา โรงเรียนเวียงแก่นวิทยาคม และโรงเรียนเบตง วีระราษฎร์ประสาน ด้วยวิธีการวิจัยแบบผสมผสานเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยมีผลการวิจัยดังนี้ 1) ประเด็นการเรียนรู้ชุมชนชายแดนของโรงเรียนชายแดนอาเซียนพบว่า มีการเรียนรู้ชุมชนชายแดนอาเซียนเกี่ยวกับภาษาที่ใช้ในท้องถิ่น ชนชาติพันธุ์ในท้องถิ่น และสถานที่ท่องเที่ยวชายแดนเป็นประเด็นสำคัญสำหรับการเรียนรู้ 2) ช่องทางการเรียนรู้ตามกรอบการเรียนรู้ของหลักสูตรอาเซียนศึกษา พบว่ามีการให้ลำดับความสำคัญต่อช่องทางการเรียนรู้ในมิติของผู้คนและความเป็นเพื่อนบ้านกันสัดส่วนสูงที่สุด (ร้อยละ 37.8) 3) การบูรณาการการเรียนรู้อาเซียนศึกษาภายใต้อาณาบริเวณชายแดนนั้นประกอบด้วยองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ร่วมกับแหล่งการเรียนรู้นอกห้องเรียนภายใต้บริบทชุมชนชายแดนนั้นช่วยเสริมสร้างทักษะทางสังคมและการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม โดยมีกรอบแนวคิดการพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่ (area-based curriculum) เพื่อสำหรับการสังเคราะห์แนวทางการบูรณาการการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาผ่าน 4 มิติ ความรู้สำคัญทั้งภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และชุมชนท้องถิ่น เพื่อเชื่อมโยงสู่ภูมิภาคบนพื้นฐานของความเป็นเพื่อนบ้านด้วยรากร่วมเดียวกัน

คำสำคัญ หลักสูตรแกนกลางอาเซียน หลักสูตรเชิงพื้นที่ โรงเรียนชายแดนอาเซียน

* บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “การวิจัยและพัฒนาการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาสำหรับโรงเรียนชายแดนอาเซียน” โดยได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ประจำปีงบประมาณ 2558

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำ โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ E-mail: kkamput@tu.ac.th

Integration of Learning Management in ASEAN Studies and Borderland Studies : Synthesis of the Buffer Schools in Thailand*

**Kedchapan Kamput

Abstract

This research paper is to assess the guidelines for learning management in ASEAN studies following the ASEAN curriculum sourcebook and local indigenous knowledge in cross border contexts for Buffer schools of Thailand. The studies were conducted in Buffer schools of Thailand involving 400 upper secondary students in Phanom Dong Rak Wittaya school, Suanphung Wittaya school, Wangnua Wittaya school and Betong Wiratprasan school. The project is a mixed method research study which the result found that learning of border communities in Buffer schools were highly rated in indigenous languages, indigenous people and border tourist attractions; pathways of learning in ASEAN curriculum sourcebook was highly rated in the people and neighborhood (37.8%); and integration of ASEAN studies learning in border areas consists of knowledge; local history, outdoor learning resources in border communities to enhancing social and cross-cultural skills. This research was conducted with area-based curriculum concept as a synthesis of integration of learning management in ASEAN studies through four specific dimensions of knowledge comprises the geography of place; the history of place; the culture of place; and community, people and place. Strengthening regional cohesion was based on neighborhoods within collective roots of ASEAN community.

Keywords: ASEAN curriculum sourcebook, area-based curriculum, Buffer School

* This research article is extracted from research titled “The Research and Development of Learning Management in ASEAN Studies for Buffer Schools” The research for this article was partially funded by Office of the Basic Education Commission, Ministry of Education (Fiscal Year 2015).

** Assistant Professor, Southeast Asian Studies Program, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University, E-mail: kkamput@tu.ac.th

บทนำ

สืบเนื่องจากในปี พ.ศ. 2555 ศูนย์ตะวันออกและตะวันออกศึกษา (The East-West Center: EWC) ร่วมกับองค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO) ได้ภายใต้การสนับสนุนโดย ASEAN-US Technical Assistance and Training Facility (US-TATF) ได้เพื่อพัฒนาหลักสูตรแกนกลางอาเซียน (ASEAN curriculum sourcebook) สำหรับใช้เป็นแนวทางจัดการเรียนการสอนทั้งในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาของประเทศสมาชิกอาเซียน ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่มีรากเหง้าร่วมกันอันจะส่งเสริมอัตลักษณ์ร่วมแก่เยาวชนอาเซียน (ASEAN Secretariat, 2012: vii) ดังที่ Namji Steinemann ผู้อำนวยการโครงการการศึกษาเอเชียแปซิฟิกแห่งศูนย์ตะวันออกและตะวันออกศึกษา ได้กล่าวไว้ “สำหรับหลักสูตรนี้เพื่อสร้างการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเรียนรู้แบบสืบหาความรู้ และเพื่อพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ทั้งการคิดวิเคราะห์ ความสามารถทางเทคโนโลยี การสื่อสารข้ามวัฒนธรรม การมีสำนึกแห่งคุณค่าร่วมและเคารพในความหลากหลาย” (Nathan Associates Inc., 2012) และในการประชุมรัฐมนตรีศึกษาอาเซียน ระหว่างวันที่ 3 – 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2555 ณ ประเทศอินโดนีเซียนั้นนำมาสู่ได้มีข้อตกลงร่วมกันที่จะนำหลักสูตรแกนกลางอาเซียนไปใช้เป็นแนวทางในการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาของแต่ละประเทศ (OBEC, 2014A: 7)

ในปี พ.ศ. 2557 กระทรวงศึกษาธิการของประเทศไทย โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานได้จัดทำหลักสูตรแกนกลางอาเซียน ฉบับแปลเป็นภาษาไทยเพื่อนำไปสู่การขับเคลื่อนการเรียนรู้เกี่ยวกับอาเซียนศึกษาพร้อมกับการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ภายใต้กรอบคิดที่สำคัญของหลักสูตรแกนกลางอาเซียนซึ่งประกอบด้วย 1) การเห็นคุณค่าของอัตลักษณ์และความหลากหลายอันจะก่อให้เกิดอัตลักษณ์แห่งชาวอาเซียนร่วมกันให้มากยิ่งขึ้น ผ่านการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์ในหลายมิติทั้งทางด้านวัฒนธรรมและศิลปะ รวมถึงภาษาที่หลากหลาย 2) การเชื่อมโยงโลกและท้องถิ่น ด้วยกรอบเนื้อหาเกี่ยวกับความเป็นชุมชนท้องถิ่นที่เชื่อมโยงสู่ภูมิภาคภายใต้บริบทโลกยุคโลกาภิวัตน์ 3) การส่งเสริมความเสมอภาคและความยุติธรรม อันจะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงทางสังคม 4) การมีพันธกิจร่วมกันเพื่ออนาคตที่ยั่งยืนภายใต้กรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน (OBEC, 2014B: 6) อันมุ่งหวังสู่ความเชื่อมโยงระหว่างกันในภูมิภาคอาเซียนด้วยประชาชนสู่ประชาชนผ่านมาตรการสำคัญทางด้านการศึกษาทั้งการกำหนดกรอบหลักสูตรร่วม การสร้างเนื้อหาการเรียนรู้ และสื่อการสอนที่เกี่ยวกับประชาคมอาเซียน

การบูรณาการเรียนรู้อาเซียนศึกษาด้วยความรู้ท้องถิ่นชุมชนชายแดนและภาษาเพื่อนบ้านอาเซียนนั้นเล็งเห็นได้ถึงการสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อน่ามีนัยสำคัญ และนำมาสู่การศึกษาวิจัยการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาของโรงเรียนชายแดนอาเซียน (Buffer School) ทั้ง 4 พื้นที่ชายแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งได้แก่ 1) โรงเรียนพนมดงรักวิทยาที่อยู่ในพื้นที่อำเภอพนมดงรัก บริบทชายแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชาในฐานะชุมชนทางการสัญจรของผู้คนแห่งอารยธรรมเขมรโบราณ มรดกของเหล่าบรรพชนเหล่านั้นได้ยึดโยงรากเหง้าของผู้คนที่มีร่วมกันผ่านภาษาเขมรถิ่น

สุรินทร์ 2) โรงเรียนสวนผึ้งวิทยาที่อยู่ในพื้นที่อำเภอสวนผึ้ง บริบทชายแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเมียนมาในฐานะชุมชนของผู้คนต่างถิ่นในยุคเหมืองแร่ การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์มีวิถีของการอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาและผูกสัมพันธ์กันผ่านพิธีกรรมความเชื่อ 3) โรงเรียนเวียงแก่นวิทยาคมที่อยู่ในพื้นที่อำเภอเวียงแก่น บริบทชายแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศลาวพื้นที่ของผู้คนชนเผ่าแห่งอุษาคเนย์ที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ตลอดลุ่มน้ำโขง กระจายตัวบนพื้นที่พหุวัฒนธรรมซึ่งดำรงอัตลักษณ์ผ่านภาษาพูดที่หลากหลาย วิถีผู้คนอยู่ร่วมกันด้วยสายสัมพันธ์ผ่านประเพณีและการละเล่น 4) โรงเรียนเบตง วีระราษฎร์ประสานอยู่ในพื้นที่อำเภอเบตง บริบทชายแดนที่มีอาณาเขตติดกับประเทศมาเลเซีย ดินแดนที่เต็มไปด้วยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอันบอกเล่าถึงคนไทยปาเซในประเทศมาเลเซียเมื่อครั้งเสียดินแดนไปในช่วงยุคอาณานิคม ขณะที่เศรษฐกิจการค้าชายแดนในปัจจุบันนั้นกลายเป็นกิจกรรมที่เชื่อมสัมพันธ์ระหว่างคนไทยและคนมาเลเซียบนเนื้อที่ที่เคยเป็นมาตั้งแต่ครั้งอดีตแห่งหัวเมืองโบราณของรัฐปัตตานี

จากบริบทดังกล่าวนำมาสู่การศึกษาแนวทางการบูรณาการการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาและชายแดนศึกษา ด้วยว่าความเป็นเพื่อนบ้านของเรานั้นจะเชื่อมประสานในแต่ละส่วนย่อยของแต่ละท้องถิ่นสู่ความเป็นภูมิภาคอย่างที่มีนัยสำคัญไว้นั้นด้วยอาศัยบริบทความรู้จากท้องถิ่นชายแดน ภายใต้กรอบแนวคิดชายแดนศึกษา (borderland studies) ที่ว่าด้วยชายแดนนั้นคือสัญลักษณ์แห่งความเป็นรัฐ ชาติ และความเป็นท้องถิ่น จากการศึกษาของ Machteld Venken (2017: 11-14) ในเรื่อง Borderland Studies Meets Child Studies: A European Encounter นั้นอธิบายไว้อย่างเด่นชัดถึงกระบวนการยุโรปวัตน์ (Europeanisation) ที่เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นร่วมกันนั้นได้อาศัยประวัติศาสตร์ชีวิตประจำวันของผู้คนท้องถิ่น ณ พื้นที่ชายแดนของหลายรัฐ ๆ เหล่านั้นซึ่งผสมผสานขึ้นจากความหลากหลายสู่ประชาคมยุโรปในปัจจุบัน ในขณะที่สมาคมประชาชาติแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้ขับเคลื่อนอย่างแข็งขันต่อการมุ่งสู่ประชาคมอาเซียนผ่านหลักสูตรแกนกลางอาเซียนเพื่อการเรียนรู้และบ่มเพาะสำหรับเยาวชนอาเซียนด้วยมโนภาพเชิงภูมิภาคเป็นสำคัญ แต่ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มุ่งเพื่อเติมเต็มความรู้ในส่วนล่าง (bottom-up) ด้วยการศึกษากิจการการเรียนรู้อาเซียนศึกษาร่วมกับชุดความรู้ชายแดนศึกษาจากโรงเรียนชายแดนอาเซียนทั้ง 4 พื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายในมิติความรู้เกี่ยวกับชุมชนเพื่อนบ้าน (neighboring communities) ที่จะเป็นสาระการเรียนรู้อาเซียนศึกษาที่สำคัญภายใต้กรอบการพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่ (area-based curriculum) อย่างมีพันธกิจสัมพันธ์กับบริบทใหม่แห่งชุมชนชาวอาเซียน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อวิเคราะห์แนวทางการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาด้วยชุดองค์ความรู้ท้องถิ่นภายใต้บริบทของชุมชนชายแดนสำหรับโรงเรียนชายแดนอาเซียน

การทบทวนเอกสาร

แนวทางการยกระดับคุณภาพการศึกษาเพื่อการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ปี พ.ศ. 2558 นั้นว่าไว้ด้วยการศึกษาขั้นพื้นฐานในภูมิภาคอาเซียนที่จะต้องสามารถสร้างแรงกระตุ้นต่อความร่วมมือของประเทศสมาชิกอาเซียน ด้วยแนวทางที่สำคัญอันได้แก่ การจัดการความรู้ การวางแผนการสอน และการเรียนรู้ที่ไม่จำกัดเฉพาะอยู่ในห้องเรียน เพื่อความรู้สำหรับชีวิตประจำวันที่ตอบสนองต่อสังคมยุคใหม่และภายใต้บริบทใหม่แห่งประชาคมอาเซียน (The Singapore Teachers' Union, 2012: 1-12) และตามกรอบมาตรฐานสมรรถนะการเรียนรู้การสอนโดยศูนย์นวัตกรรมและเทคโนโลยีทางการศึกษา องค์การรัฐมนตรีศึกษาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEAMEO INNOTECH, 2010: 8-13) ภายใต้โครงการศึกษาการบูรณาการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของหลักสูตรสังคมศึกษาในระดับมัธยมศึกษาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นได้สรุปไว้ถึงแนวทางการศึกษาสำหรับการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นควรประกอบด้วยแนวทางที่สำคัญ อันได้แก่ 1) การส่งเสริมทักษะพื้นฐานทางการศึกษาด้วยทักษะการคิดวิเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับชุมชน 2) การพัฒนาการศึกษาทั้งในเชิงระบบทั้งเชิงสาระการเรียนรู้ ทักษะและค่านิยมเพื่อนำพาให้ประชาชนมีวิถีชีวิตที่ยั่งยืน รวมถึงการมีส่วนร่วมกับสังคมประชาธิปไตย 3) การเสริมสร้างความตระหนักรู้เชิงสาธารณะในมิติความยั่งยืนจากการมีส่วนร่วมทั้งกับนโยบายของภาครัฐ ภาคประชาสังคมและองค์กรพัฒนาระหว่างประเทศ 4) การสร้างเสริมความเป็นพลเมืองอันเป็นแบบปฏิบัติที่สำคัญเพื่อมุ่งไปสู่ความยั่งยืน

อันนำมาสู่แนวทางการพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่ซึ่งว่าด้วยวิธีการปรับการเรียนรู้ผ่านเนื้อหาวิชาเรียนให้ลดน้อยลงพร้อมกับบทบาทของโรงเรียนที่ได้ร่วมออกแบบและสร้างหลักสูตรท้องถิ่นอันสอดคล้องกับลักษณะของโรงเรียนและตรงตามความต้องการและขีดความสามารถของผู้เรียน รวมถึงบริบทของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ (QCA, 2007: 5) ดังเช่นที่ the Royal Society for the encouragement of Arts, Manufactures and Commerce (RSA, 2012: 5-6) ได้นิยามหลักสูตรเชิงพื้นที่ไว้ว่าเป็นการเพิ่มประสบการณ์การเรียนรู้ของผู้เรียนด้วยการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนและวัฒนธรรมรอบตัวของพวกเขา โดยหลักสูตรเชิงพื้นที่นั้นให้ความสำคัญใน 3 ประเด็นสำคัญ อันได้แก่ 1) เกี่ยวกับสถานที่ (about a place) เพื่อการใช้ประโยชน์จากบริบทท้องถิ่นและทรัพยากรความรู้สำหรับการพัฒนารอบการเรียนรู้ 2) โดยสถานที่ (by a place) เพื่อออกแบบให้โรงเรียนได้มีบทบาทร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในท้องถิ่น และ 3) สำหรับสถานที่ (for a place) เพื่อตอบสนองความต้องการอย่างจำเพาะของผู้เรียนและชุมชนท้องถิ่นด้วยเป้าประสงค์สำคัญเพื่อการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับผู้เรียนจากภูมิหลังเกี่ยวกับท้องถิ่นเพื่อเสริมความรู้และความเข้าใจของผู้เรียนท้องถิ่นที่อยู่ พร้อมกับบทบาทของโรงเรียนต่อการปลูกฝังเรื่องราวของชุมชนท้องถิ่นแก่นักเรียนให้มากยิ่งขึ้น โดยที่คุณลักษณะของชุมชนท้องถิ่นจะเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่โดยมี 4 คุณลักษณะที่สำคัญ อันได้แก่ 1) ภูมิศาสตร์ 2) ประวัติศาสตร์ 3) วัฒนธรรม และ 4) ชุมชนท้องถิ่น

ขณะที่การพัฒนาการสอนผ่านกระบวนการหลักสูตรเชิงพื้นที่เพื่อสร้างการเชื่อมโยงกับท้องถิ่นนั้นมีหลายวิธี โดยสามารถสรุปได้ 3 ลำดับขั้นของการทำความเข้าใจเพื่อการพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่ที่ได้ดังนี้ 1) ความเข้าใจการสอน ด้วยวิธีการสอนที่มากกว่าการบรรยายแก่นักเรียนในแต่ละวิชา (Alexander,

2008: 141) พื้นที่การใช้ชีวิตและบริบทแวดล้อมนั้นถือว่ามีอิทธิพลต่อผู้เรียนและถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการสอนโดยอาศัยสาระความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมซึ่งมี 3 มิติที่ควรให้ความสำคัญอันได้แก่ มิติชุมชน มิติวัฒนธรรม และมิติของผู้เรียน 2) ความเข้าใจนักเรียนต่อบทบาทร่วมในการพัฒนาหลักสูตรซึ่งถือเป็นขั้นตอนแรกของการพัฒนาหลักสูตรโดยอาศัยการพิจารณาความต้องการและสำคัญสำหรับของผู้เรียน (Kushner, 1993: 39) และ 3) ความเข้าใจในเชิงวิชาการต่อการพัฒนาหลักสูตรครูผู้สอนต้องมีภูมิรู้ในสาระวิชาที่เน้นมรดกทางประวัติศาสตร์และด้วยเพราะข้อมูลพื้นฐานเชิงพื้นที่นั้นมีความแตกต่างกันในแต่ละท้องถิ่นจึงจำเป็นต้องดำเนินการโดยผู้เชี่ยวชาญด้านการศึกษาท้องถิ่น รวมถึงผู้สนับสนุนการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ (Jephcote & Davies, 2007: 208) ทั้งพันธมิตรท้องถิ่นด้านการศึกษา (educational partners) ในฐานะองค์กรที่สนับสนุนการทำงานของโรงเรียน และผู้ประสานงานในพื้นที่สำหรับวิชาเรียนหรือหลักสูตรที่ต้องอาศัยการสนับสนุนจากผู้รู้ในท้องถิ่น รวมถึงพันธมิตรอาสาสมัคร (voluntary sector partners) ของแต่ละท้องถิ่นซึ่งในที่นี้หมายรวมถึงศูนย์มรดกท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์ รวมถึงชุมชนศิลปิน เป็นต้น

การเรียนรู้ของโรงเรียนชายแดนอาเซียนนั้นอยู่ภายใต้บริบทของชุมชนชายแดนจึงสำคัญต่อการทบทวนกรอบแนวคิดชายแดนศึกษา (borderland studies) ซึ่งเริ่มต้นด้วยคำอธิบายของ Daphne Berdahl (1999: 3) ที่กล่าวถึงชายแดนนั้นเกี่ยวข้องกับเชิงสัญลักษณ์แห่งความเป็นรัฐ ชาติ และความเป็นท้องถิ่นซึ่งถูกนิยามไว้ร่วมกันในเชิงขอบเขตของดินแดนและพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม (sociocultural space) ในส่วนของเขตแดนนั้นอ้างอิงถึงเส้นแบ่งแยก ในขณะที่ชายแดนนั้นว่าด้วยพื้นที่ที่ตึงตัวห่อล้อมไว้ด้วยการแบ่งส่วนของเส้นเขตแดนที่ถูกสร้างขึ้นและนำมาซึ่งการมีอยู่ของพื้นที่ร่วม (Zwischenräume/ interspace) ทั้งในด้านภาษา วัฒนธรรม ศาสนาและหลักแห่งศีลธรรมที่มีอยู่ ณ พื้นที่รอยต่อนั้น ๆ (Ther, 2010: 74) ในขณะที่การอธิบายด้วยมุมมองเชิงประวัติศาสตร์นั้นว่าไว้ด้วยการมีอยู่ซึ่งเขตแดนนั้นเพื่อบ่งชี้เรื่องพัฒนาการความเป็นรัฐสมัยใหม่เกี่ยวกับดินแดนและอาณาเขต ขณะที่กระบวนการสร้างชาตินั้นว่าด้วยการแย่งชิงอำนาจโดยศูนย์กลางและปฏิเสธต่ออำนาจส่วนภูมิภาคต่าง ๆ แม้แต่พื้นที่ชายขอบอันเพื่อการเสริมส่งอำนาจอธิปไตยแห่งรัฐ ขณะเดียวกันหากภาวะชาตินิยมนั้นมีอยู่ ณ พื้นที่ชายแดนนั้น ๆ จะเป็นอุปสรรคสำคัญต่อกระบวนการภูมิภาคนิยมที่จะเกิดขึ้น ดังตัวอย่างกระบวนการยุโรปวัติน (Europeanization) ที่เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นร่วมกันนั้นได้อาศัยชนกลุ่มน้อย ณ พื้นที่ชายแดนที่ผสมผสานจากหลากหลายเชื้อชาติที่อพยพและตั้งถิ่นฐานใหม่หลังช่วงภาวะสงครามและด้วยอาศัยซึ่งวิธีการประวัติศาสตร์ชีวิตประจำวัน (Alltagsgeschichte) เป็นแนวทางของการปลดปล่อยผู้คนที่อาศัยในพื้นที่ชายแดนออกจากความคิดทางการเมืองและชาตินิยมเชิงเชื้อชาติ (Oates-Indruchová & Blaive, 2014: 195) ความทรงจำในวัยเด็กจากชีวิตครอบครัวและประสบการณ์ในโรงเรียนถือเป็นกลไกที่สำคัญต่อการประกอบสร้างความทรงจำแห่งสันติภาพที่มีร่วมกัน (peaceful annexation) และมีส่วนสำคัญต่อการเชื่อมประสานอาณาบริเวณชายแดนสู่ภูมิภาคนิยม (Werther, 2014: 85-108)

ในส่วนภูมิภาคอาเซียนนั้นได้เริ่มขับเคลื่อนการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาสำหรับประชาคมอาเซียนภายใต้บริบทชุมชนชายแดน และตามที่ Thithimadee Arphattanano (2015: 17-32) ได้

ศึกษาเกี่ยวกับการสอนสังคมศึกษาภายใต้บริบทประชาคมอาเซียนนั้นว่าด้วยการบูรณาการความรู้ในยุคโลกาภิวัตน์กับความรู้ในแต่ละท้องถิ่นเข้าด้วยกันถือเป็นกระบวนการที่สำคัญของโรงเรียนที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้ชายแดนกับประเทศอื่น ๆ ทั้ง 68 โรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการมุ่งมั่นสู่อาเซียนซึ่งได้กำหนดสาระความรู้อาเซียนศึกษาเป็นแกนหลักสำหรับการเรียนการสอนพร้อมกับผสมผสานกับความรู้ท้องถิ่นและความรู้เฉพาะตามกลุ่มสาระการเรียนรู้ รวมถึงการอาศัยอาณาบริเวณความรู้ชุมชนเพื่อนบ้านที่มีความเกาะเกี่ยวกันทางวัฒนธรรมและภาษานั้นเป็นสาระของกิจกรรมการเรียนรู้ที่สำคัญ รวมถึงแนวทางการศึกษาสังคมพหุวัฒนธรรมซึ่งสำคัญต่อการอธิบายถึงความจำเพาะของชุมชนชายแดน ดังเช่นที่ Ekkarin Sungtong (2014: 94-103) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในสังคมพหุวัฒนธรรมของจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ได้มีข้อเสนอเชิงหลักการจัดการศึกษาด้วยการบูรณาการกับวิถีชีวิต อัตลักษณ์ ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และหลักศาสนา บนพื้นฐานของความต้องการของท้องถิ่นซึ่งสัมพันธ์กับแนวคิดพหุวัฒนธรรมนิยม (multiculturalism) และพหุวัฒนธรรมศึกษา (multicultural education) ด้วยแนวทางการจัดการศึกษาที่ยึดโยงกับผู้เรียนเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ด้วยแนวทางสร้างการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับของมีค่าทางสังคมตามแต่ละบริบทของท้องถิ่นเป็นสำคัญ

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาโดยการวิจัยแบบผสมผสานเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ (mixed methods research) อันประกอบด้วย 1) การศึกษาวิจัยเอกสาร 2) การศึกษาวิจัยภาคสนาม โดยการศึกษาวิจัยครั้งนี้อาศัยวิธีคัดเลือกการวิจัยกรณีศึกษา (case study research) พร้อมกับมีเกณฑ์การเลือกตามประเภท (criterion sampling) จากกลุ่มโรงเรียนต้นแบบการพัฒนาสู่ประชาคมอาเซียน (Spirit of ASEAN) ของกลุ่มโรงเรียนชายแดนอาเซียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายภายใต้สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อเป็นหน่วยพื้นที่วิจัยสำหรับการวิจัยกรณีศึกษาทั้ง 4 แห่ง อันได้แก่ โรงเรียนพนมดงรักวิทยา โรงเรียนสวนผึ้งวิทยา โรงเรียนเวียงแก่นวิทยาคม และโรงเรียนเบตง วีระราษฎร์ประสาน

ในส่วนขั้นตอนการสุ่มเลือกกลุ่มตัวอย่างนั้นกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างจากนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 โรงเรียนละ 100 ตัวอย่าง รวมทั้งสิ้นจำนวน 400 ตัวอย่าง โดยวิธีการสุ่มแบบแบ่งกลุ่ม (cluster random sampling) เพื่อให้ได้สัดส่วนในแต่ละระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยที่ผู้วิจัยได้ร่วมกับผู้บริหารโรงเรียนและอาจารย์ผู้สอนวิชาอาเซียนศึกษาสำหรับกระบวนการเลือกกลุ่มตัวอย่าง (purposive sampling) ในระดับชั้นมัธยมศึกษาละ 1-2 ห้องเรียนเพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างตามสัดส่วนชั้นมัธยมศึกษาละประมาณ 30-35 ตัวอย่าง เพื่อสำรวจประเด็นการเรียนรู้ชุมชนชายแดนของโรงเรียนชายแดนอาเซียนด้วยเครื่องมือการวิจัยที่ประกอบด้วย 1) แบบการสัมภาษณ์ ประกอบด้วยคำถามแบบเลือกรายการและแบบเติมคำตอบเกี่ยวกับประเด็นการเรียนรู้ชุมชนชายแดน 2) แนวการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับช่องทางการเรียนรู้ตามกรอบการเรียนรู้ของหลักสูตรอาเซียนศึกษา และ 3) การสนทนากลุ่มเกี่ยวกับวิธีการเรียนการสอนเพื่อการบูรณาการการเรียนรู้อาเซียนศึกษาภายใต้อาณาบริเวณชายแดน

การวิเคราะห์ข้อมูลนั้นประกอบด้วย 1) การวิเคราะห์ด้วยสถิติพรรณนา (descriptive statistics) สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สถิติเบื้องต้นเกี่ยวกับความถี่ร้อยละ (percentage) พร้อมนำเสนอเกี่ยวกับค่าเฉลี่ย ด้วยโปรแกรมวิเคราะห์ทางสถิติ (IBM SPSS Statistics) เพื่อการประเมินประเด็นการเรียนรู้และช่องทางการเรียนรู้ตามกรอบการเรียนรู้ของหลักสูตรอาเซียนศึกษาในมิติชุมชนชายแดนอาเซียน 2) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากกลุ่มตัวอย่างโดยการนำเสนอข้อมูลด้วยการอธิบายเนื้อหาความบรรยาย (content analysis) สำหรับการวิเคราะห์และอภิปรายการเรียนการสอนตามหลักสูตรอาเซียนศึกษาของโรงเรียนชายแดนอาเซียน

สรุปผลการวิจัย

1) การจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาด้วยชุดความรู้ชุมชนชายแดน

การศึกษาแนวทางการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาด้วยชุดความรู้ท้องถิ่นภายใต้บริบทของชุมชนชายแดนสำหรับโรงเรียนชายแดนอาเซียนนั้นมีผลของการศึกษาวิจัยสรุปได้ดังนี้ ในส่วนข้อมูลคุณลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 400 ตัวอย่าง โดยเป็นนักเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (มัธยมศึกษาปีที่ 4-6) จากโรงเรียนชายแดนอาเซียนทั้ง 4 แห่ง อันได้แก่ โรงเรียนพนมดงรักวิทยา โรงเรียนสวนผึ้งวิทยา โรงเรียนเวียงแก่นวิทยาคม และโรงเรียนเบตง วีระราษฎร์ประสาน นั้นแบ่งเป็นเพศชายร้อยละ 24.5 และเพศหญิงร้อยละ 75.5 และมีช่วงอายุระหว่าง อายุ 15 ปี ร้อยละ 18.3 อายุ 16 ปี ร้อยละ 41 อายุ 17 ปี ร้อยละ 29.8 และอายุ 18 ปี ร้อยละ 10.5 และมีระดับชั้นการศึกษาดังนี้ ระดับมัธยมศึกษาปีที่ 4 ร้อยละ 44.3 ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ร้อยละ 36.3 และระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ร้อยละ 19.5 โดยกลุ่มตัวอย่างมีการใช้ภาษาเพื่อนบ้านในชีวิตประจำวัน ร้อยละ 65.9 โดยจำแนกได้ดังนี้ โรงเรียนพนมดงรักวิทยา ร้อยละ 85 โรงเรียนสวนผึ้งวิทยา ร้อยละ 43.9 โรงเรียนเวียงแก่นวิทยาคม ร้อยละ 78.3 และโรงเรียนเบตง วีระราษฎร์ประสาน ร้อยละ 57 พร้อมกับสรุปผลของการศึกษาวิจัยโดยมีประเด็นที่สำคัญอันได้แก่ 1) ประเด็นการเรียนรู้ชุมชนชายแดนของโรงเรียนชายแดนอาเซียน 2) ช่องทางการเรียนรู้ตามกรอบการเรียนรู้ของหลักสูตรอาเซียนศึกษา 3) การบูรณาการการเรียนรู้อาเซียนศึกษาภายใต้อาณาบริเวณชายแดน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1 ร้อยละของประเด็นการเรียนรู้ชุมชนชายแดนของโรงเรียนชายแดนอาเซียน

ประเด็นการเรียนรู้ ชุมชนชายแดนอาเซียน	โรงเรียนชายแดนอาเซียนของประเทศไทย (n=400)*				$\bar{x}$	S.D.
	โรงเรียน พนมดงรักวิทยา	โรงเรียน สวนผึ้งวิทยา	โรงเรียน เวียงแก่นวิทยา	โรงเรียนเบตง วีระราษฎร์ประสาน		
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น	8.91	11.54	6.66	4.23	0.46	0.49
วัฒนธรรมและประเพณี	11.19	12.94	12.40	8.46	0.66	0.47
พื้นที่ทางภูมิศาสตร์	9.29	12.01	12.24	5.84	0.58	0.49
ลักษณะทางประชากร	7.96	11.54	11.16	9.27	0.58	0.49
ตลาดการค้าชายแดน	17.64	9.82	13.95	18.95	0.85	0.35

ประเด็นการเรียนรู้ ชุมชนชายแดนอาเซียน	โรงเรียนชายแดนอาเซียนของประเทศไทย (n=400)*				$\bar{x}$	S.D.
	โรงเรียน พนมดงรักวิทยา	โรงเรียน สวนผึ้งวิทยา	โรงเรียน เวียงแก่นวิทยา	โรงเรียนเบตง วีระราษฎร์ประสาน		
สถานที่ท่องเที่ยวชายแดน	17.83	13.88	15.19	18.54	0.92	0.26
ชนชาติพันธุ์ในท้องถิ่น	8.91	13.88	14.26	15.92	0.76	0.42
ภาษาที่ใช้ในท้องถิ่น	18.21	14.35	14.10	18.75	0.93	0.25
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00		

หมายเหตุ: * ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบของประเด็นการเรียนรู้

จากตารางที่ 1 แสดงผลประเมินประเด็นการเรียนรู้ชุมชนชายแดนอาเซียนของโรงเรียนชายแดนอาเซียน โดยกลุ่มตัวอย่างเลือกแบบเลือกตอบได้หลายข้อ (multiple response) นั้นพบว่า กลุ่มตัวอย่างของโรงเรียนพนมดงรักวิทยาและโรงเรียนสวนผึ้งวิทยานั้นมีประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับภาษาที่ใช้ในท้องถิ่น ขณะที่โรงเรียนเวียงแก่นวิทยาคมนั้นมีประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวชายแดน และโรงเรียนเบตง วีระราษฎร์ประสานนั้นมีประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับตลาดการค้าชายแดนในสัดส่วนที่สูง โดยมีรายละเอียดตามประเด็นการเรียนรู้ชุมชนชายแดนอาเซียน ดังนี้ 1) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของชุมชนชายแดนมีประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับอารยธรรมและแหล่งโบราณสถาน ประวัติศาสตร์สงคราม และตำนานพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น 2) วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของชุมชนชายแดนมีประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมทางศาสนา ขนบวัฒนธรรมและประเพณี และการละเล่นตามเทศกาล 3) พื้นที่ทางภูมิศาสตร์มีประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับพรมแดนตามธรรมชาติ และเขตพื้นที่ชายแดน 4) ลักษณะทางประชากรตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนชายแดนมีประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ทั้งการเกษตรกรรมและการพาณิชย์กรรม 5) ตลาดการค้าชายแดนมีประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับประเภทสินค้าโภคภัณฑ์และตลาดนัดชายแดน 6) สถานที่ท่องเที่ยวมีประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ สถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และสถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 7) ชนชาติพันธุ์ของชุมชนชายแดนมีประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับกลุ่มคนที่หลากหลายเชื้อชาติที่ตั้งถิ่นฐานและอยู่อาศัยในท้องถิ่น 8) ภาษาท้องถิ่นของชุมชนชายแดนมีประเด็นการเรียนรู้เกี่ยวกับภาษาถิ่น ภาษาของประเทศเพื่อนบ้าน และภาษาไทยถิ่น (regional Thai languages) ที่มีการใช้ทั่วไปทุกภูมิภาคของประเทศ

ตารางที่ 2 ร้อยละของช่องทางการเรียนรู้ตามกรอบการเรียนรู้ของหลักสูตรอาเซียนศึกษา

ช่องทางการเรียนรู้	โรงเรียนชายแดนอาเซียนของประเทศไทย (n=400)*				$\bar{x}$	S.D.
	โรงเรียน พนมดงรัก วิทยา	โรงเรียนสวน ผึ้งวิทยา	โรงเรียนเวียง แก่นวิทยา	โรงเรียนเบตง วีระราษฎร์ประสาน		
ผู้คนและความเป็นเพื่อนบ้าน	33.3	35.2	33.5	49	2.02	1.01
ภูมิศาสตร์อันใกล้ชิดร่วมกัน	17.3	11.4	19.1	6.7	2.82	1.03

ช่องทางการเรียนรู้	โรงเรียนชายแดนอาเซียนของประเทศไทย (n=400)*				$\bar{x}$	S.D.
	โรงเรียน พนมดงรัก วิทยา	โรงเรียนสวน ผึ้งวิทยา	โรงเรียนเวียง แก่นวิทยา	โรงเรียนเบตง วีระราษฎร์ประสาน		
ทรัพยากรธรรมชาติ และมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกัน	17.3	8.6	18	14.2	2.72	1.03
คุณค่าของการอยู่ร่วมกัน	29.3	43.5	29.3	30	2.41	1.20
รวม	100.00	100.00	100.00	100.00		

หมายเหตุ: * เลือกคำตอบลำดับที่ 1 ของช่องทางการเรียนรู้

จากตารางที่ 2 แสดงผลประเมินช่องทางการเรียนรู้ตามกรอบการเรียนรู้หลักสูตรอาเซียนศึกษาของกลุ่มตัวอย่างในโรงเรียนชายแดนอาเซียนนั้น พบว่ากลุ่มตัวอย่างเลือกลำดับที่ 1 ของช่องทางการเรียนรู้ในมิติของบุคคลและความเป็นเพื่อนบ้านกันมีสัดส่วนมากที่สุด และเมื่อจำแนกผลประเมินการให้ลำดับความสำคัญต่อช่องทางการเรียนรู้ตามกรอบการเรียนรู้หลักสูตรอาเซียนศึกษาของกลุ่มตัวอย่างในแต่ละโรงเรียนนั้นพบว่า ในส่วนมิติของบุคคลและความเป็นเพื่อนบ้านกันนั้นมีกลุ่มตัวอย่างของโรงเรียนเบตง วีระราษฎร์ประสานให้ลำดับความสำคัญมากที่สุด (ร้อยละ 49) ในส่วนมิติของภูมิศาสตร์อันใกล้ชิดร่วมกันนั้นมีกลุ่มตัวอย่างของโรงเรียนเวียงแก่นวิทยาให้ลำดับความสำคัญมากที่สุด (ร้อยละ 19.1) ในส่วนมิติของการมีทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกันนั้นมีกลุ่มตัวอย่างของโรงเรียนเวียงแก่นวิทยาให้ลำดับความสำคัญมากที่สุด (ร้อยละ 18) และในส่วนมิติของคุณค่าของการอยู่ร่วมกันนั้นมีกลุ่มตัวอย่างของโรงเรียนสวนผึ้งวิทยาให้ลำดับความสำคัญมากที่สุด (ร้อยละ 43.5)

โดยมีรายละเอียดของช่องทางการเรียนรู้ตามกรอบการเรียนรู้หลักสูตรอาเซียนศึกษาที่กลุ่มตัวอย่างได้อธิบายรายละเอียดไว้ดังนี้ 1) ช่องทางการเรียนรู้ในมิติของบุคคลและความเป็นเพื่อนบ้านกันนั้นอธิบายถึงความสำคัญเกี่ยวกับเศรษฐกิจการค้าชายแดน ภาษาและวัฒนธรรมร่วม เครือญาติพี่น้องร่วมกัน การแต่งงานข้ามชาติ และแรงงานจากประเทศเพื่อนบ้าน 2) ช่องทางการเรียนรู้ในส่วนมิติของภูมิศาสตร์อันใกล้ชิดร่วมกันนั้นอธิบายถึงความสำคัญเกี่ยวกับเชิงภูมิศาสตร์ที่มีอาณาเขตติดต่อกัน พรมแดนทางธรรมชาติเดียวกัน สถานที่ท่องเที่ยวชายแดน และตลาดการค้าชายแดน 3) ช่องทางการเรียนรู้ในส่วนมิติของการมีทรัพยากรธรรมชาติและมรดกทางวัฒนธรรมร่วมกันนั้นอธิบายถึงความสำคัญเกี่ยวกับแหล่งมรดกโลก ขนบประเพณีท้องถิ่น และศาสนสถานอันเป็นแหล่งศรัทธาร่วมกัน และ 4) ช่องทางการเรียนรู้ในส่วนมิติของคุณค่าของการอยู่ร่วมกันนั้นอธิบายถึงความสำคัญเกี่ยวกับความเป็นเครือญาติกัน ความร่วมมือด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

2) การบูรณาการการเรียนรู้อาเซียนศึกษาภายใต้อาณาบริเวณชายแดน

การศึกษาแนวทางการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาด้วยชุดความรู้ท้องถิ่นภายใต้บริบทของชุมชนชายแดนสำหรับโรงเรียนชายแดนอาเซียนนั้นเล็งเห็นถึงมิติความรู้ภายใต้บริบทชุมชนชายแดนที่สำคัญต่อการบูรณาการการเรียนรู้อาเซียนศึกษาให้มีความลุ่มลึกทั้งในมิติประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอันสำคัญต่อการสร้างประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC) โดยอาศัย

ต้นแบบของกระบวนการเรียนการสอนจากโรงเรียนชายแดนอาเซียนทั้ง 4 แห่งซึ่งเป็นพื้นที่ความรู้อันครอบคลุมมิติความเป็นเพื่อนบ้านที่มีชายแดนติดต่อกันอย่างชิดใกล้นี้จะช่วยเสริมสร้างจินตนาการต่อการเรียนรู้เพื่อนบ้านอาเซียนอย่างเข้าใจและเข้าถึงกันได้มากยิ่งขึ้น โดยมีประเด็นสำคัญดังนี้

2.1) การเรียนการสอนตามสาระการเรียนรู้อาเซียนศึกษา

การเรียนการสอนในชั้นเรียนนั้นเกี่ยวกับความรู้เบื้องต้นทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะในวิชาสังคมศึกษาและวิชาอาเซียนศึกษานั้นมีสาระการเรียนรู้เกี่ยวกับประชาคมอาเซียนทั้งในมิติเศรษฐกิจการค้า ความร่วมมือด้านการพัฒนา และการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม พร้อมทั้งมีแนวทางการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการบูรณาการกลุ่มสาระการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (project based learning: PBL) ตัวอย่างเช่น โครงงานประเทศอาเซียนศึกษา (country studies) ซึ่งเป็นกิจกรรมในชั้นเรียนที่จำลองสถานการณ์ของการเดินทางไปใช้ชีวิตในประเทศเพื่อนบ้านที่ช่วยเสริมสร้างจินตนาการของผู้เรียนได้อย่างหลากหลายมิติความรู้มากยิ่งขึ้น

ในส่วนของวิชาภาษาอาเซียน (ภาษาที่ 3) นั้นถือเป็นวิชาเรียนที่นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจมากที่สุด เนื่องด้วยมีกิจกรรมเสริมการเรียนรู้นอกห้องเรียนทั้งกิจกรรมชุมนุมภาษา และการฝึกฝนทักษะทางภาษากับสมาชิกในครอบครัวและเพื่อนบ้านในย่านชุมชน ด้วยว่าเป็นภาษาที่ใช้ติดต่อสื่อสารกันในชีวิตประจำวันซึ่งโดยส่วนใหญ่ผู้คนแถบชายแดนจะสามารถพูดสื่อสารกันได้ 2-3 ภาษาซึ่งนั่นเป็นช่องทางสำคัญของการเปิดใจยอมรับซึ่งกันและกัน ในขณะที่การเรียนรู้ผ่านคำบอกเล่าประเพณีความเชื่อ ผ่านนิทานคำกลอนและเพลงพื้นบ้านต่าง ๆ ก็ยิ่งทำให้เข้าใจเพื่อนบ้านได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น การเรียนรู้ภายใต้บริบทชุมชนชายแดนนั้นมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างการรับรู้และตระหนักรู้ต่อประชาคมอาเซียนในมิติความเป็นเพื่อนบ้านกันและโดยทั่วไปนักเรียนชายแดนจะมีวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ชีวิตนอกห้องเรียนและทุก ๆ ชีวิตของผู้คนชายแดนนั้นก็ว่าด้วยการผูกสัมพันธ์ผ่านขนบวัฒนธรรมประเพณีและความเป็นเครือญาติที่คอยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันและการที่นักเรียนมีทักษะทางภาษาเพื่อนบ้านภาษาท้องถิ่นนั้นมีส่วนสำคัญต่อระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้จากกลุ่มตัวอย่างที่มีการใช้ภาษาเพื่อนบ้านในชีวิตประจำวัน (ร้อยละ 72.4) นั้นจะมีค่าเฉลี่ยของระดับความรู้ความเข้าใจต่อสาระการเรียนรู้ในวิชาอาเซียนศึกษาที่สูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้ใช้ภาษาเพื่อนบ้านในชีวิตประจำวัน (ร้อยละ 27.6) อย่างมีนัยสำคัญ

2.2) องค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

สาระความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นถือเป็นชุดความรู้อันสำคัญต่อโรงเรียนชายแดนอาเซียนด้วยนัยสำคัญที่แตกต่างไปจากบทเรียนของประวัติศาสตร์ชาติ เมื่อการบ่มเพาะความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นว่าด้วยการมีสำนึกร่วมกันเพื่อนำส่งสู่สังคมแห่งความเอื้ออาทร ด้วยกรอบเชิงเนื้อหาตามประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งจะช่วยเชื่อมโยงกับภูมิศาสตร์ที่ตั้งซึ่งมีเขตชายแดนและสืบทอดได้ถึงความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนทั้งวิถีวัฒนธรรม ขณะที่ภาษาที่ใช้สื่อสารกันนั้นได้ช่วยสืบต่อการรับรู้เกี่ยวกับชนชาติพันธุ์และผู้คนในประเทศเพื่อนบ้าน โดยสาระการเรียนรู้วิชาอาเซียนศึกษาในชั้นเรียนนั้นจะเริ่มตั้งแต่ประวัติศาสตร์ความเป็นมา การอพยพและตั้งถิ่นฐาน ขนบวัฒนธรรมประเพณีของชนชาติพันธุ์อัน

สอดคล้องสัมพันธ์กับระหว่างกลุ่มผู้คนตามวิถีวัฒนธรรมซึ่งเหล่านี้ถือเป็นประวัติศาสตร์ชีวิตประจำวันที่นักเรียนสามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบเรื่องราวของท้องถิ่นตนเองกับประเทศเพื่อนบ้านได้

ดังตัวอย่างวิธีการสอนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ด้วยวิธีการนำภาพถ่ายเก่า ๆ และเรื่องเล่าที่ช่วยสืบย้อนเรื่องราว ตามที่มอบหมายให้นักเรียนทำผังเครือญาติของชุมชนโดยอาศัยคำบอกเล่าจากพ่อแม่ปู่ย่า และนำมาแลกเปลี่ยนในชั้นเรียนประกอบการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ ข้อมูลแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ (Google Earth) นั้นช่วยสร้างความเข้าใจเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน และภูมินามของชุมชนได้ดียิ่งขึ้น การส่งเสริมความรู้ทางวัฒนธรรมด้วยบริบทของชุมชนชาติพันธุ์นั้น นำมาสู่การเคารพซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม รวมถึงการเรียนรู้ผ่านการแสดงพื้นบ้านของชุมชนที่อาศัยภาคส่วนต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่เข้ามามีส่วนในการสืบย้อนรากเหง้าของผู้คนในท้องถิ่นนั้นก็สังเกตเห็นได้ถึง ความสำคัญของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่มีร่วมกัน ทั้งนี้การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นนั้นถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับนักเรียนเนื่องด้วยบริบทของชุมชนชายแดนนั้นมีความซับซ้อนทางประวัติศาสตร์และการที่นักเรียนได้เข้าถึงชุดความรู้เชิงข้อเท็จจริงเหล่านั้นก็จะช่วยยึดโยงพร้อมทั้งอธิบายเรื่องราวในท้องถิ่นของตนเองได้ ด้วยเชื่อมั่นว่าสังคมแห่งความเอื้ออาทรกันนั้นต้องอาศัยการบ่มเพาะความคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วยสำนึกที่มีร่วมกัน

2.3) แหล่งการเรียนรู้นอกห้องเรียนภายใต้บริบทชุมชนชายแดน

การเรียนรู้นอกห้องเรียนกับความรู้ในห้องเรียนนั้นมีส่วนเชื่อมโยงกันผ่านภาษา ประวัติเรื่องเล่าของชุมชน และวิถีชีวิตผู้คนชายแดน นักเรียนได้เรียนรู้ความเป็นชายแดนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเพื่อนบ้านผ่านการปฏิสัมพันธ์กับผู้คนชายแดนซึ่งได้ส่งผ่านประสบการณ์ชีวิตให้แก่แก่นักเรียนนั้นได้ช่วยเสริมความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเพื่อนบ้านทั้งเรื่องเล่าของหมู่บ้านจากพ่อแม่ปู่ย่า เรื่องราวความเป็นมาของชนบวัฒนธรรมในแต่ละชนชาติพันธุ์ที่ติดตัวมาจากครอบครัวและชุมชนของตนเอง ตัวอย่างการแสดงพื้นบ้านของนักเรียนที่อาศัยผู้คนในชุมชนเป็นผู้ถ่ายทอดและฝึกสอนให้เหล่านี้ถือกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้พร้อม ๆ กับการเป็นแบบอย่างของการสืบสานวิถีวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นและความรู้สึกร่วมถึงรากเหง้าของตนเอง

ขณะที่กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ต่าง ๆ นั้นได้ส่งเสริมให้นักเรียนชายแดนเหล่านี้มีการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงกับพื้นที่ชีวิตนอกห้องเรียนจากเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันของทุก ๆ วัน ผ่านฉากชีวิตในหมู่บ้านของพวกเขาเอง ดังเช่นกิจกรรมแรลลี่สำรวจภูมิปัญญาชาติพันธุ์ถือเป็นตัวแบบที่ดีต่อการเรียนรู้นอกห้องเรียนด้วยองค์ความรู้พื้นถิ่นและด้วยชีวิตจริงที่สัมผัสได้ถึงความสัมพันธ์ระหว่างเรากับเพื่อนบ้าน เรื่องราวของชุมชนที่อยู่บริเวณชายแดนจึงเป็นสิ่งที่ช่วยเสริมความเข้าใจของการอยู่ร่วมกันให้มากยิ่งขึ้น และก่อให้เกิดความฉลาดทางวัฒนธรรม (cultural intelligence: CQ) รวมถึงกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้อาเซียนของโรงเรียน อันได้แก่ กิจกรรมสัปดาห์อาเซียน ค่ายภาษาอาเซียน และกิจกรรมแข่งขันตอบปัญหาวิชาการอาเซียน (ASEAN quiz) นั้นช่วยสร้างบรรยากาศทางวิชาการอาเซียนศึกษาภายในโรงเรียนได้ดี ทั้งนี้ทักษะการเรียนรู้ที่ดีทั้งในและนอกห้องเรียนนั้นจะช่วยส่งต่อการอธิบายถึงรูปแบบการปรับตัวและการใช้ชีวิตภายใต้บริบทใหม่ในเชิงภูมิภาคได้ดียิ่งขึ้น

2.4) หลักสูตรแกนกลางอาเซียนกับการเรียนรู้ท้องถิ่นของเรา

ความสำคัญของหลักสูตรแกนกลางอาเซียนในฐานะกรอบคิดสำคัญในการจัดกระบวนการเรียนการสอนในรายวิชาต่าง ๆ อย่างบูรณาการความรู้ พร้อมกับการเสริมสร้างทักษะทางสังคมที่ดีซึ่งรูปแบบการบูรณาการการเรียนรู้ตามหลักสูตรแกนกลางอาเซียนนั้นได้กำหนดให้ทุกกลุ่มสาระมีวิธีการสอนที่สอดแทรกสาระความรู้เกี่ยวกับภูมิภาคอาเซียน รวมถึงการบูรณาการหลักสูตรแกนกลางอาเซียนผ่านสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น ทั้งนี้แนวทางการบูรณาการการเรียนรู้อาเซียนศึกษาของโรงเรียนชายแดนอาเซียนนั้นมีแนวทางการพัฒนาในหลายรูปแบบของการขับเคลื่อนร่วมกัน อันได้แก่ 1) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อพัฒนาต้นแบบผ่านแบบการเรียนรู้ผ่านโรงเรียนเครือข่ายอาเซียน 2) การสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยในพื้นที่เพื่อร่วมพัฒนาหลักสูตร และ 3) การอบรมสัมมนาเพื่อพัฒนาเครือข่ายความรู้หลักสูตรแกนกลางอาเซียน โดยแนวทางสำคัญเหล่านี้ได้ช่วยสนับสนุนให้เกิดกระบวนการความคิดและการคิดต่อยอดการเรียนการสอนผ่านการจัดการความรู้และนำเทคนิควิธีการเรียนการสอนของโรงเรียนต้นแบบจากพื้นที่อื่น ๆ มาปรับใช้ในพื้นที่ได้ดียิ่งขึ้น

ภายใต้ความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นที่หลากหลายของชุมชนชายแดนซึ่งเชื่อมโยงกับเพื่อนบ้านนั้นมีหลากหลายมิติ ทั้งลักษณะภูมิประเทศ เส้นทางสัญจรของผู้คน ความกลมกลืนทางวัฒนธรรม รวมถึงภาษาถิ่นในแต่ละพื้นที่ ขณะที่แบบแผนการใช้ชีวิตของผู้คนที่เกาะเกี่ยวไว้ร่วมกันในเชิงภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรมซึ่งสะท้อนผ่านวิถีชีวิตชุมชนชายแดนทั้งการมีขนบวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน การแต่งงานข้ามชนเผ่า แบบแผนการรักษาการเจ็บป่วยใช้ตามความเชื่อและพิธีกรรม รวมถึงรากฐานการเป็นชุมชนทางการค้าจนก่อเกิดเป็นชุมชนพหุวัฒนธรรม ในขณะการที่จะเปิดมุมมองเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิภาคด้วยสาระความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ที่ตั้ง ลักษณะทางเชื้อชาติพันธุ์ อาหารประจำถิ่น วัฒนธรรมและขนบประเพณีนั้นล้วนแล้วแต่ต้องอาศัยซึ่งบริบทของชุมชนชายแดนเหล่านี้ที่จะช่วยร้อยเรียงเรื่องราวอันเชื่อมสู่ภูมิภาค จากชีวิตผู้คนอันสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านจากความคุ้นเคยของการอยู่ร่วมกันสู่ความเข้าใจต่อรูปแบบของสังคมใหม่ที่จะปรับตัวไปสู่การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ในปัจจุบันหลักสูตรแกนกลางอาเซียนได้กลายเป็นกรอบคิดใหม่ที่สำคัญในการจัดกระบวนการเรียนการสอนในรายวิชาต่าง ๆ อย่างมีทิศทาง พร้อมกับการบูรณาการการเรียนรู้อาเซียนศึกษาด้วยหลักการสำคัญที่เกี่ยวกับการวางกรอบความรู้ที่มีเนื้อหาอันสามารถปรับประยุกต์ได้กับทุกส่วนของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งด้วยวิธีการสอดแทรกเนื้อหาในวิชาหลัก ผ่านสื่อกิจกรรมหรือแผนการเรียนรู้ที่เน้นการคิดวิเคราะห์หาค้นเป็นทักษะของผู้เรียนที่พึงประสงค์ การพัฒนาศักยภาพของผู้เรียนด้วยการเสริมสร้างทักษะทางสังคมและการเรียนรู้ข้ามวัฒนธรรม (social and cross-cultural skills) ผ่านการปฏิสัมพันธ์กับผู้คนชนชาติอื่น ๆ ซึ่งนั่นจะช่วยบ่มเพาะการเคารพต่อคุณค่าของความหลากหลายทางวัฒนธรรมอันสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันในบริบทพหุสังคมและถือเป็นทักษะที่สำคัญต่อความเป็นพลเมืองอาเซียน

อภิปรายผลการวิจัย

การบูรณาการการจัดการเรียนรู้อาเซียนศึกษาร่วมกับชุดความรู้เกี่ยวกับชุมชนชายแดนของประเทศไทยที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศกัมพูชา ประเทศเมียนมา ประเทศลาว และประเทศมาเลเซีย นั้นถือเป็นบริบทอย่างจำเพาะเชิงพื้นที่อันสำคัญต่อการจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับภูมิสังคมและภูมิวัฒนธรรม ณ ชุมชนชายแดนแห่งนั้น ๆ และจากผลการศึกษาเกี่ยวกับประเด็นการเรียนรู้ชุมชนชายแดนในชั้นเรียนของโรงเรียนชายแดนอาเซียนนั้นมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับภาษาที่ใช้ในท้องถิ่น สถานที่ท่องเที่ยวชายแดน และตลาดการค้าชายแดนในสัดส่วนที่สูง อันเล็งเห็นได้ถึงการเรียนรู้ความเป็นภูมิภาคร่วมกันนั้นจำเป็นต้องมีการเรียนรู้เชิงพื้นที่ (area-based) ตั้งแต่ตำนานท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ชุมชนอันเป็นความรู้เชิงข้อเท็จจริง จวบจนถึงการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ทางสังคมที่พลวัตไปทั้งย่านชุมชนชาติพันธุ์ในท้องถิ่น ประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา วิถีหาอยู่หากิน รวมถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจในตลาดการค้าชายแดนซึ่งการเคลื่อนย้ายในทุก ๆ กิจกรรมของผู้คนเหล่านี้ได้สร้างให้อาณาบริเวณชายแดนเป็นพื้นที่แห่งกระบวนการไหลเวียน (a process of circulation) (Sangkamanee, 2016: 10) ขณะที่การเสริมต่อองค์ความรู้ชายแดนอย่างต่อเนื่องนั้นจะช่วยเปิดมุมมองที่เท่าทันต่ออาณาบริเวณใหม่แห่งความเป็นภูมิภาคที่ได้ก่อรูปขึ้นแล้ว

จากการที่พื้นที่การเรียนรู้ของโรงเรียนชายแดนอาเซียนนั้นเป็นบริบทจำเพาะเชิงพื้นที่ซึ่งมีพรมแดนติดกับประเทศเพื่อนบ้าน มิติพรมแดนจึงมีความสำคัญและตามที่ Yos Santasombat (2014: 183) อธิบายเกี่ยวกับมุมมองต่อพรมแดนนั้นมี 3 ลักษณะอันได้แก่ 1) พรมแดนทางภูมิรัฐศาสตร์ (geopolitical border) 2) พรมแดนทางชาติพันธุ์ (ethnic border) และ 3) พรมแดนทางวัฒนธรรม (cultural border) จากการอบคิดดังกล่าวแนวทางการพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่ชายแดนเหล่านี้ควรจะต้องมีมิติการเรียนรู้ที่กระชับแน่นความหมายเชิงพื้นที่ในหลายระดับเพื่อผสานพรมแดนสู่ความเป็นเพื่อนบ้าน และในขณะเดียวกันนี้แนวทางการศึกษาข้ามพรมแดนก็ถือได้ว่าเป็นการศึกษาที่เข้าถึงปรากฏการณ์ของโลกไร้พรมแดนในปัจจุบัน ภายใต้ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แห่งนี้เล็งเห็นได้ถึงการมีอยู่ของพรมแดนทางชาติพันธุ์ที่สำคัญต่อความรู้สึกเป็นพวกพ้องเครือญาติ การมีอยู่แห่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมพร้อม ๆ กับการส่งผ่านสำนึกทางประวัติศาสตร์ที่มีร่วมกัน (Barth, 1969: 9-38) และดังเช่นการอธิบายของ Hastings Donnan และ Thomas M. Wilson (1999: 19-41) เกี่ยวกับชายแดนและขอบเขตชายแดนนั้นพบว่ามีนิยามด้วย 3 กลุ่มแนวคิดที่สำคัญ อันได้แก่ 1) แนวคิดขอบเขตทางสังคมและขอบเขตทางสัญลักษณ์ (social and symbolic boundaries) 2) แนวคิดขอบเขตของรัฐภูมิศาสตร์และเขตแดนแห่งรัฐ (geopolitical and state boundaries) และ 3) แนวคิดขอบเขตวัฒนธรรมและความเป็นชายแดนในยุคหลังสมัยใหม่ (cultural and postmodern borderlands) ซึ่งในส่วนแนวคิดสุดท้ายนี้เองที่สามารถอธิบายต่อปรากฏการณ์เครือข่ายข้ามพรมแดนบนพื้นฐานของความใกล้ชิดทางวัฒนธรรมของชุมชนชายแดนได้เป็นอย่างดี

แนวคิดการพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่ (area-based curriculum) ถือเป็นกรอบคิดสำคัญเพื่อการสังเคราะห์แนวทางการบูรณาการการจัดการเรียนรู้ในระดับมัธยมศึกษาที่เน้นชุดความรู้ท้องถิ่นเพื่อการ

เสริมสร้างทักษะทางสังคมที่ดีและสำคัญต่อการบ่มเพาะความเป็นพลเมืองของชุมชนท้องถิ่น (Evans & Savage, 2015: 1-8) โดยหลักสำคัญของหลักสูตรเชิงพื้นที่นั้นจะอาศัยคุณลักษณะของชุมชนเป็นตัวกระตุ้นสำหรับการพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่ซึ่งได้แก่ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และชุมชนท้องถิ่น โดยที่ลักษณะทางภูมิศาสตร์นั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่ด้วยอาศัยลักษณะทางภูมิศาสตร์ของท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของสาระการเรียนรู้ที่นักเรียนจะได้มีพื้นฐานความรู้และความเข้าใจต่อลักษณะภูมิศาสตร์เชิงพื้นที่นั้น ๆ การเรียนรู้ผ่านข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ แผนที่และภาพถ่ายของท้องถิ่นนั้นจะเป็นเสมือนแผนที่ความคิดที่ช่วยจะให้นักเรียนมีความเข้าใจอย่างลึกซึ้งมากขึ้นต่อภาพรวมของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ดังนั้นแล้วบทเรียนในหลักสูตรเชิงพื้นที่จึงต้องอาศัยพื้นฐานของวิชาภูมิศาสตร์เพื่อเชื่อมสู่วิชาประวัติศาสตร์ด้วยลักษณะการเรียนรู้ข้ามกลุ่มวิชา (cross-curricular) ซึ่งถือเป็นหลักการสำคัญของหลักสูตรเชิงพื้นที่ที่ว่าด้วยการสร้างสรรค์การเรียนรู้พร้อม ๆ กับการเห็นคุณค่าความเป็นท้องถิ่น ทั้งนี้องค์ประกอบหลักของลักษณะหลักสูตรเชิงพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์นั้นประกอบด้วย 1) กระบวนการสร้างแรงบันดาลใจให้นักเรียน 2) การบูรณาการทรัพยากรการเรียนรู้ร่วมกับสถานที่ในชุมชนท้องถิ่น 3) การพัฒนาทักษะการปฏิสัมพันธ์ (human interaction skill) กับผู้คนในสถานที่นั้น ๆ 4) การพัฒนาผลงานความคิดสร้างสรรค์ที่อาศัยแรงบันดาลใจจากท้องถิ่น โดยกระบวนการเหล่านี้สามารถประยุกต์เชื่อมโยงสู่พื้นที่ประเทศอื่น ๆ ได้ ด้วยวิธีการเรียนการสอนที่สร้างการเรียนรู้เชิงสำรวจซึ่งถือเป็นกระบวนการวิธีที่สำคัญของหลักสูตรเชิงพื้นที่ที่อาศัยการเปิดพื้นที่การสำรวจท้องถิ่นและสร้างความเชื่อมโยงสู่การเรียนรู้ (Facer, 2010: 3)

ในลำดับต่อมาว่าด้วยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นซึ่งมีส่วนสำคัญในเชิงสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตรเชิงพื้นที่ในมิติของกระบวนการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนท้องถิ่นโดยอาศัยย่านชุมชนและวัฒนธรรมพื้นถิ่น ขณะเดียวกันพื้นฐานความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับอารยธรรมโบราณและประวัติศาสตร์โลกนั้นจะยังช่วยเปิดมุมมองทางประวัติศาสตร์อย่างสัมพันธ์เชิงสถานที่ซึ่งจะเป็นชุดความรู้ที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กันและจะสามารถเชื่อมโยงการอธิบายในหลาย ๆ บริบทได้ในเชิงของความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ภูมิภาค ประวัติศาสตร์ชาติ และประวัติศาสตร์สากล ทั้งในมิติทางการเมือง เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและศาสนา โดยที่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจะให้ความสำคัญต่อชุมชนท้องถิ่นด้วยการศึกษาผ่านประวัติศาสตร์สังคม (social history) ประวัติศาสตร์ชีวิตประจำวันอันเพื่อการเสริมสร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น (Sunthonphesat, 2005: 70)

อันต้อยอดสู่ความเข้าใจในวัฒนธรรมพื้นถิ่น ด้วยว่าวัฒนธรรมนั้นคือวิถีชีวิต การศึกษาวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องของการเรียนรู้การดำรงอยู่ของเราและถือว่าเป็นรากฐานสำคัญในการส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ หลักสูตรเชิงพื้นที่ซึ่งอาศัยวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่สืบสานร่วมกันมานั้นเป็นสาระการเรียนรู้ อันได้แก่ ศิลปะพื้นถิ่น เพลงพื้นบ้าน งานหัตถศิลป์ การรำรำ ซึ่งวิธีการออกแบบการเรียนรู้โดยใช้วัฒนธรรมพื้นถิ่นสู่การเรียนรู้นั้นมี 4 ขั้นตอน อันได้แก่ 1) การมีคลังความรู้ทางวัฒนธรรมท้องถิ่นว่ามีอยู่ ณ สถานที่ใดบ้าง ทั้งจากปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน เป็นต้น 2) การเรียนรู้นอกห้องเรียนด้วยการสำรวจเชิงทัศนศึกษาตามแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เช่น พิพิธภัณฑ์ แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม รวมถึงวัตถุทางวัฒนธรรมในฐานะสื่อการเรียนรู้ 3) การเรียนรู้เชิงปฏิบัติการ

และสร้างสรรค์ชิ้นงานทัศนศิลป์ขึ้นได้เอง เช่น งานประดิษฐ์ งานแกะสลัก เหล่านี้จะได้มาพร้อม ๆ กับการได้เรียนรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้านของตนเอง และ 4) ภายหลังบทเรียนการฝึกปฏิบัตินั้นจะถูกสะท้อนผ่านการเขียนบันทึกเพื่อการแบ่งปันเรื่องราวทางวัฒนธรรมและสร้างการเรียนรู้ร่วมกันทั้งในโรงเรียนและชุมชนซึ่งถือเป็นเจตจำนงที่สำคัญ ทั้งนี้ความจำเพาะของบริบทชุมชนชายแดนนั้นประกอบขึ้นด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม (cultural mosaic) และในทุก ๆ ชายแดน (frontier) นั้นหมายถึงรอยต่อเขตวัฒนธรรมซึ่งสำคัญยิ่งต่อการเรียนรู้ (Leach, 1954: 108-125)

การขยายพื้นที่การเรียนรู้สู่วัฒนธรรมเพื่อนบ้าน จากการนิยามความหมายของวัฒนธรรมนั้นว่าด้วยการแบ่งปันเชิงคุณค่า รูปแบบของพฤติกรรมที่มีลักษณะแตกต่างกันตามแต่ละกลุ่มทางสังคมและชุมชน (NACCCE, 1999: 47) และภายใต้บริบทของชุมชนชายแดนนั้นคืออาณาบริเวณทางวัฒนธรรมเดียวกัน กรอบแนวคิดพหุวัฒนธรรมศึกษาในสถานศึกษาจึงมีความสำคัญต่อการเรียนรู้สำหรับพื้นที่ซึ่งมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม และตามที่ James A. Banks (2013: 4-17) ได้อธิบายถึงองค์ประกอบของพหุวัฒนธรรมศึกษา อันได้แก่ 1) การบูรณาการเนื้อหา 2) การสร้างองค์ความรู้ 3) การลดอคติ 4) การสร้างให้เกิดความเท่าเทียมกัน และ 5) การส่งเสริมวัฒนธรรมของโรงเรียน ซึ่งจากการศึกษาด้านแบบการเรียนรู้ของโรงเรียนชายแดนอาเซียนทั้ง 4 แห่งนี้นั้นเห็นถึงศักยภาพที่สามารถปรับเนื้อหาบทเรียนไปสู่ระดับขั้นของกระบวนการปฏิบัติการทางสังคม (the social action approach) ซึ่งทำให้โรงเรียนมีบทบาทอย่างใกล้ชิดกับชุมชนชายแดน ขณะเดียวกันได้สร้างกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง จากทุก ๆ เรื่องราวชีวิตของชุมชนชายแดน นักเรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางวัฒนธรรมตามวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่นั้น ๆ และถือเป็นต้นแบบที่ดีของพหุวัฒนธรรมศึกษาที่ว่าด้วยการจัดการศึกษาที่เชื่อมโยงกับบริบทที่เกี่ยวข้องอย่างสำคัญในสังคมพหุวัฒนธรรม

และคุณลักษณะสุดท้ายในมิติชุมชนท้องถิ่นด้วยการศึกษาชุมชนทั้งมิติดูคนและสถานที่ กระบวนการเรียนรู้ด้วยหลักสูตรเชิงพื้นที่ที่อาศัยวิธีการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมสำรวจท้องถิ่นนั้น จะมีการสร้างความเชื่อมโยงของกระบวนการเรียนการสอนในหลายขั้นตอน อันได้แก่ 1) ความเข้าใจการสอนด้วยกระบวนการคิดและวิธีการของความรู้ที่มีอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนภายในท้องถิ่นผ่านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม 2) ความเข้าใจนักเรียน ด้วยความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียน นักเรียนและชุมชนท้องถิ่น และ 3) ความเข้าใจวิชาการ สำหรับการพัฒนาหลักสูตรด้วยบทบาทสำคัญของครูผู้สอนที่สามารถขับเคลื่อนการเรียนรู้ไปสู่โครงการทางสังคม (social project) นั่นถือเป็นแนวทางที่ดีต่อการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ในท้องถิ่นและถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญของการพัฒนาการเรียนรู้ซึ่งเริ่มต้นจากห้องเรียนและขยายออกไปสู่ชุมชนท้องถิ่นเพราะส่วนนี้จะช่วยส่งเสริมเครือข่ายการเรียนรู้กับคลังความรู้ในท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับศาสตร์และศิลป์แห่งการสอน 3 ระดับขั้นของ Robin J. Alexander (2008: 141) ที่ได้อธิบายไว้อันได้แก่ 1) ชุมชน อันหมายถึงครอบครัวและบริบทของท้องถิ่น 2) วัฒนธรรม อันหมายถึงคุณค่าร่วมอันสัมพันธ์ต่อมุมมองทางสังคม และ 3) ตัวของผู้เรียน อันหมายถึงอัตลักษณ์ที่ได้รับการบ่มเพาะและสั่งสมมา โดยที่กระบวนการเรียนการสอนของโรงเรียนชายแดนอาเซียนทั้ง 4 แห่งนี้สามารถออกแบบกระบวนการเรียนรู้ผ่านเครือข่ายการเรียนรู้และคลังความรู้ในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมตามบริบทของแต่ละท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี

การพัฒนาหลักสูตรเชิงพื้นที่เพื่อการเสริมสร้างประชาคมอาเซียนตามเป้าประสงค์ของหลักสูตรแกนกลางอาเซียนที่เชื่อมโยงกับชุดความรู้ท้องถิ่นภายใต้บริบทของชุมชนชายแดนสำหรับประเทศไทยนั้นสามารถประยุกต์ใช้ตามรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของ the Royal Society for the Encouragement of Arts, Manufactures and Commerce (RSA, 2012: 14) ที่ได้นำเสนอรูปแบบไว้ 4 ระดับสำคัญ อันได้แก่ 1) การเพิ่มส่วนหลักสูตรท้องถิ่น (add-on local curriculum) 2) การยกระดับความเป็นท้องถิ่นของหลักสูตร (locally enhanced curriculum) 3) การร่วมสร้างหลักสูตรกับท้องถิ่น (co-constructed curriculum) 4) โรงเรียนที่มุ่งสู่หลักสูตรท้องถิ่น (school-led local curriculum) นั้นสอดคล้องกับกรอบคิดของหลักสูตรแกนกลางอาเซียนใน 2 ประเด็นสำคัญซึ่งได้แก่ 1) การเห็นคุณค่าของอัตลักษณ์และความหลากหลายซึ่งอาศัยการเรียนรู้ความหลากหลายที่เกิดขึ้นรอบตัวทั้งในระดับผู้คน ชุมชน สังคม ทั้งภายในประเทศและในประเทศเพื่อนบ้าน 2) การเชื่อมโยงโลกและท้องถิ่น ผ่านการศึกษา กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ภาษา ระบบความเชื่อ รูปแบบศิลปะ จากภาพกว้างเชิงภูมิภาคลงไปสู่ท้องถิ่น ซึ่งมีความรู้ดังกล่าวเห็นได้ถึงความมุ่งหมายเพื่อเชื่อมประสานท้องถิ่นนิยมสู่ภูมิภาคนิยมและดังเช่นที่โรงเรียนชายแดนอาเซียนทั้ง 4 แห่งของกรณีศึกษานั้นมีการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นชายแดนทั้งในระดับชั้นการยกระดับความเป็นท้องถิ่นของหลักสูตรและในระดับการร่วมสร้างหลักสูตรกับท้องถิ่นซึ่งถือเป็นต้นแบบที่ดี

ในส่วนผลการศึกษาเกี่ยวกับช่องทางการเรียนรู้ตามกรอบการเรียนรู้ของหลักสูตรอาเซียนศึกษาที่พบว่านักเรียนได้เรียนรู้ผ่านช่องทางการเรียนรู้เกี่ยวกับผู้คนและความเป็นเพื่อนบ้านที่มีสัดส่วนที่สูงที่สุดนั้นด้วยเพราะนัยสำคัญจากบริบทของชุมชนชายแดนที่ล้วนมีชนชาติพันธุ์อันหลากหลายอยู่ร่วมกันนั้นได้กลายเป็นช่องทางการเรียนรู้ที่สำคัญ ดังนั้นแล้วกรอบแนวคิดชาติพันธุ์สัมพันธ์ที่อธิบายถึงการมีอยู่ของชนชาติพันธุ์ของรัฐประชาชาติสมัยใหม่นั้นก็สามารถสืบทอดและเชื่อมโยงอย่างมีนัยสำคัญกับการมีอยู่เดิมของประชาคมทางชาติพันธุ์ (ethnic communities) ดังเช่นที่ Anthony D. Smith (1986: 22-30) กล่าวไว้ถึงองค์ประกอบสำคัญของประชาคมทางชาติพันธุ์ อันได้แก่ 1) การมีชื่อร่วมกัน 2) การมีตำนานปรัมปราเกี่ยวกับกำเนิดและการสืบเชื้อสาย 3) การมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน 4) การมีวัฒนธรรมร่วมกัน 5) การมีอาณาเขตร่วมกัน และ 6) การมีความสำนึกเป็นหนึ่งเดียวกัน ประชาคมทางชาติพันธุ์ดังเช่นที่ดำรงอยู่นี้ถือเป็นกรอบแนวคิดหนึ่งที่สำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้เพื่อสร้างประชาคมชุมชนชายแดนอันจะนำไปสู่จินตภาพสุดท้ายของประชาคมอาเซียนด้วยความเข้มแข็งทางสังคม ด้วยความสันติสุขบนพื้นฐานของความเอื้ออาทรและแบ่งปัน ด้วยความเป็นเอกภาพที่ก่อเกิดขึ้นท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรมของผู้คนชาวอาเซียน การได้เรียนรู้เพื่อนบ้านของเรานั้นพื้นที่ท้องถิ่นของเราจะช่วยเน้นย้ำถึงความเกาะเกี่ยวอย่างซิดใกล้ที่มีร่วมกันของเพื่อนบ้านอาเซียนของเรา

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

- 1) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การเรียนการสอนวิชาอาเซียนศึกษาภายใต้หลักสูตรแกนกลางอาเซียน (ASEAN curriculum sourcebook) ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นควรมีการพัฒนากลุ่มสาระความรู้ชายแดนศึกษาสำหรับการเรียนการสอนของโรงเรียนทั่วประเทศไทย
- 2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ การเรียนการสอนวิชาอาเซียนศึกษาของโรงเรียนชายแดนอาเซียนทั้ง 4 แห่งนั้นมีการมุ่งเน้นการเรียนรู้แบบลงมือปฏิบัติและการบูรณาการกลุ่มสาระการเรียนรู้ข้ามกลุ่มวิชาโดยใช้โครงงานเป็นฐาน (project based learning: PBL) ซึ่งถือเป็นแนวปฏิบัติที่ดีสำหรับครูผู้สอนเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนอาเซียนศึกษาอย่างสัมฤทธิ์ผลยิ่งขึ้น
- 3) ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ กรอบแนวคิดชายแดนศึกษานั้นสำคัญต่อการเสริมสร้างประชาคมดังเช่นความสำเร็จอย่างมั่นคงของประชาคมยุโรป ดังนั้นการวิจัยและพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นชายแดนจึงถือเป็นพันธกิจที่สำคัญเพื่อการขับเคลื่อนองค์ความรู้สำหรับการพัฒนาการศึกษาของไทยสู่ประชาคมอาเซียน

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง “การวิจัยและพัฒนากิจการการเรียนรู้อาเซียนศึกษาสำหรับโรงเรียนชายแดนอาเซียน” สำเร็จได้ตามเป้าประสงค์จึงใคร่ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิประจำสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน 1) ศาสตราจารย์ ดร.บุญเรียง ขจรศิลป์ 2) ดร.ศรีสมร พุ่มสอาด และ 3) ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไพรัช สุแสนสุข ด้วยข้อวิพากษ์และข้อชี้แนะทางวิชาการที่สำคัญยิ่ง และขอขอบคุณทุกความมุ่งมั่นที่มีร่วมกันในการถอดบทเรียนการเรียนการสอนอาเซียนศึกษาทั้งคณะผู้บริหารโรงเรียน คณะครูและนักเรียนในฐานะกัลยาณมิตรทางปัญญา

เอกสารอ้างอิง

- Alexander, R. J. (2004). Still Pedagogy? Principle, Pragmatism and Compliance in Primary Education. *Cambridge Journal of Education*, 34(1), 7-34.
- Alexander, R. J. (2008). *Essays on Pedagogy* (p. 141). London: Routledge.
- Arphattananano, T. (2015). *How Does the Current Wave of Globalization Affect Thailand's Curriculum? Teaching Social Studies under AEC and ASEAN Community* (pp. 17-32). Nakhon Pathom: Research Institute for Languages and Cultures of Asia, Mahidol University.
- ASEAN Secretariat. (2012). *ASEAN Curriculum Sourcebook* (p.vii). Washington: USAID (United States Agency for International Development).

- Banks, J. A. (2013). *An Introduction to Multicultural Education* (pp. 4-17). Boston, MA: Pearson Education.
- Barth, F. (1969). Introduction. In F. Barth (Ed.) *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* (pp. 9-38). Prospect Heights, IL: Waveland Press.
- Berdahl, D. (1999). Where the World Ended: Re-Unification and Identity in the German Borderland (p. 3). Berkeley/ Los Angeles: University of California Press.
- Cannon, M. (2005). *Cross-border Regionalism Co-operative Europeanisation or Competitive Globalisation?* (pp. 3-22). World Society Focus Paper Series, A series edited by the World Society Foundation.
- Donnan, H. & Wilson, T. M. (1999). *Borders: Frontiers of Identity, Nation and State* (pp. 19-41). Oxford: Berg Press.
- Evans, W. & Savage, J. (2015). *Developing a Local Curriculum: Using Your Locality to Inspire Teaching and Learning* (pp. 1-8). New York: Routledge.
- Facer, K. (2010). *Towards an Area-Based Curriculum: Insights and Directions from the Research* (p. 3). London: RSA Action and Research Centre.
- Jephcote, M. & Davies, B. (2007). School Subjects, Subject Communities and Curriculum Change: The Social Construction of Economics in the School Curriculum. *Cambridge Journal of Education*, 37(2), 207-227.
- Kushner, S. (1993). One in a Million? The Individual at the Centre of Quality Control. In Elliott, J. (Ed.) *Reconstructing Teacher Education: Teacher Development* (pp. 39-50). London: Falmer Press.
- Leach, E. R. (1954). *Political System of Highland Burma: A Study of Kachin Social Structure*. (pp. 108-125). London: The Ashlore Press.
- Libora Oates-Indruchová, L. & Blaive M. (2014). *Border Communities: Micro-studies on Everyday Life, Politics and Memory in European Societies from 1945 to the Present*. Introduction to a Special Issue of Nationalities Papers, 42(1), p. 195.
- NACCCE (National Advisory Committee on Creative and Cultural Education). (1999). *All Our Futures: Creativity, Culture and Education* (p. 47). London: DFEE.

- Nathan Associates Inc. (2012). *Building the ASEAN Community in the Classroom*. Retrieved from <https://www.nathaninc.com/building-the-asean-community-in-the-classroom/>
- OBEC (Office of the Basic Education Commission). (2014A). *Introducing ASEAN Curriculum Sourcebook*, [in Thai] (p. 7). Bangkok: National Office of Buddhism.
- _____. (2014B). *Handbook of ASEAN Studies (ASEAN Curriculum Sourcebook)*, [in Thai]. Bangkok: The Agricultural Co-operative Federation of Thailand, LTD.
- QCA (Qualifications and Curriculum Authority). (2007). *The New Secondary Curriculum: What has changed and why?* (p. 5). London: QCA.
- RSA (the Royal Society for the Encouragement of Arts, Manufactures and Commerce). (2012). *Thinking about an Area Based Curriculum: A Guide for Practitioners* (pp. 5-6). London: RSA Action and Research Centre.
- SEAMEO (Southeast Asian Ministers of Education Organization). (2010). *Integrating Education for Sustainable Development into Secondary Education Social Studies Curriculum in Southeast Asia: A Toolkit for Educators, Curriculum Developers, and ESD Advocates* (pp. 8-13). Regional Center for Education Innovation and Technology. Quezon City: Philippines.
- Smith, A. D. (1986). *The Ethnic Origins of Nation* (pp. 22-30). Oxford: Blackwell.
- Sangkamane, J. (2016). Methodology of Boundaries: Methodology at Boundaries, [in Thai]. *Journal of Sociology and Anthropology*, 35(1), 3-22.
- Santasombat, Y. (2014). Frontier and Border: Dimensions of Culture and History. In W. Panyakao (Ed.). *Society in Transition: Transformation of Society, Academic Article on the Anniversary 50 Years of Faculty of Social Sciences, Chiangmai University*, [in Thai] (pp. 181-217). Chiangmai: Vanida Printing.
- Sungton, A. (2014). Perspectives of Public School Administrators in the Three Southern Border Provinces on Multiculturalism and Multicultural Education, [in Thai]. *Songklanakarin Journal of Social Sciences and Humanities*, 20(3), 89-112.
- Sunthonphesat, S. (2005). *Anthropology and History*, [in Thai] (pp. 68-78). Bangkok: Muang Boran Publishing House.

- The Singapore Teachers' Union. (2012). *Enhancing Quality Education towards the Realisation of ASEAN Community 2015* (pp. 1-12). The 27th ASEAN Council of Teachers (ACT) Convention.
- Venken, M. (2017). *Borderland Studies Meets Child Studies: A European Encounter* (pp. 11-14). Frankfurt am Main: Peter Lang Edition.
- Werther, S. (2014). An Unimaginable Community: The SS Idea of a Greater Germanic Reich and the German Minority in Denmark. In N. Götz (Ed.). *The Sea of Identities: A Century of Baltic and East European Experiences with Nationality, Class, and Gender* (pp. 85-108). Huddinge: Södertörn University.

วารสาร
พัฒนา
สังคม
JSD

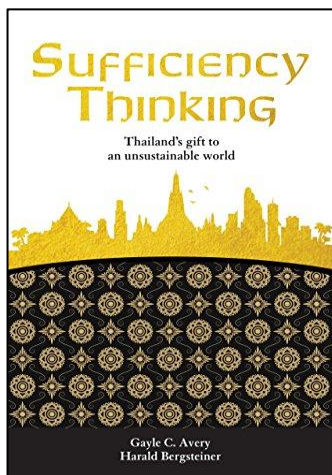
เรื่อง “Sufficiency Thinking: Thailand’s Gift to an Unsustainable World”

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม

รองศาสตราจารย์ประจำ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

somsak.0610@gmail.com

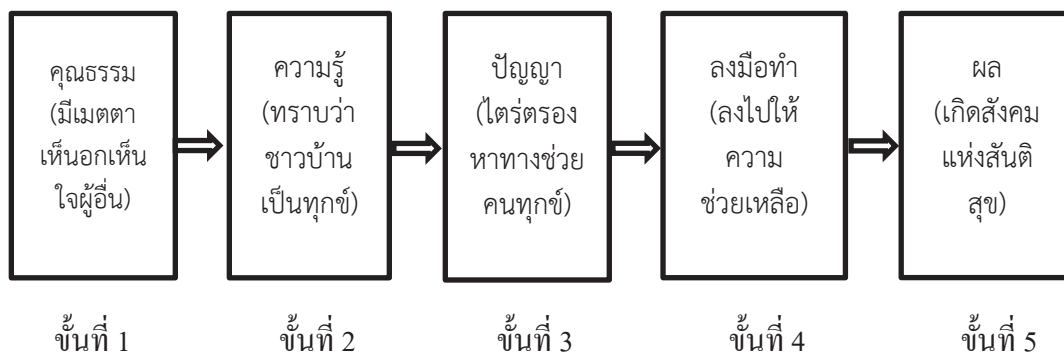
ชื่อหนังสือ	Sufficiency Thinking: Thailand’s Gift to an Unsustainable World
ชื่อผู้เขียน	Gayle C. Avery, Harald Bergsteiner
จำนวนหน้า	328 หน้า
สำนักพิมพ์	A&U Academic
ปีที่พิมพ์	2016

ในช่วงกว่าสิบปีที่ผ่านมา มีผลงานเกี่ยวกับ “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” (Sufficiency Economy Philosophy, SEP) ออกมามากมาย แต่ผลงานที่มีคุณภาพทางวิชาการนั้นมีค่อนข้างน้อย ซึ่งในบรรดาผลงานที่มีคุณค่าเหล่านั้น “Sufficiency Thinking” ได้ทำให้ SEP เกิดการก้าวกระโดดทางวิชาการครั้งสำคัญ

ผลงานเล่มนี้เป็นหนังสือรวมบทความ มีบรรณาธิการที่เป็นศาสตราจารย์ด้านการจัดการจากออสเตรเลีย 2 ท่าน คือ G. C. Avery (Macquarie University) และ H. Bergsteiner (Australian Catholic University) ภายในเล่มประกอบด้วย 15 บทความ 293 หน้า โดยบทที่สำคัญที่สุด คือ บทที่ 3 (The Sufficiency Economy Philosophy Process) ผู้เขียนได้เสนอ “โมเดลพื้นฐาน” (basic model) เพื่อให้แนวคิด SEP มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น (Bergsteiner & Dharmapiya, 2016: Ch.3) กล่าวคือ: 1) แนวคิด SEP จะต้องเริ่มต้นด้วย 2 เงื่อนไข (คุณธรรม และความรู้) 2) SEP เป็นแนวคิดเชิงปทัสฐาน (normative thinking) ดังนั้น “คุณธรรม” จะต้องมาก่อน “ความรู้” 3) ห่วงทั้ง 3 (พอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน) มีลักษณะเป็น “ปัญญา” (wisdom) ซึ่งจะเกิดหลัง “ความรู้” 4) แนวคิด SEP ซึ่งเป็นนามธรรม ดังนั้นจึงไม่อาจจบลงด้วยตัวมันเองได้ แต่ควรเชื่อมโยงต่อไปยัง “การกระทำ”

(actions) และ 5) สิ่งก็ตามมาก็คือ “ผลของการกระทำ” (results) ซึ่งเป็นส่วนสุดท้ายของแนวคิด SEP (ดูแผนภาพที่ 1 เป็นตัวอย่างประกอบ)

แผนภาพที่ 1: โมเดลพื้นฐานของกระบวนการ SEP (Bergsteiner & Dharmapiya, 2016: 47)

นักคิดกลุ่มนี้มองว่า SEP มีความเป็นนามธรรม ดังนั้นในการปฏิบัติจะต้องแปลงให้เป็นรูปธรรมเสียก่อน (Bergsteiner & Dharmapiya, 2016: 40) อาทิ ในบทที่ 13 สุขสรรค์ (2016: 220) ได้สร้าง “ภาคปฏิบัติของภาวะผู้นำแบบเศรษฐกิจพอเพียง” (sufficiency economy leadership practices) สำหรับการบริหารธุรกิจตามแนวคิด SEP และบทที่ 14 Avery & Bergsteiner (2016: 239-240) ได้แปลง SEP เป็น “ภาคปฏิบัติของภาวะผู้นำแบบยั่งยืน” (sustainable leadership practices) โดยมองว่า องค์การที่ยั่งยืนจะต้องมีการนำแบบผึ้ง (honeybee) อันตรงข้ามกับการนำแบบตั๊กแตน หรือแบบตั๊กแตน (locust) ที่จะส่งผลให้องค์การไม่ยั่งยืน

ตารางที่ 1: หลักปฏิบัติของภาวะผู้นำแบบเศรษฐกิจพอเพียง (Kantabutra, 2016: 220)

หลักปฏิบัติของภาวะผู้นำแบบเศรษฐกิจพอเพียง	ผลที่มีต่อความยั่งยืนขององค์การ
1. เน้นผลการประกอบการระยะยาวมากกว่ากำไรระยะสั้น ให้ความสำคัญกับการลงทุนในทรัพยากรบุคคล	สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงในสภาพแวดล้อมและจัดการความเสี่ยงได้ดี
2. เอาใจใส่ดูแลพนักงาน พัฒนาและบำรุงรักษาพนักงานให้อยู่ในองค์การ แม้นิยามวิกฤตก็ไม่เลิกจ้าง	พนักงานทุ่มเทการทำงาน เกิดนวัตกรรม และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงได้สูง
3. เอาใจใส่ดูแลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม รวมทั้งห่วงใยสังคมแห่งอนาคต แม้จะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงก็ตาม	ป้องกันและแก้ไขวิกฤตทางสังคม อันเป็นเงื่อนไขให้ธุรกิจดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง
4. สนับสนุนการสร้างสรค์นวัตกรรมทั่วทั้งองค์การ ทั้งนวัตกรรมแบบค่อยเป็นค่อยไป และแบบก้าวกระโดด	เกิดนวัตกรรมต่อเนื่อง ยากต่อการเลียนแบบ องค์การจึงรักษาการเป็นผู้นำในตลาดได้
5. ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล	ทำให้งานต้นทุนต่ำและสามารถแข่งขันได้สูง
6. พัฒนาเทคโนโลยีการผลิตและให้บริการที่มีราคาต่ำ แต่มีประสิทธิภาพ โดยใช้ภูมิปัญญาไทย	ลดต้นทุนให้อยู่ในระดับต่ำสุด พร้อม ๆ กับเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน
7. ขยายธุรกิจด้วยความระมัดระวัง แม้อาจได้กำไรน้อยลง	หลีกเลี่ยงความเสี่ยง และปรับตัวได้สูง
8. จัดการความเสี่ยงโดยสร้างผลิตภัณฑ์ การตลาด และการ	ทำให้มีความเสี่ยงต่ำสุด เพื่อประกันว่าธุรกิจจะ

หลักปฏิบัติของภาวะผู้นำแบบเศรษฐกิจพอเพียง	ผลที่มีต่อความยั่งยืนขององค์กร
ลงทุนที่หลากหลาย บนพื้นฐานของสมรรถนะหลัก	สามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง
9. เน้นการแบ่งปัน ทั้งแบ่งปันความรู้กับคู่แข่ง พัฒนาลาดที่ส่งเสริมให้สังคมและผู้บริโภคได้รับประโยชน์สูงสุด	ลดความเสี่ยงให้ต่ำสุด เพื่อประกันว่าธุรกิจจะสามารถดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง
10. พัฒนาวัฒนธรรมองค์กรที่เข้มแข็ง บนพื้นฐานของจริยธรรม ความ پاکเพียร ขยัน และสร้างนวัตกรรม	องค์กรมีประสิทธิผล และตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมได้

ตารางที่ 2: เปรียบเทียบภาวะผู้นำแบบผึ่งกับแบบตักเตน (ปรับจาก Avery & Bergsteiner, 2016: 239-240)

ภาคปฏิบัติของภาวะผู้นำ	นำแบบผึ่ง (องค์การยั่งยืน)	นำแบบตักเตน (ไม่ยั่งยืน)
1. การพัฒนาบุคลากร	พัฒนาบุคลากรทุกคน/ต่อเนื่อง	พัฒนาบุคลากรเพียงบางคน
2. แรงงานสัมพันธ์	แสวงหาความร่วมมือเป็นหลัก	เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน
3. การรักษาพนักงาน	จ้างงานระยะยาวกับทุก ๆ ระดับ	ยอมรับอัตราการลาออกที่สูง
4. การสืบทอดตำแหน่งระดับสูง	ส่งเสริมการสืบทอดจากภายใน	แต่งตั้งบุคคลจากภายนอก
5. การให้คุณค่ากับพนักงาน	ดูแลทุกคนให้ได้รับสวัสดิการที่ดี	พนักงานมีฐานะเป็นต้นทุน
6. ซีอีโอและทีมผู้บริหาร	ซีอีโอเน้นทำงานเป็นทีม	ซีอีโอตัดสินใจคนเดียว เป็นฮีโร่
7. พฤติกรรมทางจริยธรรม	“ค่านิยมหลัก” ชัดเจนและถูกต้อง	ค่านิยมคลุมเครือ ตอรองได้
8. การมองระยะสั้น/ระยะยาว	เน้นประโยชน์ระยะยาว	เน้นกำไรระยะสั้น และโตเร็ว
9. การเปลี่ยนแปลงองค์กร	เปลี่ยนแปลงไม่เร็ว แต่มั่นคง	การเปลี่ยนแปลงรวดเร็ว สุ่มเสี่ยง
10. จุดยืนที่มีต่อตลาดการเงิน	รักษาความเป็นอิสระจากตลาดการเงินให้มากที่สุด	ขาดความเป็นอิสระ ต้องทำตามข้อกำหนดของสถาบันการเงิน
11. คุณค่าของสิ่งแวดลอม	ปกป้อง/คุ้มครองสิ่งแวดลอม	เน้นใช้ประโยชน์จากสิ่งแวดลอม
12. ความรับผิดชอบทางสังคม	ให้คุณค่ากับพนักงานและชุมชน	เบียดเบียนพนักงานและชุมชน
13. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญ	ดูแลทุก ๆ ฝ่าย ที่เกี่ยวข้อง	ให้ความสำคัญเฉพาะผู้ถือหุ้น
14. วิสัยทัศน์ทางธุรกิจ	ยึดถือวิสัยทัศน์ร่วมกันในฐานะเป็นยุทธศาสตร์สำคัญ	มิได้นำวิสัยทัศน์แห่งอนาคตมาใช้ในการขับเคลื่อนธุรกิจ
15. การตัดสินใจ	กระจายอำนาจ และเน้นฉันทามติ	รวมศูนย์การตัดสินใจที่ผู้จัดการ
16. การจัดการตนเอง	พนักงานจัดการตนเอง	จัดการโดยผู้จัดการ
17. ความสำคัญของทีมงาน	มอบอำนาจให้ทำงานเป็นทีม	ใช้ทีมน้อย รวมศูนย์ที่ผู้จัดการ
18. วัฒนธรรมองค์กร	ยึดถือวัฒนธรรมองค์กรร่วมกัน	ไม่ค่อยยึดถือร่วมกัน & อ่อนแอ
19. แบ่งปัน/เก็บรักษาความรู้	กระจายความรู้ไปทั่วทั้งองค์กร	รวมศูนย์ความรู้ไว้ที่คนไม่กี่คน
20. ความไวเ็นือเชื่อใจ	ไวใจกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน	ไวใจต่ำ จึงต้องควบคุมใกล้ชิด
21. นวัตกรรม	เกิดอย่างเป็นระบบในทุกๆ ระดับ	เกิดน้อย จึงต้องซื้อจากภายนอก
22. การมีส่วนร่วมของพนักงาน	ผูกพันกับองค์กรและทุ่มเททำงาน	ใช้เงินรางวัลเพื่อจูงใจพนักงาน
23. คุณภาพของงาน	เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม	ได้มาจากการควบคุมภายนอก

หมายเหตุ: ข้อ 1-14 เป็นการปฏิบัติในระดับรากฐาน ข้อ 15-20 เป็นการปฏิบัติในระดับสูงขึ้น และข้อ 21-23 เป็นปัจจัยขับเคลื่อนให้เกิดผลการปฏิบัติที่สำคัญ

ข้อสังเกตในการแปลง SEP ไปสู่ภาคปฏิบัติข้างต้น ก็คือ องค์การธุรกิจที่บริหารตามหลัก SEP จะนำไปสู่ผลผลิต (output) อันพึงปรารถนา ซึ่งก็คือ การพัฒนาองค์การที่มีความสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เนื่องจากผู้นำแบบฝังไม่เน้นตักตวงกำไรระยะสั้น แต่จะให้ความสำคัญกับเสถียรภาพขององค์การและประโยชน์ระยะยาวมากกว่า เน้นแบ่งปันผลประโยชน์และเอาใจใส่ดูแลผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุก ๆ กลุ่ม (พนักงาน ชักพลายเออร์ ลูกค้า ชุมชน รัฐบาลท้องถิ่น ฯลฯ) ไม่เน้นขยายกิจการอย่างรวดเร็วเกินไป เพราะจะก่อให้เกิดความเสี่ยง ไม่กู้เงินมหาศาลมาลงทุน มีการวางแผนการดำเนินงานที่ละเอียดรอบคอบ ทั้งแผนด้านการผลิต การตลาด การเงิน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการลงทุนเพิ่ม เสริมสร้างวัฒนธรรมองค์การที่เน้นคุณธรรม แสวงหาและแบ่งปันความรู้ รวมทั้งเสริมสร้างความไว้วางใจต่อกันเป็นสำคัญ

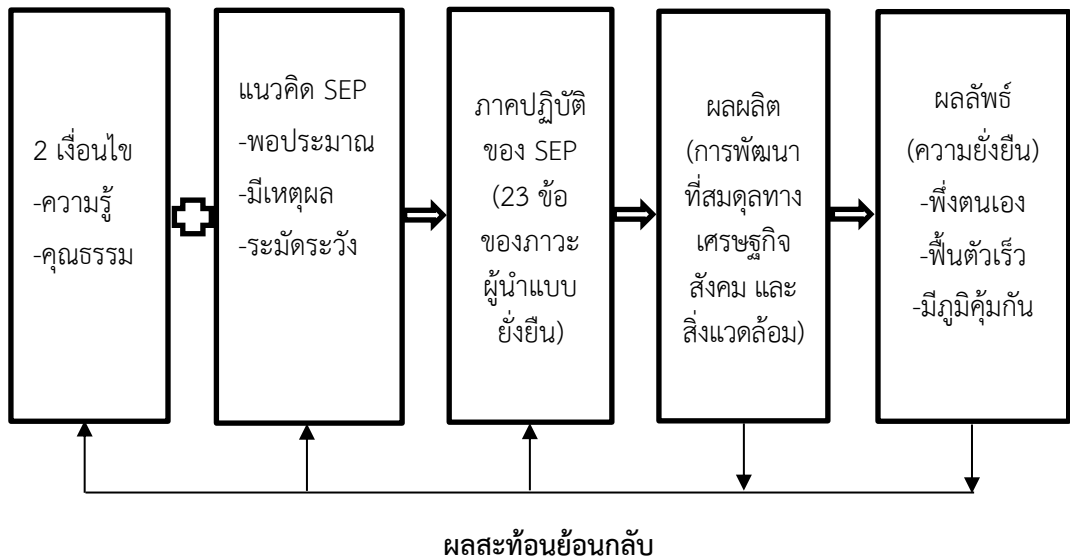
อันตรงข้ามกับองค์การธุรกิจที่ยังคงยึดมั่นในหลักการบริหารแบบดั้งเดิม (ภาวะผู้นำแบบตักตวง) ซึ่งเน้นกอบโกยกำไรสูงสุดและการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเร่งรัดเกินไป โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม และไม่สนใจว่าการโตเร็วนั้นจะส่งผลให้เกิดทำลายความสัมพันธ์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่าง ๆ หรือไม่ ผลผลิตที่เกิดขึ้นจากภาวะผู้นำแบบตักตวงก็คือ เกิดการพัฒนาที่ขาดความสมดุล (เน้นแต่เศรษฐกิจด้านเดียว) ผลกำไรมหาศาลที่ได้รับมาจากการกดค่าจ้าง การซื้อวัตถุดิบในราคาต่ำ ความยากจน การปล่อยมลภาวะโดยไม่รับผิดชอบ สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม และความขัดแย้งกับชุมชน ดังนั้นการนำแบบตักตวงจะทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ไม่สมดุล (ละเลยมิติทางสังคมและสิ่งแวดล้อม)

การพัฒนาที่สมดุลจึงเป็น “ผลผลิต” ของพฤติกรรมแบบพอเพียงที่สำคัญ โดยผ่านภาคปฏิบัติของภาวะผู้นำแบบฝัง อันจะก่อให้เกิดผลลัพธ์ (outcome) ที่สำคัญ คือ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ซึ่งเป็นเป้าหมายสุดท้ายที่พึงปรารถนา เมื่อเป็นเช่นนั้น จึงกล่าวได้ว่า การบริหารตามหลัก SEP เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นของการพัฒนาที่ยั่งยืน แต่ไม่เพียงพอ เนื่องจากองค์การที่บริหารตามหลัก SEP เพียงองค์การเดียว ย่อมไม่อาจส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนของทั้งสังคมได้ ด้วยเหตุที่ว่า ความยั่งยืนของสังคมมหภาคนั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อองค์การธุรกิจจำนวนมากมาหลอมรวมกัน จะต้องร่วมมือกัน รวมทั้งประสานกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่นๆ อย่างกว้างขวาง (ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาสังคม) จึงจะสามารถขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาสังคมใหญ่ให้เกิดความยั่งยืนได้อย่างแท้จริง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า กรณีขององค์การธุรกิจที่ประยุกต์ใช้หลัก SEP ในการบริหารนั้น จะส่งผลให้เกิด “ความยั่งยืนขององค์การ” อันเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น (แต่ไม่เพียงพอ) ของการพัฒนาสังคมมหภาคให้เกิดความยั่งยืน โดยความยั่งยืนขององค์การธุรกิจดังกล่าว ประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ (Bergsteiner & Dharmapiya, 2016: 43-45) คือ 1) การพึ่งตัวเอง (self-reliance) หลีกเลี่ยงการพึ่งพิงผู้อื่นมากเกินไปเพราะจะทำให้องค์การตกอยู่ในความเสี่ยง เช่น ไม่กู้เงินจำนวนมากมาลงทุน ลดการพึ่งพิงเทคโนโลยีจากภายนอกที่มีราคาแพง ส่งเสริมให้พนักงานใช้ความรู้ที่มีอยู่ในการพัฒนานวัตกรรมจากภายในองค์การ รวมทั้งเน้นการใช้วัตถุดิบที่ผลิตขึ้นในท้องถิ่น เป็นต้น 2) เสริมสร้างขีดความสามารถในการฟื้นตัวจากสภาวะวิกฤติได้อย่างรวดเร็ว (resilience) องค์การที่ใส่ใจดูแลเกี่ยวกับสวัสดิภาพและสวัสดิการของพนักงาน ย่อมส่งผลให้พนักงานมีความผูกพันและทุ่มเทการทำงานเพื่อเอาชนะวิกฤติได้สำเร็จ นอกจากนี้การพัฒนาเป็น “องค์การแห่งการเรียนรู้” ก็จะทำให้้องค์การมีขีดความสามารถในการฟื้นตัวจากสภาวะวิกฤติได้อย่างรวดเร็ว 3) การเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน (immunity) หมายถึง การดำเนินงาน

ที่ตัดสินใจบนพื้นฐานของเหตุผลและข้อมูลที่ผ่านการพิจารณาอย่างรอบคอบและรอบด้าน อาทิ ในการขยายกิจการนั้นองค์การจะมีการศึกษาถึงความเป็นไปได้ทางเศรษฐกิจและประเมินผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมอย่างละเอียดรอบคอบเพื่อมิให้มีการตัดสินใจที่ผิดพลาดในภายหลัง เป็นต้น

แผนภาพที่ 2: โมเดล SEP กับการพัฒนาอย่างยั่งยืน (ปรับปรุงจาก Bergsteiner & Dharmapiya, 2016: 52)

ประเด็นสำคัญ (แต่มีความซับซ้อนและอาจก่อให้เกิดความไม่เข้าใจต่อความคิดของนักคิดกลุ่มนี้ ที่จะต้องนำมาถ้อยถึง ก็คือ แนวคิด 3 ห่วงของนักคิดกลุ่มนี้มีได้ประกอบด้วย “พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” แต่กลับกลายเป็น “พอประมาณ มีเหตุผล ระมัดระวัง” ซึ่งเหตุที่เป็นดังนี้เกิดจากนักคิดกลุ่มนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงทฤษฎี “3 ห่วง 2 เงื่อนไข” เสียใหม่ โดยมองว่า “3 ห่วง” มีสถานะเป็นปัจจัยนำเข้า (input) แต่ “การมีภูมิคุ้มกัน” (self-immunity) น่าจะเป็นผลลัพธ์ (outcome) มากกว่าด้วยเหตุนี้พวกเขา จึงมีการค้นหาคำใหม่ คือ “ความระมัดระวัง” (prudence) ซึ่งมีสถานะเป็นปัจจัยนำเข้า และนำมาเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิด 3 ห่วง พร้อมกับ ก็นำคำว่า “การมีภูมิคุ้มกันตนเอง” ไปเป็นผลลัพธ์แทน แต่เพื่อมิให้เกิดความสับสนกับทฤษฎี 3 ห่วงแบบเดิม จึงตัดคำว่า self ออก คงเหลือเพียง immunity ดังนั้นแนวคิด “3 ห่วง” แบบใหม่จึงประกอบด้วย “พอประมาณ มีเหตุผล และระมัดระวัง” ซึ่ง (ตามความเห็นของนักคิดกลุ่มนี้) การยึดมั่นและปฏิบัติตามแนวคิด 3 ห่วงข้างต้น จะก่อให้เกิดผลลัพธ์ 3 ประการ คือ 1) การพึ่งตนเอง 2) ความสามารถในการฟื้นตัวได้เร็ว และ 3) การมีภูมิคุ้มกัน อันเป็นองค์ประกอบสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน (โปรดดูรายละเอียดใน Bergsteiner & Dharmapiya, 2016: 40-45)

อาจกล่าวได้ว่าผลงานเรื่อง Sufficiency Thinking ได้พัฒนาแนวคิด SEP ให้ก้าวไปข้างหน้าอย่างก้าวกระโดดอย่างน้อย 4 ประเด็น คือ 1) มีการจัดความสัมพันธ์ภายใน “3 ห่วง 2 เงื่อนไข” เสียใหม่โดยลำดับความสำคัญและเชื่อมโยงลำดับก่อนหลังได้อย่างน่าสนใจ 2) ได้แสดงให้เห็นถึงรูปธรรมของการประยุกต์ใช้แนวคิด SEP ในการจัดการทางธุรกิจ การจัดการโรงพยาบาล และการจัดการภาคเกษตรกรรม ฯลฯ

ได้อย่างน่าสนใจ 3) การนำแนวคิด SEP ไปเชื่อมโยงกับทฤษฎีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholder theory) และ 4) การพัฒนา SEP ให้เชื่อมโยงไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนได้น่าสนใจยิ่ง จึงอาจกล่าวได้ว่า ผลงานเล่มนี้เปรียบเสมือนสินทรัพย์อันทรงคุณค่า ที่นักวิชาการและผู้สนใจแนวคิด SEP จะต้องหาอ่านให้ได้

เอกสารอ้างอิง

- Avery, G. C. & Bergsteiner, H. (eds.) (2016) *Sufficiency Thinking: Thailand’s Gift to an Unsustainable World*, Sydney: Allen & Unwin.
- Avery, G. C. & Bergsteiner, H. (2016) “Practices for Enhancing Resilience and PerformanceW”, in *Sufficiency Thinking: Thailand’s Gift to an Unsustainable World*, Avery & Bergsteiner (eds.), pp. 235-247, Sydney: Allen & Unwin.
- Bergsteiner, H. & Dharmapiya, P. (2016) “The Sufficiency Economy Philosophy Process”, in *Sufficiency Thinking: Thailand’s Gift to an Unsustainable World*, Avery & Bergsteiner (eds.), pp. 32-52, Sydney: Allen & Unwin.
- Kantabutra, S. (2016) “From Philosophy to Business Practice”, in *Sufficiency Thinking: Thailand’s Gift to an Unsustainable World*, Avery & Bergsteiner (eds.), pp. 216-232, Sydney: Allen & Unwin.
- Steurer, R.; Langer, M.; Konrad, A. & Martinuzzi, A. (2005) “Corporations, Stakeholders and Sustainable Development I: A Theoretical Exploration of Business-Society Relations”, *Journal of Business Ethics*, pp. 263-281, Vol. 61, No. 3.
- Thongpakde, N. (2007) “ Sufficiency Economy Philosophy: Chronicle and Meanings” , *NIDA Development Journal*, Vol. 47, No. 1, pp. 1-24.

คำแนะนำวารสารพัฒนาสังคม

จุดมุ่งหมายและขอบเขต

วารสารพัฒนาสังคม มีวัตถุประสงค์เพื่อการเผยแพร่องค์ความรู้ทางทฤษฎี ผลการวิจัย และการประยุกต์ใช้ความรู้ในลักษณะสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาบุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน และสังคม รวมทั้งการเสริมสร้างความเข้มแข็งในเชิงการจัดการ เชิงพัฒนานโยบาย แผนงานหรือโครงการเกี่ยวกับการบริหารการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน

กองบรรณาธิการวารสารพัฒนาสังคม เปิดรับบทความทางวิชาการทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ประเภทบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความปริทัศน์ และบทความวิจารณ์หนังสือ จากผู้สนใจที่เป็นคณาจารย์ นักศึกษา และผู้เชี่ยวชาญ ทั้งภายในและภายนอกสถาบัน

โดยผลงานที่เสนอเพื่อตีพิมพ์ในวารสารพัฒนาสังคมจะต้องไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ที่ไหนมาก่อน และต้องไม่อยู่ในระหว่างการเสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารฉบับอื่น

การส่งบทความ

การส่งต้นฉบับบทความเพื่อเสนอตีพิมพ์ในวารสารพัฒนาสังคม ให้ส่งผ่านระบบวารสารอิเล็กทรอนิกส์ ของคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ทาง URL: <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jsd> พร้อมแนบไฟล์แบบนำเสนอบทความ ระบุรายละเอียดของผู้เขียนบทความ ได้แก่ ชื่อ ตำแหน่งและสังกัด หรือวุฒิการศึกษาสูงสุด อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยให้มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เฉพาะผู้รับผิดชอบบทความให้ระบุที่อยู่ เบอร์โทรศัพท์ หรือ E-mail ที่สามารถติดต่อได้ ในกรณีที่ต้นฉบับเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หรือหลักสูตรการศึกษา โปรดระบุชื่อหลักสูตรและสถาบันการศึกษาให้ชัดเจน อนึ่ง ไฟล์ต้นฉบับที่ส่งมาจะต้องไม่ระบุชื่อผู้เขียนบทความ

ทั้งนี้ หากมีข้อสอบถามเพิ่มเติมสามารถติดต่อได้ที่ กองบรรณาธิการวารสารพัฒนาสังคม คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ อาคารนวมินทรราชู ชั้น 16 ถนนเสรีไทย แขวงคลองจั่น เขตบางกะปิ กรุงเทพฯ 10240 โทรศัพท์ 02-727-3105 โทรสาร 02-377-6764

นโยบายการพิจารณาบทความ

- บทความที่เสนอจะได้รับการประเมินจากกองบรรณาธิการ ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้
- บทความที่เสนอจะต้องมีเนื้อหาที่มีคุณค่าทางวิชาการตามที่ระบุไว้ข้างต้น และต้นฉบับของบทความเป็นไปตามรูปแบบที่กำหนด (ดูรายละเอียดการเตรียมต้นฉบับ) โดยกองบรรณาธิการจะพิจารณากลับกรองบทความเบื้องต้น ภายในระยะเวลา 15 - 20 วัน หลังจากได้รับบทความ

- บทความที่ผ่านการพิจารณาเบื้องต้นจากกองบรรณาธิการจะได้รับการประเมินเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 2 ท่าน ตามที่กองบรรณาธิการกำหนด โดยผู้ประเมินจะไม่ทราบว่าผู้เสนอบทความเป็นผู้ใด เช่นเดียวกับผู้เสนอบทความที่ไม่ทราบว่าผู้ประเมินเป็นผู้ใด (Double-blind Peer Review) โดยจะแจ้งผลการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิให้ทราบภายใน 45 วัน
 - บทความที่ผ่านการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิจะได้รับการพิจารณาความถูกต้องตามหลักวิชาการในขั้นสุดท้ายจากกองบรรณาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิที่ประเมินบทความ (หากมีการร้องขอ) โดยจะแจ้งผลการพิจารณาภายหลังจากการได้รับการแก้ไขบทความภายใน 15 - 30 วัน
- ทั้งนี้ ผลการพิจารณาของกองบรรณาธิการถือเป็นขั้นสุดท้าย กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิในการแก้ไขเนื้อหาและ/หรือรูปแบบของต้นฉบับที่ลงตีพิมพ์ในวารสาร ตามที่กองบรรณาธิการเห็นสมควร

การเตรียมต้นฉบับ

ต้นฉบับบทความที่เสนอเพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารให้อยู่ในรูปแบบของไฟล์เอกสาร .doc ของ Microsoft Word หรือเทียบเท่า หากต้นฉบับประกอบด้วยภาพ ตาราง หรือสมการ ให้ส่งแยกจากไฟล์เอกสาร ในรูปแบบไฟล์รูปภาพ ในสกุล .pdf .jpg .gif หรือ .bmp ความยาวของต้นฉบับต้องไม่เกิน 16 หน้า (รวมบทคัดย่อ ภาพ ตารางและเอกสารอ้างอิง) ต้นฉบับบทความควรมีส่วนประกอบดังต่อไปนี้

ชื่อบทความ ให้มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ (ใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK ตัวอักษรหนาขนาด 24) จัดกึ่งกลางหน้ากระดาษ

ชื่อ นามสกุลผู้เขียน/ผู้วิจัย

- ไม่ต้องระบุค่านำหน้าชื่อ ใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK ตัวอักษรขนาด 16 จัดชิดขวาสุด
- หากมี 2 คน หรือมากกว่า ให้พิมพ์ชื่อและแสดงตัวอักษรภาษาอังกฤษพิมพ์เล็กแบบตัวยก (Superscript) และเว้นวรรค 1 ครั้ง เช่น “คนที่ 1^a คนที่ 2^b คนที่ 3^c”

- ชื่อตำแหน่ง หน่วยงาน ใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK ตัวอักษรขนาด 14 จัดชิดขวาสุด

- E-mail ของผู้เขียน ใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK ตัวอักษรขนาด 14 จัดชิดขวาสุด

บทคัดย่อ ให้มีทั้งภาษาไทย และ ภาษาอังกฤษ ความยาวไม่เกิน 250 คำ

คำสำคัญ จำนวน 3 - 5 คำ ให้มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ใช้ตัวอักษรปกติ TH SarabunPSK ขนาด 15 ส่วนที่เป็นชื่อหัวข้อ “คำสำคัญ” “Keywords” ให้ใช้ตัวอักษรหนา

เนื้อความ เป็นภาษาไทยหรือภาษาอังกฤษ ใช้ตัวอักษร TH SarabunPSK ขนาด 15 และให้มีหัวข้อได้ไม่เกิน 3 ลำดับ ได้แก่ ลำดับแรก เช่น บทนำ ใช้ตัวอักษรขนาด 18 ตัวหนา ลำดับที่สอง ใช้ตัวอักษรขนาด 15 ตัวหนา และลำดับที่สามใช้ตัวอักษรขนาด 15 ตัวเอียง และควรประกอบไปด้วยหัวข้อดังต่อไปนี้

บทความวิจัย ประกอบด้วย 1) บทนำ 2) ทบทวนวรรณกรรม 3) วิธีการวิจัย 4) ผลการวิจัยและการอภิปรายผล 5) สรุปและเสนอแนะ 6) กิตติกรรมประกาศ (ถ้ามี) 7) เอกสารอ้างอิง (เป็นภาษาอังกฤษทั้งภายในเนื้อความและท้ายบทความ)

บทความวิชาการ ให้เป็นไปตามรูปแบบและมาตรฐานการเขียนงานทางวิชาการ

ภาพ ตาราง และสมการ ส่วนของต้นฉบับที่เป็นรูปภาพ แผนภาพ และตาราง ให้มีขนาดไม่เกิน 140 x 210 มม. รูปแบบ gray-scale มีระดับความเข้มที่เหมาะสม ตัวอักษรในภาพและตารางให้มีขนาดไม่น้อยกว่า 12 ทุกภาพ ตารางและสมการจะต้องมีชื่อกำกับ ได้แก่ “ภาพที่ 1: ตรงกลางด้านล่างของภาพ”, “ตารางที่ 1: ชิดขอบซ้ายด้านบนของตาราง” และ “(1)” ชิดขอบขวาในบรรทัดเดียวกับสมการ รวมทั้งแหล่งที่มา (ถ้ามี) ด้านล่างของภาพหรือตาราง และให้ระบุตำแหน่งอ้างอิงในบทความ เช่น <ภาพที่ 1>, <ตารางที่ 1> หรือ <สมการที่ 1>

การจัดรูปแบบอื่น ๆ

- ลำดับตัวเลขที่เป็นหัวข้อให้ใช้ตัวเลขตามด้วยเครื่องหมายจุด เช่น 1. และ 2. ลำดับตัวเลขภายในข้อความ ให้ใช้ตัวเลขตามด้วยเครื่องหมายวงเล็บ เช่น 1) และ 2)
- เครื่องหมายแสดงข้อย่อ ให้เป็นรูปแบบเดียวกันทั้งบทความ
- การเยื้องย่อหน้าให้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งบทความ

การเขียนอ้างอิง

1. รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อเรื่องและท้ายเล่มให้ใช้วิธีการอ้างอิงระบบนาม – ปี ตามรูปแบบของ American Psychological Association (APA) ศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่

http://library.nida.ac.th/2015/files/American_Psychological_Association_APA-255905.pdf

2. รายการอ้างอิงจากเอกสารของผู้เขียนคนไทยการอ้างอิงต้องแปลเป็นภาษาอังกฤษ และบรรณานุกรมหรืออ้างอิงท้ายเล่มก็ต้องแปลเป็นภาษาอังกฤษทุกรายการ และใส่คำว่า [In Thai] หลังชื่อเรื่อง

ตัวอย่างการเขียนอ้างอิงในบทความ

- กรณีผู้แต่ง 1 คน, 2 คน, 3-5 คน และตั้งแต่ 6 คนขึ้นไป
ผู้แต่ง 1 คน: (อาแว มะแส, 2553) ให้เปลี่ยนเป็น (Masae, 2010)
ผู้แต่ง 2 คน: (สุพรรณิ ไชยอำพร และรติพร ถึงฝั่ง, 2558) ให้เปลี่ยนเป็น (Chaiumpom & Teungfung, 2015)
ผู้แต่ง 3 – 6 คน: (Maleki, Moradi, & Parsa, 2014) อ้างอิงครั้งที่ 2 เป็นต้นไป (Maleki et al, 2014)
ผู้แต่งตั้งแต่ 7 คนขึ้นไป: (Renliang et al., 2007)
- กรณีอ้างอิงครั้งละหลายแหล่ง
(Etzioni, 1993, 1996)
(Ghai, 1994; Friend, 2007; Neef, Onchan & Schwarzmeier, 2003)

- กรณีอ้างอิงโดยตรงหรืออ้างอิงแบบเจาะจง
(Kline, 2005, p. 50)
(Arghiros, 2002, pp. 228-230)
- กรณีอ้างอิงจากแหล่งทุติยภูมิ
(as cited in Ellis, 2000, pp. 289-302)

ตัวอย่างการเขียนเอกสารอ้างอิงท้ายบทความ

- บทความในวารสาร

Booth, W. J. (1993). A Note on the Idea of the Moral Economy. *The American Political Science Review*, 87(4), 949-954.

Lin, W., Chen, M., & Cheng, J. (2013). The Promotion of Active Aging in Taiwan. *Ageing Int Ageing International*, 39(2), 81-96.

Chaiumporn, S. & Wimonwat, T. (2013). Food Management at Family Level according to Muslim Way of Life and the Mobilization Process to Attain Food Security in the Family: A Study of Ban Cha Jai Community Chaiyo District, Ang Thong Province [In Thai]. *Journal of Social Development*, 15(2), 1-16.

- หนังสือ

Etzioni, A. (1996). *The New Golden Rule: Community & Morality in a Democratic Society*. New York: Basic Books.

Leech, N. L., Barrett, K. C., & Morgan, G. A. (2005). *SPSS for Intermediate Statistics: Use and Interpretation*. 2nd ed. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

- บทความในหนังสือ

Broussine, M. (2005). Public Leadership. In T. Bovaird & E. Löffler (Eds.), *Public Management and Governance*. London: Taylor & Francis Group.

Osborne, S. P. (2010). Introduction: The (New) Public Governance: A Suitable Case for Treatment?. In P.O. Stephen (Ed.), *The New Public Governance?: Emerging Perspectives on the Theory and Practice of Public Governance*. London: Routledge.

- เอกสารอิเล็กทรอนิกส์

Peeplengchart. (2016). History of Thai national anthem [In Thai]. Retrieved January 10, 2017 from <http://เพลงชาติ.com>

World Meteorological Organization. (2006). *Social Aspects and Stakeholder Involvement in Integrated Flood Management Geneva, Switzerland*. Retrieved November 21, 2011, from http://www.apfm.info/pdf/ifm_social_aspects.pdf

- อื่น ๆ

Imhan, O. (2011). The Study of Acceptance Factors of Persons with Disabilities to work in Public and Private Organization in Pichit Province of Thailand [In Thai]. Master' Thesis, Naresuan University.

Masae, A. (2007). The Roles of Human, Social and Cultural Resources in Adapting Livelihood Strategies to Meet Well-being Aspirations in Contemporary Thailand. In *International Conference on Happiness and Public Policy*. Bangkok: Public Policy Development Office under the Office of the Prime Minister of Thailand and UNESCAP.

ใบสมัครสมาชิก

ชื่อสมาชิก

ประเภทผู้สมัครสมาชิก ☐ ศิษย์เก่า/ศิษย์ปัจจุบัน

คณะพัฒนาสังคมฯ หลักสูตร จังหวัด รุ่นที่.....

☐ บุคคลทั่วไป

☐ หน่วยงานราชการหรือบริษัท

ที่อยู่ในการจัดส่งวารสาร

.....

.....

โทรศัพท์ โทรสาร.....

มือถือ..... E-mail:

วารสารพัฒนาสังคม (กำหนดออกปีละ 2 ฉบับ)

☐ สมาชิก 1 ปี อัตราค่าสมัคร 250 บาท/ปี (รวมค่าจัดส่ง) เริ่มรับตั้งแต่ปี.....

☐ สมาชิก 2 ปี อัตราค่าสมัคร 450 บาท/ปี (รวมค่าจัดส่ง) เริ่มรับตั้งแต่ปี.....

☐ ชื่อวารสาร ราคาเล่มละ 150 บาท ระบุความต้องการชื่อ (ฉบับปีที่/เล่มที่/พ.ศ./จำนวน)
เช่น ฉบับปีที่ 18 เล่มที่ 1 พ.ศ.2559 จำนวน 10 เล่ม

.....

.....

ลงชื่อ.....

วันที่.....

ชำระค่าสมาชิกโดย

- ชำระโดยตรงที่ฝ่ายการเงิน โครงการวารสารและเอกสารวิชาการ คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม
- โอนเงินเข้าบัญชีวารสารพัฒนาสังคม
ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขาคลองตัน เลขที่ 028-298938-9 /
ธนาคารกรุงเทพ สาขาซอยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ เลขที่ 944-0-01475-2 /
ธนาคารกสิกรไทย สาขาคลองจั่น เลขที่ 040-2-56429-8

ส่งใบสมัครพร้อมหลักฐานการโอนเงินมาที่ e-mail: jsdnida@hotmail.com

สอบถามเพิ่มเติมได้ที่ 02-7273100